

Alexandru Călinescu (născut la 5 octombrie 1945, la Iași) este profesor de literatură franceză la Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași. Între 1992 și 1997 și-a desfășurat activitatea la INALCO (Paris), în cadrul Lectoratului de literatură și civilizație românească. A debutat cu volumul *Anton Holban – complexul lucidității* (Albatros, 1972). A mai publicat: *Caragiale sau vârsta modernă a literaturii* (Albatros, 1976; ediția a II-a, revăzută, Institutul European, 2000), *Perspective critice* (Junimea, 1978), *Biblioteci deschise* (Cartea Românească, 1987), *Interstiții* (Polirom, 1998).

Alexandru Călinescu

ADRIANA ȘI EUROPA

Lecturi, întâmplări, pagini de jurnal

POLIROM

2004

Argument

Am început colaborarea la *Dilema* în vara lui 1999 și mi-am botezat rubrica „Interstiții”, reluând titlul cărții pe care o publicasem cu un an înainte. Am fost „adoptat” foarte repede în familia dilematicilor și de câte ori se întâmplă (mult prea rar, din păcate) să fiu vinerea (zi de „ședință”) în București, fac ce fac și trag o fugă la redacție să-mi văd prietenii. Între timp, *Dilema* a devenit *Dilema Veche*, dar noi am rămas aceiași.

Am inclus în volumul de față texte apărute în revistă în acești ani. Selecția s-a făcut cumva de la sine, în jurul câtorva teme pe care cititorul le va descoperi, sunt convins, ușor. Nu vreau să mă încurc în explicații pedante și, ca să fiu sincer, nu mă simt în largul meu când trebuie să scriu, fie și câteva rânduri, despre propriile mele texte. Un lucru e cert: m-am străduit, întotdeauna, să nu fiu plicticos. În ce măsură am reușit, nu eu sunt acela îndreptățit să aprecieze.

I. Întâlniri de gradul trei

Multiculturalism

„Uite la ei cum se îngheșuie și ce panică se citește pe fețele lor, și asta fiindcă nu au, ca noi, cultura cozii”, mi-a spus prietenul meu, sociologul, pe când urmăream împreună, la Paris, un reportaj televizat ce surprindea o cumplită îmbulzeală în fața caselor de bilete dintr-o gară; se declanșase, din nou, o grevă a sindicatelor din transporturile feroviare, grevă parțială, circulau doar câteva trenuri și se nimerise să fie în preajma unor *jours fériés*, ocazie pe care francezul n-o ratează,

luându-și o scurtă vacanță pentru a-și „încărca bateriile”. Amicul meu, stabilit în Franța la finele anilor '80, avea amintiri încă foarte precise despre cozile noastre românești când, de regulă, exceptând momentele de paroxism premergătoare epuizării produsului care „se băgase”, erau respectate tacit anumite coduri, cum ar fi acela al lăsării sacoșei sau acela al listei, ceea ce implica o anume idee de disciplină și de ierarhie. Pe de altă parte, el privea, retrospectiv, fenomenul printr-o grilă occidentală: practică timp de decenii, coada devenise, nu-i așa, o tradiție, un sistem de habitudini, într-un cuvânt, o *cultură*. Cuvântul era, de pe atunci (discuția noastră a avut loc, parcă, în 1994), în vogă prin cercurile intelectuale și începea să se răspândească în spațiul mediatic. Ni se explica „spre exemplu, în reportaje sau în anchete sociologice, cât de importante sunt diferențele dintre muncitorii de la Renault și muncitorii de la Peugeot, deoarece una este *cultura Renault-ului* și alta e *cultura Peugeot-ului* (ca să nu mai vorbim de cultura Rolls-Royce-ului, a Nissan-ului sau a Trabantului). Mi-amintesc, apoi, o cronică din *Le Monde* la un meci de rugby, în care Franța luase bătaie, nu mai știu de la cine, în orice caz o echipă puternică, poate Noua Zeelandă: ceea ce a făcut diferența, explica ziaristul, și a dat înfrângerii francezilor un caracter inevitabil, a fost *cultura grămezii*. Recent, Jean-François Revel comenta ironic o inițiativă a UNESCO vizând „răspândirea unei culturi a păcii și a nonviolentei”. Întâlnim cuvântul cultură, observa Revel, peste tot: cultură a Opoziției, cultură a guvernării, ba chiar cultură mafiotă. Pe măsură ce cuvântul a devenit tot mai vag, mai elastic, el a căpătat, paradoxal, un plus de prestigiu în rândul „inteligenței”. De fapt, mai potrivit ar fi să spunem că și-a recâștigat prestigiul, pentru că, în accepția lui tradițională, era, de o bună bucată de vreme, într-o flagrantă dizgrație.

Când Jack Lang preconiza, cât se poate de serios, crearea, într-o facultate umanistă, a unei catedre care să studieze fenomenul „tag”-ului și să-i pregătească, la nivel universitar, pe viitorii „taghiști”, el recunoștea, în calitatea lui de ministru al Culturii, legitimitatea unei noi forme de practică și de exprimare culturală. „Tag” desemnează, precizez pentru eventualii ignoranți, acele „graffiti” care proliferază pe ziduri, pe pereții caselor, pe vagoanele trenurilor, pe obloanele magazinelor etc, pentru a căror curățare statul francez cheltuiește, anual, sute și sute de milioane de franci. Inițiativă, dacă ne gândim

bine, riscantă și ambiguă: oficializând cultura „tag”-ului, ministrul lua pâinea de la gură muncitorilor însărcinați cu operațiile de curățare și frâna cercetarea științifică, întrucât în laboratoare de înaltă specializare se lucra intens la producerea unor substanțe care, o dată aplicate pe suprafața maculată, nu mai permiteau ulterior desfășurarea disponibilităților creatoare ale „taghiștilor”. Contradicția s-a rezolvat de la sine: schimbându-se guvernele, a fost uitat proiectul facultăților de „tag”, cercetarea științifică în materie de produse antigraffiti a progresat spectaculos, iar „taghiștii” s-au dovedit inventivi și în găsirea altor spații propice creației și afirmării identitare.

„Multiculturalism”, „metisaj”, proclamă, euforici, intelectualii de stânga. „Schimbare de canon”, constată, doct, teoreticienii postmodernismului. Și, în această febră a mondializării, puteam noi rămâne deoparte? Nu se vede oare, cu ochiul liber, cât de universal transparentă și, în același timp, cât de originală este cultura „câinilor roșii” de la Dinamo? Nu e în plină efervescență, pe toate canalele TV, în transmisiuni *live* de pe Litoral, cultura rap-ului? Cum să nu identificăm, în această cultură a vacanței de vară, o specificitate românească? Sau cum spune, inspirat, un refren rap pe care m-am grăbit să-l notez:

În vara asta ne distrăm

Gagici mișto să agățăm

Pentru asta ne-am născut

Să bem bere, să jucăm barbut.

După cum observați, ultimul vers ne propune, din nou, un metisaj: între o cultură – transnațională – a berii și o cultură, viguros autohtonă, a barbutului.

august 1999

De la un jurnal la altul

Dozajul inefabil dintre gratuitate și relevanță, dintre notațiile insignifiante și cele importante constituie, se știe, un punct central al poeticii jurnalului intim. Cu atât mai mult cu cât, în secolul nostru, marea majoritate a jurnalelor nu mai sunt, în fapt, intime, ci destinate încă din timpul vieții autorilor – publicării. Ce anume îl face pe Gide – iau un exemplu notoriu – să considere că niște banale considerații meteorologice merită să fie încredințate posterității? Iată două mostre, culese la întâmplare: „13 iulie (1914). Era frig și toată regiunea acoperită cu ceață. Astă-seară, cerul e nespus de frumos. Am făcut cu

Jean Schlumberger o plimbare destul de lungă în pădure”; „6 noiembrie (1924). Ziua în care urma să plec. Vreme frumoasă”. Corespondență perfectă între inanitatea consemnărilor și platitudinea exprimării. De altfel, singura modalitate de a conferi unor astfel de fraze alt statut decât cel de „umplutură” este deplasarea accentului către expresia în sine. Este ceea ce face un Radu Petrescu, la care notația meteorologică e pretext pentru brilante exerciții de stil: „30 martie (1956). Seara, cerul este în toate părțile o desfacere de fumuri violete, roz, stins rubinii, verzi și albastre, în care arborii par fie gigantice crăpături zigzagate ale bolții cerești, fie fulgere carbonizate care au rămas, așa, înfipite în pământ”.

Înregistrarea schimbărilor atmosferice nu e unicul mijloc ce permite ca mecanismul jurnalului să se învârtă în gol. Tot la Gide vedem cum poți da impresia că spui ceva fără să comunici, în realitate, nimic. Pasajul cu plimbarea prin pădure, împreună cu Jean Schlumberger, continuă astfel: „După cină, am stat mult de vorbă, urcând și coborând drumul dintre stăvilarul de la intrare și casă. Prea obosit, în seara asta, ca să mai pot nota ceva”. Truc bine cunoscut: scrii că ești incapabil să scrii și constăți, reconfortantă surpriză, că ai mai scris câteva rânduri. La fel, jurnalul deschis, programatic, către exterior nu e ferit, nici pe departe, de tentația banalității. Acum aproape zece ani, istoricul Michel Winock a inițiat, la Seuil, o colecție intitulată „Journal de la fin du siècle”. Principiul este următorul: fiecare an al acestui ultim deceniu al veacului e „acoperit” de o personalitate marcantă a vieții culturale franceze. Lui Françoise Giroud, care mărturisește că nu ținuse niciodată înainte un jurnal, i-a revenit anul 1994. A rezultat un volum cu titlul *Journal d'une Parisienne* (titlu reluat și pentru anii următori – '95, '96 etc. –, semn că jurnalul, precum drogurile, dă obișnuință). Ce s-a întâmplat, memorabil, pentru d-na Giroud, miercuri, 8 septembrie 1994? Ei bine, faptul că „Cedric Pioline l-a bătut pe Jim Courier în optimile de finală de la Flushing Meadow. Jos pălăria. E pentru prima oară când un francez îl bate pe numărul unu mondial”. La limită, jurnalul de acest tip ar consta în simpla transcriere a știrilor de la telegen (care la rândul-i poate fi, ne încredințează PRO TV-ul, un *altfel de jurnal*).

Fraza mai sus citată din Radu Petrescu se află în *Catalogul mișcărilor mele zilnice*, jurnalul recent tipărit la Humanitas, și care, ni se spune, ar fi fost redactat în absența constrângerilor autocenzurii.

Caracterul eliptic al multor însemnări, trimiterile – doar – aluzive la evenimente politice majore mă fac să mă îndoiesc de lipsa oricărei autosupravegheri. Dar nu asta interesează aici. Mai multe „semnale” diseminate în text arată fără dubii că autorul credea ferm în posibilitatea publicării jurnalului, chiar dacă era incapabil să estimeze când se va produce acest lucru. Fapt e că atât de delicatul, atât de pudicul scriitor are, într-un loc, o însemnare de o neașteptată franchețe: „4 iulie (1955) ...pentru că țin să duc până la capăt acest *Ce se vede*, a trebuit să accept ca O.S.C. să dea manuscrisul meu la Editura de Stat. Puteam să-i spun că nu vreau să tipăresc nimic? (...) Astăzi trec așadar, cu moartea în suflet, pe la domnul Al. I.S., personaj foarte important, și remarc că, începând cu femeia de la poartă și sfârșind cu ultima funcționară, ale cărei picioare masive se văd prin transparența rochiei, tot personalul feminin pare ales pentru satisfacția estetică a conducătorilor instituției. Toată instituția miroase violent a pizdă, însă asta îi amuză pe nenorociții din anticameră, îi face să le pară timpul mai scurt”.

Că brutalitatea expresiei a fost, în momentul respectiv, o formă de defulare, e mai mult ca sigur. Dar, înainte de orice, pasajul caracterizează admirabil o instituție reprezentativă a culturii „de tip nou”, a culturii de stat. Iar fulguranta notație finală capătă, în această perspectivă, valoare de *emblemă*.

august 1999

Principiul listei

Secretomania pe care au întreținut-o regimurile comuniste a fost inseparabilă de activitatea cenzurii: ne-o confirmă și documentele reproduse de Bogdan Ficeac în *Cenzura comunistă și formarea «omului nou»* (Editura Nemira). Niște instrucțiuni trimise în 1949 birourilor de cenzură din provincie stabileau o lungă listă de subiecte, informații, date, imagini etc. care intrau, practic, în zona secretului de stat. Printre ele, știrile despre „epidemii, incendii, inundații, secetă, nenorociri de mari proporții, accidente de cale ferată etc, crime, jafuri, tâlhării”, apoi tot ceea ce putea să furnizeze „dușmanului de clasă sau imperialiștilor” informații privind lucrările de interes național, date statistice din domeniul economic, indicații asupra amplasării întreprinderilor, instalațiilor electrice, spitalelor ș.a.m.d. Mistica secretului de stat derivă, se vede ușor, dintr-o adevărată psihoză a încercuirii: ca să se apere, sistemul trebuia să se închidă și să devină perfect opac. Limba

de lemn, ca și formulările vagi permiteau ca absolut orice să cadă sub incidența secretului de stat.

Iată de ce e surprinzătoare preocuparea, așa cum reiese din instrucțiunile emise ulterior, de a aduce noi precizări și de a „nominaliza” anumite obiective care, oricum, intrau automat într-o categorie mai largă ce figura deja pe lista interdicțiilor. Astfel, *cuptoarele Siemens-Martin* sunt menționate aparte, semn că ele reprezentau o țintă prioritară a spionajului imperialist (mai ales, probabil, a agenturilor din RFG). O nomenclatură complicată, ascultând de criterii inefabile, împărțea întreprinderile în: a) cele despre care nu se poate face în presă niciun fel de publicitate și care, din această cauză, „nu vor fi specificate nominal presei” (!); b) cele despre care se poate scrie menționând activitățile de partid, culturale, sportive, obștești și în legătură cu care se pot cita doar *anumite* secții; c) cele despre care „se poate scrie fără a se preciza localitatea”. Suntem foarte aproape, după cum se observă, de faimoasa clasificare a animalelor pe care Borges pretindea a o fi găsit într-o „anumită enciclopedie chinezească” și în care, dincolo de farmecul exotic al taxonomiei, Foucault identifica limita propriei noastre gândiri.

Câțiva ani mai târziu, constatăm o irepresibilă frenezie a clasificărilor, în construcții arborescente și cu nuanțe infinitezimale. O circulară a Direcției Presei din martie 1957 preciza că, dacă „în legătură cu noul tip de autocamion românesc SR 104 și despre motorul Diesel cu două diferențiale nu se va da publicității nimic”, în schimb „întreprinderea chimică nr. 10 București poate fi popularizată numai cu referire la masele plastice din vinilin pe care le produce”. În luna mai a aceluiași an, o altă circulară interzice popularizarea, sub orice formă, a următoarelor produse: „combine de recoltat stuf, piese de balotat stuf, gredere, mașini de plantat orez, transbordor aerian, mașină pneumatică, mașină centrifugală de filat bumbac, automotorul Diesel electric «23 August*, lung de 90 m, oscilatorul de înaltă frecvență pentru analize de laborator, construit la unitatea pentru construcții de aparate de laborator, reostatul pentru pupitrul de comandă tip B, un nou aparat telefonic cu cheie, draga pitică de la AN Giurgiu, prototipul turbinei AC 3 de la Combinatul Metalurgic Reșița, prototipul de combină construit la Uzinele Semănătoarea, în care presa de paie este înlocuită cu un coș etc”.

Savoarea indicibilă a acestei enumerări, în care își dau întâlnire

Rabelais, Perec și Urmuz, nu poate scăpa nimănui. Iar „draga pitică de la AN Giurgiu” mi se pare de-a dreptul un obiect fantasmatic, catalizator de reverii poetice. Numai că, și îl citez din nou pe Foucault, pasajul ne provoacă totodată „un malaise certam et difficile à vaincre”. Și asta pentru că, asemenea textului lui Borges, el ne arată cum, în spatele ordinii aparente, se ascunde o dezordine infinit mai periculoasă decât toate celelalte, una care ruinează atât limbajul, cât și gândirea: „il y aurait ainsi (...) une culture vouée tout entière à l'ordonnance de l'étendue, mais qui ne distribuerait la prolifération des êtres dans aucun des espaces où il nous est possible de nommer, de parler, de penser”.

octombrie 1999

Cum (nu) se întâlnesc marile spirite

În seara zilei de 18 mai 1922, exact cu șase luni, *jour bour jour*, înainte de moarte, Proust participă, după premiera spectacolului cu *Vulpea* lui Straviński, la un dineu pe care prietenii săi britanici Violet și Sydney Shiff (traducător, mai târziu, al *Timpului regăsit*) îl organizează în onoarea lui Straviński și Diaghilev. Printre invitați – Picasso și Joyce. Dineul se desfășoară la hotelul Ritz, loc mitic atât al geografiei pariziene, cât și al celei proustiene. Hotelul din Piața Vendôme, al cărui centenar a fost sărbătorit în 1998, devenise, pentru Proust, aproape al doilea domiciliu. Era un obișnuit al recepțiilor pe care le dădea, în apartamentul ei, prințesa Hélène Soutzo, viitoarea soție a lui Paul Morand. Printre cei pe care Proust i-a întâlnit, cu diferite ocazii mondene, în saloanele de la Ritz se numără Gaston Calmette, contesa de Noailles, Emanuel Bibesco (acesta se sinucide în 22 august 1917, la hotelul Ritz din Londra), Cocteau, Gabriel de la Rochefoucauld, Jacques-Émile Blanche, Walter Berry. Proust recurgea la serviciile hotelului, care îi trimitea cina prin comisionari, atunci când avea invitați acasă (în apartamentul din Bulevardul Haussmann); în ce-l privește, se mulțumea cu bere foarte rece și cu înghețată de fragi sau de căpșune (acele falice *colonnes Vendôme de glacé* ori *obélisques de framboise* care, în roman, fac deliciul Albertinei).

Dar să revenim la seara din 18 mai 1922. A fost prima – și unica – întâlnire dintre Proust și Joyce. Acesta din urmă scrisese, cu doi ani înainte, despre autorul *Căutării timpului pierdut*: „Am citit câteva pagini din el. Nu-i găsesc niciun fel de talent deosebit, dar eu sunt un critic prost”. La dineu, Joyce a ajuns cu întârziere (pe la miezul nopții)

și fără frac, iar; Proust, ca de obicei, temându-se să nu răcească, a rămas tot timpul îmbrăcat în paltonul lui gros de blană. Despre discuția dintre cei doi există mai multe versiuni, dar cu diferențe ne semnificative. Proust s-a plâns de durerile lui de stomac (avusese o criză recent, după ce luase o doză prea mare de adrenalină); Joyce i-a răspuns că are mari probleme cu vederea. Proust l-a întrebat dacă îl cunoaște pe ducele cutare; Joyce a răspuns că nu. Doamna Shiff l-a întrebat pe Proust dacă a citit vreun fragment din *Ulise*; Proust a zis că nu. După dineu, Proust a plecat, împreună cu soții Shiff, în taxiul lui Odilon Albaret (bărbatul Celestei). Joyce, pare-se fără să ceară permisiunea, s-a urcat și el în mașină. Și-a aprins imediat o țigară și a coborât geamul, două gesturi de care Proust, în ipohondria lui, avea oroare. Irlamdezul a tăcut tot timpul cât mașina a parcurs drumul dintre Piața Vendôme și strada Hamelin (nu departe de? Arcul de Triumf), unde Proust și-a avut ultimul – și modestul – domiciliu. La despărțire – preiau aici versiunea dată de Alain de Botton în *Cum poate Proust să ne schimbe viața* –, Marcel l-a luat deoparte pe prietenul său Sydney și l-a rugat să-l întrebe pe Joyce dacă acceptă ca taxiul să-l ducă *chez lui*, la hotelul unde trăsesse. Joyce n-a avut nicio obiecție și cei doi s-au despărțit.

Până deunăzi credeam că acesta este poate cel mai extraordinar exemplu de întâlnire ratată. Aflu însă de un alt (cum să-i spun?) „caz”, nu mai puțin uimitor. După succesul *Lolitei* și după ce lucrează, cu Stanley Kubrick, șase luni la Hollywood pentru scenariul filmului, Nabokov se stabilește în Elveția, la Montreux, într-un apartament din hotelul Palace, unde va locui din 1961 până la moarte. Vera și Vladimir Nabokov nu duc la Montreux o viață mondenă; apartamentul lor n-avea nimic deosebit, unii pretind că tapetul de pe pereți era destul de tipător. Hotelul, în schimb, e impresionant, cu saloane imense, luxoase, chiar dacă de un lux ușor desuet. Într-unul din aceste saloane urma să aibă loc întâlnirea dintre Nabokov și Soljenițin, după expulzarea acestuia din URSS. Ajuns la hotel, Soljenițin a contemplat câteva secunde oglinzile aurite, draperiile căzând în falduri largi, mobilele grele; dezgustat, a făcut stânga-mprejur și a plecat.

„Les grands esprits se rencontrent?” Nu e, după cum se vede, chiar atât de sigur.

octombrie 1999

Verba volant...

În *Istoria lecturii* (1996), carte captivantă și de o fermecătoare erudiție, Alberto Manguel reamintește că multă vreme, încă de la începuturile scrisului, s-a practicat cititul cu voce tare. Percepția textului – aici Manguel se sprijină pe teoria psihologului american Julian Jaynes – era mai curând auditivă decât vizuală. Un fel de „halucinație auditivă”, care a prevalat până târziu și grație căreia cuvintele nu deveneau, ci *erau* sunete. Când Sfântul Augustin face acea extraordinară descriere a lecturii tăcute, solitare, el o socotește excepția, și nu norma. Légein, subliniază și Andrei Cornea într-o altă admirabilă carte, *Scriere și oralitate în cultura antică* (1988), înseamnă „a vorbi cu sens”; iar Platon, în *Phaidros*, avertiza: „Căci scrisul va aduce cu sine uitarea în sufletul celor care îl vor deprinde...”. Bună parte din Evul Mediu lectura cu voce tare, în public, a continuat să fie practica obișnuită.

Iată de ce, crede Manguel, dictonul clasic *scripta manent, verba volant* avea, atunci, cu totul alt sens „(dictonul) a fost conceput ca laudă a cuvântului, care are aripi și poate să zboare, în comparație cu cuvântul scris, așezat tăcut pe pagină, inert, mort. Confruntat cu un text scris, cititorul are datoria să împrumute vocea lui literelor tăcute, *scripta*, și să le permită să devină, în sensul delicatei distincții biblice, *verba*, cuvinte vorbite – deci spirit. Limbile primitive ale Bibliei nu făceau diferența dintre actul scrierii și cel al cititului: desemnau ambele activități prin același cuvânt”.

Dacă admitem ipoteza lui Manguel, distorsiunea și, în fapt, inversarea de sens pe care le-a cunoscut ulterior dictonul latin sunt în mai multe privințe revelatoare. El a fost înțeles, mai întâi, ca un principiu pragmatic: nu lăsa urme, nu lăsa „înscrieri”, nu lăsa dovezi (e interpretarea ce i se dă în „paginile roz” ale *Micului Larousse*: „acest proverb latin recomandă circumspecția în împrejurările în care ar fi imprudent să lași dovezi materiale ale unei opinii, ale unui fapt etc”). Pe de altă parte, el a fost tot mai adesea invocat ca semnificând superioritatea scrierii asupra oralității. Ceea ce e scris durează în timp, vorba, în schimb, se volatilizează, dispare în neant. (Aceasta este, spre exemplu, poziția lui Proust, care sacralizează literatura opunând-o mondenității orale a saloanelor, din care totuși, în cazul lui, opera își extrage, în mare măsură, substanța.)

Nu cumva suntem astăzi pe cale să regăsim, într-o versiune „modernizată”, semnificația originală a dictonului? Scrisul apare tot

mai mult ca o activitate condiționată de performanțe pur tehnice: „urmele” lui le încredințăm memoriei computerului și le putem face să dispară printr-o simplă apăsare de tastă. Hârtia, la rândul ei, a devenit aproape un simbol al perisabilității. Oralitatea e omniprezentă, de regulă asociată imaginii, și nu cuvântului scris.

Poate că cea mai frapantă confirmare a acestei evoluții (involuții?) o aflăm în peisajul nostru mediatic. Ziarele au statutul unor „suporturi” secundare, tirajele mici le-au transformat într-un fel de anexe ale audiovizualului. *Verba volant*: animatorii de talk-show-uri par să fi înțeles că vorbele au aripi, zboară, se insinuează pretutindeni, lasă urme, chiar dacă invizibile, în memoria colectivă. Nu contează subiectul: totul e cum îl prezinți, cum îl răsucești, cum urci tonul pentru a marca indignarea, cum lansezi sentințe ce nu admit replică. Efemerul e contracarat prin repetitivitate: la fiecare două-trei zile trebuie să împingi în prim-plan un nou „eveniment”, care se leagă de celelalte, trecute și viitoare, într-o serie a cărei coerență și a cărei finalitate scapă omului obișnuit. Urechea și ochiul îndură infinit mai multe decât hârtia. Vorbe, vorbe: „il en restera toujours quelque chose...”

octombrie 1999

Vigilența olfactivă

Printre titlurile „de senzație” care au bântuit luna trecută în presă (semnalate și comentate, într-o recentă *Dilemă*, de Eugen Istodor) se află și cel care ne înștiința că „Polițiștii clujeni vor determina sexul infractorilor după miros”. Faptul că această știre a fost percepută (și transmisă ca atare) drept extravagantă și ridicolă are de ce să surprindă. Mirosul este de multă vreme asociat investigației polițienești: un bun „copoi” are, nu-i așa, „fler”. Există o întreagă tradiție științifică, antropologică și medicală care valorizează vigilența olfactivă. Alain Corbin, în *Le Miasme et la Jonquille* (1982), arată locul extrem de important pe care l-a avut mirosul în imaginarul social al secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea. Mirosul corpurilor face parte din semiologia medicală încă de la Hipocrate. Fiecare individ are mirosul lui propriu, afirma Withof în 1756, idee însușită de medicina savantă a epocii. Mirosul individului suferă influența climatului, a alimentației, a profesiei și a temperamentului. Mesajele corporale sunt decodate atent, ceea ce atestă – scrie Corbin – o acută angoasă provocată de mirosurile celuilalt. Nici nu mai e nevoie să amintim legăturile,

stabilite încă din vechime, dintre mirosuri și dorința erotică. În *Rapports du physique et du moral de l'homme* (1802), Cabanis consacră sensibilitatea olfactivă drept simțul ce determină în mod decisiv simpatia sau antipatia dintre ființele umane. Sexul este, bineînțeles, una din zonele cele mai favorabile exercițiilor de lizibilitate olfactivă. Dezvoltarea orașelor, înmulțirea populației au ascuțit sensibilitatea față de „emanațiile sociale” (formula e a unui scriitor: o folosește Senancour, în *Oberman*): vulgului îi sunt proprii nu doar instinctul, animalitatea, ci și miasmele fetide. De aici, obsesia „purificării” spațiului urban, proiectele edilitare ce urmăresc îndepărtarea mirosurilor otrăvitoare, dezinfecția, distrugerea deșeurilor. Rămân însă, și în orașul modern, „deșeurile” umane, exclușii, vagabonzii, cerșetorii, cloșarzii; ei inspiră în continuare repulsie, nu în ultimul rând olfactivă.

Istoria mirosului, consideră Corbin, corespunde evoluției anxietăților majore ale societății. Criminalitatea e una din ele. Marii detectivi – Rouletabille, Sherlock Holmes, Hercule Poirot – acordă mirosurilor o atenție specială. În *Misterul camerei galbene*, romanul lui Gaston Leroux, Rouletabille nu ezită să meargă în patru labe și să adulmece solul.

Iată, dar, că acea competență pe care ar fi trebuit s-o dobândească poliștii clujeni se înscrie, pe de o parte, într-o tradiție culturală, iar pe de alta, într-o practică profesională specifică.

Profesionalism ilustrat la modul exemplar de una din cele mai performante poliții (secrete) din lume. În extraordinara lui carte *Dosarul meu de securitate* (traducere Catrinel Pleșu, Humanitas, București, 1999), Timothy Garton Ash povestește la un moment dat vizita pe care a făcut-o la fostul Minister al Securității Statului (STASI) din fosta RDG. Clădirile sunt astăzi, în cea mai mare parte, utilizate în alte scopuri. Arhiva însă, după cum bine se știe, există și este păstrată cu mare grijă. După ce a trecut prin sala fișierelor, Garton Ash a ajuns în așa-numita, atenție, „cameră a tradițiilor”. Voi cita în întregime aiuritorul pasaj, care se dispensează, în fapt, de orice comentarii: „Medalii, busturi ale lui Lenin, certificate de merit, lozinci care slăvesc munca «cekiștilor», termenul sovietic pentru ofițerii poliției secrete: «Numai cel ce are judecată rece, inimă caldă și mâini curate poate fi cekist (F. Djerjiński)». Pe masă se află ceva ce aduce a borcane de dulceată. Fiecare dintre ele are o etichetă lipită cu mare grijă și conține

o bucățiță de catifea de un galben murdar. Sunt eșantioane de mirosuri personale, care au fost luate pentru ca, la nevoie, câinii polițiști să adulmece urme. Conform dicționarului STASI, termenul corect pentru ele ar fi «conserve de mirosuri». Stau siderat pe loc și-mi trece prin minte o idee trăsnită. Poate că undeva, în clădirea uriașă, mirosul meu din trecut e conservat și el în vreun borcan precum dulceața”.

Bine cel puțin că această informație despre borcanele cu mirosuri pare să nu fi ajuns să circule pe culoarele Parlamentului. Nu de alta, dar ne-am fi putut trezi cu o lege a accesului nu la propriul dosar, ci la propriul borcan.

octombrie 1999

Ce se vede

Leur syeux se rencontrèrent... e titlul, superb, al unei cărți în care Jean Rousset analizează scena inaugurală a unor povești de iubire, așa cum le găsim (și) în romane: prima întâlnire (încrucișare) a privirilor care de regulă este, ulterior, interpretată ca un semn al predestinării și al unei irezistibile atracții reciproce. Forța de impact a acestui prim contact vizual e redutabilă. Iată, în acest sens, o istorioară exemplară. În 1818, Schopenhauer întreprinde o călătorie în Italia, înarmat cu o scrisoare de recomandare, din partea lui Goethe, către Byron, aflat atunci în culmea gloriei. La Veneția, plimbându-se însoțit de o tânără, pe nume Alina, pe plaja de la Lido, Schopenhauer îl întâlnește, întâmplător, pe însuși celebrul și tulburător de frumosul poet. Or, povestește mai târziu filosoful, privirea pătrunzătoare și voluptuoasă pe care Byron a aruncat-o către Alina, efectul fulgerător pe care această privire l-a avut asupra fetei l-au făcut să înțeleagă că „trădarea era deja potențial certă”; a renunțat să-l mai cunoască pe idolul Europei și a plecat a doua zi dimineată la Padova.

Istoriara mai are un tâlc: relația afectivă se stabilește prin *schimbul de priviri*, prin reciprocitate. Cel de al treilea va fi, fatalmente, un intrus: supraviețuirea cuplului e inseparabilă de acest caracter *exclusiv* al privirii.

Nu altul este, în definitiv, tipul de raporturi care domină universul nostru mediativ. La acest nivel se dă, de fapt, lupta învingător e cel care obține monopolul privirii. „Stai să vezi!”, ne somează, de dimineată până seara (și de seara până dimineată), un post de televiziune. „Te uiți și câștigi!”, ne încredințează, cu aceeași insistență, un altul. Dacă primul slogan îl reduce pe telespectator la o

postură pasivă, celălalt sugerează că privirea capătă, totuși, un răspuns (răspuns care vine, dacă vine, doar după ce ți-ai dovedit fidelitatea). Suntem însă, oricum, într-un sistem închis: ceea ce comunică astfel de mesaje publicitare este că obiectivul privirii nu poate fi altceva decât imaginea. Altfel spus, te uiți ca să vezi. Și dacă o revistă încearcă să concureze (sau să profite de) supremația imaginii intitulându-se *Privirea*, alta se subordonează explicit televiziunii, alegându-și drept titlu sigla CSVD (nicio legătură, nu mai e nevoie s-o spun, cu *Ce se vede*, atât de subtilul roman al lui Radu Petrescu, unde, reamintesc rapid, metafora-cheie e aceea a caleidoscopului și unde romancierul își imaginează la un moment dat „că lumea în întregimea ei este alcătuită din oglinzi care, privindu-se mereu una în alta, ar privi nimicul” ...).

Un clip publicitar difuzat în ultimele săptămâni confirmă această transformare a privirii (sau, mă rog, a privitului) în însăși rațiunea de a fi a individului. Lansat de compania Procter & Gamble, clipul ne cere să cumpărăm detergenți și *pampers* asigurându-ne că astfel finanțăm operațiunea „Un calculator, o șansă în plus pentru viitor!”. Ni se prezintă o sală de clasă unde elevii, în jur de 10 – 11 ani, se hârjonesc, fac năzbâtii, aruncă avioane de hârtie, joacă fripta etc, într-o veselă și inconștientă dezordine. Ideea genială a clipului e insinuarea că scena se petrece nu într-o recreație, ci chiar la oră, de unde deducem ușor că profesorul n-are nicio autoritate și că prezența lui printre elevi e absolut inutilă. Și iată că, miracol, secvența următoare ni-i arată pe aceiași copii, câteva secunde mai înainte neastâmpărați și zgomotoși, așezați acum cumiști și fericiți în fața calculatoarelor, privind captivați ecranele și apăsând cu sârg pe taste. Așadar, stau, se uită și, bineînțeles, câștigă... Scenă de inițiere ce va deveni cu siguranță emblematică pentru noua *Carte du Tendre*: Și ochii lor întâlniră micul ecran...”

noiembrie 1999

Schimb de fraze

Am fost, la sfârșitul lunii mai, la o reuniune academică, din acelea care își propun – și adesea reușesc – să ne mai scoată din rutina cotidiană. Dimineața, înainte de începerea lucrărilor, colegii veniți în Capitală din diferite centre universitare păreau cam obosiți și fără chef. Am aflat curând care erau motivele: „Participanții făcuseră deja cunoștință cu condițiile de cazare oferite de unul dintre căminele Universității, o clădire ridicată în pripă în 1969 și care acum arăta cu

mult mai rău, din cauza degradării. Își despachetaseră posomorâți valizele în dormitoare ce serveau și de camere de lucru, cu pereții crăpați și jupuiți, păstrând urmele palide, dreptunghiulare ale posterelor smulse în grabă (uneori cu tencuială cu tot) de către tinerii lor posesori la începerea vacanței de Paști. Își formaseră o părere despre mobila murdară și hârbuită, cercetaseră degeaba șifonierele, doar – doar or găsi niște umerase, și încercaseră paturile înguste, desfundate, cu arcurile lăsate la mijloc, obosite după un deceniu de năzbâtii și împreunări, în fiecare dormitor era o chiuvetă, dar nu toate chiuvetele aveau dop și nici toate dopurile nu aveau lănțug. Unele robinete nu se deschideau, iar altele nu se închideau”, în cele două zile ale colocviului, printre mese rotunde și comunicări savante, am mai vorbit și noi despre una-alta: despre cum nu se plătesc salariile la timp, despre zvonul insistent conform căruia nu mai sunt bani pentru orele suplimentare și alte fleacuri de genul ăsta. Unul dintre colegi, venit din Brașov, avea o viziune dură asupra sistemului universitar. A spus chiar că marile universități din țară ar putea fi comparate cu întreprinderile-mamut, de genul Sidex, Comtim și alte CUG-uri. Înfierbântându-se, a adăugat că principala hibă a universităților românești este că produc „pe stoc”: „Mă tem că faceți exact aceeași greșeală ca și guvernul – a replicat o doamnă din Timișoara. Presupuneți că universitățile sunt organizate la fel ca unitățile productive, când de fapt ele sunt niște instituții alcătuite din membri egali în drepturi, ca de altfel toate structurile academice”. Universitarul din Brașov nu s-a lăsat: „Vedeți dumneavoastră, când guvernul ne-a redus fondurile, a sperat evident să mărească eficiența, să scape de aglomerarea organigramei și așa mai departe, la fel ca-n industrie”. „Ce-i drept, există și riscul ăsta – a intervenit un conferențiar din Cluj. Dar e în spiritul vremurilor. Autoadecvarea, autodeterminarea și capitalismul cu toate riscurile lui”. „Nu ăsta e răspunsul – s-a auzit vocea unui domn din Sibiu. Cum ai încercat să transpui modelul industrial într-o universitate, cum ai distrus tot ce are ea mai de preț. Cred că ar fi mai profitabil invers. Să se modeleze întreprinderile productive după modelul universitar”. La acest punct al discuției, brașoveanul și-a ieșit din sărite: „Dimpotrivă – a zis el – propun ideea privatizării universităților ca o soluție de depășire a crizei financiare prin care trec și ca modalitate de promovare a unei concurențe sănătoase. Personalul didactic și-ar putea cumpăra acțiuni la nivelul

instituției unde funcționează, urmând să profite efectiv de pe urma succesului universității”. „Hai să zicem – se auzi vocea unui universitar din Craiova – că X vine cu un proiect aducător de venituri pentru Catedra de engleză, de pildă, servicii de consultanță pentru formularea panourilor cu normele de protecția muncii în întreprinderi. Ei bine, o să primească X vreo bonificație? O să fie în stare să promoveze mai rapid decât Y?” „Păi, nu prea” – recunosc, stânjenit, profesorul din Brașov. „Cu alte cuvinte – reluă domnul din Craiova – X își stoarce creierii ca să facă rost de bani ca să i se plătească un salariu de mizerie, în timp ce Universitatea pune mâna pe profit și-l distribuie în folosul unor trântori ca Z”. „Mai logic ar fi ca Y să-și deschidă un cabinet particular de consultanță” – admise, strâns cu ușa, brașoveanul. „Dar eu nu vreau să fiu consultant – izbucni doamna din Timișoara, care întâmplător funcționa chiar la Catedra de engleză. Vreau pur și simplu să rămân profesor universitar”.

Discuția de mai sus a avut loc în realitate și în termeni foarte asemănători. Mi-am permis o singură fantezie: am pus în gura preopinienților fraze desprinseși reproduse fidel – din trilogia lui David Lodge: *Schimb de dame*, *Ce mică-i lumea* și *Meserie*. Tot de acolo e și pasajul cu descrierea căminului.

Tentat să duc mai departe jocul, am căutat în romanele scriitorului britanic fraze care să se „potrivească” unei recente știri referitoare la Universitatea particulară „Spiru Haret”. Această universitate, înnobilită de prezența în corpul profesoral a *profesorului universitar asociat* Adrian Păunescu, „șeful departamentului de cultură și pregătire practică în domeniul presei scrise și al audiovizualului”, a acordat titlul de profesor onorific lui Larry Hagman, celebru – grație serialului *Dallas* – prin inițialele J.R. N-am reușit să găsesc pasaje care să alcătuiască un colaj verosimil. De unde se vede, o dată în plus, că, în raport cu realitatea, ficțiunea are totuși limitele ei.

noiembrie 1999

Istorie și ficțiune

Convingerea că există o istorie *unică* și că faptele istorice au garanția certitudinii vine și din aceea că istoria a fost opusă, încă din primele tratate de poetică, ficțiunii; prima a fost socotită domeniul adevărului, al lucrurilor deja întâmplăte, cea de a doua, s-a spus, e invenție și ține de domeniul posibilului, al verosimilului. Acest mod de a gândi relația istorie (realitate) – ficțiune a predominat vreme de

secole și îl regăsim în mai toate doctrinele și curentele literare. Or, crede Umberto Eco, incert, fluctuant, interpretabil nu este adevărul ficțiunii, ci, dimpotrivă, adevărul istoriei. Nu există nicio îndoială asupra modului în care s-a sinucis Doamna Bovary; la fel, știm cu precizie câte personaje mor și cum mor, în *Hamlet* sau în *Romeo și Julieta*; niciun cititor nu se îndoiește că Raskolnikov sau Puiu Faranga au ucis. Și, lucrul cel mai important, nimic nu poate interveni, niciun document, nicio mărturie senzațională nu pot să schimbe datele așa cum le-au prezentat, o dată pentru totdeauna, Flaubert, Shakespeare, Dostoievski sau Rebreanu. Este exclusă posibilitatea să descoperim într-o bună zi că Emma Bovary a fost ucisă de soțul ei, că Julieta a murit, dar că Romeo a fost salvat în ultimul moment sau că Hamlet s-a prefăcut mort pentru a fugi de lume și a rămâne cu cărțile și fantezmele sale. Dacă ficțiunea ne oferă, în acest plan, garanția adevărului, realitatea și istoria sunt permanent repuse în discuție. Împrejurările morții lui Beria rămân confuze, despre asasinul (asasinii?) lui Kennedy tot nu știm nimic sigur, contabilizarea victimelor masacrelor și genocidurilor continuă să fie o operație dificilă, n-ar fi nimic neobișnuit dacă descoperirea unor documente ar schimba imaginea noastră asupra lui Napoleon sau Mihai Viteazul etc. etc. Universurile ficțiunii, conchide Eco, sunt mult mai puțin cețoase și nesigure decât universurile reale, deși îndeobște se crede contrariul. De aici, poate, acea *nevoie de ficțiune* ce nu este doar apanajul cititorului de tip „bovaric”: și asta pentru că lectura romanelor ne dă sentimentul că ne instalăm într-o lume a certitudinilor și a adevărului, în timp ce lumea reală e plină de capcane și de neprevăzut.

Când am spus lectură „bovarică”, mă refeream, bineînțeles, la lectura care confundă planul ficțiunii cu planul realității: drama personajului flaubertian vine din faptul că nu regăsește în realitatea înconjurătoare reperele și certitudinile pe care le afla în universul ficțiunii. Constatăm însă (chiar acum, în fierberea discuțiilor despre manualele alternative) că și istoria poate inspira o astfel de lectură: când îi ceri adevăruri unice și eterne, înseamnă că citești istoria așa cum citești un roman, unde acțiunea are un număr limitat, mereu același, de evenimente și personaje și unde, la nivel strict faptic, nu există ambiguitate. Lectura bovarică refuză, de altfel, polisemia textului: ea are oroare de interpretările multiple privilegiind, din contra, o unică pistă, aceea care ia textul în *litera* lui și care presupune

că tot ceea ce se povestește acolo este adevărul adevărat.

Toate acestea îmi aduc în minte istorioara exemplară în jurul căreia Vladimir Nabokov își construia prelegerea inaugurală a cursurilor sale de literatură (prelegere reconstituită și transcrisă mai târziu sub titlul *Buni cititori și buni scriitori*). Literatura, spunea Nabokov, nu s-a născut în ziua în care un băiețandru, țășnind dintr-o vale neanderthaliană, striga „Lupul, lupul!” fugind cât îl țineau picioarele, urmărit de un lup fioros; literatura s-a născut în ziua în care băiețandru a strigat „Lupul, lupul!” fără ca vreun lup să se afle pe urmele lui. Așadar: „Literatura este invenție. Ficțiunea este ficțiune. A spune despre o poveste că e o «poveste adevărată» înseamnă a jigni și arta, și adevărul. Orice mare scriitor este un mare iluzionist, dar la fel este și hiper înșelătoarea Natură. Natura înșală fără încetare. (...) Autorul de ficțiune nu face decât să urmeze calea trasată de Natură”. Literatura a luat naștere atunci când flăcăul a repetat figura cu lupul, amuzându-se de credulitatea semenilor lui. Că băiatul, finalmente, e mâncat de lup este, consideră Nabokov, mai puțin important. Ceea ce contează e că această întâmplare a devenit o povestire și că după modelul ei s-au născut atâtea altele.

Moartea băiatului nu este totuși, am impresia, un simplu detaliu. Ea ne avertizează, mai întâi, că, bazându-se pe convenție, adică pe minciună, ficțiunea nu e inocentă și poate avea consecințe nedorite. În al doilea rând, ea ne arată cât de puternică este iluzia ficțională și cât este de greu să găsești codul lecturii corecte, în așa fel încât să nu crezi că realitatea e tot ficțiune.

noiembrie 1999

Lecturi la Grand Hotel în însemnările sale *Despre lectură* (1905), Proust face la un moment dat un elogiu al camerelor *străine*, și în mod deosebit al camerelor de hotel. Nu pot trăi și gândi, scrie în esență Proust, decât „într-o cameră unde totul este creația și limbajul unor vieți profund diferite de a mea și ale unui gust opus gustului meu, unde nu regăsesc nimic din gândirea mea conștientă, unde imaginația mea se exaltă simțindu-se aruncată în sânul non-eului”. Numai în camerele de hotel, declară romancierul, se simte fericit, în acele hoteluri de provincie cu lungi coridoare reci, pe ai căror pereți nu se află, drept ornament, decât harta regiunii și unde fiecare pas nu face decât să pună în evidență, deplasând-o, liniștea; camerele păstrează mirosul de spațiu închis, miros ce stimulează imaginația. Intrând într-o

cameră de hotel, continuă Proust, ai sentimentul că violezi viața străină care a rămas acolo, că te instalezi cu ea „într-un soi de liberă promiscuitate”; obiectele, mobilierul, perdelele poartă amprenta visurilor, sentimentelor, într-un cuvânt a vieții secrete a celor care au locuit acolo, viață pe care ai senzația că o închizi cu tine în cameră atunci când tragi zăvorul, că o împingi către pat și că te culci cu ea în așternuturile albe în timp ce, la doi pași, ceasul din turla bisericii bate „orele de insomnie ale muribunzilor și ale îndrăgostiților”.

Tema revine la Proust (s-ar putea cita și fragmentul *Contre Sainte-Beuve*) și ea are „acoperire” biografică: Proust a locuit în repetate rânduri, pe perioade relativ lungi, în astfel de camere „străine”. Să amintesc mai întâi casa de la Auteuil, reședință secundară, vreme de peste două decenii, a familiei Proust, apoi vacanțele la Illiers, Cabourg și Trouville. În geografia locurilor de vacanță mai intră Salies-de-Béarn, Ostende, Saint-Moritz, Evian. Într-un singur an, 1895, Proust merge în vacanță la Kreuznach, în Germania, și, puțin mai târziu, cu Reynaldo Hahn, în Bretagne, la Beg-Meil și Belle-Île. Să adăugăm călătoriile în Olanda, în Italia (Veneția și Padova), vizitarea, după un plan sistematic, a unor localități de interes artistic și arhitectural (Caen, Bayeux etc), sejururile la Versailles. În timpul serviciului militar, închiriază o cameră în oraș, deoarece astmul de care suferă îi deranjează pe camarazii din cazarmă. Ultimul sejur la Cabourg e din 1914, chiar la începutul războiului, după care călătoriile vor rămâne la stadiul de proiect.

Au fost aceste spații propice lecturii? Unele din ele, cu siguranță (știm spre exemplu că, în Olanda, Proust citea *Maestrul de odinioară* a lui Formentin), altele însă sunt legate de evenimente familiale dureroase – boala gravă a mamei marchează astfel sejurul din 1905 de la Evian – sau de complicatele sale aventuri sentimentale (îndeosebi cea cu Alfred Agostinelli). În plus, așa cum romancierul însuși nota în *Despre lectură*, exaltarea ce urmează cititului poate avea o influență benefică asupra scrisului propriu. În vara lui 1911 de pildă, la Cabourg, în camera de la Grand Hôtel, pune la punct o nouă versiune a primei părți a romanului; acolo, la Cabourg, în paginile pe care le bate la mașină o dactilografă angajată special, apare pentru întâia oară fraza „Longtemps je me suis couché de bonne heure”.

Proust aparținea unei lumi în care cameră de hotel putea fi un spațiu de lectură și de lucru; ultimul ilustru reprezentant al acelei lumi

a fost, am impresia, Nabokov. Sunt incapabil să citez un nume de scriitor care își permite astăzi să trăiască într-o cameră, nu de *palace*, ci de hotel oarecare. O recentă anchetă relevă că spațiul de departe cel mai favorabil lecturii rămâne banalul „acasă”, urmează transporturile în comun, la egalitate cu... bibliotecile, apoi grădinile publice, cafenelele și, pe ultimul loc, cu un insignifiant 1%, plaja estivală. Marele perdant este, bineînțeles, „localul de consumație”, odinioară spațiu privilegiat și al lecturii, și al scrisului.

Oricum, sunt convins că nimănui nu i-ar trece prin cap să repete, la Grand Hôtel din Cabourg, sejururile proustiene. Superbul *palace*, cotate cu patru stele, perpetuează însă, în stil Disneyland, memoria autorului *Căutării timpului pierdut*. Restaurantul se cheamă „Le Balbec”; braseria, cu terasa care dă pe plajă, „Marcel Proust”. Camerele sunt grupate după criterii precise; cele obișnuite, (relativ) mai ieftine, se află la etajul patru și rămân în anonim. Poți opta însă pentru camera „Guermantes”; tarif – 690 de franci pe noapte. Camera „Cambremer” costă 830 de franci (diferență de preț explicabilă, cred, prin patriotism local: în roman, marchizul de Cambremer își trage numele de la o mică localitate normandă). O singură cameră a hotelului, cea cu numărul 219, are favoarea de a se numi „À la Recherche”; tarif – 980 de franci. Pe primul loc este însă camera „Souvenir Marcel Proust”, la 1.200 de franci (aviz amatorilor: prețurile sunt cele din 1996).

De unde se poate deduce că *À la recherche du temps perdu* este un roman foarte costisitor.

noiembrie 1999

Dreptul de a te lipsi de unele drepturi în urmă cu doi-trei ani, o carte al cărei titlu prelua o sintagmă dintr-un text al lui Rimbaud, *Oroarea economică*, făcea mare vâlvă în Occident. Operațiune editorială abil regizată, analiză de bun-simț, chiar dacă întreprinsă de o persoană fără niciun fel de pregătire în domeniu, bavardaj lipsit de orice relevanță – opiniile despre carte au fost contradictorii, ceea ce, în ultimă instanță, a contribuit la creșterea tirajului („oroarea economică”, adică liberalismul denunțat de autoare, i-a adus acesteia o frumoasă reușită financiară). Titlul, fiind unul de succes, a devenit tema ce îngăduie variațiunile: cea mai recentă – *Oroarea pedagogică*, un pamflet îndreptat împotriva excesivei toleranțe pe care „pedagogismul” (doctrina experților în științele educației) e pe cale de

a o impune în învățământul de toate gradele. Dezbaterea e pe cât de pasionantă, pe atât de complicată și nu am cum să o rezum aici. În mod normal, ea ar trebui să se declanșeze și la noi, pentru că avem emuli autohtoni ai „pedagogismului”. Am întâlnit astfel, într-un cotidian regional, o intervenție a unui profesor de pedagogie care invoca un fel de cartă a drepturilor școlarului, cartă propusă de specialiști în psihopedagogie de la Universitatea din Geneva. Iată-o:

1. Dreptul de a nu fi tot timpul atent.
2. Dreptul la forul tău interior.
3. Dreptul de a învăța numai ce are rost și sens.
4. Dreptul de a nu fi supuși și ascultători șase-opt ore pe zi.
5. Dreptul de a te mișca.
6. Dreptul de a nu-ți respecta toate promisiunile.
7. Dreptul de a nu iubi școala și de a declara acest lucru.
8. Dreptul de a alege cu cine dorești să lucrezi.
9. Dreptul de a nu coopera la propriul proces de formare.
10. Dreptul de a exista ca persoană.

Acest spirit de largă comprehensiune (ultim avatar, pare-se, al ideologiei lui mai '68) depășește, cred, și cele mai optimiste aspirații ale elevilor. Ei pot, prin urmare, decide ce merită să învețe, „ce are rost și sens”; ei își pot alege profesorul sau pot pur și simplu să opteze pentru neparticipare, să boicoteze „propriul proces de formare”. Școala? O iubești sau n-o iubești, ai dreptul să-ți declari, fără fasoane, sentimentele. Totul e ca elevul să nu se simtă traumatizat, frustrat sau opresat. El devine un *consumator* liber să aleagă produsele, trăind într-un mediu *convivial*, propice *comunicării*. Am intrat, nu-i așa, în societatea *posteducativă*.

Nu acesta era mesajul pe care îl sugera, în 1992, un romancier de recunoscut talent, Daniel Pennac, ce are în spate și o experiență de profesor, când publica o carte intitulată *la un roman*. Cartea e o vibrantă laudă a lecturii, autorul precizând însă că își imploră colegii profesori să nu-i folosească textul „drept instrument de tortură pedagogică”. Ultimul capitol enumera „drepturile imprescriptibile ale cititorului”, valabile – fără restricții – și pentru cititorul de vârstă școlară:

1. Dreptul de a nu citi.
2. Dreptul de a sări pagini.
3. Dreptul de a nu termina o carte.

4. Dreptul de a reciti.
5. Dreptul de a citi orice.
6. Dreptul la bovarism (maladie transmisibilă pe cale textuală).
7. Dreptul de a citi oriunde.
8. Dreptul de a „ciuguli” (de a lua o carte din bibliotecă, de a o deschide la întâmplare și de a citi câteva pagini sau câteva pasaje).
9. Dreptul de a citi cu voce tare.
10. Dreptul de a tăcea (adică dreptul de a nu fi obligat să-ți justifice lecturile și să dai socoteală cuiva despre ele).

Nouă din cele zece puncte (chiar dacă le-am enumerat rapid, lăsând la o parte comentariile lui Pennac) nu pun în niciun fel în cauză, se vede imediat, importanța și necesitatea lecturii. Surprinde însă punctul unu. Or, explicațiile pe care le dă aici autorul sunt indispensabile, întâlnim în viață, scrie el, oameni care nu citesc, asta nu înseamnă că ei nu sunt frecventabili sau chiar agreabili. Dar, pe de altă parte, avem datoria să dăm copiilor, învățându-i să citească, inițiindu-i în literatură, mijloacele grație cărora ei să poată aprecia dacă au sau nu nevoie de cărți: „Fiindcă, dacă putem admite fără probleme că un cetățean oarecare respinge lectura, este intolerabil ca el să fie – sau să se creadă – respins de lectură”.

Ca să rezum: dreptul la incultură nu poate fi contestat; cu mențiunea că el se acordă doar atunci când nu mai e nimic de făcut.

decembrie 1999

Întâlniri de gradul trei

Am văzut în mai multe rânduri, în vremea din urmă, cum importante personaje mediatice au citat, cu sclipire jucăușă în ochi și cu zâmbet larg de satisfacție, titlul cărții lui André Santini, *Acești imbecili care ne guvernează*. Carte, într-adevăr, plină de lucruri nostime, scrisă de un om politic care este și un om de spirit (între cele două ipostaze, contrar unei opinii la noi destul de răspândite, nu există incompatibilitate), carte însă ce nu se ocupă exclusiv de tâmpenia guvernanților. Sunt în ea pagini care trimit și la imbecilii care comentează, la imbecilii-experti care analizează, precum și la imbecilii care ne culturalizează.

Mi-e teamă că amuzantul text al lui André Santini riscă să intre în categoria cărților mai mult citate decât citite. Mulți vor reține doar titlul, bun de folosit, ca replică devastatoare, în talk-show-uri. Și mai e ceva. Pe măsură ce înaintăm în lectura cărții, întâlnim tot mai multe

pasaje de o obscuritate totală. De altfel, o aură de mister planează din capul locului asupra versiunii românești de la Editura Amarcord: lipsesc referințele obișnuite (editura, locul și anul apariției cărții în Franța), nu e menționat nici numele traducătorului. În ce mă privește, nu sunt nici eu în poziție de forță: nu posed textul francez și n-am putut, prin urmare, face confruntarea cu originalul. Așa că, în multe locuri, am fost obligat la o complicată, solicitantă operație mentală pentru a reconstitui fraza și a deduce sensul. M-am aflat în postura dezlegătorului de cuvinte încrucișate sau – hai să ridic totuși ștacheta – în postura aceluia cititor pe care și-l dorea un Mallarmé.

Nu toate capcanele pe care ni le întinde traducătorul sunt, bineînțeles, la fel de redutabile. Pentru cine cunoaște peisajul politic francez e un fleac să decodeze fraza: „Interviul lui Jacques Attali, șerpașul-șef al aventurilor mediteraneene, ne-a deschis larg ochii...” (p. 111) înlocuind „mediteraneene” prin „mitterrandiene” (Attali a fost consilier al lui François Mitterrand și a înregistrat această experiență în niște voluminoase tomuri cu titlul *Verbatini*). Hazardul face, apoi, să știu cartea lui Jérôme Duhamel *Legrand méchant bêtisier*. Așa că atunci când traducătorul spune: „Într-al său *Mare bestiar răutăcios* (Albin Michel, Paris, 1991), Jérôme Duhamel citează...” (p. 110), mi-am dat seama imediat că el încearcă vigilența lectorului neavizat, confundând „bestiaire” cu „bêtisier” (= o culegere de prostii, „sottisier”, *Prostologhicon* – cum suna titlul unei rubrici din *Jurnalul Literar* al lui G. Călinescu). Las la o parte multe alte asemenea situații care pentru mine au avut – iertată-mi fie lipsa de modestie – un grad de dificultate relativ redus. Recunosc însă că m-am poticnit la următorul pasaj: „Unii se străduie, după ce i-a certat bona, să găsească o idee. Uneori ideea se transformă în himeră și himera în gogoriță. Bona-i amintește atunci domnului casei ce privește chiorâș, și se moșmondește încovoiat, că-i vremea să-și pună patinele. Dar e cam târziu” (p. 87).

Cum adică? Bonă? Domnul? Încovoiat? Patine? Avansează o ipoteză, cu prudența de rigoare atunci când te afli în fața unui text ermetic: e vorba de „patins”, adică de *tălpici*, la modă odinioară în familiile burgheze care voiau să-și protejeze parchetul. Repet, e o ipoteză. Și, nu-i așa, uneori ipoteza se poate transforma în himeră și himera în gogoriță. Oricum, chiar și cu „tălpici”, pasajul rămâne înecat în ceață.

La fel, dacă nu **m** și mai mare măsură, acest magnific fragment,

desprins parcă din jocul „le cadavre exquis” al suprarealiștilor: „Să ne gândim de exemplu la virtuozitatea lui Gerald Ford. Săltând ca din pușcă punțile avioanelor, aterizând în brațele soției sale Betty, ale gărzilor de corp ori ale șefilor de stat, omul la un moment dat cel mai puternic de pe pământ făcea dovada unui echilibru precar” (p. 109).

„Săltând ca din pușcă punțile avioanelor”? Să fie oare „sărind” (*sauter*) ca din pușcă de pe punțile, de pe scările avioanelor? Dar nu e oare o impietate să ne punem astfel de întrebări? Să distrugem plăcerea, misterul lecturii? Și nu intrăm totodată în contradicție cu proiectul lui André Santini care, precum odinioară Flaubert, a vrut să ne sugereze caracterul infinit proliferant al prostiei?

„Tocmai am încheiat această carte – scrie autorul într-o scurtă concluzieși am totuși impresia că abia începe”.

Nu era o impresie, era o premoniție.

decembrie 1999

O conversație la Praga în ziua de 22 februarie 1990, Philip Roth ateriza pe aeroportul din Praga unde era întâmpinat de vechiul său prieten Ivan Klima pe care nu-l mai văzuse de paisprezece ani, de când i se interzisese intrarea în Cehoslovacia. Klima, în ce-l privește, tocmai venea de la o librărie unde i se lansase primul roman, tipărit după o tăcere forțată de două decenii. Când rușii invadaseră Cehoslovacia, Klima se afla la Londra, în drum spre Universitatea Ann Arbor din Michigan, unde fusese invitat să predea un curs de literatură. Și-a onorat contractul și, în primăvara lui 1970, s-a întors, cu soția și cei doi copii, acasă. A intrat (a fost opțiunea lui) în acea comunitate de intelectuali transformați, de procesul de „normalizare”, în măturători de stradă, zidari, vânzători de țigări, spălători de geamuri.

Care era starea de spirit a cehilor în acele săptămâni care urmaseră revoluției de catifea? „Psihoticii se simt mai bine, iar nevrozații mai puțin bine”, îi declară soția lui Klima, psihiatră de profesie, scriitorului american, surprins, bineînțeles, de acest mod insolit de a evalua impactul unei schimbări de sistem. Nevrozații, precizează Helena Klimova, încearcă un sentiment de teribilă incertitudine în fața acestei libertăți, cu totul nouă pentru ei. Vechea structură era detestabilă, dar oferea niște puncte de reper, știai măcar în cine să ai încredere și pe cine să eviți; acum, nevroticii sunt panicați pentru că s-au trezit într-o lume în care trebuie să alegi. Psihoticii, în schimb, se adaptează mai ușor curentului dominant; când toată lumea

e fericită, psihoticii sunt de-a dreptul euforici. Starea de jubilație le priește, numai că e o stare pasageră, revenirea cu picioarele pe pământ poate să fie un șoc foarte puternic.

Conversația dintre Philip Roth și Ivan Klima, reproducă într-un volumaș apărut în același an, rămâne una dintre cele mai interesante – și, pentru mine, una din cele mai emoționante – mărturii din primul an al postcomunismului. Oameni precum Klima sau Vaculik tocmai ieșiseră din *cultura* samizdatului despre care, observă Philip Roth, scriitorii occidentali spusese multe prostii romantice, invidiindu-i pe confracții lor din est pentru că erau „stimulați” de cenzură și de supravegherea polițienească. Vine vorba, bineînțeles, și despre câteva dintre personajele proeminente ale momentului. Relația intelectualilor cehi cu Milan Kundera era, în acel început de an 1990, confuză; mulți îi reproșau (pe nedrept, crede Klima) nu atât faptul că părăsise țara (Skvorecky, foarte prețuit la Praga, făcuse la fel), cât o anume viziune simplificatoare a lumii comuniste, viziune răspunzând așteptărilor publicului occidental. Bohumil Hrabal era și el un caz complicat; fusese publicat în samizdat, dar acceptase și tipărirea „oficială”, iar simpla comparație între cele două versiuni pune în lumină niște compromisuri penibile (Hrabal însuși a încercat, într-un scurt text, de o sinceritate impresionantă, să explice această existență dublă ca scriitor).

Ce va fi literatura în țările scăpate de comunism? se întreabă cehul și americanul. Societatea voastră, spune Roth, mi se pare, acum, neverosimil de „curată”: ce veți face când veți descoperi banii, economia de piață, când vor dispărea subvențiile de la stat, când vă va invada televiziunea comercială cu zecile de canale care nu-și propun decât să distreze, când veți intra în societatea spectacolului, a divertismentului? Sunt perfect conștient, răspunde Klima, că cei mai mulți oameni preferă kitsch-ul romanelor lui Cortazar și Hrabal; că în libertatea pe care tocmai am cucerit-o, cultura are mult de câștigat, dar și mult de pierdut. Ceea ce e însă aproape sigur e că prostia triumfătoare, aroganța puterii, violența împotriva celor slabi și nevinovați, brutalitățile „organelor”, lagărele de muncă și de reeducare, viața bazată pe minciună și pe dedublare nu vor mai fi subiecte de actualitate. În rest, totul plutește în ceață. Poate că totuși cultura va putea „domestici” televiziunea, va putea determina mass-media să nu coboare chiar foarte, foarte jos. E, cine știe, o utopie,

dar merită să încercăm. Aici se încheie *Conversația la Praga* dintre Philip Roth și Ivan Klima care ne arată, printre altele, că nu era o fatalitate [fi fii, în februarie 1990, ori psihotic, ori nevrotat.

decembrie 1999 39

Simțul onoarei

Unul din filmele pentru care am făcut o adevărată pasiune și pe care l-am revăzut în mai multe rânduri cu aceeași imensă plăcere a fost *Divorț italian* al lui Pietro Germi. Nu pot situa exact data difuzării lui pe ecranele românești: trebuie să fi fost în a doua jumătate a anilor '60, după care a fost reluat și la televiziune. Mi s-a părut un film construit impecabil, fără nicio fisură, un regal de umor („negru” foarte adesea, dar de o jovialitate care „umaniza” până și scenele macabre) și, nu în ultimul rând, o demonstrație de virtuozitate actricească, de la figuranți și rolurile secundare până la protagoniști: Stefania Sandrelli, atât de provocator senzuală sub aparențe virginale, Daniela Rocca, încarnare arhetipală a nevestei planturoase, iremediabil stupide, cu râsul ei nechezat și cu puful brun al mustăcioarei ce anunța un destin de redutabilă matroană, și, desigur, genialul Mastroianni, de o autenticitate miraculoasă în rolul baronului Ferdinando Cefalu, topit după diafana Angela și excedat de consoarta Rosalia, exteriorizându-și sentimentele prin acea plescăitură scurtă din colțul buzelor, repetată de zeci de ori, dar reușind de fiecare dată să surprindă și să stârnească râsul. Filmul era, în definitiv, totalmente amoral: ce putea fi mai străin, atât de morala creștină, cât și de morala proletară, decât personajul lui Cefalu care – după doisprezece ani de căsnicie – nu se mai gândește decât cum să scape de nevastă, imaginându-i – înainte de a o ucide de-a binelea – moartea în fel și chip, visând, spre exemplu, că o împinge în balia în care se opăresc rufele sau că o lasă să se scufunde în mîlul bolborosind al unei mlaștini? Dacă filmul a primit, la noi, avizul de difuzare este, mai mult ca sigur, nu atât pentru că a beneficiat de perioada „liberalizării”, ci mai ales fiindcă putea fi considerat și o „critică” virulentă la adresa instituțiilor și tarelor societății occidentale, în speță italiene – familia, biserica, justiția, mafia etc. Mai multe scene, de altfel, trimiteau direct la Partidul Democrat-Creștin; vedeam, de asemenea, cum preotul din orașelul sicilian unde se petrece acțiunea afurisea filmul lui Fellini *La Dolce Vita* (produs cu un an înainte, în 1960), pe care îl socotea o chintesență a păcatului și a viciului (predica având un spectaculos efect contrar – întreaga suflare din urbe se

înghesuie la cinematograf pentru a admira sânii grandioși ai Anitei Eckberg).

Am revăzut filmul în 1995, la Paris, într-o sală *art et essai* din Cartierul Latin unde se organiza o retrospectivă a comediei italiene, și am avut un mic șoc descoperind că pelicula difuzată cu ani în urmă în România fusese totuși cenzurată, deoarece se „tăiaseră” două scene. Am constatat așadar că satira lui Germi nu vizase doar ruginitile instituții tradiționale și nici doar dreapta politică. Prima din cele două scene cenzurate înfățișa sediul local al Partidului Comunist; pe pereți – secera și ciocanul, steaua roșie, afișe cu *l'Unità* și *Rinascita* (cum ar veni, *Scânteia* și *Lupta de clasă*), cu *Vota PCI*, cu Lenin și cu imagini ale Sputinikului. Din *off*, naratorul observă că, până și în Sicilia, progresul se face, chiar dacă lent, simțit; într-adevăr, la tribună, un activist pe post de DJ a pus la pick-up un twist, iar în sală cupluri-cupluri de oameni ai muncii, formate exclusiv din... bărbați, dansează cu aplicație, e drept că mai curând pe ritm de tango. A doua scenă face pandant predicii retrograde ce veștejea filmul lui Fellini. De data aceasta, la mica estradă din sediul partidului se află un activist venit de la centru, intelectual subțire (suntem, nu-i așa, în țara lui Gramsci), cu ochelari și gesticulând dezinvolt cu țigara în mână. Activistul a venit să vorbească despre problema seculară a emancipării femeii. Iată, spune el, avem un exemplu chiar în comunitatea dumneavoastră: soția baronului Cefalu, care a avut curajul să-și părăsească soțul și să fugă cu bărbatul iubit; trăim astăzi într-o lume modernă, în plină schimbare, ia să vedem, tovarăși, ce judecată calmă și nepărtinitoare merită doamna Cefalu? Obiectivul camerei se mută către asistență, pe scaune sunt așezați vreo două duzini de proletari cu fețe colțuroase și nerase, iar în secunda următoare unul izbucnește, urlând din rărunchi: „Târfa!”. Am fost obligat, prin urmare, să-mi corectez vechea impresie despre film: senzația pe care o trăisem odinioară, că văd o operă impecabilă, perfect rotundă și la care n-ai ce să adaugi, fusese falsă. „Lipite”, după ani, la locul lor, cele două scene echilibrău de abia acum ansamblul, evitând focalizarea exclusiv pe dreapta tradiționalistă și catolică. Abilitatea tăieturilor dovedește, pe de altă parte, cât de eficientă putea fi cenzura. Eficientă și intratabilă la capitolul ideologie: vizionând pelicula, cenzorul se va fi amuzat copios urmărind tribulațiile familiei Cefalu și parodia enormă pe tema „eu îmi apăr onoarea de familist”, dar s-a încruntat și a luat foarfecele atunci când și-a dat seama că

regizorul nu tratează cu respectul cuvenit onoarea de comunist.

Ianuarie 2000

Forța discursului

Când Swann îi anunță pe ducele și pe ducesa de Guermantes că e foarte bolnav și că mai are doar câteva luni de trăit, aceștia, pe punctul de a pleca la o cină mondenă în oraș, mimează incredulitatea pentru a nu fi nevoiți să renunțe la dineu și să rămână alături de un vechi prieten pe care îl văd poate pentru ultima oară. „Vous voulez plaisanter?” exclamă Oriane, privindu-l pe Swann cu „frumoșii ei ochi albaștri și melancolici” și alegând instinctiv soluția bagatelizării situației (în măsura în care „cel mai bun mijloc de a rezolva un conflict era de a-l nega”). Iar ducele, conducându-l pe Swann până la ușă, plusează jovial și debitează, „cu o voce de stentor”, mai multe clișee menite să treacă definitiv boala prietenului său în zona derizoriului: „Et puis vous, ne vous laissez pas frapper par ces bêtises des médecins, que diable! Ce sont des înes. Vous vous portez comme le Pont-neuf. Vous nous enterrez tous!”

Ducele Basin de Guermantes era de altfel un maestru al eschivei. Un alt episod bine cunoscut din *în căutarea timpului pierdut* ni-l înfățișează desfășurând o întreagă strategie pentru a amâna sau eluda primirea veștilor proaste despre vărul său, marchizul Amanien d'Osmond, aflat, literalmente, pe patul de moarte. Câtă vreme exista certitudinea *oficială* că Amanien era încă viu, ducele își putea continua nestingherit programul monden – dineuri, recepții, baluri etc. „Tant qu'il y a de la vie il y a de l'espoir”, reamintește ducele (recurgând, din nou, la un inuzabil clișeu), deși știe foarte bine că vărul său e iremediabil condamnat. Iar când inevitabilul se produce, vestea morții parvenindu-i – fatalitate! – exact în momentul când pleacă la un bal costumat, pronunță, după o secundă de panică, acele memorabile cuvinte care arată cum poți nega, prin discurs, realitatea însăși: „Il est mort! mais on exagère, on exagère!” ...

Ceea ce Proust sugerează, printre altele, în aceste pasaje este că orice eveniment, fie el tragic, banal, insignifiant ori comic, nu există decât în funcție de discursul care îl prezintă.

Maladia și moartea pot fi, am văzut, bagatelizate printr-un discurs eufemistic, învăluitor sau care pur și simplu escamotează adevărul. La polul opus, un discurs prăpăstios sau inflammat conferă unui fapt oarecare dimensiunile unui dezastru ireversibil. „Mitocanii”

lui Caragiale, dacă îmi e îngăduită această trecere bruscă din lumea saloanelor Guermentes în universul lui Jupân Dumitrache și al Miștei Baston, trăiesc evenimentele la modul isteric și se exprimă zgomotos și violent. Arta litotei, despre care s-a spus că ar fi o caracteristică fundamentală a poeziei clasicismului, le este complet străină. Obligați, pentru că trebuie totuși să respecte niște coduri, să-și înfrâneze agresivitatea, se derulează prin violență verbală. Nu alta e explicația voluptății cu care citesc articolele, scrise cu penița muiată în vitriol (nu numaidecât englezesc), din *Răcnetul Carpaților*, *Vocea patriotului național* sau *Revolta națională*.

Lectura ziarelor rămâne și astăzi principală modalitate de defulare prin intermediari. O fecundă complicitate se stabilește între cititori și jurnaliști, cei din urmă făcând tot ce e omenește posibil pentru a veni în întâmpinarea apetenței pentru violență și a gustului pentru dezastru ale celor dintâi. „Arafat, cu un picior în groapă”, titra, acum mai bine de un an, un cotidian regional, și nimănui nu-i poate scăpa jubilația reconfortantă a unui astfel de titlu. „Raportul Comisiei Europene lovește guvernul în moalele capului”, ne înștiința, tot atunci, un ziar bucureștean, invitându-ne parcă să savurăm acea inconfundabilă bufnitură surdă, în care urechea exersată distinge și câteva seci trosnituri ale țestei. „Vialli a sugrumat cu sânge rece campioana” sau „Dintre cele trei echipe scăpate prematur spre titlul de campioană, una și-a frânt gâtul” – ne aduc la cunoștință paginile de sport, spre satisfacerea fantasmelor sado-masochiste ale amatorilor de fotbal. Atât de temutul, de hulitul și, în realitate, atât de prozaicul FMI se dovedește inspirator de surprinzătoare volute stilistice; „FMI ne prinde cu bugetul pe vine” și „Pe parlamentarii chiulangii îi doare în amigdale de FMI”. Nenumărate variațiuni, de o molipsitoare încredere în iminența catastrofei, am înregistrat în ultimele luni pe tema „Un puternic seism amenință România”. Cum să exprimi mai pregnant convulsiile vieții politice dacă nu prin această imagine a unei automutilări simbolice: „Actuala putere se dă cu capul de pereții Cotrocenilor” sau prin aceste fulgurații metaforice sugerând devastatoare și eroice fapte de arme: „PD pune tunurile pe Cataramă” sau „Ion Diaconescu a mitraliat totul, de la stânga la dreapta” ... „Fericii cei aflați pe buza prăpastiei” constata, cu câteva zile înainte de a păși pragul anului 2000, cotidianul care se recomandă drept cel mai influent din România. Iată de ce, mărturisesc, am nostalgia ducelui

Basin de Guermantes, cu al său ipocrit „mais on exagère, on exagère” ...

Ianuarie 2000

Marcel, Claudette și Jean-Paul în urmă cu ani, buna mea prietenă Claudette mi-a aruncat, într-o discuție în care adusesem vorba de autorul lui *À la recherche du temps perdu*, o frază căreia îi imprimase, prin intonație și mimică, o evidentă coloratură peiorativă I „Proust? Un scriitor pentru intelectuali”. Pusese (deși ea însăși era profesoară de engleză) atâta dispreț, atâta scârbă în cuvântul „intelectuali”, încât m-am simțit, recunosc, prost (cu toate că, în fond, din punctul ei de vedere, dacă mă simțeam prost, era mai curând un semn bun). Am deslușit abia mai târziu motivațiile acelui neiertător verdict: cititoare fidelă a ziarului *Libé* (*Liberation*), nescăpând nicio „manif” („manifestation”), Claudette traversa atunci o perioadă exuberant maoistă 1 mi-a dat să citesc nu doar *De la Chine* a Mariei Antoaneta Macciochi (steaua din acel moment a „Tel Quel”-iștilor și a intelighenției occidentale branșate), ci și *Quand la Chine s'éveillera* a lui Alain Peyrefitte, ca să văd că până și un om de dreapta, un reacționar pursânge nu poate să nu recunoască meritele lui Mao Zedong.

Mi-am amintit de Claudette citind deunăzi o carte a lui Tadié în care, printre altele, e reconstituită posteritatea critică proustiană. M-am întrebat dacă nu cumva în sistemul de referințe al amicei mele se vor fi aflat și opiniile lui Jean-Paul Sartre. Textul pe care filosoful îl publică, în 1947, în *Les Temps modernes* atestă, pe lângă o opacitate totală, o teribilă înverșunare în a-l împinge pe Proust în lada de gunoi a istoriei, pentru a face loc adevăratelor valori progresiste. Spiritul de analiză, înclinația de a despica firul în patru sunt, scrie Sartre, proprii burgheziei, fapt pentru care Proust este, fatalmente, un burghez, și nu unul oarecare, ci „complicele propagandei burgheze”, deoarece a răspândit „mitul naturii umane”; „psihologia intelectualistă” a lui Proust se dovedește a fi, nu încape vorbă, „nefastă”. Povestea de iubire dintre Swann și Odette e, crede autorul *Ființei și neantului*, de două ori falsă: întâi fiindcă Proust era pederast și a pus în această poveste propriile lui experiențe erotice, iar în al doilea rând deoarece sentimentul unui burghez bogat și trândav pentru o femeie întreținută e prezentat drept prototipul iubirii.

Nu e mai puțin adevărat că aversiunea intelectualilor de stânga pentru opera lui Proust era mai veche. Când, în 1919, *A l'ombre des jeunes filles en fleurs* obține Premiul Goncourt, ziarul *l'Humanité*

protestează, scandalizat, că premiul a fost acordat unui... „bătrân” (Proust avea 48 de ani!). Cam tot atunci, Aragón îl caracterizează drept un „snob laborios” și, într-o anchetă în cadrul căreia personalitățile vremii trebuiau notate (de la o la 20), îi dă, firește, nota 0.

În cazul lui Sartre nu avem a face cu o simplă eclipsă de gust. Nu voi merge până acolo încât să reamintesc aberațiile pe care Sartre le-a proferat, de-a lungul anilor, pe teme politice și ideologice. Problema e că regăsim aceeași schemă de gândire în multe afirmații privitoare la statutul literaturii și la condiția scriitorului, într-un interviu din 1960 (realizat de Madeleine Chapsal și apărut în *Les écrivains en personne*, Julliard), Sartre declară: „În țări precum URSS, unde există edituri de stat, tirajul cărților are un sens adevărat. Dacă publicul cere o nouă traducere din Zola, înseamnă că el are realmente nevoie să citească ori să recitească Zola. Dar, în țările capitalismului liberal și ale întreprinderii private, cifrele n-au niciun sens”. Dacă n-ai ști că această afirmație e a lui Sartre, primul reflex ar fi să te întrebi unde sfârșește prostia și unde începe mistificarea (și dacă știi că e a lui Sartre, oare cum poți ocoli întrebarea?). Zece ani mai târziu, dintr-un interviu publicat de periodicul britanic *New Left Review*, aflăm – după un vibrant omagiu adus materialismului istoric și revoluției culturale chineze – că unii scriitori burghezi vor putea fi totuși acceptați și valorificați (critic, se înțelege) de societatea de mâine: „Nu cred, spune Sartre, că o cultură revoluționară îi va uita pe Baudelaire, pe Flaubert numai fiindcă aceștia erau burghezi până în măduva oaselor și nu aveau sentimente prea amicale față de popor. În orice cultură socialistă viitoare, ei își vor avea locul lor, dar va fi un loc nou, determinat de noile nevoi și de noile raporturi sociale. Nu vor mai fi, fără îndoială, valori esențiale, dar vor face parte dintr-o tradiție reevaluată de o nouă praxis și de o nouă cultură”.

Flaubert și Baudelaire au scăpat ca prin urechile acului de o reevaluare de tip nou. Proust s-a dovedit, pe toată durata secolului XX, în mare formă, arătând o vitalitate surprinzătoare pentru un burghez snob și astmatic. Mao și Sartre au cunoscut câțiva ani mai dificili. Claudette s-a retras în Bretagne, face *jogging*, își cultivă grădina, dar a rămas cu aceeași părere proastă despre intelectuali.

Ianuarie 2000

O seamă de cuvinte

Contrar unei opinii destul de răspândite, limba de lemn nu e

doar osificată și previzibilă; ea se dovedește, în multe situații, și surprinzător de productivă. Exigențele limbajului corect din punct de vedere politic au avut drept consecință și stimularea creativității lexicale. Acum un deceniu, spre exemplu, pe când noi aveam revelația „implementării”, francezii descopereau puterea magică a verbelor *gerer* și *negocier*. Era practic obligatoriu să arăți că știi să „negociezi” nu numai un viraj, dar și o dilemă existențială; cât despre *gerer*, cuvântul conota luciditate, forță de decizie, putere de analiză, disponibilitate, flexibilitate, capacitate de sinteză. Valorizarea individului a devenit inseparabilă de modul în care știe să „gestioneze” un incendiu, un divorț, un faliment, o legătură extraconjugală, o problemă de educație, o primărie, o pană de inspirație, un cont în bancă, o depresie, o criză guvernamentală ș.a.m.d. Utilizarea ritualică a acestor vocabule n-a împiedicat însă inventarea unor formule și expresii menite, în principal, a menaja spiritele sensibile și a da o aparență de respectabilitate unor realități nu tocmai plăcute. Nu mai dau exemple, ele sunt atât de numeroase, după cum se știe, încât s-a simțit nevoia unor dicționare ale limbajului *politically correct*.

În vremea din urmă, grație mondializării, am descoperit virtuțile a doua cuvinte care pot fi plasate oriunde și oricând: „oportunitate” și „provocare”. Totul e provocare: bugetul, concursurile de sărut continuu, reforma învățământului, cățărarea pe un bloc cu 48 de etaje, traversarea Atlanticului pe o plută, traducerea lui Joyce în catalană, raliul Paris-Dakar, intrarea în NATO, privatizarea SIDEX-ului etc. etc. Iar ca să fii la înălțimea provocării, trebuie să știi să profiți când (ți) se ivește o oportunitate. Prestigiul acestui din urmă cuvânt a crescut spectaculos: caracterizarea cuiva drept „oportunist” a început să fie percepută ca o laudă.

Dar, spuneam, o misterioasă lege a compensației face ca automatismelor limbajului să le răspundă, acolo unde nici nu te aștepți, exuberante manifestări ale fanteziei. Iată, mai întâi, exemplul unui fapt divers, sordid și macabru, scos din anonim de o uimitoare găselniță lexicală. Un vagabond din Iași, trăitor, a pretins presa, prin canalele din jurul gării, s-a sinucis așezându-și capul pe linia ferată. Reportajul TV, pe lângă imaginile curioșilor (printre ei, mai mulți copii) care priveau avid sinistrul spectacol, a inclus și mărturia unui prieten al nefericitului. În timp ce prietenul încerca să deslușească motivele care au provocat funestul gest, pe ecran apărea, pentru ca

telespectatorii să afle identitatea vorbitorului, sintagma: „COLEG DE CANAL”.

Ar fi o greșeală să deducem de aici că doar situațiile macabre stimulează imaginația. Un alt reportaj TV prezenta inițiativa unui locuitor dintr-un cătun din Ardeal, izolat, lipsit iarna de posibilitatea de a menține legăturile cu lumea civilizată. Omul, având o casă mare și o gospodărie prosperă, s-a oferit să pună la dispoziția copiilor din cătun o cameră pentru ca aceștia să poată continua școala. Am văzut-o, într-o secvență de o impresionantă autenticitate, pe soția gospodarului pregătind tartine pentru gustarea din recreația mare. Iar când bărbatul, cu modestie și bun-simț, arăta cum i-a venit această generoasă idee, pe ecran s-au înscris cuvintele „GAZDĂ DE ȘCOALĂ”.

Povestea mi se pare realmente emoționantă, cu atât mai mult cu cât, prin unul din acele efecte de contrast caracteristice societății noastre în tranziție, ea se petrecea în plină desfășurare a operațiunii „Un calculator, o șansă în plus pentru viitor”. Și cum viața e, nu-i așa, imprevizibilă, nimic nu ne interzice să imaginăm un scenariu cu happy-end: un coleg de canal care, profitând de o fericită oportunitate, devine gazdă de școală. Nu credeți că e, aici, o superbă provocare?

Ianuarie 2000

Pedepse exemplare în recent încheiata Cupă a Africii la fotbal, echipa Coastei de Fildeș a cunoscut momente dificile pe teren, dar mai ales în afara stadionului. Eliminată (la golaveraj) încă din serii, echipa a fost sancționată sever de conducătorul statului, generalul Guei: jucătorii și antrenorii au fost duși în capitală (Yamoussoukro) și consemnați într-o cazarmă, unde li s-au predat cursuri de educație civică. Opinia publică, dacă e să credem mass-media din Coasta de Fildeș, a aprobat masiv hotărârea guvernului. Generalul Guei le-a adus totodată la cunoștință jucătorilor că, dacă mai repetă o astfel de ispravă, vor face serviciul militar complet (optsprezece luni). Povestea a inspirat comentarii ironice, precum acela al lui Bernard Pivot (mare amator de fotbal), care n-a scăpat prilejul – în rubrica din *Le Journal du Dimanchesă* observe că generalul a dovedit totuși mărinimie: în definitiv, putea să-i condamne pe fotbaliști la închisoare, putea să-i împuște ori să-i dea la crocodili. Cazarma nu a reprezentat, în fond, decât un fel de purgatoriu, un spațiu al purificării și al eliberării de complexe.

Ceva mă face să cred că jucătorii formației reprezentative din

Coasta de Fildeș au suportat cu înțeleaptă resemnare punițiunea decisă de șeful statului. I-am văzut, de altfel, în niște imagini televizate: abătuți, ușor nervoși, dar în niciun caz năruți sufletește. Există, într-adevăr, pedepse mult mai aspre și nu trebuie să ne gândim numai decît la închisori și b plutoane de execuție. Voi cita mai întîi, în acest sens, o mărturie inatacabilă. După cum se știe, celebra Marguerite Duras s-a ilustrat, către finele vieții (stimulată, probabil, și de imensul succes al romanului *Amantul*), și printr-o serie de excentricități mondeno-mediatică: a intervenit, cu articole ce dovedeau o totală neînțelegere a faptelor, în complicate afaceri judiciare, a intervievat „staruri” ale momentului etc. Printre victimele romancierii (re) convertite la jurnalism s-a numărat încă și mai celebrul Michel Platini, persoană, în paranteză fie spus, agreabilă și, cu siguranță, de o inteligență peste medie (nu mă refer doar la media fotbalistică). Iată ce a declarat, după moartea scriitoarei, faimosul fotbalist: „O oră cu Marguerite Duras a fost pentru mine mai grea decît orice meci al carierei mele. Uneori, puneă întrebări pe care abia reușeam să le înțeleg. N-am fost niciodată intervievat de cineva atît de ignorant în materie de fotbal”. Dar pățania lui Platini (care, cel puțin, se putea consola cu gândul că, dacă el nu pricepea întrebările, nici Marguerite Duras nu pricepea răspunsurile), vom vedea, e floare la ureche față de ce li s-a întîmplat jucătorilor de la clubul de fotbal Wimbledon. În urmă cu câțiva ani, președinte al clubului era (mai este, poate, și astăzi) un om de afaceri libanez, simpatic, însă cu idei năstrușnice. El a introdus în contracte un paragraf în care se stipula că, în cazul unei înfrîngeri cu mai mult de două goluri diferență, patru jucători vor fi desemnați, prin tragere la sorți, să asiste la un spectacol de operă: „Vă dați seama, a declarat inventivul președinte unui ziarist, să-i obligi să stea timp de ore întregi la o operă de Wagner!... Păi, după chestia asta, vor mânca jăratice pe teren, numai la gândul că, dacă pierd, îi duc la Operă!...”

Punând în balanță cazarma și Wagner, băieții din Coasta de Fildeș se pot considera norocoși. Pe de altă parte, experimentul de la Wimbledon arată cît de puțină atenție acordăm virtuților pedagogice ale culturii. Perspectiva că s-ar putea alege cu o condamnare la Dostoievski („cinci ani de *Frații Karamazov*) sau la Joyce („zece ani de *Ulise*”) ar putea face din potențiali infractori sau criminali niște cetățeni respectabili. Dar chiar și o condamnare la trei pagini de Balzac

riscă să fie astăzi o măsură disuasivă mai redutabilă decât o usturătoare amendă.

februarie 2000

Continuarea în numărul viitor

De existența ziarului *La Bougie du sapeur* am aflat joi, 29 februarie 1996, grație unei notițe din *Le Figaro* și unui interviu dat pe France Inter de Jacques Debuissou, redactorul-șef al publicației. Ceea ce conferă o personalitate inconfundabilă acestui ziar este că apare doar pe 29 februarie. A fost lansat în 1980; în 1996 așadar ajunsese la numărul 5. După cum pertinent observa redactorul-șef, cu fiecare apariție *La Bougie du sapeur* își mărește tirajul („fenomen pe care l-am semnalat și în numărul nostru de ieri”, a spus cu dezinvoltură Jacques Debuissou, referindu-se, evident, la numărul din 29 februarie 1992). În sfârșit, se distinge și prin ofertele deosebite de avantajoase propuse abonaților: te poți abona pentru 20 sau chiar 50 de numere, iar abonamentul e transmisibil moștenitorilor...

Ziarul care apare o dată la patru ani e, dincolo de alura lui de glumă studentească, un mod de a respinge presiunea cotidianului. Câte banalități, câte fapte insignifiante, câte ineptii nu înghițim – de bunăvoie – zilnic, știind foarte bine că ceea ce le justifică prezența în ziare este tocmai caracterul lor accidental și efemer... O imersiune în cotidian la intervale mari de timp ar fi o salutară igienă mintală și ar permite, totodată, detașarea față de atât de alunecoasa și, adesea, atât de inconsistentă actualitate.

Nu mai știu ce am făcut pe 29 februarie 1996, afară, bineînțeles, de faptul că am ascultat France Inter și am cumpărat *Le Figaro*. Agenda mea nu înregistrează altceva; dar cum era într-o joi, zi în care aveam cursuri, rezultă că am fost prins de obligațiile mele didactice. Îmi amintesc însă foarte bine (însemnările din agenda anului respectiv sunt în acest caz mai consistente) de ziua de 29 februarie 1992. Era sâmbătă și mă găseam la Palatul Chaillot, unde asistam la colocviul internațional *Triburile sau Europa* (formulare ce a stârnit iritarea lui Alexandru Paleologu, și nu numai a lui). Vineri se desfășurase prima parte a lucrărilor, cu mese rotunde la care participaseră, printre alții, François Fejto, Claudio Magris, Gabriel Liiceanu, Antonin Liehm, Predrag Matvejević. Clow-ul zilei îl constituise dezbaterea pe tema *Trebuie oare să regretăm Uniunea Sovietică?* (nu trecuseră nici două luni de la decesul URSS), cu o superbă intervenție a cineastului – exilat

– Otar Iosseliani, cu luări de cuvânt cam confuze și crispate ale invitaților sosiți de la Moscova: Iuri Afanasiev, Andrei Graciov, Aleksandr Iakovlev și cu o prestație teatrală a inevitabilului Bernard-Henri Levy. Ar fi, cred, interesant să amintesc temele supuse discuției, pe care le transcriu fidel din program: *Majorități, minorități, frontiere: noile fracturi ale continentului în era postcomunistă, Religii și politici; fracturi și dialoguri, Europa și crizele de succesiune în statele Europei Centrale și Orientale, A regândi Națiunea, Statul-Națiune, Națiunea-comunitate, Cultura împotriva populismului, Europa triburilor sau Europa cetățenilor? Continent fragmentat sau continent organizat? Ce (ne) este îngăduit să sperăm.* Dacă un colocviu similar ar fi organizat în acest sfârșit de februarie 2000, cred că nici n-ar prea fi nevoie de reformulat temele meselor rotunde; poate, eventual, cea cu regretul față de dispariția Uniunii Sovietice. Deși...

Sâmbătă, pe la orele 11 și un sfert, surpriză (surpriză pentru neinițiați): își face apariția, neprevăzută în program, François Mitterrand. Ține un discurs de aproape o oră și jumătate și avertizează asupra pericolului fărâmițării tribale a Europei, schițează un proiect european care să țină seama de decalajele dintre Est și Vest, eventual o Europă „cu mai multe viteze”, sugerează că fosta URSS trebuie menajată și implicată în acest proiect etc. etc. Participanții și publicul, în mare majoritate oameni de stânga, îi sorb cuvintele și, în final, îl aplaudă cu entuziasm. După plecarea președintelui, reintră în scenă starurile intelighenției: Edgar Morin, Peter Handke, Danielle Sallenave, Fernando Savater, Jorge Semprún, Jean Daniel, Alain Finkielkraut, Julia Kristeva etc. Comentarii pline de haz și de bun-simț ale lui Adam Michnik, *speech* al lui Bronisław Geremek, admirabil prin rigoare și luciditate. Alain Finkielkraut îl ia tare pe Bernard-Henri Lévy, reproșându-i că face spectacol mediatic. Se vorbește mult despre Iugoslavia. Câțiva intelectuali sârbi, sprijiniți de Peter Handke, citesc o scrisoare de protest *à-propos* de felul în care Occidentul percepe situația din – deja – fosta Iugoslavie. Bernard-Henri Lévy ține morțiș să aibă ultimul cuvânt.

Cum să nu încerci senzația că toate astea s-au întâmplat ieri, alaltăieri?

februarie 2000

II. Dubla viață a artistului

Om bun, om rău

Când, student fiind, am citit prima oară *Notes et contre-notes* a lui Eugen Ionescu (era, cred, în toamna lui 1966), nu știam, bineînțeles, cine este Kenneth Tynan, protagonistul capitolului intitulat „Controversă londoneză”. Scurta notă ce precede capitolul îl prezenta drept un critic cu mari merite în susținerea lui Ionescu în Anglia după care, în 1958, a publicat un articol în *The Observer*, unde își exprima îndoielile asupra orientării dramaturgiei ionesciene, refuzând totodată să o considere singura direcție valabilă a teatrului contemporan. Articolul a prilejuit un răspuns al lui Ionescu urmat de o replică a criticului britanic. În dezbateri intervin Philip Toynbee și Orson Welles. Ionescu trimite un nou răspuns, pe care *The Observer* de data aceasta nu-l mai publică, el fiind găzduit într-o altă revistă și reprodus apoi în *Notes et contre-notes*.

Care era, în definitiv, miza acestei polemici? Tynan, considerând probabil că teatrul absurdului mersese prea departe (și Beckett e admonestat pentru universul „dezumanizat” din *Fin de pârții*), pledează pentru un teatru realist – exemple: Miller, Brecht, O’Casey, Osborne, Sartre – unde spectatorul se recunoaște și unde cuvintele au un sens. Ionescu răspunde, în esență, că realitatea e mult mai complexă decât crede dl Tynan și că există un „conformism de stânga”, nu mai puțin redutabil decât cel de dreapta, care acreditează ideea că orice operă de artă trebuie să exprime o ideologie (în cazul în speță, se dorește ca această ideologie să fie una „progresistă”). Tynan, în replica lui, nu numai că nu retractează nimic, dar – cu risipă de citate și referințe erudite – cere creatorului să nu se limiteze la postura de simptom pasiv, ci să vizeze, măcar din când în când, vindecarea relelor societății. Cât despre textul lui Ionescu pe care *The Observer* nu-l mai publică, el este de o admirabilă coerență, demontând punct cu punct argumentația lui Tynan: o brilliantă analiză a relației dintre artă și realitate conduce la concluzia că, de fapt, Tynan e foarte aproape de poziția pe care o preconizează realismul socialist.

Am reîntâlnit numele lui Kenneth Tynan anul trecut, citind cartea lui Paul Johnson *Intelectualii* (într-o traducere, vai, împiedicată și confuză Ț aceeași traducătoare a făcut aproape ilizibilă versiunea românească a cărții lui Stephen Koch, *Sfârșitul inocenței*). Autorul își propune să arate că o serie de personalități de mare suprafață, filosofi, scriitori sau lideri de opinie, au trăit în flagrantă nonconcordanță cu principiile pe care le-au propovăduit în opera lor. Demersul, chiar dacă

pe alocuri cam anecdotic, nu e lipsit de interes și poate fi socotit credibil întrucât se sprijină pe surse serioase. Printre figurile de plan secund, grupate în capitolul final, se află Tynan, cu care autorul a fost coleg de studii la Magdalen Collège, Oxford. Preopinientul lui Ionescu îi apare lui Johnson ca un june dandy extravagant, îmbrăcat excesiv de luxos (mai mulți hamali îi cară cuferele cu haine când descinde la colegiu) și care ajunge repede o vedetă a vieții mondene. Las la o parte neobișnuita poveste a dublei identități a tatălui lui Tynan, ce mi-a amintit de una din enigmaticele dezlegate de Sherlock Holmes. Fapt este că tânărul Kenneth face o rapidă carieră, scrie la *Evening Standard* și apoi la *The Observer*, ajungând cel mai influent critic dramatic din Marea Britanie. A fost și director al Teatrului Național (în acea perioadă a avut loc controversa cu Ionescu), l-a lansat pe Osborne (*Privește înapoi cu mânie*), a făcut – precum Bernard Dort și Roland Barthes în Franța – militantism probrechtian, pledând pentru o artă angajată. Dar, peste toate, lui Tynan îi plăcea să provoace. A reușit, mai întâi, să strecoare în *Observer* cuvinte obscene. A pronunțat într-o emisiune BBC (era în 1965...) cuvântul *fuck*. În 1969, a produs spectacolul *Oh! Calcutta* /, unde actorii apăreau goi. Cam în același stil a organizat în Hyde Park o manifestație în favoarea lui Castro.

Johnson afirmă, bazându-se pe mărturiile unor persoane care s-au găsit în intimitatea lui Tynan, că acesta era obsedat sexual. Tynan însuși se considera reprezentantul unei specii pe cale de dispariție (?), *Tyranosaurus homo masturbans*. Își constituise o bogată colecție pornografică și avea slăbiciune pentru practicile sado-masochiste (bici, bățai – palme, mai exact – la fund, travestiri). Agresiv cu femeile, s-a dovedit poltron în câteva situații când ar fi trebuit să reacționeze bărbătește: urmărit de un soț gelos, s-a ascuns într-o pubelă, intrând, fără să vrea, în pielea personajelor lui Beckett din *Fin de pârție*, tocmai acelea pe care le acuza că nu mai reprezintă esența umană.

E, orice s-ar spune, amuzant să constăți discrepanța dintre modul de viață al criticului britanic și vibrantele sale apeluri în favoarea unei arte realiste și a unei viziuni umaniste asupra existenței. Moralistul care îl admonesta pe Ionescu se dorea, în viață, nonconformist și provocator, optând pentru practici de un gust, s-o recunoaștem, îndoielnic. Mă întreb însă dacă nu cumva Tynan ilustrează situația pe care, într-o carte recent apărută, un eseist cu mare priză în mass-media o consideră exemplară pentru secolul

nostru, și anume că personalitățile epocii sunt reprezentative tocmai fiindcă au fost *în același timp* lucide și atinse de cecitate, generoase și meschine, curajoase și oportuniste. Ca și Sartre așadar, Tynan ar fi fost *concomitent bun și rău*. Teorie confortabilă grație căreia teamă mi-e că poți demonstra orice și poți legitima orice derivă și orice mistificare.

martie 2000

Tradiția dosarelor

Autor al unei cărți fundamentale ce reconstituie extraordinara aventură a elaborării, tipăririi și difuzării *Enciclopediei* (*The Business of Enlightenment*, 1979), istoricul american Robert Darnton a revenit în mai multe rânduri asupra subiectului, scotocind prin arhive și scoțând la lumină documente nu o dată surprinzătoare. Unul dintre aceste studii ce explorează „subteranele” vieții culturale (și nu numai culturale) a secolului al XVIII-lea se ocupă de supravegherea enciclopediștilor de către poliție (l-am citit în traducerea franceză din *Gens de lettres, gens du livre*, 1992). E vorba de 501 rapoarte, aflate la Biblioteca Națională din Paris, întocmite, între 1748 și 1753, de inspectorul Joseph d'Hémery; dintre ele, doar 22 privesc pe enciclopediști, celelalte se referă la alți scriitori, editori, librari etc. din epocă, alcătuind, cum spune Darnton, „un adevărat recensământ al populației literare”. Rapoartele sunt de fapt niște note de sinteză: fiecare autor avea un dosar, unde d'Hémery aduna date culese de agenții săi, iar rapoartele grupează elementele considerate relevante în șase rubrici fixe: *Numele*, *Vârsta*, *Locul de origine*, *Semnamente*, *Domiciliul* și „*Histoire*”, adică date bibliografice, titlurile principalelor opere și scurte caracterizări, în care intră uneori și detalii asupra vieții intime a – cum să-l numesc? – „obiectivului”.

Ceea ce frapează la prima lectură este tonul curtenitor al aprecierilor: despre Rousseau se scrie că are merite eminente, Toussaint, caracter blând și liniștit, e de o moralitate ireproșabilă etc.; d'Alembert e un „bărbat încântător, atât în ceea ce privește caracterul, cât și spiritul”, Montesquieu e autor al unor „scrieri încântătoare”. Frecventă este aprecierea „om de spirit” i se bucură de ea Eidous, Langlet du Frenoy, abatele Mallet, Marmontel, Montesquieu („un homme d'un esprit infini”), Rousseau, Watelet etc. Recunoașterea acestor calități nu înseamnă că privirea inspectorului își pierde agerimea: Diderot, „garçon d'esprit”, e desemnat cu insistență ca fiind „extrem de periculos”, ca și abatele Langlet du Frenoy care, avertizează

raportul, ar fi în stare să semene dezordine în întreg regatul. Semnalmentele sunt reduse la minimum, cu notații uneori vagi, fără mare utilitate, cred, în caz de forță majoră: Diderot – „talie medie și fizionomie destul de decentă”, Chapelle – „mic, fizionomie obișnuită”. La Montesquieu se subliniază, aproape cu tandrețe, vederea foarte slabă, iar singura formulă mai colorată e aceea referitoare la Voltaire: „Înalt, uscat și cu un aer de satir”.

Când apreciază operele personalităților fișate, d'Hémery nu e deloc zgârcit în elogii: Veron e „un poet cu mult spirit și care scrie bine”, Rousseau „a compus opere literare ce i-au atras critici furioase, situație în care s-a descurcat de minune”, celebritatea lui Montesquieu i se pare pe deplin meritată ș.a.m.d. Dacă observă, despre Toussaint, că „a compus în ultima vreme câteva lucrări ce nu sunt suspecte, dar care n-au avut mare succes”, aproape că ai impresia că e, sufletește, alături de autorul lipsit de noroc. Unele propoziții extrem de eliptice sunt interpretabile. Ce vrea să spună inspectorul prin: „Desmahis de Colsanbelu i A scris multe versuri”? E o constatare neutră sau insinuează că avem a face cu un veleitar grafoman? În schimb, notația referitoare la Cahusac: „A scris odinioară romanul *Grigori*, în care se află portrete” e, pentru un profesionist, importantă: ea sugerează că portretele cu pricina sunt cu cheie. Că d'Hémery își făcea cât se poate de serios meseria se vede și din faptul că semnalează de fiecare dată dificultățile pe care autorul le-a avut cu cenzura (mai ales atunci când cartea fusese tipărită în condiții dubioase, prin forțarea faimoasei „permisiuni tacite”). La Diderot se atrage atenția că „are la el un manuscris, *L'Allée des idées*, pe care a promis că nu-l va tipări” (interesant: oare cui îi va fi făcut această promisiune Diderot? și cum de era atât de sigur inspectorul că manuscrisul e acasă la autor?). Tot în fișa lui Diderot (obiect, se vede, al unei supravegheri foarte atente) se reproduc niște afirmații orale ale filosofului; din păcate, raportul nu ne spune cine a fost vigilantul interlocutor.

Îl mai preocupă foarte mult pe d'Hémery relațiile dintre autori și contactele pe care aceștia le au la Curte. Nu e greu de înțeles rațiunea acestei preocupări. Pe de o parte, pe măsură ce proiectul *Enciclopediei* prindea contur, era evident că el va fi realizat de o echipă numeroasă și că reușita lui depindea de coeziunea grupului. Pe de altă parte, eventuala protecție din partea unor personaje sus-puse era de natură a tempera zelul poliției și al cenzurii, care personaje, la rândul

lor, deveneau vulnerabile dacă se aflau despre ele (și prin supravegherea scriitorilor) lucruri compromițătoare. În fine, nu din amuzament sau din apetență pentru picanterii culege d'Hémery date despre viața erotică a enciclopediștilor, ci în virtutea nemuritorului principiu „Pac! La Războiul...” (la Curte, la cadre, la CC etc). Astfel, Diderot „e căsătorit și totuși a avut-o destul de multă vreme drept amantă pe Doamna de Puysieux”; cu micuța Verrière, amanta *en titre* a Mareșalului de Saxa, Marmontel a avut o complicată aventură, dar tot nu s-a potolit din moment ce, notează d'Hémery, are acum o altă amantă; Watelet, la rândul-i, e încurcat cu nevasta unui anume Le Compte, om al legii.

Cazul lui Voltaire e realmente uimitor. Raportul consemnează că, la *instigația acestuia*, poliția a efectuat o percheziție la domiciliul numitului Longchamp, fostul valet al autorului lui *Candide*, pentru a recupera scrisorile de amor pe care Voltaire le trimisese Doamnei du Châtelet. Scrisorile nu sunt găsite, în schimb poliția era cât pe ce să descopere niște versuri satirice vizând pe rege și pe Doamna de Pompadour.

Hotărât lucru, scrisorile pierdute aduc numai buclucuri.
martie 2000

Un (fals) jurnal de călătorie în vara lui 1936, André Gide, figură marcantă a categoriei „tovarășilor de drum” (sau, conform formulei neoficiale, a „idioșilor utili”), călătorește prin URSS vreme de nouă săptămâni, participând la toate manifestările organizate de gazde, care fac mare risipă de votcă și de icre negre. Ia avionul înapoi spre Paris chiar în ziua în care se anunță condamnarea la moarte a grupului Zinoviev-Kamenev; știrea nu pare să-l tulbure deoarece, conformându-se ritualului telegramei de mulțumire, o redactează în următorii termeni: „După călătoria de neuitat în marea țară a socialismului victorios, trimit de la frontieră un ultim salut cordial prietenilor mei minunați pe care îi părăsesc cu regret spunându-le, atât lor, cât și întregii Uniuni Sovietice, la revedere...”. Nici trei luni mai târziu, în noiembrie 1936, apare *Retour de l'URSS*. Ecou imens, iar mașina de propagandă comunistă reacționează cu promptitudinii Gide devine, peste noapte, un „bătrân ranchiunos”, un burghez limitat și un agent al Gestapoului. îl atacă violent, în Franța, Aragón, André Wurmser, Romain Rolland: la Moscova, Eisenstein îi ține isonul lui Ehrenburg și îl acuză pe Gide că e un valet al fasciștilor și al

troțkiștilor. Vehemența reacțiilor e explicabilă: textul gidian conține o frază pe care, peste ani, François Furet o va considera „teribilă”: „Mă îndoiesc, scrie Gide, că astăzi în vreo altă țară, fie chiar și în Germania lui Hitler, spiritul e mai puțin liber, mai încovoiat, mai temător (mai terorizat), mai vasalizat...”. Și încă: „Sub orice culori s-ar înfățișa, neagră, brună, roșie, nazismul și comunismul sunt sinonime cu totalitarismul și reprezintă pentru mine dușmanul”.

Șase decenii mai târziu, s-a aflat că Gide ținuse, în timpul voiajului prin URSS, un jurnal cu note sumare, eliptice, pe alocuri obscure; ele au fost publicate în noua ediție a *Jurnalului* din Pléiade, ediție realizată de Eric Marty. Primele însemnări (călătoria cu avionul, sosirea la Moscova) sunt euforice. Gide se întâlnește cu Pasternak, Babei, Eisenstein și, bineînțeles, cu inevitabilii și foarte numeroșii „oficiali”. E impresionat de „demnitatea” mulțimii, de crede el, profunzimea și spontaneitatea reacțiilor oamenilor. Toate vizitele și întâlnirile sunt, firește, strict controlate, dar Gide pare să creadă, la început, în ceea ce vede. La o casă de corecție asistă la interogatoriul, „extrem de gentil”, al unor copii vagabonzi. Arde de nerăbdare să viziteze școli, tabere de vacanță, sanatorii pentru copii (iar programul oficial e plin de asemenea vizite). Notează, exaltat, candoarea unui surâs, prospețimea unui trup de adolescent: jocuri, băi în râu sau (la Artek) în mare, goliciuni întrezărite cu indicibile delicii. Obsesia erotică e omniprezentă și e absolut extraordinar zelul autorităților sovietice care, cunoscând (ca toată lumea, de altfel) pederastia lui Gide, îi oferă „pe tavă” materie pentru dorințele și fantezmele sale. Momentul cel mai uimitor (nu în ultimul rând prin comicul lui involuntar) este acela în care Gide primește, în cadrul unei ceremonii, cravata de pionier; seara, notează extatic în carnet: „bucurie intensă”, amintindu-și de silueta delicată a pionierului care, apropiindu-și obrazul de al lui, îi legase cravata la gât.

Treptat însă, cuvintele „admirabil”, „emoționant”, „încântător” devin tot mai rare. La Leningrad, scriitorul înregistrează sec: „Banchet. Expunere despre critica literară marxistă”; asta e tot, ceea ce ne face să bănuim că e departe de entuziasmul din scena cravatei. Încă și mai rapide, dar mai explicite, notații ca: „economie dirijată, critică dirijată”. E exasperat de banchetele interminabile și de etalarea ostentativă de bunătăți ce i se par acum indigeste. E tot mai atent la cotidian: „pachetul de țigări costă cinci ruble: o zi de muncă” sau: „nu există

opozitie; nu există critică". Începe să sesizeze reacțiile jenate ale oamenilor, ezităările lor, subterfugiile la care recurg pentru a evita răspunsuri clare. Pune la îndoială însuși mitul fundamental al comunismului: „nu mai există în URSS exploatarea celor mulți în profitul câtorva; dar se poate spune că fericirea tuturor e obținută în dauna fiecăruia”. Și o ultimă însemnare, *la revenirea în Paris*: „o imensă, o îngrozitoare deznădejde”.

Și asta la câteva ore după ce trimisese, de la bordul avionului, telegrama de mulțumiri. Dar cum să ne explicăm, pe de altă parte, caracterul eliptic, voalat, aproape încifrat uneori al notelor de jurnal? Cred că, în cele nouă săptămâni ale călătoriei, Gide a mai învățat ceva: a înțeles că autocenzura și discursul dublu pot deveni forme de supraviețuire. Mi-l imaginez, de asemenea, considerându-se norocos că voiajul a durat atât de puțin.

martie 2000 63

Realitatea ficțiunii

O revistă de programe TV și-a făcut un stil (adus la perfecțiune) din prezentarea filmelor prin confuzia deliberată între realitate și ficțiune. Realitatea este aceea a actorului, ce dobândește un fel de autonomie existențială, în care se regăsesc însă și elemente din cadrul ficțiunii. Să dau un prim exemplu: „Tom Cruise îl bate măr pe Ion Caramitru”. După acest titlu, menit a provoca lectorului palpitații și frisoane (de indignare sau de bucurie, depinde de simpatiile lui politice), în cuprinsul articolului se revine cu o frază la fel de colorată: „Ministrul Culturii este burdușit de americanul Tom Cruise”. Cititorul respiră ușurat (sau oftează dezamăgit) când constată că, de fapt, bătaia cu pricina n-a fost „de-adevăratelea”, ci s-a petrecut în filmul lui Brian de Palma *Misiune imposibilă*. Starul hollywoodian trece prin alte grele încercări existențiale: „Pe Tom Cruise îl părăsește iubita”. Fraza „rezumă” filmul *Jerry Maguire*, dar tentația e mare să presupui că, șocată de bătăria cu care vedeta americană l-a tratat pe ministrul român al Culturii, iubita s-a decis să-l abandoneze.

Ce se mai întâmplă în lumea filmului? Iată: „Malcolm McDowell cade în patima beției” (voi trece de fiecare dată în paranteză titlul peliculei; aici, *Așii înălțimilor*); „Sharon Stone îl înnebunește pe Michael Douglas” (*Instinct primar*); „Kim Novak este obsedată de sinucidere” (*Vertigo*). Extraordinaire scurtcircuite se produc atunci când ficțiunea intersectează istoria sau actualitatea politică: „Robert Redford și

Dustin Hoffman îl duc la pierzanie pe Nixon” (*Toți oamenii președintelui*, filmul, vă amintiți, inspirat de afacerea Watergate); „Gene Hackman și Denzel Washington pot declanșa cel de al treilea război mondial” (*Valul ucigaș*).

Modelul funcționează, cu rezultate uimitoare, și în cazul filmelor ce constituie adaptări după opere literare. De regulă, referința la cartea ce a inspirat pelicula cinematografică e strecurată discret, socotită fiind, cu siguranță, o informație nerelevantă. Personajul din roman e strivit, până la anulare, de actorul care îl interpretează: chipul interpretului absoarbe (precum vampirul ce sugă sângele victimei) iubirile, nefericirile, ticurile și viciile personajului romanesc: „Yves Montand o înșală pe Ingrid Bergman” (*Vă place Brahms?* după romanul lui Françoise Sagan), „Elizabeth Taylor comite adulter cu Richard Burton” (*Comedianții*, ecranizare a romanului lui Graham Greene), „Meryl Streep aleargă după lei africani” (*Dincolo de Africa*, după cartea lui Karen Blixen). Și, în fine, acest titlu pe care, personal, îl consider o capodoperă: „Mama lui James Dean a fost prostituată” (e vorba de... *La est de Eden*, adaptarea romanului lui Steinbeck).

În definitiv, chestiunea care se pune aici este aceea a unui anumit tip de lectură ce confundă realitatea cu ficțiunea. E inevitabilă, bineînțeles, raportarea la cele două personaje emblematice: Don Quijote și Doamna Bovary. Eroul lui Cervantes crede orbește în cărți și, vrând să aplice în viață ce citește în ele, se rupe complet de realitate. Eroina lui Flaubert cade și ea victimă iluziei ficțiunii, ajungând să trăiască într-un univers imaginar.

Am cunoscut o doamnă care, atinsă de o boală îngrozitoare (maladia lui Alzheimer), nu mai făcea distincție între telejurnal și filmul „artistic”: toate imaginile se situau, pentru ea, în același plan, se emoționa, se indigna, vibra cu aceeași intensitate în fața secvențelor filmate la Sarajevo sau urmărind o scenă din *Arma fatală*.

E, desigur, un caz limită, dar simptomele confuziei între realitate și ficțiune au devenit atât de numeroase și atât de acute, încât am impresia că nu mai pot fi considerate benigne.

martie 2000

Imagini de album

Noiembrie 1995. Salonul de carte organizat anual de PEN Club, găzduit pentru prima oară de clădirea Radiodifuziunii (Radio France, fosta ORTF). Într-unul din imensele holuri de la parter, zeci de mese

acoperite cu cărți, în spatele meselor aflându-se autorii înșiși, cei mai mulți profesioniști ai ritualului acordării de autografe. Ca să ajung la intrare, trebuie să merg de-a lungul clădirii și spectacolul mi se oferă ca într-o vitrină. Înăuntru, multe vedete ale lumii culturale, în jurul cărora publicul se bulucește și chiar le mai cumpără și cărțile: Amin Maalouf, care în urmă cu câteva zile a luat Premiul Goncourt, Marc Lambron, laureat Femina, Frantz Olivier Giesbert, directorul de la *Le Figaro*, Jorge Semprún, așezat (pentru dispunerea „expozanților” s-a adoptat criteriul alfabetic) lângă romancierul „de consum” Paul-Loup Sulitzer (ce să-i faci, gloria mediatică se împarte și obligă la compromisuri). Predrag Matvejevic stă la aceeași masă (aici alfabetul a fost mană cerească pentru organizatori) cu generalul Morillon. La Matvejevic, care tocmai a publicat *Epistolaire de l'autre Europe*, nu e nimeni, mormanul de cărți așteaptă în continuare pe masă, în schimb generalul Morillon, „eroul din Bosnia”, e în ruptură de stoc. Edgar Morin e lângă Malika Mokedelem (și aici s-a potrivit: doi „meteci”). Françoise Giroud, monument mediatic, zâmbește nonstop. Academicianul Michel Deon, cu celebra lui caschetă scoțiană, e lângă două romaniere sexy (sau, mă rog, care scriu sexy); Annie Ernaux (cam clorotică) și Regine Déforges, acum (în cel mai bun caz) cvincvagenară, asumându-și cu o anume demnitate decentă povara tirajelor de milioane de exemplare (spre sfârșitul anilor '60, ceream – și, culmea! îmi ajungeau prin poștă – cataloage de la Editura l'Or du temps, care retipărea clasici ai literaturii erotice, editură condusă de aceeași Regine Deforges; pe coperta interioară a catalogului, un superb nud – era însăși editoarea, oferindu-se fără prejudecăți aparatului de fotografiat; se putea invitație mai potrivită la lectura unor cărți care, cum s-a spus, se citesc de regulă „d'une seule main”?). Singur la o masă pe lângă care lumea trece aruncând priviri indifferente – un domn în vârstă ce se ține drept și are privirea pătrunzătoare: e Pierre Beam, *cu l'Erotisme dans la poésie française*. S-a născut în 1902, la... București, a condus ani de zile faimoasa Librairie du Zodiaque de lângă grădina Luxembourg (unde fascinant a rămas doar decorul; altfel, cărți fără interes, benzi desenate de duzină). Puțini știu că el e autorul celebrei vorbe „metro, boulot, dodo”; în fapt, un fragment dintr-un alexandrin parodic (din volumul *Couleursd usine*, 1951) care sună astfel: „Metro, boulot, bistrots, măgots, dodo, zero”. Puțin mai încolo – Jean Blot, dandy impecabil, garoafă roșie la butonieră. Lume bună: Jean-Michel

Cantacuzene, cu un volum intitulat *Mille ans dans les Balkans*; Contesa de Paris, ce are un succes nebun la amatorii de autografe (solicitanții, după cum arată, locuiesc prin apropiere, în luxosul arondisment XVI sau în Neuilly); doamna de la Rochefoucauld, care – divină surpriză! – semnează exemplare din... *Maximele* ilustrului ei strămoș... Academicieni: Paul Guth, mărunțel, cu paltonul de blană pe el în ciuda căldurii sufocante din *hali*; Maurice Rheims – fără clienți, flancat însă de două înalte, brune, petulante secretare și privind spectacolul cu o surâzătoare îngăduință.

Prin mulțime deambulează un fel de *clocbard*, încă tânăr, bărbos, cu hainele – conform imaginii standard – peticite și jechoase, pufnind și gesticulând; ajuns în dreptul lui Michel D6 on, aruncă printre dinți, suficient de tare ca să fie auzit la câțiva metri în jur: „Collabo! Cest honteux! Mon père est mort dans la Resistance!”. Pleacă mai departe, nu înainte de a exclama, dezabuzat, arătând vag cu mâna către grămezile de cărți de pe mese; „Quelques éclats de littérature dans un marécage!” ...

aprilie 2000

Din nou despre Sartre

Câteva comentarii apărute în revistele românești au încercat să sugereze că eseul lui Bernard Henri Levy despre Sartre a fost validat cu entuziasm de mass-media din Franța, cu care prilej ar fi fost definitiv ridiculizate și spulberate acuzele aduse, de-a lungul anilor, autorului *Cuvintelor* de către o serie de cârcotași, frustrați și bineînțeles – reacționari ireductibili. Confuzia care se face aici este între ubicuitatea mediatică a fotogenicului ex-nou filosof (care nu a ratat nicio emisiune radio și TV, niciun supliment cultural al presei cotidiene și săptămânare) și lectura efectivă, nu doar aceea mimată de jurnaliștii mobilizați pentru *primetime*, a stufosului său op. Printre cei care s-au arătat refractari la celebrarea cultului BHL-ian se numără și istoricul Marc Fumaroli, handicapat, față de brilianta inteligență pariziană, de apartenența sa la două vechi și (totuși) prestigioase instituții: e profesor la Collège de France și membru al Academiei Franceze. Pentru Fumaroli, cartea lui Levy este un exercițiu de narcisism care își propune să ne convingă că Saint-Germain-des-Prâs e încă buricul lumii și că secolul XX a fost unul clonat după chipul filosofului existențialist. Nu opera lui Sartre constituie obiectul demersului lui Levy, ci omul „care a terorizat odinioară Parisul, pe

vreamea când Stalin și Mao erau printre cei vii”. Noul exeget îl absolvă, aprioric, pe Sartre de orice vină și de orice bănuială: și pe Sartre cel prudent din timpul Ocupației, și pe Sartre justițiarul de după război, și pe Sartre stalinistul, și pe Sartre apologetul terorismului etc. etc. Cum de reușește cineva să redevină, după lamentabile derivate repetate, curat ca lacrima? Prin, crede Levy, intenția metafizică *generoasă*: cum scopul scuză mijloacele și cum orice opțiune e legată de un anumit context, ar rezulta că Sartre, de fapt, nu s-a înșelat niciodată. În cazul lui nu mai funcționează criteriile bun-rău, adevăr-minciună, moral-imoral el e deasupra acestor repere tocmai prin „angajarea și disponibilitatea lui de cauciuc, cu atât mai despotice față de alții cu cât sunt mai indulgente față de sine însuși”, observație valabilă atât pentru Sartre, cât și pentru Levy, intratabil atunci când e vorba să-i stigmatizeze pe un Barrés, pe un Heidegger sau, la polul celălalt, pe un Aragón.

Aș adăuga, la acest rapid rezumat al intervenției lui Marc Fumaroli, măcar două lucruri. Mai întâi, faptul că aberațiile proferate de Sartre nu pot fi puse pe același plan cu enormitățile emise de vreun ideolog obscur sau de vreun militant exaltat al extremei stângi ori al extremei drepte: pe de o parte fiindcă de la un om cu formația și orizontul lui Sartre te aștepti la altceva, iar pe de alta, deoarece impactul vorbelor sale a fost considerabil, nefiind posibilă nicio comparație cu audiența nu știu cărui activist de serviciu. În al doilea rând, ar trebui să ne reamintim momentul în care Sartre își face intrarea pe scena publică. Revista *Les Temps modernes* lansată în octombrie 1945. În acel an, în februarie, are loc procesul (proces dintr-o serie mai lungă) scriitorului colaboraționist Robert Brasillach, care e condamnat la moarte. Mai mulți scriitori – Mauriac, Cocteau, Paulhan, Camus (acesta ostil, principial, pedepsei cu moartea) – semnează o petiție în care cer grațierea lui Brasillach, unul dintre argumente fiind dreptul intelectualului la eroare. De Gaulle refuză grațierea, justificându-se ulterior în *Memorii*: „În literatură, ca și în orice alt domeniu, talentul este un titlu de responsabilitate”. Din acest caz și din altele asemănătoare, Sartre trage concluzia imensei responsabilități a scriitorului, idee centrală a textului ce expune programul revistei *Les Temps modernes*. Fiecare cuvânt al unui scriitor, afirmă acolo Sartre, are un mare ecou, fiecare tăcere a lui, de asemenea. Cuvintele sunt „pistoale încărcate cu gloanțe”, niciun rând,

nicio manifestare publică, nicio vorbă a unui scriitor nu pot fi inocente și scuzabile.

Cine face asemenea afirmații nu are cum, cincizeci și cinci de ani mai târziu, să se sustragă unei judecăți obiective.

aprilie 2000

Politică și delicatețe în filmul lui Nikita Mihalkov *Oct ciornie*, personajul interpretat de Mastroianni, un italian călătorind în Rusia începutului de secol XX, ajunge la un moment dat într-un oraș de provincie unde e primit cu mari onoruri, în dubla sa calitate de occidental și de om de afaceri: discurs al primarului, pupături apăsate și zemoase pe gură, lăutari și dansatori țigani, paharul cu votcă dat fulgerător pe gât și apoi, cum italianului îi ies literalmente ochii din cap și i se taie respirația din cauza tăriei alcoolului, mâna expertă ce îi răstoarnă prompt în gură caviarul dintr-o lingură supradimensionată. Scena, de un mare haz, este emblematică pentru ceea ce va constitui ulterior o componentă obligatorie a ritualului călătoriei în țara socialismului biruitor, ritual rezervat oaspeților celebri. O descriere amănunțită a acestui ritual aflăm în recenta carte semnată de istoricul și sociologul François Hourmant, *Au pays de l'avenir radieux* (Editura Aubier). Capitolul „Edenul roșu” ne arată cum invitații de marcă – André Gide, Romain Rolland, G. Duhamel, H. Barbusse, J.-P. Sartre etc. etc. – sunt „cazați” princiar în hoteluri de lux (lui Romain Rolland i se rezervă, la Savoy, un apartament cu șase camere; dispune, pe lângă interpretă, de o secretară și de o infirmieră), iar întreg sejurul e punctat – programul fiind aici pe cât de bogat, pe atât de riguros, neadmițându-se nicio eschivă – de somptuoase dineuri, recepții și banchete. Gide e printre foarte pușinii care detestă aceste bacanale revoluționare (autorul *Falsificatorilor de bani* socotindu-le – culme a ingratitudinii! – „nu numai absurde, dar și imorale, antisociale”); ceilalți nici nu-și dau osteneala să reziste tentațiilor, mai ales că – așa cum observă judicios François Hourmant – etalarea delicatelor le stimulează nu doar papilele gustative, ci și megalomania. Romain Rolland, gratificat de Stalin cu titlul de „cel mai mare scriitor al lumii”, e cu deosebire sensibil la aceste delirante puneri în scenă, pe care le notează conștiincios – și fără urmă de ironie – în jurnalul călătoriei sale la Moscova din vara lui 1935: „Stau la masă între Buharin și Dna Lunacearski (...). Vinuri generoase, șampanie, înghețată de fructe. Arosev, care e gazdă și mecena, ține un discurs în care mă compară cu

soarele!”. Georges Duhamel crede – nu e singurul – că așa mănâncă, în viața zilnică, omul sovietic de rând: caviarul, se extaziază romancierul, „caviarul, alimentul prin excelență...”. Convingere pe care gazdele o întrețin permanent: la sfârșitul unei mese pantagruelice, amfitrionul îi spune lui Gide: „Ceea ce e remarcabil, tovarășe Gide, e că întregul nostru popor mănâncă astăzi așa”.

Pentru asemenea performanțe turistico-ideologice, călătorului îi era necesară nu numai o solidă pregătire politică, dar și o foarte bună condiție fizică. În 1954, l-ai primul său voiaj în URSS, lui Sartre i se întâmplă ceva ce amintește de suferințele eroilor din *La Grande Bouffe*, legendarul film în care Marco Ferreri denunța vehement societatea occidentală de consum. După un banchet de patru ore dat în onoarea lui de către scriitorul Konstantin Simonov la „dacea” acestuia de lângă Moscova (douăzeci de toasturi cu votcă, vin rosé armenesc și vin roșu gruzin *a gogo*), Sartre a trebuit să fie internat, a doua zi, la spital. Filosoful a găsit însă resurse pentru a-și lua revanșa. La Tașkent, e provocat la – cum să-i spun? – o partidă amicală de votcă, adversar fiind un robust inginer, „mare cât trei dulapuri”, după cum consemnează, tandru amuzată, Simone de Beauvoir în memoriile ei. Partida era de fapt, dacă ne gândim bine, un fel de concurs „la kilometru”, jocul în care excela polițaiul republican Stan Popescu din *Boborul!* schiță unde, ne amintim, chiolhanurile sunt inextricabil legate de fervoarea revoluționară. Dar să revin. Partida de votcă părea să nu aibă învingător, ambii combatanți dovedindu-se în mare formă. La aeroport însă, conducându-l pe musafir, inginerul s-a prăbușit țeapăn pe pistă, în timp ce filosoful a ajuns, pe picioarele lui, până la scara avionului.

Deși, mărturisesc, mă înțercă un gând. Dar dacă inginerul se va fi prefăcut că e beat mort, dorind să aducă și el un omagiu respectuos ilustrului oaspete?

mai 2000

Adriana și Europa

Nici nu se încheiase prima jumătate a lui Euro 2000 că și apăruseră, în presa occidentală, savante considerații emise de reputați politologi și sociologi ce abordau campionatul european de fotbal dintr-o dublă perspectivă. Pe de o parte, ca radiografie a Europei de astăzi, pe de alta, ca imagine a Europei de mâine. Prezența Turciei, României, Sloveniei și chiar a Iugoslaviei a fost, spre exemplu, socotită

un semn premonitoriu al extinderii Uniunii Europene. În altă ordine de idei, manifestările entuziaste ale suporterilor, exhibarea drapelurilor naționale, serbările populare de pe străzile marilor orașe au arătat că „națiunea” e încă o realitate redutabilă. Lucrurile au început să se complice și mai tare când s-au confirmat zvonurile privind limitarea circulației jucătorilor la echipele de club europene. Amalgamul jucătorilor (vezi cluburi precum Barcelona sau Chelsea) ar duce, pare-se, la uniformizarea stilurilor de joc. E ca și cum ai avea peste tot, ca să dau un exemplu dintr-o altă zonă, numai restaurante McDonald's. A fost tăiat astfel, destul de brutal, elanul celor care vedeau în fotbaliștii migratori niște cetățeni emblematici ai unei Europe unite și care, în definitiv, ar fi putut juca în orice echipă națională, în funcție pur și simplu de locul de reședință. Una peste alta însă, exploatarea politică a lui Euro 2000 a culminat prin preluarea de către Franța, practic chiar în ziua finalei, a președinției Uniunii Europene. Întâlnirea de luni dintre Chirac, Jospin și Romano Prodi a început, evident, cu schimbarea impresiilor despre meciul din ajun, iar ziariștii prezenți au avut prilejul să înregistreze una dintre acele fraze anume concepute ca să devină memorabile, și anume: „Europa este aceea care a câștigat!”

Am regăsit, apoi, un discurs care se structurase încă de la turneul european final de acum patru ani. Atunci, parcursul foarte bun al Franței inspirase ziariștilor teoria superiorității „metisajului” asupra compoziției „monocolore” a echipelor naționale. Teoria a fost însă contrazisă de ajungerea în finală a doua echipe „albe”, Germania și Cehia, alcătuite, în mare majoritate, din blonzi pursânge. Firește, nu era *politically correct* să deduci de aici o teză contrară celei inițiale. Așa că discuția a fost provizoriu suspendată, pentru ca, astăzi, adepții „metisajului” să jubileze, iar echipa Franței să fie dată drept model în spinoasa chestiune a integrării imigranților. Dar Euro 2000 pare să fi oferit soluții și sugestii pentru mai toate problemele și dificultățile cu care se confruntă continentul european. Astfel, luni, într-o emisiune de pe TV5 (la care participa însuși Pascal Boniface, politolog renumit și director al unui institut de studii strategice...), s-a afirmat că abia încheiata confruntare fotbalistică ar fi repus în discuție până și paritatea bărbați-femei. N-am fost în stare să urmăresc argumentația, cam confuz expusă de reprezentanta unei asociații intitulate, dacă am reținut bine, „Prietenii fotbalului”. Două elemente, pe care le extrag din observațiile mele de telespectator, mă fac să cred că ideea merită

să fie luată în seamă. Mai întâi faptul că, la manifestația de luni din Place de la Concorde, soțiile fotbaliștilor francezi au apărut, grupate compact, într-unul din balcoanele hotelului Crillon. Al doilea element, și cel mai important, este prestația strălucitoare a Adrianei Karembeu, născută Sklenarikova. În timp ce soțul ei făcea tușă, Adriana (89 – 55 – 90) apărea mereu pe micul ecran, în admirabile prim-planuri. Superba blondă, despre care se spune că e top-modelul cu cele mai lungi picioare din lume (1, 24 la o înălțime de 1, 78), s-a aflat în tribune la toate meciurile naționalei franceze. Prezența ei s-a impus în așa măsură încât, la semifinala cu Portugalia, un grup de suporteri arborau o pancartă pe care scria „ON EST VENU MATER ADRIANA!” (în traducere aproximativă, „am venit să căscăm ochii la Adriana!”). Această combinație între metisaj și umor arată, o dată în plus, că Franța a binemeritat titlul european.

Iulie 20 74

Între Fauchon și McDonald's

Magazinul Fauchon din Place de la Madeleine e unul dintre locurile mitice ale gastronomiei franțuzești. Ca și rivalul său Hediara, situat perfect simetric de cealaltă parte a pieței, Fauchon s-a impus printr-un savant dozaj între produsele autohtone și cele exotice. Poți cumpăra și cartofi, morcovi sau mere, dar și fructe cu forme bizare și denumiri misterioase, aduse de la mii de kilometri; găsești Bordeaux și Cotesdu-Rhône, dar și Tokay sau vinuri californiene; produse proaspete, dar și preparate de mare rafinament, salate de tot soiul (salata de vinete e la un preț care le-ar face să leșine pe gospodinele noastre), homari și languste plutind în sosuri sofisticate, friptură de fazan sau căprioară așezată în platouri somptuoase. Varietatea mirodeniilor, ceaiurilor, uleiurilor de măsline e amețitoare. Cu timpul, magazinul s-a extins, iar alături s-au deschis și un restaurant, o cafenea și o confiserie. În fiecare an, fațada – pe înălțimea celor patru sau cinci etaje – e superb împodobită, devenind una din atracțiile de Crăciun ale Parisului.

În urmă cu treizeci de ani, pentru junii stângiști fascinați de gândirea lui Mao Zedong, Fauchon reprezenta un simbol al societății pe care doreau să o distrugă. Un simbol și o țintă, alături de universități, bastioane ale conformismului burghez și ale spiritului reacționar, într-o zi, un comando maoist a devastat magazinul, iar prada – caviar, *foiegras*, brânzeturi și mezeluri fine – a fost distribuită

unor muncitori imigranți africani. Majoritatea membrilor grupurilor maoiste erau, se știe, tineri de „familie bună”, ducând o existență mai mult decât confortabilă și care, de altfel, după ce au urmat cursurile atât de contestatelor institute universitare de elită – École Normale Supérieure, École Naționale d'Administration –, au ajuns diplomați, cadre superioare în ministere (mai ales în cel al Educației Naționale...), editori, jurnaliști, personaje omniprezente pe scena mediatică. Putem presupune că mulți dintre ei își fac azi cumpărăturile la Fauchon. Oricum, încă de atunci reușeau cu greu să împace elanul revoluționar cu gusturile rafinate: unul din mitingurile în sprijinul proletariatului a avut loc în saloanele opulente ale celebrului hotel Lutetia, iar inenarabilul Jean-Edern Hallier descindea în fața porții uzinelor Renault, ca să-i sprijine pe greviști, la volanul unui Jaguar decapotabil...

Dacă fiii de bani gata spărgeau vitrinele de la Fauchon, trei decenii mai târziu, militanții împotriva mondializării își iau drept țintă simbolică restaurantele McDonald's. Valorile ce trebuie apărute sunt de data aceasta brânza *roquefort* și pateul de *foie gras*: produse tradiționale amenințate de proliferarea hamburgerului. Liderul carismatic al contestatarilor nu mai e un june intelectual brilliant gen Hallier, Glücksmann sau Geismar, ci José Bove, agricultor de profesie: mustață, pipă, față arsă de soare și brăzdată de vânt, Bove s-a transformat și el într-o vedetă mediatică. Recentul proces de la Millau, unde a apărut ca inculpat pentru demontarea unui restaurant McDonald's, a fost mană cerească pentru ecologiști și antimondialiști, care au putut îmbina utilul cu plăcutul, adică vacanța de vară cu participarea la mitinguri și manifestații. Cruciada împotriva „fast food”-ului semnifică, evident, refuzul uniformizării (temă tratată ironic în geniala scenă din *Pulp Fiction*, când cei doi „killeri”, depănându-și amintirile, compară meritele restaurantelor McDonald's din Amsterdam, Londra și Paris...). Dar „fast-food” înseamnă nu numai uniformizare, ci și democratizare (inducând chiar ideea că una o presupune pe cealaltă) i restaurantele tip McDonald's sunt totuși, în principiu, accesibile oricui. Așadar, odinioară, devastând Fauchon, elita voia să arate că dorește un egalitarism nivelator; atacând restaurantele McDonald's, noii militanți de la „bază” cer reabilitarea elitismului gastronomic. Democrația, cum sună o celebră frază, trece prin stomac.

Iulie 2000

Gustaw Herling

Am aflat despre moartea (la începutul lunii iulie) lui Gustaw Herling dintr-un articol al lui Vladimir Tismăneanu. Herling e autorul unei cărți extraordinare, una din primele mărturii despre Gulag, tradusă în franțuzește sub titlul *o lume aparte* (la Tismăneanu, *O lume scindată*; autorul spune la un moment dat că se gândește „cu oroare și rușine la această Europă divizată de cursul Bugului. Cu, pe de o parte, milioanele de sclavi sovietici rugându-se să fie eliberați de armatele lui Hitler, și pe de alta, cu milioanele de victime ale lagărelor germane de concentrare punându-și ultima speranță în victoria Armatei Roșii”). Am scris despre Herling imediat după reeditarea cărții în colecția Folio de la Gallimard, în 1995. Născut în 1919, Gustaw Herling-Grudziński trece clandestin, după pactul Ribbentrop-Molotov și ocuparea Poloniei, frontiera lituaniană în intenția de a se alătura armatei poloneze din Franța. Arestat de NKVD, tranzitează prin închisorile din Vitebsk și Leningrad după care e trimis în lagărul din Ierțovo, lângă Arhanghelsk. În 1942, deși, oficial, prizonierii polonezi fuseseră amnistiați, face greva foamei (situație absurdă și macabră: greva foamei într-un lagăr unde se murea de foame!) pentru a fi eliberat. Traversează Kazahstanul, Iranul, Irakul, Palestina și Egiptul, ajunge în Italia unde ia parte la bătălia de la Monte Cassino. Trăiește după război câțiva ani la Londra, se căsătorește cu una din fiicele lui Benedetto Croce și se stabilește, din 1955, la Neapole. A fost unul din animatorii celebrei reviste a exilului polonez *Kultura*.

Scrisă în 1949 – 1950, *O lume aparte* a apărut în Anglia, în 1951, cu o prefață a filosofului Bertrand Russell. Filosoful insista asupra faptului că mărturia lui Herling este întru totul credibilă și că înșiși „tovarășii de drum” ai comunismului ar trebui să fie impresionați. Prefațatorul știa el ce știa. În Anglia, un comentator pune la îndoială autenticitatea mărturiei, întrucât autorul e polonez, iar polonezii, nu-i așa, îi detestă pe ruși. În Italia, difuzarea cărții este pur și simplu sabotată. În Franța, Editura Pion cumpără drepturile pentru traducere și publică două fragmente în *Le Figaro littéraire*. Asupra editorului se fac mari presiuni și el abandonează proiectul (nu e, se știe, un caz izolat: cărțile unor Suvarin, Koestler și Kravcenko au cunoscut avataruri similare). Luând cunoștință de manuscris, Albert Camus intervine pe lângă Gallimard: zadarnic. În iunie 1956, Camus îi scrie lui

Herling câteva rânduri, pretinzând, jenat, că decizia negativă a editorului a fost determinată de... rațiuni comerciale. *O lume aparte* a apărut în Franța abia în 1985, la Denoël, grație recomandării lui Jorge Semprún, care o și prefătează. După Soljenițin, Șalamov și atâția alții, Gulagul nu mai era un subiect tabu...

O lume aparte nu e numai o descriere, de o zguduitoare veracitate, a universului concentraționar, ci și o analiză a modului în care sistemul comunist urmărea supunerea completă a individului. Lagărele de muncă erau menite, scrie Herling, nu să-l pedepsească pe „criminal”, ci să-l exploateze economic și să-i transforme caracterul: „Adevăratul obiect al interogatoriilor nu era să-i smulgă acuzatului semnătura pe un act de acuzare fictiv, ci să provoace dezintegrarea completă a personalității lui”. Dintre nenumăratele figuri care traversează cartea o aleg pe aceea a lui Mihail Stepanovici W., un fost actor care jucase, în filmele sovietice, roluri de boieri. Fusesse arestat în 1937 pentru că, în *Imn cel groaznic*, ar fi exagerat noblețea de caracter a unuia dintre boierii aflați în preajma țarului: „Îmi explica toate astea cu o seriozitate absolută și vorbea de parcă ar fi comis într-adevăr o crimă. «Așa a fost să fie, Gustaw Iosifovici, îmi spunea. Asta e situația». Încercam să-i explic stupiditatea și caracterul inuman al condamnării lui, dar mă asculta cu gândurile aiurea, cu privirea pierdută, mângâindu-și barba mătăsoasă. Era convins că cea mai înaltă distincție pe care o putea primi un om era bunăvoința aprobatoare a autorităților, iar cea mai mare rușine – nemulțumirea lor. (...) Minteia lui nu putea concepe o situație în care un om nevinovat e privat de libertate. Ajunsesse încet-încet să creadă în vinovăția lui (...). – Încearca ore întregi să ne convingă că dăduse, involuntar, prea multă importanță rolului său și că această interpretare tendențioasă schimbase întreaga semnificație a filmului”.

Herling, amintește și Tismăneanu, a polemizat cu Adam Michnik pe tema atitudinii față de foștii comuniști. Scriitorul considera că excesul de toleranță n-are cum să fie benefic democrației. Era răspunsul lui la atât de aprinsele dezbateri occidentale despre „le devoir de mémoire”.

august 2000

Aberații

Redactor-șef la *Le Monde diplomatique*, Ignacio Ramonet se înscrie în așa-numita „stângă a stângii”, de orientare violent

antiamericană și antiliberală. Ca și Pierre Bourdieu sau Serge Halimi, Ramonet vede în mass-media de astăzi un nou „opiu al popoarelor”. Manipularea, dezinformarea, intoxicarea sunt, în viziunea acestor autori, potențate de avântul tehnologiilor; în plus, concurența acerbă și primatul rentabilității ar fi încurajat mimetismul mediatic, circularitatea informației și, în ultimă instanță, minciuna premeditată, efect al căutării cu orice preț a senzaționalului.

Cea mai mare parte a observațiilor din *Tirania comunicării* (carte tradusă în românește foarte repede după ce apăruse în Franța) nu sunt noi; au fost făcute, uneori cu ani buni în urmă, de U. Eco, Guy Debord, Jean Baudrillard, P. Breton, Paul Virilio, R. Kapusciński etc. etc. De altfel, cartea e, în mare măsură, un colaj de citate. Ceea ce ridică primele semne de întrebare este faptul că autorul alege citatele și exemplele în așa fel încât vizează doar anumite ținte; mai precis, e vorba de societatea liberală și de mass-media occidentale.

Să luăm subcapitolul intitulat „Fotografii trucate”. Sigur că tehnicile digitale fac acum posibile tot felul de modificări și simulări. Ce relevanță are însă exemplul unei fotografii din *Paris Match*, din aprilie 1998, unde Caroline de Monaco și Ernst de Hanovra apar alături, deși în fotografia originală între ei se afla o prietenă, „ștearsă” din imagine? Acest gen de trucaj are, vai, o lungă tradiție. Toate fotografiile cu Birourile Politice ale partidelor comuniste din Est au fost „retușate” de-a lungul anilor, făcându-se să dispară figurile indezirabile. Fotografii oficiale ale lui Stalin, Evghenii Khaldei, a povestit cum a „aranjat” celebra fotografie cu soldatul care înfinge drapelul roșu pe Reichstag. Dar chiar și după aceea, fotografia a trebuit să fie modificată: în ultimul moment, directorul TASS a observat că soldatul purta ceas și la mâna stângă, și la mâna dreaptă... Până și autenticitatea extraordinarelor fotografii ale lui Robert Capa făcute în timpul războiului din Spania a fost pusă la îndoială. Între 1914 și 1918, presa franceză, pentru a susține moralul populației, a falsificat sistematic realitatea. Să mai amintesc de al doilea război mondial? De masacrul de la Katyn, atribuit naziștilor și comis în realitate de sovietici, lucru recunoscut de Gorbaciov abia în 1990? De tot șirul de mistificări ce au traversat secolul XX? Prin comparație, cred totuși că ultimii zece ani au însemnat un recul al minciunii și al dezinformării. Un capitol din cartea lui Ramonet vorbește despre „televiziunea necrofilă” și dă ca exemplu tipic imaginile gropii comune de la

Timișoara. Interpretarea lui Ramonet, reluând lucruri cunoscute, aduce un element care, mărturisesc, m-a șocat. Ideea ar fi că, în cazul românesc, au fost atotputernice un mit: acela al conspirației (cu omniprezența Securității) și o analogie, și anume aceea care pune pe același plan comunismul cu nazismul. Acest mit și această analogie ar fi structurat discursul mediatic despre „revoluția” română. Evenimentele de la București, consideră Ramonet, au survenit după ce în majoritatea țărilor din Est se produsese o revoluție democratică: „În cursul ultimului trimestru al anului 1989, prăbușirea comunismului s-a făcut în liniște și chiar bucurie (imagini festive la Berlin, imagini vesele ale cehilor în Piața Venceslas...). Ceea ce fusese o «tragedie* pentru milioane de persoane nu se putea încheia cu imagini euforice”. Remarc, mai întâi, formularea „în liniște și *chiar* bucurie”, unde transpare concepția clasicilor marxism-leninismului conform căreia omenirea se desparte de trecutul ei râzând. Adaugă că, în spatele imaginilor „festive”, sunt altele, din Berlinul de Est în 1953, din Budapesta în 1956, din Praga în 1968, din Gdańsk în 1970, deloc vesele și tonice. La fel de simptomatică e punerea cuvântului „tragedie” între ghilimele (sugerează ele că tragedia n-a fost, în fapt, o tragedie?). Prin urmare, crede Ramonet, o logică preexistentă a făcut posibilă acceptarea imaginilor mincinoase de la Timișoara: comunismul trebuia să sfârșească în sânge, zgomot și violență precum nazismul, tocmai pentru... a permite echivalarea comunismului cu nazismul: imaginile necrofile din România, conchide Ramonet, „picau bine, soseau la momentul potrivit și anunțau cu opt ani mai devreme *Le livre noir du communisme* de Stéphane Courtois”.

Această argumentație care, ați observat, pune *Cartea neagră a comunismului* în rândul marilor mistificări mediatice, mi se pare stupefiantă. Și dacă minciuna cu cei 60.000 de morți din decembrie '89 n-a rezistat nici două săptămâni, imbecilități de soiul celor proferate de Ignacio Ramonet pot avea, din nefericire, o tenace longevitate.

august 2000

Dubla viață a artistului

Cum poți descoperi că există o legătură între compozitorul sovietic Șostakovici și romancierul chinez Mo Yan? Printr-o pură întâmplare, bineînțeles; în ceea ce mă privește, întâmplarea constă în lectura a două numere consecutive din *Le Monde* (din 17 și 18 august 2000), unde compozitorului și romancierului li se consacră câte o

pagină întreagă; iar tema centrală a celor două texte este relația artistului cu puterea.

Relație încă neclară în cazul lui Șostakovici, din moment ce polemicile continuă și astăzi. Memoriile apărute la New York în 1979, patru ani după moartea compozitorului, au stârnit în epocă un imens scandal. Mediile oficiale sovietice au vorbit de „fals” și de „trucaj”, deși – așa cum s-a confirmat ulterior – autenticitatea textului era în afara oricăror dubii. Dar, după cât se pare, nici aceste confesiuni, oricâte observații acide ar conține la adresa regimului, nu ne lămuresc cât de multe și cât de grave au fost compromisurile pe care Șostakovici a trebuit (a trebuit?) să le facă. A practicat oare un subtil joc dublu, a fost totuși, până la urmă, prins în plasa propriilor concesi? În fapt, dacă e să-l credem pe autorul articolului din *Le Monde*, compozitorul a suferit rigorile cenzurii doar în două rânduri. În 1936, *Pravda* a criticat violent opera *Lady Macbeth*, acuzând-o de „formalism”. După ce revine în grațiile puterii, mai ales datorită *Simfoniei Leningradului*, Șostakovici intră, în 1948, în vizorul lui Jdanov, care îi reproșează formalismul și obscuritatea (muzica pe care poporul nu o înțelege este „inutilă”, declară Jdanov). Compozitorul își face autocritica și se reabilitează cu o compoziție ce răspunde canoanelor oficiale. În anii următori, se consacră muzicii de film și, în replică la *Clavecinul bine temperat*, creează 24 de preludii și fugi care, spun specialiștii, n-ar fi nici „oficiale”, nici „contestatate”. Șostakovici a compus însă și pentru „sertar”: între 1948 și 1957 realizează cantata *Paradisul antiformalist* ce va ajunge pe scena unei săli de concert de abia în 1989, la Washington. Articolul din *Le Monde* mai reproduce câteva pasaje din *Memorii* cu detalii extraordinare despre Stalin, Eisenstein și pianista Maria Yudina, dar ele depășesc cadrul acestor însemnări.

Așadar, Șostakovici ar fi avut o față „vizibilă” și una „ascunsă”. Nu alta pare a fi situația romancierului chinez contemporan Mo Yan, intervievat la Beijing, pentru *Le Monde*, de Frederic Bobin. Intervievat într-o cafenea, pentru că Mo Yan, deși la pensie, locuiește într-un imobil (interzis străinilor) ce aparține Armatei Populare, al cărei angajat a fost. Născut în 1955, pe numele său adevărat Guan Moye, a cunoscut teribila foamete din perioada Marelui Salt (își amintește cum mânca scoarță de copac și cărbuni), precum și persecuțiile Revoluției culturale. A învățat atunci, zice el, să aplece capul și să tacă. Ajunge în armată („marea mea șansă”), e profesor de marxism-leninism și apoi

urmează cursurile Școlii de literatură a armatei. Își alege pseudonimul Mo Yan care înseamnă..." Să nu spui"! Foarte fecund, are la activ peste patruzeci de romane și alte zeci de nuvele. N-a participat la mișcarea numită „literatura cicatricelor” când o serie de autori denunțau la începutul anilor '80 abuzurile Revoluției culturale (un fel de am impresia, literatură a „obsedantului deceniu”). Devine celebru prin *Sorgul roșu*, saga familială și frescă istorică, după care s-a făcut un film de succes. Partea cea mai interesantă a confesiunilor lui Mo Yan este povestea peripețiilor lui cu cenzura. Un roman din 1995, cu titlul *Sâni opulenți, fese mari*, e interzis, după apariție, pentru prezentare nonconformistă a epocii războiului civil și pentru că personajele de comuniști nu erau suficient de „pozitive”. Mo Yan și-a făcut autocritica, recunoscând că a „încălcat materialismul istoric” și că a fost „intoxicat de ideile vicioase ale capitalismului”. Alt roman însă, pe care îl consideră și mai îndrăzneț, *Țara alcoolului*, a scăpat de cenzură. Romanul descrie corupția „cadrelor” din China de azi și conține chiar o frază ce trimite fără echivoc la cenzori, „oameni cu bot de câine și ochi de vultur care, cu lupa în mână, adulmecă în cărți cuvintele murdare”. Autorul presupune că pur și simplu cenzorii n-au citit romanul, fenomen aparent destul de frecvent, ceea ce face ca unele cărți să fie interzise și altele nu, fără o logică anume. Actualmente, Mo Yan lucrează pentru televiziune, unde face filme educative. Îi povestește ziaristului francez subiectul filmului în curs de turnaj și conchide, cu un surâs larg: „E firește, propagandă. Trebuie să arăt că legea triumfă întotdeauna”. A și început un alt roman „tare”, cu subiect care se abate de la „linie”.

Hai să încercăm un exercițiu de anticipație: dacă cenzura se va dovedi de data aceasta vigilentă, își va face sau nu Mo Yan autocritica?

August 2000

O poveste neobișnuită

Louis Nucéra, scriitor discret și subtil (l-a evocat cu căldură, în *Mes ports d'attache*, pe Cioran), era un pasionat al bicicletei; a contribuit, alături de Blondin și alți câțiva, prin reportajele sale, la constituirea mitului Turul Franței și a practicat el însuși ciclismul, escala-dând – spre admirația lui Cioran – muntele Ventoux și alte vârfuri din sud. A murit în urmă cu câteva săptămâni, lovit de o mașină; avea peste 70 de ani și se plimba pe bicicletă în apropiere de Nisa. Să fii victima pasiunii vieții tale e, ar zice unii, o „moarte

frumoasă". Situațiile sunt numeroase când coincidența începe să semene a predestinare. Semnalăm mai demult cazul scriitorului suprarealist belgian Louis Scutenaire, prieten fidel al pictorului René Magritte. Scutenaire a încetat din viață în urma unui atac de cord, la 15 august 1987, în timp ce privea la televizor o emisiune despre (ați ghicit) Magritte. Francezul Roger Gilbert Lecomte, și el suprarealist, a murit, în 1943, de tetanos. Cu două decenii înainte scrisese un poem intitulat *Tetanos mistic*...

O extraordinară suită de întâmplări pare să fi provocat moartea lui Robert Desnos. Membru al unei organizații din Rezistență, arestat, ca urmare a unui denunț, pe 22 februarie 1944, poetul a trecut prin mai multe lagăre – Auschwitz, Buchenwald, Flossenburg, Floha. Din acest ultim lagăr e transferat, în primăvara lui 1945, la Terezin. A murit, de tifos, pe 8 iunie 1945, vechet de un student ceh, Josef Stuma. Acum cinci ani, printre hârtiile rămase de la Youki Desnos, soția poetului, s-a găsit ciorna unei scrisori a acesteia către Gaston Gallimard (scrisoare despre care nici nu se știe dacă a fost expediată), în lagăr, Desnos redactase, afirmă Youki, mai bine de două treimi dintr-un roman și ascunsese manuscrisul, împreună cu scrisorile de la Youki, într-o cutie de ciocolată *Marchiza de Sévigné* (e numele unui faimos magazin parizian, care există și astăzi, în Place de la Madeleine, lângă Fauchon). Cutia i-a fost furată de un prizonier rus care a crezut, bineînțeles, că va găsi în ea ciocolată sau bomboane. Or, când s-a produs furtul, lagărul fusese eliberat și Desnos se pregătea să urce în tren și să se reîntoarcă în Franța. A rămas să caute cutia și chiar a promis o recompensă celui care i-o va aduce. A doua sau a treia zi a primit, împreună cu alte lucruri de îmbrăcat, o pereche de șosete (i s-a făcut o favoare, fiind vorba de un articol rarism). Șosetele erau însă prost dezinfectate, aveau păduchi, și de aici tifosul...

Să revenim însă la cutia cu ciocolată *La Marquise de Sévigné*. I-o pusese, într-un pachet, însăși Youki, fericită că îi poate trimite soțului o delicată extrem de greu de găsit în Parisul din anii războiului. Un singur lucru nu-și mai amintește Youki Desnos, și anume cine îi făcuse ei cadou cutia cu ciocolată: a fost poate, scrie ea, Armand Salacrou, sau Juliette Achard, sau chiar Gaston Gallimard... „E neplăcut să vorbesc despre toate astea, își încheie Youki Desnos scrisoarea către Gallimard, dar trebuie să o fac înainte de a-mi sfârși zilele”...

Iar pentru cei care cred în presentimente, voi cita începutul unui

poem al lui Desnos din 1926, intitulat *Les grands jours du poete*:

„Discipolii luminii n-au inventat niciodată decât tenebre puțin opace.

Râul rostogolește un trup mic de femeie și asta înseamnă că sfârșitul e aproape.

Văduva în rochie de mireasă greșește convoiul; cu toții ajungem în întârziere la mormântul nostru”.

septembrie 2000

Emulațiune

Care era, la „al doilea mare ziar al țării”, pagina ce punea cenzurii cele mai grave probleme și unde fiecare întorsătură de frază, fiecare cuvințel păreau încărcate de adânci, complexe semnificații? Din mărturia lui Boris Buzilă (*în prezența stăpânilor*, cu subtitlul: *Treizeci de ani de jurnal secret la România liberă*) rezultă că e vorba de Mica publicitate și, mai ales, de rubrica „decese”. Introducerea ferparelor anunțând moartea lui Virgil Trofin a produs agitație și o panică îngrozitoare. „Stăm pe un butoi de bulbere!” – notează autorul, prăbușit psihic deoarece s-a nimerit să fie supervisor în ziua respectivă. Istoria se repetă cu alte personaje, unele obscure, cum ar fi un anume Ilarie Munteanu, ministru adjunct la Construcțiile de mașini, care se sinucisese în urma unei beșteleli primite de la Ceaușescu: ziarului i se dă ordin de sus să nu publice anunțul redactat de familia defunctului. În schimb, tot de sus se dă verde pentru apariția necrologului prin care Corneliu Vadim Tudor anunța moartea mamei; 360 de cuvinte, cel mai lung ferpar (*într-o situație similară, Adrian Păunescu avusese drept la o treime*) apărut la „decese” în *România liberă*, tratament de favoare de care nu mai beneficiase, e drept pe prima pagină, decât mama comandantului suprem. Desigur, vigilența cenzorilor era stimulată nu numai de evenimentele funebre. În 1985, un anunț al Asociației chinologice, tipărit la rubrica „Pe scurt”, declanșează represalii crunte, întrucât acolo se preciza că asociația dispune și de „conserve Azor, speciale pentru hrănirea câinilor” (*asta într-o perioadă când cam lipseau din stoc conservele obișnuite pentru hrănirea capului de locuitor*). Un an mai târziu – alt scandal, provocat de o notiță în care se indica poziția pe glob a unei nave românești de pescuit oceanic: încălcare gravă a dispozițiilor privind secretul de stat! Și așa mai departe, de la cuvintele interzise și de la retușarea fotografiilor cu cuplul prezidențial până la pățania cu poezia omagială

din *Scânteia*, unde autorul introdusese în acrostih numele eroului între eroi și unde redactorul, fără să-și dea seama, tăiasse câteva versuri, ceea ce a făcut ca acrostihul să devină: CEAUȘESCOLAE. Și încă: în aprilie 1988, pentru stimularea sentimentului unității naționale, s-a interzis să se mai facă istorie „pe provincii”, indicație care s-a aplicat și la... buletinul meteo.

Redactor vreme de peste trei decenii la *România liberă*, Boris Buzilă s-a aflat, fatalmente, în interiorul sistemului. O rotiță mică, dar rotiță. îl urmărim pe autor, în jurnalul său secret, lamentându-se că e marginalizat și că nu a fost numit în colegiul de conducere al ziarului sau că nu e delegat la cine știe ce congres ori conferință ideologică. Declară, în mai multe rânduri, că i-e scârbă de sine însuși când, „biet șef de secție”, trebuie să scrie articolele de fond sau să obțină colaborări „omagiale”. Admite (gest care trebuie apreciat) că a fost ani de zile o „curvă silitoare”. Povestește cum tăia și modifica pasaje care i se păreau „viciate de aluzii suspecte”; sau cum s-a opus publicării unei recenzii la o carte de eseuri a lui Marin Sorescu, pe motiv că ar putea genera represalii din partea *săptămânii* și a lui Eugen Barbu. Întâmplarea a făcut să văd pe un post de televiziune, tocmai în zilele când citeam cartea lui Boris Buzilă, un interviu cu fostul bucătar al Ceaușeștilor. „Ia spuneți, l-a întrebat reporterul, cine era, din familie, mai al dracului?” „Păi, a zâmbit bucătarul, dând a înțelege că răspunsul era previzibil, desigur, Tovarășa”. „Dar de ce?”, a insistat reporterul. „Spre exemplu, a continuat bucătarul, Tovarășa nu suporta pâinea prăjită. Or, vedeți dumneavoastră, pâinea conține cei mai mulți microbi, într-o dimineață, Tovarășa a intrat pe neașteptate în bucătărie. Eu tocmai treceam prin flacăra, cu o țepușă de argint, feliile de pâine și croissant-urile. Tovarășa m-a văzut și a urlat la mine: «Ce faci, nenorocitul? Te împușc». A ieșit val-vârtej și a trimis la bucătărie doi securiști. A trebuit să le explic, așa cum v-am spus și dumneavoastră, că pe pâine se află cei mai mulți microbi și că e musai să o trec prin flacăra”.

Pentru un bun profesionist, responsabilitatea și conștiința nu sunt vorbe în vânt.

septembrie 2000

Motricitatea referențialului

Solicitat, spre finele lui august, să fac câteva ore de pregătire cu profesori din învățământul secundar care urmau să susțină examenul

de definitivat, am cerut, cum era și firesc, să văd programa elaborată de minister. Nu mai ținusem de o bună bucată de vreme, să tot fie un deceniu, astfel de cursuri și mărturisesc că eram curios să aflu care sunt acum exigențele la examenele de definitivat și de grad. Aveam și bănuiala – confirmată, vai, din plin – că în actuala programă se regăsesc conceptele și formulele în mare vogă astăzi în atât de influenta știință a educației. Las la o parte conținutul propriu-zis al programei (privind, în cazul meu, limba și literatura franceză) și mă voi opri doar la considerațiile cu caracter general și cu bătaie mai lungă. Din nota de prezentare am aflat că e nevoie de următoarele „competențe pentru îndeplinirea eficientă a unui rol social –, competența de a fi proactiv; competența de a elabora obiective și de a anticipa rezultate; competența de relaționare interpersonală și de comunicare sinergică; competența de autoreânnoire echilibrată”.

Lectura acestor câtorva rânduri a fost suficientă pentru a-mi inocula un dureros sentiment de inferioritate, precum și conștiința faptului că sunt depășit de evenimente. M-am blocat, mai întâi, în fața lui „a fi proactiv; o voce perfidă mi-a susurat la ureche că ar putea avea legătură cu „generația Pro”, dar am alungat imediat această sugestie insidioasă. Cât despre „relaționarea interpersonală” și „comunicarea sinergică”, promit să reflectez, să mă documentez și să mă autoreânnoiesc echilibrat. Puțin mai încolo, la capitolul „Profilul de competență al cadrului didactic”, subcapitolul „Competența în specialitate la nivel creator”, ni se atrage atenția că e nevoie de „a adapta conținuturile specificului dezvoltării psihice stadiale a elevilor”; de asemenea, „a stimula dezvoltarea maximală a potențialului fiecărui elev și, totodată, „a dirija surprinderea și rezolvarea problemelor”, precum și „a promova învățarea participativă, anticipativă, societală, creatoare”. Sunt peste treizeci de puncte cu formulări similare, printre ele, e drept, figurina” și îndemnul de „a comunica fluent, expresiv și coerent. Acest jargon aflat de un timp încoace, și nu numai la noi, într-o voioasă expansiune, servește în orice caz, la mascarea adevăratelor și gravelor dificultăți cu care se confruntă învățământul. Virtuozitatea la care ai. ajuns noii pedagogi l-a siderat și pe fostul ministru a învățământului din Franța, Claude Allegre. Cunoscut și înainte că nu-și drămuia diplomatic cuvintele atunci când vorbea despre problemele școlii, Allegre poate acum, de când nu mai e în funcție (și-a dat demisia), să spună tot ce are pe suflet.

Povestește, de exemplu, că a întâlnit într-un document școlar următoarea frază: „Supărat că nu poate să-și exprime potențialitățile în cadru intern, Nicolas se investește în spațiul exterior”. Asta însemna, a aflat cu uimire dl Allegre, că Nicolas, plictisindu-se la ore, se uita pe fereastră. Vizitând un colegiu, ministrul a remarcat, aprobator, că profesorii lucrau în echipă și că elevii erau activi. Directoarea a intervenit prompt: „Dar, domnule ministru, vă asigur că unicitatea referențialului este respectată”. Traducere: în școală există un profesor coordonator care asigură coerența activităților. În fine, într-o școală elementară, e invitat să viziteze un „atelier de motricitate apropiată”. Cum să nu-ți stârnească interesul o asemenea denumire, ce anunță o experiență inedită? În realitate, era o simplă, banală oră de (cum se spunea odinioară) caligrafie. Copiii învățau să scrie, „motricitate” însemnând mișcarea mâinii pe foaia de hârtie...

Și încă o mărturisire; dacă ar fi trebuit să dau acum examen de grad și aș fi avut de tratat subiectul (citez tot din programa menționată la început) „Textul literar ca document autentic” (?!), cu siguranță că aș fi ratat examenul.

septembrie 2000

Legături întâmplătoare

Cum e vineri dimineața și trebuie, în câteva ore, să trimit textul, întrucât noua formulă a *Dilemei* nu îmi mai dă posibilitatea să trag de timp și să amân momentul pe luni (sau chiar marți...) și cum n-am răgazul (nici inspirația) să duc până la capăt una din ideile (notate conștiincios pe o foaie separată) din care „ies” articolele, mă agăț de ultima soluție, rușinoasă, dar – sper – salvatoare, și recitesc câteva din *coupurile* răspândite prin mape și plicuri, poate-poate se leagă ceva, pentru că, vorbă pe care am mai folosit-o ca alibi și altă dată, „gândirea este drumul cel mai scurt de la un citat la altul”. Așadar:

Psihanalistul Gerard Pommier, în *Excepția feminină* (1996): „Cum poate specificitatea falusului, simbol unic al diferenței pure, să fie identificată mai simplu decât prin intermediul problemei castrării feminine?”

Anchetă realizată în 1995 de o bine cunoscută revistă pentru (și despre) femei, pe tema: „Ce ați face dacă ați avea un penis?”. Răspuns memorabil dat de Françoise Sagan: „Aș sodomiza persoana care mi-a pus această întrebare”.

Étiemble estima la 18.262 de titluri capacitatea medie de lectură

a unui universitar, de la începutul carierei până la pensie.

Care Étiemble, pe când era student, a fost dat afară de la Langues O (actualul INALCO – Institutul Național de Limbi și Civilizații Orientale), deoarece unul dintre profesorii lui de chineză a întocmit un raport în care preciza, revoltat: „Studentul îmi pune întrebări”.

Preceptul fundamental al gândirii Deng Xiaoping, grație căreia marxism-leninismul s-a combinat cu economia de piață: „Nu contează dacă o pisică e albă sau neagră, totul e să prindă șoareci”.

Jean Dutourd, în *Vocabulaire chic* (1973): „AUDIOVIZUALUL: sinonim magic pentru *analfabef*.

Samuel Beckett, urcându-se într-o bună zi în avion și auzind, după ce-și legase centura de siguranță, vocea stewardesei: „Comandantul Godot și echipajul său vă urează bun venit la bordul avionului”. Beckett a făcut, se povestește, un scandal îngrozitor până când a fost debarcat la sol înainte de plecarea avionului...

23 mai 1997. Larry Wayne White, găsit vinovat pentru uciderea a doua doamne în vârstă, a fost executat la închisoarea din Hunstville, Texas. Conducerea închisorii, aplicând prevederile „programului de prevenire a cancerului pulmonar în mediul carceral”, i-a refuzat lui White dreptul de a fuma ultima țigară.

Convins că va deveni celebru, Boris Schreiber (care se va face cunoscut foarte târziu, prin superbul *Un silence d'environ une demi-heure*, 1966) își redactase, de tânăr, notița biografică pentru *Micul Larousse*.

Aprilie 1995: sondaj în Franța despre... sondajele dinaintea alegerilor prezidențiale. 85% dintre electori afirmă că „sondajele politice nu le influențează în niciun fel votul lor personal”. Dar, vai! 67% consideră că sondajele influențează votul celorlalți...

Tot atunci, întrebat de un ziar: „Cum îi putem determina pe francezi să-și recapete încrederea în ei înșiși?”, deputatul Jean-Michel Fourgous a răspuns: „Trebuie mai întâi să le explicăm francezilor că totul merge prost, că asigurările sociale sunt falimentare, că cea mai mare parte a întreprinderilor publice sunt falimentare și că statul însuși e falimentar”.

Maurice Ravel: „plăcerea mereu reînnoită a unei ocupații inutile”.

Canetti despre Klauss Mann: „Și-ar fi dat viața pentru o frază care să fie a lui”.

octombrie 2000

Revistele străzii

„Prima revistă a străzii din România”: astfel se recomandă revista *Spune*, editată de Fundația Link România – Moldavia și distribuită în Iași de aproape un an de zile. Vânzătorii – se precizează în caseta redacțională – provin „din rândul oamenilor străzii sau alte categorii defavorizate, pentru care vânzarea revistei este singura sursă de venit – civilizată, legală și sigură” (jumătate din prețul exemplarului revine automat vânzătorului legitimat prin ecuson). Formula s-a născut, după câte știu, în Statele Unite, de acolo a trecut în Anglia, unde a obținut, cu *The Big Issue*, un neașteptat succes (o sută de mii de exemplare vândute săptămânal). A traversat Canalul Mânecii și – via Bruxelles – s-a instalat în mai 1993 la Paris, cu *Macadam Journal*. Două luni mai târziu, în metrouri, la intersecții și pe cheiurile Senei își face apariția *Le Reverbere*. Urmează, în serie, *La Rue*, *Faimde Siècle* (joc de cuvinte cum numai franceza își îngăduie), *Le Lampadaire*. Presa celor „fără domiciliu fix” („SDF”) devine terenul unei concurențe necruțătoare. Parisul și întreaga regiune pariziană sunt „arondate”, vânzătorii își dispută locurile strategice, printre cele mai vândute fiind intrările supermagazinelor. Românii (mai ales transilvănenii) pătrund puternic în sistem; trecând odată întâmplător prin fața redacției lui *Le Reverbere*, pe lângă Gare de Lyon, am constatat cu surprindere că anunțurile de pe ușă erau bilingve, în franțuzește și în românește. *Macadam Journal* atinge 400.000 de exemplare pe lună, dar *Faim de Siècle* (în 1994) și *La Rue* (în 1996) dau faliment. Una din reviste e acuzată, la un moment dat, de derapaje rasiste și antisemite, alta pare să fi fost sursa de profit rapid a unor escroci care dispar cu beneficiile (deloc neglijabile) și fără să achite datoria către tipografie. Așadar, presa „amatoare” s-a adaptat fără complexe la practicile presei profesioniste...

Revenind la *Spune* (titlu sugerând că dă drept la cuvânt celor a căror voce are de regulă puține șanse să fie auzită), ceea ce frapază e tocmai înscrierea, deliberată, în tipare previzibile. Revista include – firește – programele TV, înserează anunțurile publicitare ale editurilor ieșene și, din când în când, face loc poeziilor unor autori locali; se adaugă programul cinematografelor, teatrelor, Operei. Altfel, partea leului și-o taie moda, VIP-urile, cancanurile despre cuplurile hollywoodiene, palmaresul Premiilor Emy și MTV etc. La „viața

vedetelor”, pe lângă starurile omniprezente – Mihaela Rădulescu, Mădălina Manole, Cătălin Botezatu –, o apariție insolită: „Soacra lui Yasser Arafat a suferit când fiica ei s-a măritat”. Modă – casa Chanel, casa Wanda –, medicină naturistă, Madonna, sport, fotbal, Bill Gates, clasamentul miliardarilor lumii, integrale. Pe coperta întâi – iau câteva numere la întâmplare – „Secretele femeilor fericite”, „O iubire ca-n filme” (Michael Douglas și Catherine Zeta Jones), Pamela Anderson, Sfânta Parascheva. Și, într-un colț de pagină, rubrica „Difuzorii revistei *Spune* sunt și «scriitorii» ei”, cu texte, uneori, emoționante (și, sper, autentice).

Printre numeroasele reclame din revistă (fapt normal, în măsura în care ele reprezintă tot atâtea sponsorizări), una mi-a sărit realmente în ochi: e vorba de un produs dietetic din fibre vegetale care „determină senzația de sațietate, o elimină pe cea de foame” și „ajută la menținerea unei greutate corporale normale”. Prezența acestei reclame într-o revistă a defavorizaților societății mi-a adus în minte o genială caricatură din *Le Canard enchaîné* de acum câțiva ani, când la Bangui, capitala Republicii Centrafricane, se produsese – după o perioadă de cruntă mizerie și foamete – grave tulburări și lupte de stradă, în cursul cărora mulțimea dezlănțuită devastase și sediul ambasadei Franței. Caricatura înfățișa un localnic, numai piele și os, fugind fericit cu prada în brațe, capturată prin cămarile soțiilor diplomaților: erau cutii de Slim Fast, celebrul produs pentru cură de slăbire.

noiembrie 2000

Chestiuni de protocol

Cu o generozitate și o constanță impresionante, ziarul *Adevărul* prezintă, pe pagini întregi, activitățile Universității „Spiru Haret” (spun „generozitate” pentru că, de regulă, nu se menționează că ar fi vorba de pagini publicitare). Pe lângă informații despre facultăți, secții, filiale, clădiri, fonduri etc, ziarul ne ține la curent cu evenimentele ce jalonează viața instituției. În primul rând, desigur, ceremonia deschiderii anului universitar, cu fotografii și luări de cuvânt ce amintesc în chip tulburător retorica și punerea în scenă a conferințelor pe probleme ideologice și de educație socialistă care se desfășurau la Sala Palatului. Într-o continuă expansiune, prin numeroasele ei filiale, pe plan intern, Universitatea „Spiru Haret” se dovedește tot mai activă pe plan internațional. Astfel, în *Adevărul* din 2 noiembrie 2000, pagina 6, acest titlu care dă o inefabilă senzație de *déjà-lu*.

„Eminentă personalitate a vieții științifice, culturale și economico-sociale din Japonia, Profesorul universitar TOMIO SATO, în vizită la Universitatea «Spiru Haret»”.

În cadrul unei festivități emoționante, domnul Tomio Sato, președinte al Asociației Japonia-România, a fost distins cu Diploma de onoare, conferindu-i-se și titlul de Profesor universitar asociat al Universității «Spiru Haret». Se reproduc apoi, *in extenso*, cuvântul rectorului, prof. dr. Aurelian Bondrea, precum și cuvântul profesorului Tomio Sato. Celelalte momente ale vizitei s-au desfășurat sub aceleași fericite auspicii, iar finalul vine ca o firească, binemeritată încununare:

„... Cei doi conducători de delegații își strâng mâinile cu căldură, urându-și reciproc succes în amplificarea raporturilor de colaborare româno-japoneză. (...) La plecarea oaspeților japonezi, cei doi conducători de delegații se invită reciproc în stațiuni balneare din Japonia și din România. Invitațiile sunt acceptate cu plăcere de ambele părți. După care membrii celor două delegații se îmbrățișează cu prietenie și își iau rămas-bun”.

Iată, mi-am zis, cum activitatea universitară se poate îmbina în mod constructiv cu practica relațiilor internaționale bazate pe prietenie și stimă, respect reciproc și neamestec în treburile interne. Iar ideea cu stațiunile balneare este excelentă, întrucât nu numai că va permite celor doi conducători să se mențină în formă și să-și ducă la capăt proiectele, dar le va revela frumusețile și bogățiile naturale ale țărilor partenere.

Mai puțin spectaculos, un eveniment științific și universitar ce a avut loc recent la Iași ridică și el o interesantă problemă de protocol. La mijlocul lunii octombrie, Universitatea ieșeană a acordat titlul de Doctor Honoris Causa unui om de știință francez de origine română, promotor al studiilor transdisciplinare. Tot atunci, Fundația și Universitatea particulară „Ștefan Lupașcu” au organizat o conferință internațională, marcând centenarul celui ce a scris *Logică și contradicție*. Manifestările au inclus, normal, și o recepție, la care am avut onoarea să fiu invitat. În plicul cu invitația se mai găsea însă o hârtie tipărită, de mărimea unei cărți de vizită, cu ștampila fundației și cu un text pe care îl reproduc fidel:

„BON pentru participarea la RECEPȚIA
din 16 OCTOMBRIE 2000, ora 19

(vă rugăm să îl predați, în Sala Pașilor Pierduți, la punctul de

distribuire a veselei și tacâmurilor)”.

Reținut de alte obligații, nu am putut participa la mondenitate. Presupun că vesela și tacâmurile s-au distribuit pe bază de proces-verbal. Protocolul, au spus-o și au repetat-o străluciți profesioniști în ale diplomației, înseamnă înainte de orice ordine și rigoare.

noiembrie 2000

O orientare sănătoasă

Cine crede că s-a pierdut tradiția stângii militante, cine crede că s-a uscat filonul gândirii teoretice puse în slujba idealurilor clasei muncitoare poate găsi o reconfortantă dovadă că lucrurile nu stau așa citind cartea lui Victor Vișinescu *o istorie a presei românești* (Societatea Academică Hyperion, Editura Victor). Fundamentarea ideologică a acestei lucrări e fermă și sănătoasă. Autorul arată cum s-au impus în România, încă de la finele secolului al XIX-lea, tezele „socialismului științific”; folosește, pentru a descrie societatea vremii, conceptele de „bază” și „suprastructură”, precum și faimoasa distincție, pe nedrept uitată, dintre proletariat – „clasă în sine” și proletariat – „clasă pentru sine”. Presa revoluționară românească a „demască” și a „înfierat” nedreptățile și abuzurile comise de „clasele exploatare burgheze și moșierești”. Se subliniază cât de importantă a fost difuzarea în satele ardelenesti, pe la 1890, a lucrărilor lui Marx și Engels (de pildă, *Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință*). În primele decenii ale secolului nostru, mișcarea revoluționară a clasei muncitoare cunoaște un nou avânt, iar prin înființarea Partidului Comunist Român „se creează un cadru favorabil pentru apariția unor publicații de stânga, venite în sprijinul mișcărilor și demonstrațiilor muncitorești revendicative”. Sunt „ani de luptă dâră”, când „alte publicații, apărute în ilegalitate, urmau exemplul ziarului *Scânteia*”. Cu pioasă admirație sunt citate scrierile lui Alexandru Sania și, îndeosebi, capodopera acestuia, *Uzina vie*. Extrem de detaliată este prezentarea „frontului publicistic antifascist”, cu figurile luminoase ale lui I.C. Frimu și C. Ivănuș, sau ale intelectualilor de marcă Lothar Rădăceanu, Walter Roman, El. Gulian, Octav Livezeanu, Ion Pas etc. La Iași, *Viața românească* a promovat „o literatură sănătoasă, opusă exagerărilor unor teoreticieni vizavi de «europenizare»”.

După 23 august 1944, democrația înregistrează strălucite victorii: „În martie 1945, numărul prefectilor democrați ajunsese la 52

(...), alte organe administrative fuseseră instalate cu forța revoluționară a maselor...". Dacă „începutul anului 1945 jalona direcții de luptă tot mai îndârjită", în alegeri, prin victoria Blocului Partidelor Democratice, „poporul român a votat pentru democrație". După instaurarea Republicii, presa „a reprezentat un viguros front publicistic" care a cunoscut „un proces de decantare". Astfel, „în lungul celor peste patru decenii de existență, *Scânteia* a oglindit în paginile sale, ca principal cotidian central, temele fundamentale ale schimbărilor structurale social-politice și economice, reformele produse după 23 august 1944: înlăturarea monarhiei, proclamarea republicii, realizarea partidului unic, Partidul Muncitoresc Român, naționalizarea principalelor mijloace de producție, procesul de industrializare a țării, de electrificare, de cooperativizare și colectivizare a agriculturii, iar după desăvârșirea revoluției burghezo-democratice, trecerea la revoluția socialistă, a construirii societății socialiste multilateral-dezvoltate". Cât privește marii scriitori, ei s-au impus ca „sârguitori (citez fidel – n. Al. C.) inconfundabili ai scrisului lucid, responsabil, eflorescent în peisajul genurilor și stilurilor de presă perene".

Eventualilor denigratori, autorul le adresează un avertisment hotărât: „Ar fi o enormă greșeală să ștergem cu un burete înmuiat într-o soluție anticomunistă cele peste 4 decenii de osârdie gazetărească, împlinită cu mesaje în mii de publicații, totalizând peste 10 milioane de exemplare la o singură apariție, în limba română sau în alte câteva limbi ale minorităților etnice, secând astfel un izvor de minte și de suflet al culturii naționale".

Profesorul universitar Victor Vișinescu este decanul Facultății de Ziaristică a Universității „Hyperion".

Cartea conține și un scurt, dar elogios cuvânt înainte semnat de academicianul Dan Berindei.

noiembrie 2000

Vadimism și lepenism

Cum în ultimele săptămâni numele lui Corneliu Vadim Tudor a fost insistent asociat cu acela al lui Jean-Marie Le Pen și cu extrema dreaptă franceză, ar fi, cred, util să aducem în discuție câteva elemente mai precise și care ar putea eventual lumina unele din „misterele" votului din 26 noiembrie.

Două anchete realizate de Sofres în noiembrie 1996 și februarie

1997 (cu puțin înaintea alegerilor legislative anticipate) au relevat că 60% dintre alegătorii Frontului Național erau bărbați, iar dintre ei 39% erau sub 35 de ani; majoritatea acestora din urmă aveau studii puține și analiștii au observat, pe lângă nevoia confuză de autoritate, o eroziune foarte marcată a memoriei istorice (iau datele din lucrările lui Pascal Perrineau, o somitate în materie). Dacă acum două decenii Le Pen avea adepți mai ales în rândul unor categorii din clasa mijlocie, dezamăgite de politica drepte, la începutul anilor '90 compoziția electoratului Frontului Național se schimbă radical, înregistrând o profundă proletarizare: în 1995, un alegător al lui Le Pen din doi era muncitor sau slujbaș. Frontul Național a câștigat teren mai ales în zonele atinse de destructurarea industrială, zone unde odinioară stânga era majoritară. Harta implantării electorale a Frontului Național rezervă, și în Franța, surprize. Cea mai spectaculoasă progresie a înregistrat-o Le Pen, în 1997, la Strasbourg (și în Alsacia), adică într-o regiune dezvoltată economic, cu șomaj puțin și cu un grad înalt de civilizație și cultură: orașul începuse să se confrunte însă cu problemele imigrației. Pe ansamblu, discursul extremei drepte întâlnește cea mai mare audiență în marile metropole, acolo unde s-a realizat o urbanizare pripită, cu ansambluri de blocuri și cu periferii în care au fost îngrămădite un mare număr de familii. În aceste zone nu numai că șomajul este mai ridicat, dar și delincvența a atins cotele cele mai înalte, în paralel cu o degradare galopantă a relațiilor sociale, vizibilă în agresivitate, comportament necivilizat, gesturi obscene etc. La alegerile prezidențiale din 1995, Le Pen era în frunte cu 25% în ceea ce privește voturile șomerilor, înaintea lui L. Jospin (21%) și J. Chirac (17%); discursul identitar național al extremei drepte a însoțit, se vede, eficient discursul social revendicativ. La acestea se adaugă condamnarea virulentă a corupției clasei politice, în paralel cu refuzul mondializării, al participării la Europa de la Maastricht și cu teza complotului universal care urmărește umilirea și sărăcirea Franței. În sfârșit, cu puternic impact este tema apărării valorilor tradiționale (familie, patrie, religie etc).

Această (prea) rapidă trecere în revistă impune câteva observații. Unele din ideile rezumate mai sus nu sunt apanajul extremei drepte. Stânga comunistă și stânga radicală înfierează la fel de vehement mondializarea („viziunea-despre-lume – FMI”, „noul Leviatan”, „jandarmi ai lumii”, „imperialismul se ascunde în spatele

legitimității unor instanțe internaționale”, „tirania «experților» de tip Banca Mondială” – am extras aceste formule nu din vreun manifest electoral frontist, ci din textele sociologului Pierre Bourdieu). La noi, știm prea bine când și în ce condiții a fost lansat sloganul „Nu ne vindem țara!”. Pe de altă parte, faptul că extrema dreaptă a monopolizat anumite teme inhibă atât stânga, cât și dreapta și le face să adopte poziția struțului. În Franța, discursului lepenist despre imigrație (problemă reală) i s-a replicat cu subtile considerații intelectuale despre multiculturalism. Dacă, în România, atunci când Vadim vorbește despre rromi, i se răspunde cu articole despre binefacerile Internetului, rezultatele vor fi (au și fost) pe măsură. Fostul premier francez Laurent Fabius a rostit într-o zi o frază pentru care a avut de pățimit din partea unor zeloși ai limbajului „politiqueinent corect”: Frontul Național, a spus Fabius, „ridică întrebări bune, dar dă răspunsuri proaste”. Eludarea întrebărilor, din demagogie, din ipocrizie sau din orice alte rațiuni, poate avea consecințe dezastruoase.

Comparația între vadimism și lepenism relevă și deosebiri notabile. Publicațiile exprimând poziția Frontului Național, *Present* și *Minute*, aproape că sunt modele de decență în comparație cu zoaiele din *România Mare* și *Politica*. În fine, dacă extrema dreaptă franceză este net anticomunistă, partidul lui Vadim reabilitează și recuperează național-comunismul ceaușist. Această mixtură ideologică îi conferă o rază de acțiune mult mai largă, făcându-l apt să câștige teren la dreapta, acolo unde s-a încercat stigmatizarea comunismului, și mai ales la stânga, acolo unde s-a urmărit banalizarea lui.

decembrie 2000

Un partid pentru secolul XXI

Sunt câțiva ani de când cartierul mitic Saint-Germain-des-Prés a început să se transforme în – cum spunea cu amară ironie cineva – „Saint-Germaindu-Pret-ă-Porter”. Librăriile, magazinele de discuri, cluburile de jazz au cedat teren în fața marilor case de modă și a bijuteriilor celebri. În 1996, Gallimard a vândut faimoasa librărie Le Divan, fondată în 1910 și situată la întretăierea cu strada Bonaparte; a vândut-o firmei Christian Dior. Tot atunci, de cealaltă parte a pieței, colț cu Rue de Rennes, a tras obloanele renumitul magazin de discuri Vidal, o referință pentru melomani; în locul lui s-a instalat bijuteriul Cartier. Lângă „Aux Deux Magots”, gravorul și medalistul

Arthus-Bertrand, adevărată instituție națională, a păstrat doar câțiva metri pătrați din magazin, în restul spațiului intrând Louis Vuitton, cu gentile și valizele lui de lux. Iar în odinioară huilul Drugstore Saint-Germain, dar în care se aflau, pe lângă „buticuri” și baruri, o librărie și un cinematograf, s-a construit un imens magazin Giorgio Armani. Au mai rămas (încă) librăriile La Hune și l'écume des livres, precum și cinematograful independent (sală „art et essai”) Saint-Germain-des-Prés; asupra lor casele de modă exercită mari presiuni, avansând sume mai mult decât tentante.

Aceste modificări ale peisajului parizian nu puteau să nu fie luate în seamă de partidele politice, mai ales în perspectiva foarte apropiatelor alegeri municipale. Cel mai „elastic” și – surprinzător pentru unii – cel mai în pas cu moda s-a dovedit Partidul Comunist Francez. El a încercat să obțină, pentru primăria arondismentului VI, arondismentul unde se află Saint-Germain-des-Prés, candidatura patronului de la Yves Saint-Laurent, mai vechi apropiat al comuniștilor francezi. Într-adevăr, Pietre Bergé este membru al Asociației prietenilor ziarului *L'Humanité* și a făcut parte din comitetul de susținere a listei conduse de Robert Hue la alegerile europene. Până la urmă se pare că, din cauza opoziției unor militanți mai tradiționaliști, candidatura lui Pierre Bergé n-a fost reținută. Deocamdată.

Ideea nu e atât de insolită cum s-ar crede la prima vedere. În 1995, partidul închinase localul ziarului *L'Humanité* unui restaurant McDonald's; revista satirică *Le Canard enchaîné* observa atunci că specialitatea noului restaurant ar trebui să fie nu „Big Mac” ci „Big Marx”. Acum, în paralel cu încercarea de a impune candidatura lui Pierre Bergé, partidul s-a lansat într-o spectaculoasă operațiune menită a modifica imaginea sediului central din Piața Colonelul Fabien, așa-numitul „bunker”, proiectat de Oscar Niemeyer. La parter, s-au deschis o sală de expoziții și o sală rezervată prezentărilor de modă, sală ce va fi închiriată cu 300.000 de franci pentru o seară. Iar Gerard Fournier, administratorul clădirii, a anunțat deschiderea expoziției cu tema „Iisus Christos și omenirea în zorii secolului XXI”.

N-ar fi exclus ca, mâine-poimâine, să aflăm că Robert Hue poartă în permanență Biblia în buzunarul de la piept.

decembrie 2000

III. Striptease

Povești adevărate

Iulie 1996. Expoziție „Sherlock Holmes și Franța”, la recent deschisa BILIPO, adică Biblioteca de literatură polițistă, ce se află chiar alături de clădirea unei venerabile, multiseculare instituții, Collège de France. Amuzant e că holmesologii francezi și-l revendică, s-ar zice că nu fără temei, pe eroul lui Conan Doyle. În povestirea *Interpretul grec*, Holmes declară că bunica lui era sora pictorului francez Vernet. Aici, un prim mister: care Vernet, Carie sau Horace? Savante calcule înclină balanța în favoarea lui Carie și, mergând pe această linie, se ajunge la o anume Emilie care a sfârșit, vai, ghilotinată. Detectivul a făcut numeroase călătorii în țara strămoșilor săi. A rezolvat cazuri care implicau răufăcători francezi sau care priveau interese superioare de stat. În Piața Operei, în față la Café de la Paix, îl arestează, în 1894, pe anarhistul Huiet. Guvernul francez, recunoscător, îi acordă Legiunea de onoare; pe aceasta, Holmes o acceptă, deși refuzase distincția de Cavaler al Coroanei britanice. Câțiva ani mai târziu, își rătăcește bagajele în Gara de Nord. Se confruntă cu celebrii apași, spaima locuitorilor din Montmartre și dușmani de moarte ai jandarmilor. Urmărit de ucigași plătiți, în slujba teribilului său inamic Moriarty, Holmes se ascunde o vreme în orașul Montpellier. Acolo, în povestirea *Dispariția lui Lady Frances Carfax*, îi salvează viața lui Watson; scena se petrece pe strada Trajan (iată, nu-i așa, un detaliu care i-ar putea lansa pe holmesologii români – dacă există – pe o pistă interesantă...).

Devorat, se știe, de propriul lui personaj, Conan Doyle a putut constata și cum realitatea își ia revanșa asupra ficțiunii. În 1925, aflat la Lyon, vizita Muzeul Crimei. În fața unui tablou a exclamat uluit: „Bine, dar ăsta e Jules, fostul meu șofer!”. Era portretul celebrului bandit Jules Bonnot, șeful legendarei „la Bande a Bonnot”. Acesta trăise o vreme în Anglia și fusese angajat, într-adevăr, ca șofer al lui Conan Doyle...

O poveste extraordinară reconstituită de romancierul Gerard Guegan în cartea autobiografică *Markus Wolf avait une soeur, je Vai aimée* (Grasset, Paris, 1997); copil spiritual al lui mai '68, admirator al lui Wilhelm Reich, Marcuse și Castro, Guegan a cunoscut-o, în timpul unei călătorii în RDG, pe Catherine Wolf, ziaristă la Radio Dresda (întâlnirea a avut loc către sfârșitul anilor '60). Se naște o iubire puternică, dar Catherine are o situație familială specială: e fiica dramaturgului, fost militant antifascist, Friedrich Wolf, sora cineastului Konrad Wolf și, înainte de toate, sora lui Markus Wolf,

nimeni altul decât asul spionajului est-german (al cărui proces, după 1990, avea să stârnească atâtea controverse). Markus îi interzice Catherinei să părăsească țara, legătura dintre ea și Gerard Guegan mai durează o vreme, după care francezul se satură să tot facă naveta Paris-Dresda. Află târziu, când procesul lui Markus Wolf ocupă prima pagină a ziarelor, că – după ce făcuse o călătorie în Cuba – Catherine se sinucisese, exact cu trei luni înaintea căderii zidului Berlinului.

Martie 1995 – Un regizor bine cotate în cercurile monden intelectuale pariziene, Stanislas Nordey, pregătește la Théâtre des Amandiers din Nanterre un spectacol cu piesa *Cimentul*, adaptare de Heiner Müller după romanul lui Gladkov (monument, unii își mai amintesc, al realismului socialist). Iată cum își prezintă regizorul intențiile: „toate aceste dificultăți legate de receptarea piesei – care asociază aici, e adevărat, un text și o punere în scenă – confirmă că adaptarea müleriană a *Cimentului* se revendică în același timp de la un travaliu intertextual (între un hipotext și un hipertext) și de la un travaliu îndreptat împotriva discursului monologic despre istoria societăților socialiste”.

Nu știu cum va fi fost montarea, dar a avut, nu încapă îndoială, din punct de vedere teoretic și ideologic, o platformă beton.

Jean Mouton, director al Institutului francez din București în anii '40, în *Journal de Roumanie* (L'Âge d'Homme, 1978): în februarie 1943, vreme de câteva săptămâni la rând, Enescu își invita prietenii acasă la repetițiile pentru concertele pe care le dădea atunci la București; în timp ce maestrul cânta la vioară, amfitrioana, prințesa Maruca Cantacuzino, făcea să circule în rândurile asistenței bilețele pe care scrisese cu creionul: „Admirabil! Splendid!”

Doi ani mai târziu, în octombrie 1945, Jean Mouton notează *à-propos* de Theodor Pallady: „Marele lui vis era să-și expună pânzele pe o scenă de teatru: în ziua vernisajului, cortina să se ridice, iar el să stea în picioare, în mijlocul tablourilor sale, și să-și tragă un glonte în cap”.

Ianuarie 2001

Trabucul lui Marx și zurgălăii lui Mao în ianuarie 1972 am avut prilejul să asist, în sala plină ochi din rue de Tournon, la două cursuri ale lui Roland Barthes. Tema prelegerilor – „semnificația la Brecht”. Aprinzându-și, în timp ce vorbea despre vocația marxismului în țările capitaliste dezvoltate, un trabuc, Barthes a ținut să precizeze

(transcriu după notele luate atunci) că „țigara de foi e un obiect foarte ambiguu, semn și plăcere în același timp”; semn, firește, al capitalismului, dar, a adăugat, trabucul trebuie fumat fără complexe, astfel semnul cade, precum pielea care se cojește, și rămâne doar plăcerea. După care, în freamătul admirativ și complice al asistenței, a continuat: „voi profita de acest trabuc pentru a citi o pagină a lui Brecht despre Marx”.

Trei decenii mai târziu, în stațiile metroului parizian – aflăm dintr-o corespondență a lui Mircea Iorgulescu din *Lettre internationale*, nr. 36 – un afiș publicitar înfățișează „chipul unui bărbos cu trabuc și aspect de încă tânăr patriarh”. Bărbosul, ați ghicit, nu e altul decât Karl Marx. Campania publicitară cu pricina (promovând „o bancă ce îți trezește pofta să devii capitalist”) a lansat concomitent un alt afiș, reprezentându-l pe Mao cu „cilindru” (*haut-de-forme*) pe cap; ca și trabucul, cilindrul e un semn evident al capitalismului, mai puțin ambiguu, ar fi zis probabil Barthes, întrucât nu mai conotează plăcerea.

Stilul „clasici ai marxism-leninismului” și „mari conducători de partid și de stat” nu e o noutate în limbajul publicitar. La începutul lui 1997, o vastă campanie îi folosea pe Marx, Stalin și Mao în lansarea unui joc de noroc, din acelea în care trebuie să zgârii cu unghia biletele pentru a afla dacă șansa a fost de partea ta. Cam tot atunci, mărci și firme celebre – Procter & Gamble, Renault, FNAC, Lancôme (cu parfumul Maroussia) – făceau și ele apel la recuzita defunctelor democrații populare. Fenomenul a fost pus în legătură cu voga, printre colecționari, a obiectelor din fostul lagăr socialist – aparate foto Zenith, Trabanturi, insigne cu Lenin, uniforme ale Armatei Roșii, decorații etc. Practica s-a extins, previzibil, pe Internet. Liberty Surf a conceput un spot în care sunt văzuți Zapata, Robespierre, Lenin și Che Guevara însoțind textul: „Accedeți liber la bogățiile de mâine”. Seif Trade propune imaginea cu secera și ciocanul, aurite de data aceasta, lângă fraza: „Și dacă bursa ar fi profitabilă tuturor?”. Dimpotrivă, tocmai în acești ani Partidul Comunist Francez evită pe cât poate să exhibe reprezentarea secerii și ciocanului; în schimb, pentru aniversarea a 80 de ani de existență, lansează sloganul „Marx atacă” (trimitere la un film SF), cu un colaj unde o farfurie zburătoare, pe care e inscripționată steaua roșie, survolează celebrul sediu al PCF proiectat de Niemeyer.

Pastișă? Umor? Confirmare a tezei după care „omenirea se

desparte de trecutul ei răsând”? Nu-i chiar așa de simplu. Marc Loeb, care a dirijat campania pentru jocul Monopoly din ianuarie 1997, preciza că s-a adresat „copiilor lui mai '68”, ce păstrează pentru utopia comunistă o tandrețe nostalgică; în plus, prezența lui Stalin nu ar fi fost deplasată, întrucât URSS merită respect pentru rolul ei din al doilea război mondial (vezi *Le Monde*, 14 ianuarie 1997). Autorii spoturilor Liberty Surf declară că n-au avut deloc intenția de a da o imagine derizorie comunismului și că, de altfel, alături de Lenin și Che Guevara, l-au introdus pe Gandhi. Mesajul principal e că trăim o revoluție tehnologică și economică unde „fiecare are oportunitatea să devină actor” (adică să devină capitalist), revoluție ce reabilitează, totodată, *plăcerea*.

Acest tip de publicitate e, cred, posibil și grație banalizării comunismului (și, implicit, grație a ceea ce s-a numit „memorie hemiplegică”). Lenin, Stalin și Mao pot apărea „simpatici”, „joviali” sau „pișicheri”, nu însă Mussolini, Hitler, Göring sau Goebbels. Cele câteva încercări de a-i folosi pe aceștia din urmă în reclame „amuzante” au fost sancționate prompt.

În ceea ce-l privește pe Barthes, nu doar trabucul era pentru el o sursă de plăcere. Întors din faimoasa călătorie-fulger în China din primăvara lui 1974, semiologul publica un vibrant text în care omagia regimul maoist. Învățăturile din *Cărticica Roșie*, reproduse peste tot, îi păreau a transforma spațiul chinez într-o uriașă caligrafie lirică. Iar numele campaniei (atunci în plină desfășurare) împotriva lui Confucius și Lin Biao, nume sunând: „Pi Lin Pi Kong”, îi sugera „clinchete de veseli zurgălăi”.

Autorul *Mitologiilor* prefigura, hotărât lucru, limbajul publicitar postcomunist.

februarie 2001

Angoase în bibliotecă într-o carte – *Droles de bibliothèques* – la care m-am mai referit cu alt prilej, cele două autoare (Anne-Marie Chaintreau și Renée Lemaître) inventariază romane și povestiri unde biblioteca e cadrul în care se desfășoară acțiunea și unde bibliotecarii (dar în special bibliotecarele) se numără printre protagoniști. Fără a avea câtuși de puțin pretenția exhaustivității, ancheta întreprinsă de cele două cercetătoare scoate la lumină o mare varietate de situații narrative, unele cu totul insolite. Vedem astfel cum biblioteca apare drept cadru în multe romane polițiste, precum și în literatura

science-fiction; e un spațiu așadar propice atât pulsionilor criminale, cât și fantasmelor și angoaselor provocate de perspectiva informatizării (asociată îndeobște imaginii unui regim totalitar ce controlează strict sau interzice lectura). Una dintre particularitățile cărții lui Anne-Marie Chaintreau și Renée Lemaître este că oferă rezumatele textelor inventariate. Profit de ocazie și reproduc câteva din aceste fișe de lectură, mai ales că e vorba în genere de autori puțin sau deloc cunoscuți, la care, altfel, n-am fi ajuns decât întâmplător.

„Paznicul unei biblioteci, îndrăgostit de cărțile sale, asistă neputincios la transformările pe care le aduce informatica.

Fiecare carte e introdusă în memoria calculatorului, ceea ce permite cititorilor să consulte cărțile, la ei acasă, pe ecran (la fel ca și întreaga informație, manipulată de către stat). La bibliotecă, acum pustie, cărțile sunt închise în pungi de plastic sigilate.

Dar cum o carte tipărită e mai ușor de citit decât pe ecran, utilizatorii ajung să folosească abuziv imprimantele, de unde o penurie totală de hârtie. Statul ia măsuri draconice pentru a gestiona cele câteva stocuri încă disponibile și interzice cetățenilor folosirea hârtiei.

Paznicul, disperat, scrie această povestire pe marginea paginilor unei cărți din bibliotecă, pe care a scos-o, în ciuda interdicțiilor, din învelitoarea de plastic”. (Paul Savatier, *Pour en arriver* ta, 1988)

„Într-un viitor în care cărțile nu mai există, savanții încearcă să descopere ce însemnase odinioară o bibliotecă. Ipotezele lor sunt bizare, unii imaginează oameni-cărți trăind unul lângă altul pe rafturi, fiecare dintre ei știind câte un text pe de rost”. (Michel Calonne, *Le mythe obscur de la bibliothèque*, 1987)

„Niște extraterestri explorează planeta Pământ distrusă în urmă cu patru secole de un război nuclear și sunt intrigati de o clădire mare plină cu etajere care se transformă instantaneu în pulbere. Psihologul expediției culege un fragment de carte, îl expune într-o vitrină după reîntoarcerea pe planeta Alfa și după ce îl arătase unor filologi care descifraseră, fără să le înțeleagă, cuvintele: Montaigne, *Eseuri*, Biblioteca din Bordeaux”. (Jean-Luc Dejean, *Changement de propriétaire*, 1987)

„Eroul se consideră bibliofag: devorează cărțile cu intenția vagă de a scrie el însuși una. La Biblioteca Națională, unde își petrece viața, întâlnește o bibliotecară cu care va avea o scurtă legătură. Vor merge împreună la Stockholm pentru a admira tabloul lui Arcimboldo,

Bibliotecarul.

Va sfârși prin a deveni nebun și prin a mânca de-adevăratelea o carte". (François Forestier, *La Manducation*, 1981)

„Unde vedem o tânără și frumoasă bibliotecară îndrăgostindu-se de un erou de roman devenit cititor asiduu al bibliotecii. Cartea din care a ieșit personajul a explodat și s-a pulverizat, fiind de negăsit în toate celelalte biblioteci. Ca să afle cum se termină romanul, bibliotecara îl va urma pe erou și va dispărea alături de el în roman.

Amantul pe care ea îl părăsise o va întâlni pe Doamna Bovary, mestecând gumă, într-un cinema. Va fi, și pentru el, începutul unei idile". (Mariette Condroyer, *Emma Bovary est dans votre jardin*, 1984)

„Scriitorii sunt socotiți drept indivizi periculoși în biblioteca cea mai mare din lume, acum saturată de cărți. Se utilizează acolo un procedeu curios: toate cărțile recente fiind o combinație din cărțile anterioare, nu se achiziționează decât acelea care conțin un anume procentaj de idei originale, ceea ce practic nu se mai întâmplă niciodată.

Un autor vine să-și aducă manuscrisul la bibliotecarul însărcinat cu achizițiile. Lectura și analiza textului (realizate la calculator) arată că subiectul fusese deja tratat de 42 de autori din secolul al XIV-lea înoace; manuscrisul e trimis la topit. Cât despre autor, e declarat, din fericire, neinteresant, altfel scaunul electric pe care, fără s-o știe, era așezat, s-ar fi pus în funcțiune". (Jean-Claude Dunyac, *Circuits fermes*, 1984)

Șansă de care nu se bucură, cu siguranță, cei care transcriu pur și simplu din cărțile altora. Ceea ce mă face să mă opresc aici, de nu va fi prea târziu.

martie 2001

Un episod din „războiul rece”.

Am revăzut deunăzi, într-o emisiune („Sensul istoriei”, pe canalul La Cinqième) pe care am mai comentat-o în alt context, un documentar despre „vânătoarea de vrăjitoare” de la Hollywood. Filmul, retoric și simplificator, a pus în evidență o singură dimensiune: paranoia anticomunistă de la începutul anilor '50 ca efect al declanșării războiului rece. Imaginile de arhivă erau însoțite de mărturii ale soțiilor câtorva din scenariștii și regizorii acuzați atunci de activitate comunistă: mărturii relevând răni dureroase, dar luminând

evenimentele dintr-un singur unghi. Una dintre doamnele intervievate, după ce a evocat lupta soțului ei în slujba „ideilor progresiste”, a comentat astfel momentul când Comisia de cercetare a activităților antiamericane a început să funcționeze: „Mi-am dat seama atunci că Statele Unite sunt pe punctul de a deveni o țară fascistă, pentru că primul lucru pe care îl face un regim fascist este să-i oblige pe oameni să-și țină gura”. Gândindu-mă la regimurile care ființau atunci în URSS și în țările de „democrație populară”, observația doamnei m-a lăsat visător. Comentariul amintea la un moment dat, la modul ambiguu, și de războiul din Coreea, telespectatorul neprevenit putând înțelege că nu comuniștii nord-coreeni, ci Statele Unite ar fi deschis ostilitățile.

Ar fi prea simplu să facem o comparație între campania declanșată de McCarthy și procesele de la Moscova, Praga, București etc. Comparația cu un regim de teroare nu scuză derivatele sau sincopelile unui stat democratic. Nu poate fi totuși ocultat faptul că a respinge comunismul în numele democrației era o atitudine perfect legitimă. Pe de altă parte, aflați în fața comisiei, cineăștii bănuți de a fi membri ai Partidului Comunist s-au comportat bizar: invocând libertatea de conștiință și de expresie, ei au refuzat să răspundă, deși Partidul Comunist American nu se afla sub incidența vreunei interdicții.

Chestiunea a fost reluată în ultimii ani și e de mirare că autorii documentarului (ca și participanții la discuția care a urmat) n-au făcut nicio referire la polemicile din presa americană a deceniului trecut. Mai mulți istorici (Ronald Radosh, John E. Haynes, Harvey Klehr) au arătat că, în arhivele KGB-ului, atât cât au fost accesibile după 1990, există dovezi incontestabile că spionajul sovietic infiltrasă și mediile artistice (pe lângă cele administrative), iar parte dintre personajele transformate în „martiri ai isteriei maccarthyste” erau realmente agenți sovietici. Obstinația cineăștilor în a nu depune mărturie ținea așadar nu numai de o practică a secretului și a clandestinității, specifică militantismului comunist din epoca împărțirii lumii în două „lagăre”; unii dintre ei chiar erau, cum se spune, cu musca pe căciulă.

M-aș fi așteptat, de asemenea, să fie măcar amintit punctul de vedere al lui Elia Kazan, unul dintre protagoniștii acestei afaceri. Celebrul regizor a constatat cum reînvie vechii demoni atunci când, în martie 1999, i s-a decernat Oscarul pentru întreaga activitate. Proteste violente ale unor foști proscriși au reamintit că Elia Kazan își denunțase colegii, relevând apartenența lor la Partidul Comunist.

Autorul lui *Viva Zapata, America America* și *Un tramvai numit dorință* s-a explicat în ampla și pasionanta lui autobiografie, *A Life*, apărută în 1988. Membru al Partidului Comunist în 1934, sub influența prietenilor săi Harold Clurman și Lee Stasberg (fondatorul, mai târziu, al lui Actors Studio), Kazan demisionează curând din partid. Constată, apoi, că în industria filmului se petrec lucruri ciudate, care confirmă ipoteza unei finanțări oculte a organizațiilor comuniste și a sindicatelor afiliate lor. Observă cum, la revista *New Theatre*, grupuri de presiune vor capul lui Herb Klein, redactorul-șef (mai ales după ce acesta își afirmase admirația față de Meyerhold, asasinat în 1940 de NKVD). Hotărârea de a depune mărturie în fața comisiei vine după multe ezitări, dar se sprijină pe convingerea că apără în acest fel valorile democrației. Reacțiile din anumite cercuri intelectuale sunt previzibile: e făcut „trădător”, „turnător”, „vândut”, e acuzat că a primit drept răsplată contracte de milioane de dolari, că e un „anticomunist visceral” etc. Cea mai interesantă dintre reacțiile favorabile, scrie Kazan, a fost aceea a lui Arthur Schlesinger: într-un articol, acesta a reamintit că Elia Kazan vorbise în calitate de excomunist. Cum ar fi fost primită depoziția lui, continuă Schlesinger, dacă în fața comisiei s-ar fi făcut procesul nu al comunismului, ci al nazismului sau al Ku-Klux-Klan-ului, iar regizorul ar fi avut o poziție similară, aducând o mărturie din interior? O întrebare căreia i se dau și astăzi, după cum constatăm, răspunsuri diferite.

aprilie 2001

Cehii și „rezistența prin cultură”.

Am primit nu de mult un studiu editat la Praga de Centrul francez de cercetare în științe sociale, studiu ce se ocupă de „Revistele culturale cehe samizdat (1968-1989): mizele unei «culturi paralele»”. Autoarea, Anne Madelain, a frecventat, în 1994-1995, seminarul pe care îl conduceam la INALCO și unde mă ocupam de cenzura comunistă în țările est-europene. Anne Madelain, pasionată de cultura cehă, stătuse deja la Praga vreo doi ani și pregătea o teză cu Jacques Leenhardt la École des Hautes Études en Sciences Sociales. La seminarul meu a prezentat o excelentă lucrare despre *Cheia viselor*, romanul lui Ludvík Vaculík. Figură marcantă a „Primăverii de la Praga”, Vaculík a fost, începând din 1970, interzis. Ca atâția alți intelectuali, scriitori și ziariști cehi, a fost șomer sau, în cel mai bun caz, obligat să exercite munci manuale ocazionale. În 1973 și-a „înființat”

propria editură samizdat, Petlice, care va continua să existe până în 1989. Acolo și-a publicat, în 1987, *Cheia viselor*, ce va cunoaște două reeditări (!), la alte edituri samizdat, în 1983 și în 1985. Într-un text (tot samizdat, firește) din acei ani, Havel considera cartea lui Vaculik drept textul cel mai discutat în mediile intelectuale cehă. L-am citit în versiunea franceză (a apărut la Actes Sud în 1989) și teamă mi-e că această extraordinară carte nu va fi niciodată tradusă în românește, în lipsa unui „public-țintă”...

Dar să revin la studiul realizat de Anne Madelain, sistematic și plin de observații pătrunzătoare. Autoarea constată, spre exemplu, discrepanța enormă dintre mijloacele de care dispunea literatura cehă „paralelă” (tirajele erau, firește, infime) și legitimitatea pe care o dobândise în Occident înainte de 1989; dintre autorii cehi traduși în Franța în anii '80, doar doi – Bohumil Hrabal și Jaroslav Seifert – erau tipăriți de editurile oficiale, toți ceilalți fiind scriitori editați în samizdat. Cercetătoarea franceză a beneficiat, la Praga, de condiții de lucru favorabile. Există o bibliotecă, LIBRI PROHIBIȚI, ce reunește scrierile cenzurate de regimul comunist cehoslovac între 1948 și 1989, producția samizdat (cărți, reviste, diverse tracturi și manifeste etc), precum și publicațiile exilului. Cifrele sunt impresionante: fondul bibliotecii cuprinde 260 de titluri de periodice samizdat (numai în limba cehă) și patru mii de titluri de cărți, la care se adaugă un mare număr de volume și de reviste apărute în exil. Sigur, în cazul tipăriturilor clandestine, prima condiție este de a li se asigura o circulație minimală; e ceea ce par a fi reușit reviste ca *Spektrum*, *Vokno*, *Obsah*, *Hostszo Revolver revue*. În 1987, reapar în samizdat *Lidové noviny* (ex-Literární noviny), titlul revistei fostei Uniuni a Scriitorilor, desființată în 1970. Un an mai târziu, se înregistrează nu mai puțin de 87 de publicații clandestine; „revoluția de catifea” este aproape... N-au lipsit nici revistele specializate (filosofie, psihanaliză, istorie, politologie) scoase de foști universitari, excluși din învățământ. Dintre edituri, se remarcă Expedice, fondată în 1975 de Václav și Olga Havel, apoi Česká expedice, Popelnice, Kvart etc. Toate aceste informații, arată Anne Madelain, trebuie utilizate cu prudență. Cele mai multe întreprinderi sunt pur artisanale, iar difuzarea textelor se reducea, în genere, la un cerc extrem de restrâns. Alteori însă, constituirea unor grupuri care funcționează ca niște adevărate rețele de difuzare atestă indubitabil voința de a crea un spațiu de comunicare între creator și

public. Fractura câmpului cultural este evidentă; pe de o parte – scriitorii autorizați să publice, pe de alta – scriitorii interziși. Reflecția critică își găsește adăpost în rețelele paralele, acolo unde e nevoie de un plus de originalitate și de inventivitate, tocmai pentru a depăși angoasa creată de inexistența unui public „real”.

De aici, opinează Anne Madelain, formula atât de neobișnuită a unei cărți precum *Cheia viselor*, unde Vaculik imaginează reacțiile lectorilor săi potențiali (prietenii, „lucrători” din poliție și securitate, cititori din străinătate etc). „Scrie despre ceea ce te împiedică să scrii”, aceasta e tema profundă a cărții, formulată chiar de romancier.

aprilie 2001

Striptease

O societate canadiană din Toronto a lansat de curând, pe Internet, un nou concept de jurnal de actualități. Numit *Naked News* (www.nakednews.com: iau informațiile din presa scrisă, nu am verificat – încă – autenticitatea relatării), jurnalul dezvăluie nu numai evenimentele de pe glob, ci și – concomitent – anatomia prezentatoarei, îmbrăcată într-un deux-pièces elegant și sobru, crainica începe cu tradiționalul „Bine v-am găsit, stimați telespectatori!”, în timp ce dă citire primei știri, despre – să zicem situația gravă din teritoriile palestinienilor, prezentatoarea începe să-și desfacă nasturii de la bluză. Puțin mai încolo, când a ajuns la evenimentele din Macedonia, coboară, cu o mână sigură, fermoarul de la fustă. E în sutien când vorbește despre avionul spion american reținut de chinezi; fusta alunecă pe podea pe măsură ce luăm cunoștință de conflictele sociale din Franța. Restul știrilor – lărgirea Uniunii Europene, noi inițiative în protecția mediului etc. – le prezintă în costumului Evei. Trece apoi cuvântul unei colege, care va consacra un comentariu mai amănunțit evenimentului cel mai important din ziua respectivă și care va executa și ea, cu același profesionalism, un striptease integral. Formula a reușit, pare-se, succes. Dar cum audiența rămânea majoritar masculină, managerii societății au organizat un concurs pentru ocuparea unui post de prezentator. Concurență dură – peste două sute de postulanți, dintre care a fost ales un tânăr brunet și bine făcut, fără experiență jurnalistică, dar cu evidente aptitudini pentru striptease. În această formulă, cei de la *Naked News* speră că site-ul lor va avea, zilnic, peste trei sute de mii de vizitatori.

Avantajele și inconvenientele unei eventuale „implementări” a acestui concept în televiziunile din România constituie o discuție aparte. În fond, striptease-ul moral și psihologic e o practică obișnuită; de ce nu s-ar institui, pe platouri, și un striptease total, la care să participe moderatori, experți, invitați ocazionali și invitați permanenți? Și ne-am putea imagina chiar că, asemenea publicului care, în *Viva Maria*, filmul lui Louis Malle, se dezbracă în timpul striptease-ului improvizat al lui Jeanne Moreau și Brigitte Bardot, telespectatorii, la ei acasă, își vor scoate pe rând veșmintele, într-un gest simbolic de identificare cu ceea ce se întâmplă pe micul ecran. Dincolo de aceste speculații, principiul lui „totul la vedere” face furori, actualmente, în literatură, teatru, cinema, arte plastice etc. O bine cunoscută personalitate a lumii artistice pariziene (am văzut-o la emisiunea lui Pivot, i s-au consacrat două pagini într-un mare cotidian) își povestește într-o carte multiplele experiențe erotice, fără niciun fel de rețineri și cu un vocabular de o brutală precizie. Soțul, romancier și având drept hobby fotografia, publică un album unde campioana amorului colectiv apare surprinsă în goliciunea-i cea mai intimă. Să adăugăm filmele recente (dintre care unul cu atât de sugestivul titlu *Baise-moi*) față de care *Imperiul simțurilor* al lui Ōshima, scandaloasa peliculă a anilor '70, face figură de timidă și pudică încercare. Inhibițiile cad una după alta, tabuurile se prăbușesc, interdicțiile sunt pulverizate. Ceea ce i-a făcut totuși pe unii să se întrebe către ce ne îndreptăm și care va fi ultima barieră care se va năruie în fața acestui exhibiționism devastator.

Răspunsul l-a dat, acum mai bine de un secol, Alphonse Allais într-o schiță intitulată *Un rajah care se plectisește*, schiță inclusă, pe bună dreptate, de André Breton în a sa *Antologie a umorului negru*. Allais ne povestește cum unui rajah din Extremul Orient nimic nu i se mai pare distractiv și interesant, nici parada elefanților, nici acordurile tânguitoare ale muzicanților, nici dansurile senzuale ale baiaderelor. Dar iată că printre baiadere rajahul zărește o tânără, aproape o adolescentă, ale cărei mișcări sunt de o inventivitate încântătoare. Farmecul dansului e și mai tulburător, deoarece copila își scoate, rând pe rând, câte o piesă din veșminte, trezind – în sfârșit – interesul blazatului rajah. Când baiadera e goală pușcă, rajahul comandă, aruncând priviri furioase: „Mai scoate!”. La început nedumeriți, servitorii pricep finalmente gândul stăpânului: își trag jungherele din

teacă și, cu dibăcie, îi scot fetei, bucată cu bucată, pielea, după care dansatoarea rămâne cu carnea umedă și fumegândă: „Toată lumea se retrage discret. Și rajahul nu se mai plictisește”.

mai 2001

Mitul Malraux

O nouă carte despre Malraux l-a readus în atenție pe autorul *Condiției umane*, la aproape cinci ani după ce ocupase prima pagină a ziarelor, când rămășițele sale au intrat la Pantheon. Ceea ce se deduce din comentariile pe marginea cărții este că biograful – el însuși un ziarist cu vechi state de serviciu și cu experiența campaniilor mediatice – nu trece sub tăcere niciuna din contradicțiile și slăbiciunile ilustrului personaj, ba chiar inventariază scrupulos – după lungi cercetări de arhivă – toate legendele și (s-o spunem direct) toate minciunile pe care Malraux le-a pus în circulație și care priveau propria-i existență. Ca să fim drepți, majoritatea acestor lucruri erau cunoscute. Dar despre Pol Vandromme sau Simon Leys, care se lansaseră nu de mult într-o operație de demitizare, s-a spus că îl „denigrează” pe Malraux. Nici vorbă despre așa ceva în cazul recentei cărți a lui Olivier Todd; mai mult, pe lângă elogiile pe care le primește biograful, se înregistrează, din câte am văzut și citit până acum, declarații de fierbinte admirație pentru omul și scriitorul Malraux.

Și totuși... Lista mistificărilor ce-i pot fi atribuite fără dubii lui Malraux e impresionantă și, pe alocuri, de-a dreptul șocantă. Să vedem câteva (mă servesc mai ales de comentariile istoricului – *au-dessus de tout soupçon* – Michel Winock, în numărul pe mai din *L'Histoire*). Autodidact, a pretins că e licențiat al Școlii de Limbi Orientale și că e doctor în Litere. În 1923, în Cambodgia, e prins furând statui de la templul Benteay Srei, dar va susține că se afla acolo pentru a restaura fațada și basoreliefurile. Având nevoie de bani pentru o nouă călătorie în Indochina, vinde tablouri false de Picasso și Derain. Deschizând o galerie de artă, afirmă (și, evident, minte) că citește în sanscrită, că studiază persana și că a stat câteva luni în Pamir. Tot de domeniul fabulației sunt călătoriile în China, la fel ca și funcția de comisar în Kuomintang. În războiul din Spania se autodeclară colonel, după care povestește fapte eroice și răni imaginare. Simplu soldat în armata franceză în al doilea război mondial, se retrage, după capitulare, pe Coasta de Azur. Intră în Rezistență târziu, în primăvara 1944, gest provocat, cu siguranță, de arestarea celor doi frați ai săi. Își atribuie –

iarăși – gradul de colonel, își confecționează un trecut de luptător clandestin, se proclamă (n-are niciun om în subordine!) șeful trupelor de rezistență din Dordogne, pretinzând că a fost numit de însuși generalul de Gaulle. E, dintr-o întâmplare, capturat de germani și eliberat fără probleme puțin mai târziu; va povesti ulterior că a fost condamnat la moarte și că a scăpat datorită intervenției *in extremis* a unei unități de comando. Ajuns – de-adevăratelea – în fruntea brigăzii Alsace-Lorraine și participând efectiv la lupte, va simți totuși nevoia ca, măcar, să „umfle” numărul luptătorilor din unitățile sale... Și încă un detaliu: comandantul de escadrilă din Spania și de blindate din Franța nu știa să piloteze un avion și nici măcar să conducă un automobil... Să adăugăm celebrisima conversație, de trei ore, cu Mao, din *Antimemoires*, care a durat în realitate vreo douăzeci de minute și a fost un schimb de platitudini. Inventată e și nu mai puțin faimoasa convorbire de la Colombey cu de Gaulle, din 1969, povestită în *Les Chenes qu'on abat*.

Mitomanie? Fără îndoială. Simon Leys, într-un articol dur din *The New York Review of Books* (1997), amintea că nu puțini sunt cei care, de la Arthur Kostler la Vladimir Nabokov, au văzut în Malraux un *șarlatan*; sau că, față de *Catalonia* lui Orwell, *Speranța* lui Malraux propune mai curând exerciții de retorică; și că, în fine, Georges Duthuit a analizat, în trei volume, nenumăratele erori și confuzii din *Muzeul imaginar*. Ce contează! Același Simon Leys recunoștea, până la urmă, că personajul a exercitat un extraordinar magnetism, că histrionismul devenea, în chip miraculos, convingător, că spirite strălucite au sucombat în fața farmecului și inteligenței lui. Unele dintre minciunile proferate nonșalant chiar au devenit realitate, iar ralierea la de Gaulle a făcut din el un om politic proeminent. Construindu-și, la tinerețe, o biografie de erou, a ajuns, la senectute, să fie socotit un profet (frază cu „Secolul XXI va fi religios sau...” n-a pronunțat-o și n-a scris-o, pare-se, niciodată...).

Reacțiile la cartea lui Todd arată că, astăzi, mitul e la fel de puternic. Mai mult: aș spune că Malraux rămâne unul din marile mituri ale stângii anilor '30, chiar dacă a devenit apoi figura emblematică a gaullismului, după cum el rămâne unul din marile mituri ale dreptei postbelice, chiar dacă nu și-a dat osteneala să se explice asupra anumitor luări de poziție de pe vremea când era un „tovarăș de drum” al comuniștilor.

Și încă ceva: oricine se ocupă, în zilele noastre, de mass-media știe că imaginea sau cuvântul creează realitatea, în felul său, Malraux a arătat cum ficțiunea anticipă evenimentul și ajunge să semene, până la a crea o iluzie totală, cu realitatea.

mai 2001

Încă o „revoluție culturală”.

Oricâte surprize ne-a oferit istoria și tot se mai întâmplă lucruri care ne lasă, cum se spune, visători. Despre dificultățile cu care se confruntă ziarul *L'Humanité*, cei familiarizați cu treburile presei erau la curent de mai multă vreme. Ziarul a acumulat în ultimii ani pierderi considerabile, la care se adaugă sume foarte mari datorate tipografiei și diverselor organisme sociale. Vânzările n-au reușit să mai atingă pragul de 45 -.000 de exemplare, prag reprezentând o condiție minimală pentru o eventuală redresare. Aflat în cădere liberă, Partidul Comunist Francez nu mai are nici el cum să-și finanțeze vechiul și fidelul „organ”. Actuala echipă de conducere a ziarului a pus la punct un plan de severe economii, incluzând și „disponibilizarea” a mai bine de un sfert dintre salariați. Paralel, s-a lansat o subscripție publică (sub lozinca „Pour que vive *L'Humanité*”), vizați fiind în primul rând cititorii vechi ai cotidianului comunist. Mai există și o foarte activă în ultimul timp Asociație a prietenilor ziarului *L'Humanité* prezidată de scriitoarea Edmonde Charles-Roux, văduva unui marcant om politic socialist, Gaston Defferre.

Până aici, nimic deosebit. Ce poate fi mai firesc decât ca o publicație să încerce să se salveze făcând apel la solidaritatea unui public pe care consideră că l-a reprezentat, cu cinste, de aproape un secol? Surpriza vine din altă parte. În sprijinul ziarului au sărit doi dintre cei mai emblematici reprezentanți ai capitalismului monopolist și ai societății ultraliberale. Este vorba de postul de televiziune privat TF1, aparținând de marele concern Bouygues (construcții, hoteluri etc.) și de Hachette, filială a grupului Lagardere (și el cu nenumărate ramificații în industrie, bănci, audiovizual etc). TF1 și Hachette vor injecta o primă transfuzie de 16 milioane de franci, după care se vor constitui într-o societate numită „Humanité Investissements Pluralisme”, care va deține 20% din capitalul ziarului. Cuvântul-cheie, cuvântul magic e, aici, pluralism. Cei doi patroni capitaliști au vibrat, afirmă directorul cotidianului, mai ales la ideea că, dispărând *L'Humanité*, pluralismul presei franceze va fi grav, iremediabil afectat.

Nu e greu de imaginat deruta veteranilor PCF, tovarăși de luptă ai lui Maurice Thorez și Georges Marchais, constatând că dușmanul de ieri a devenit finanțatorul de astăzi. Unii se mai consolează, poate, cu vorba lui Lenin despre funia în casa spânzuratului, imaginându-și că, de fapt, avem a face cu o subtilă operație de sabotare „din interior” a sistemului capitalist. Pentru a preîntâmpina nemulțumirile și întrebările, direcțiunea ziarului a găsit o paradă fără cusur: ea declară că, deschizându-se marilor întreprinderi private, *L'Humanité* înfăptuiește o radicală „revoluție culturală”. Formula, utilizată astăzi ritualic la tot pasul, semnifică o schimbare de strategie și de mentalitate. Iar pentru nostalgici, cuvântul „revoluție” are, încă, un farmec aparte...

„Ziarul *L'Humanité* nu poate fi lăsat să dispară, fiindcă e un monument istoric”, a exclamat doamna Edmonde Charles-Roux. Monument, poate; numai că istoria lui e prea puțin glorioasă. Fondat în 1904 de socialistul Jean Jaurès, *L'Humanité* devine, în 1920, organul Partidului Comunist. De atunci încolo, el a fost o foaie de propagandă, strălucind prin zel printre alte „monumente istorice” – *Pravda*, *Scânteia*, *Rude Pravo* ș.a.m.d. A exprimat poziția celui mai stalinist dintre partidele comuniste occidentale și, ulterior, cel mai obedient comunismului fundamentalist, incapabil să se reformeze și să-și examineze critic trecutul. Istoria ziarului se confundă cu istoria mistificărilor, a calomniilor, a minciunilor abjecte, a propagandei rudimentare și agresive, a limbii de lemn. Să invoci pluralismul în cazul peisajului mediatic francez, unde presa de stânga e larg majoritară (și unde un ziar precum *Combat* a fost lăsat să sucombe), e cel puțin bizar.

E drept, spre lauda lui, *L'Humanité* e consecvent. Observatorii constată că, de câteva săptămâni, atacurile ziarului împotriva capitaliștilor și, mai ales, a oligarhiei financiare sunt tot mai vehemente. Îmi imaginez plăcerea cu care deschid ziarul dimineața, la cafea, magnații Lagardere și Bouygues.

Iunie 2001

În mintea adulților

Condamnarea donării umane riscă tot mai mult să pară un gest convențional, corect din punct de vedere politic, dar lipsit de conținut. În realitate, grație mai ales televiziunii, donarea e o practică obișnuită, asigurând reproducerea comportamentelor și modelelor sociale. Recentă „sărbătoare” de 1 iunie e un exemplu instructiv în acest sens.

Punere în scenă și ritual mediatic, Ziua copilului a arătat, înainte de orice, cât de puternică este tentația imitației. Toate manifestările pe care ni le-au oferit posturile de televiziune au indus ideea că lumea celor mici trebuie să fie aidoma lumii celor mari. Mimetismul a fost ridicat la rang de virtute și de ideal. Pe unul dintre canale am văzut cum „copiii au preluat puterea”. Crainicii de la știri, sport, meteo au fost dublați de micuțe clone care și-au debitat cu aplomb textele, arătând o dată în plus cât e de ușor să câștigi puterea mediatică: prin simplul fapt de a apărea pe micul ecran. Spectacolele muzicale organizate cu același prilej s-au bazat pe un mecanism identic, ce presupune osmoza perfectă dintre copilărie și vârsta adultă. Fetițe de 10 – 11 ani, replici trase la indigo ale „andrelor” și ale altor staruri mai mult sau mai puțin efemere, ne-au împărtășit frustrările lor erotice, decepțiile sentimentale, au suspinat după ochi căprui, au cerut patetic dreptul de a trăi clipa prezentă, de a se elibera de conveniențe, inhibiții și false pudori. Gestică și îmbrăcămintea micuțelor interprete au fost în acord cu versurile nu o dată toride ale cântecelor. Am bănuiala că, dacă au urmărit aceste emisiuni în cadrul programelor cultural-educative din penitenciare, deținuții condamnați pentru pedofilie au încercat sentimentul că sunt victimele unor erori judiciare.

Această imagine a copilăriei e, în definitiv, rezultatul unei complicități: copiii, maimuțărindu-se, își închipuie (raționament corect) că fac plăcere adulților; aceștia, la rândul lor, văd în capacitatea mimetică a odraslelor șansa adaptării fără probleme la exigențele și codurile lumii contemporane. Se confirmă, apoi, constatările sociologilor, conform cărora adolescenții (dar, după cum se vede, putem extinde observația la vârste încă și mai fragede) sunt interesați în primul rând de notorietatea mediatică; ei își construiesc imaginarul și identitatea în funcție de două mari repere, mass-media și muzica. Discursul publicitar, cu un rol foarte important în acest proces, mizează pe aceleași elemente, promovând imaginea unei societăți mondializate unde copiii și adolescenții de pretutindeni se comportă identic.

Am avut, e drept, și o replică viguroasă la donarea mondialistă. În emisiunea de duminică a lui Adrian Păunescu, parte dintre micuții invitați purtau costume naționale, cu toții erau serioși, gravi, vorbeau mai tot timpul de tradiții, credință, istorie. Acolo funcționa clonarea autohtonă; foarte junii poeți ce și-au recitat producțiile erau niște

viitori adrienipăunești și corneli-vadimitudori. Am regăsit, apoi, mitul genialității, o genialitate fatalmente precoce. La mijlocul anilor '50, Roland Barthes analiza acest mit pornind de la cazul – celebru atunci, uitat astăzi – Minou Drouet. Copiii-poeți, scria Barthes, „oferă *semnele* poeziei, nu poezia însăși”; copilăria e locul privilegiat al geniului, deoarece „orice act adult imputabil copilăriei (...) pare prestigios întrucât este produs *mai înainte*”. Mit redundant și previzibil: unul din geniile precoce de pe platou a citit un text-clonă după *Moartea căprioarei* a lui Labiș. Altul imita perfect modul de a recita al bardului-senator-animator TV, care îl privea înduioșat, mândru și liniștit că succesiunea îi este asigurată.

Concluzia se impune cu forța evidenței: de o vreme încoace, copiii au dat în mintea adulților.

Iunie 2001

Hic sunt leones

„Buzele ei umede s-au atins de ale mele; s-au atins frumos și feciorelnic de ale mele ca-ntr-o șagă. Apoi au alunecat parcă vrând să-mi sărute și obrazul, parcă pierzându-și echilibrul odată cu capul nesigur clătinător”.

„Știu că am încercat să-i văd privirile; să citesc în ele dacă era vorba de viață sau de neființă. Dar refracțiile prin care apa schimba mersul luminii mi-au creat tot felul de iluzii”.

„Da, dincolo, îmi răspunse ea insinuant luându-mă de mijloc într-un dans nupțial, un dans care mă poseda sorbindu-mi sărutări și supunându-mă la mișcări incoerente, dar bine ritmate...”

„Pentru că eu pătrundeam în ea ca și cum aș fi pătruns în lumină, iar ea se simțea pătrunsă de mine ca și cum ar fi pătruns-o lumina. Și ne dăruiam unul altuia lumina și ne frigea lumina celuilalt...”

Aceste pasaje fierbinți sunt extrase din nuvela *Timpul ca un ocean* apărută, sub semnătura lui Corneliu Leu, în revista (coperte lucioase, hârtie foarte bună, rezumate în limbi străine) *Pluralitas*. Cu subtitlul *Publicație de formare intelectuală pentru prosperitatea societății și culturii*, revista e tipărită sub îngrijirea Institutului Național de Personalism și a Mișcării pentru Progresul Satului Românesc, organizații filiale ale Fundației „Episcopul Grigorie Leu”. Organismul are un Consiliu Național, în care regăsim nume precum Alexandru Balaci, Lazăr Băciucu, Nicolae Dragoș, Petre Ghelmez, George Macovescu, Sergiu Nicolaescu, Dinu Săraru, alături de trei

(probabil) membri ai familiei Leu, Corneliu Leu, Rodica Leu și Vlad Leu. Editorul revistei e Corneliu Leu, autorul bestsellerului *Romanul unei zile mari* (ziua de 23 august 1944, precizez pentru cititorii tineri). Revista reunește, în spirit ecumenic, articole semnate de reprezentanți ai mai multor partide politice (APR, PNR, PDSR, UFD, ANCD, PER, PS, PSM), printre ei apărând încă un Leu, și anume Costică Leu. La rubrica „Pledoarii în mișcarea ideilor” apar traduceri – fragmentare – ale unor articole purtând semnături prestigioase, Michel Camdessus ori Jelio Jeleu. Fundația e în mod prioritar preocupată de satul românesc, definit memorabil, de un anume dr. Grigore Bușoi, drept „element princeps al reconstrucției naționale”. Aflăm apoi că Fundația „Episcopul Grigorie Leu” organizează a treia *Consfătuire a Intelectualilor de la Sate și din Localități Mici*. Mai multe materiale atestă preocuparea deosebită pentru soarta acestei categorii de intelectuali, printre ale cărei misiuni este aceea de a-i învăța pe concetățeni „cum pot beneficia de ajutoarele pentru dezvoltare pe care le oferă comunitatea internațională”.

Fundația, pentru a-și atinge cât mai eficient *targetul*, editează și cărți. Cititorilor (nu numai celor de la sate și din localități mici) li se oferă posibilitatea de a comanda, printre altele, un volum de versuri de Nicolae Dragoș, două cărți de Radu Cârnelci, un studiu politic de Mihai Berea, un volum al savantului Dumitru Teaci, apoi *Cartea episcopilor cruciați* (cu biografiile episcopilor Grigorie Leu și Vasile-Victor Leu) și, în fine, cinci romane proaspete de Corneliu Leu: *Drumul spre Damasc* (inspirat din viața Sfântului Apostol Pavel), *Anonimul Brâncovenesc*, *Spionii birocrați* (roman satiric de acțiune), *Iarna iubirii* (un roman de dragoste în anii noștri tulburi) și *Insulele* (o idilă dramatică pe fundalul unei conflagrații contemporane – am reprodus prezentările din pagina publicitară). Cititorul care comandă trei dintre cele cinci romane ale lui Corneliu Leu beneficiază de o substanțială reducere de preț.

Precizare foarte importantă, pe care o facem abia acum în încercarea – stângace – de a menține *suspense-ul*: revista *Pluralitas* apare „cu finanțarea Băncii Mondiale”.

Un exemplu de implicare activă în România a marilor organisme financiare internaționale și de reușită culturală plurilateral dezvoltată.

Iunie 2001

Arta uitării într-o seară, aflându-se la o petrecere între prieteni, Umberto Eco a avut ideea unui joc amuzant, constând în a inventa

discipline științifice care nu există și nu vor exista niciodată, fiind imposibile din rațiuni logice și epistemologice. Printre ele, a inclus și arta uitării, pe care a numit-o *ars oblivionalis* (de la latinescul *oblivio*, uitare). Eco a reluat ideea într-un articol, cu titlul: „An «Ars oblivionalis»? Forget it”, unde încerca să demonstreze că, spre deosebire de arta memoriei, arta uitării e de neconceput, pentru simplul motiv că semnele trimit la prezențe, și nu la absențe. O artă a uitării, dacă ar exista, n-ar fi decât un derapaj al mnemotehnicii care, ajungând la niște performanțe excepționale, ar produce o stare acută de confuzie a memoriei.

Opinie pe care Harald Weinrich, într-o superbă carte, *Lethe. Artă și critica uitării*, o consideră pripită și, ca să spunem lucrurilor pe nume, de-a dreptul eronată. Weinrich aparține unei specii pe cale de dispariție și pe care învățământul universitar de astăzi (nu numai cel românesc) tinde s-o facă, dacă se poate cât mai repede, uitată. Lingvist, comparatist, romanist, Harald Weinrich a ajuns, la începutul anilor '90, titularul Catedrei de Limbi și Literaturi Romanice de la Collège de France. Numele lui stă alături de cele ale unor Auerbach și Curtius, Kohler și Jauss. Mai știu, în Germania, un profesor din aceeași familie spirituală, pe Karlheinz Stierle, de la Konstanz (demn urmaș, prin pasiunea lui pentru Paris ca toposliterar, al lui Walter Benjamin). Ca și acesta, ca și ceilalți mai înainte amintiți, Weinrich unește erudiția cu finețea analizelor; e în largul lui în mai multe literaturi, și nu doar în cele romanice. Regăsește sensurile originare ale termenilor, identifică diferitele fațete ale temei, într-un excurs pe cât de instructiv, pe atât de delectabil. *Lethe* (apărută în 1997, tradusă doi ani mai târziu în franțuzește de Diane Meur, la Fayard) ne poartă de la Simonide, Homer, Platon și Ovidiu, la Primo Levi, Boli, Borges și Celan, trecând prin Dante, Rabelais, Cervantes, Voltaire, Kant, Casanova, Goethe, Freud, Mallarmé, Valéry, Proust, Pirandello și încă alții, la fel de celebri sau mai puțin cunoscuți, dar cu toții interesați de relația dintre memorie și uitare.

La Rabelais, spre exemplu, Gargantua e tâmpizat de învățarea pe dinafară a materiilor scolastice; noul său dascăl, Ponocrates, îi administrează un drog, „l'ellobore” (spânz, zis și „iarba nebunilor”), grație căruia învățăcelul uită toată știința lui inutilă; numai că noua educație umanistă pe care o pune în practică Ponocrates se bazează, și ea, pe un uriaș efort de memorizare. Sancho Panza, om neșcolit, are o

memorie prodigioasă, de care profită citind la tot pasul proverbe și pilde; Don Quijote, în schimb, *uită* lumea reală, în timp ce imaginația e hipertrofiată. Un episod din autobiografia lui Casanova, legătura cu tânăra „aventurieră” Henriette, arată, o dată în plus, că – vreme de secole – bărbații au avut atât monopolul memoriei, cât și pe cel al uitării; femeile, care nu îndrăzneau decât rareori să ia pana și să-și povestească iubirile, apar de regulă în roluri de „uiteate”: Lethe este, desigur, o zeiță (pe care anticii o opuneau Mnemosynei, zeița memoriei și mama celor nouă Muze), dar, scrie Weinrich, ea nu domnește – nu domnește încăpeste literatura feminină.

Valéry, în *Caiete*, scrie că o memorie perfect fidelă nu servește la nimic: „fără uitare nu ești decât un papagal”. Există o uitare inteligentă („Imposibil să uiți în chip voluntar. Dar poți să dai o mână de ajutor uitării.”) și poetul îl ia ca exemplu emblematic pe Robinson care, obligat să-și reconstituie memoria intelectuală, aplică cele mai riguroase criterii utilitare. La Proust, simțurile joacă un rol capital: e privilegiată așadar *memoria corpului*, memorie adâncă și de lungă durată, iar relația cu uitarea ascultă de un dozaj subtil: „La capătul unei uitări profunde și durabile, se trece de la memoria voluntară și banală la memoria involuntară și poetică”.

Câmpul metaforic al memoriei, notează Weinrich, privilegiază imaginile *edificiului* și *depozitului*. Dar, cu cât te adâncești în *subsolurile*, în *subteranele* memoriei, cu atât te apropii de *prăpastia*, de *hăul* uitării. Memoria e diurnă, uitarea e crepusculară și e legată de regulă de somnul nocturn. Alte metafore ale uitării trimit la teritoriile părăsite, la deserturile unde singurele semne de viață sunt furtunile de nisip (de unde și formula „a scrie pe nisip” ca figurare simbolică a efemerității). În fine, cum tăblița de ceară folosită de cei vechi permitea ștergerea rapidă a semnelor, *tabula rasa* a devenit una dintre cele mai răspândite metafore ale uitării. Iar Platon spunea deja că arta scrisului a dat o grea lovitură memoriei, făcând-o în mare parte inutilă.

Într-adevăr, memoria culturală, prin excelență o memorie scrisă, a dus la marginalizarea memoriei naturale, adică a memoriei orale. De aici, importanța acordată documentului scris – ca mărturie socotită incontestabilă – și devalorizarea discursului oral. Am comentat altă dată, tot în această rubrică, schimbarea de sens pe care a cunoscut-o celebrul dicton *scripta manent, verba volant*. Chestiunea care se ridică aici este dacă atât memoria, cât și uitarea pot fi efectiv sub

controlul nostru. Voi cita câteva dintre exemplele pe care le dă, în diferite puncte ale cărții sale, Weinrich și care ne pun în fața unor situații neobișnuite.

Ar fi, mai întâi, Kant care, ajuns la o vârstă venerabilă și dând semne indubitabile de senilitate, se decide să-l concedieze pe fidelul lui servitor Martin Lampe. Numai că, după ce voia filosofului e împlinită, acestuia îi vine extrem de greu să-și scoată numele fostului servitor din minte. Așa se face că, printre hârtiile găsite după moartea lui Kant, se aflau și niște bilețele pe care filosoful scrisese următoarele: „Numele lui Lampe trebuie de acum înainte șters complet din memoria mea”. Această însemnare l-a mirat mult pe Wasiański, elevul lui Kant și totodată executor testamentar, deoarece – cum cu umor observă Weinrich – „a solicita memoria pentru a favoriza uitarea reprezintă o *contradictio in adjecto* nedemnă de un profesor de logică”.

Regăsim povestea într-un roman al lui Canetti, *Autodafe*, unde personajul, pe nume Kien (și pe care romancierul intenționa inițial să-l boteze Kant...), dotat cu o memorie excepțională, are obiceiul să-și noteze într-un carnet toate prostiile și fleacurile pe care dorește să le uite.

Dar cazul cel mai ieșit din comun este acela relatat de un medic rus, Alexandru Romanovici Luna, într-o lucrare intitulată o *carte mică despre o memorie mare. Inteligența unui mnemonist* (1968). Este vorba despre un pacient, pe nume Șereșevski, care suferă de o hipertrofie a memoriei: omul nu poate uita nimic. E drept, Șereșevski reușește, o vreme, să tragă profit din boala lui, producându-se în public și epatându-și spectatorii cu formidabila-i memorie. Problema e că, studiind structura mentală a pacientului său, doctorul Luna constată că acesta e practic incapabil de gândire conceptuală. Ca să formeze, de pildă, conceptul de „câine”, el trebuie să uite caracteristicile particulare ale sutelor, miilor de câini pe care i-a văzut. Altfel spus, virtuozul memoriei trebuie să învețe ABC-ul artei uitării, adică ceea ce doctorul Luna numește, cu un neologism lesne decodificabil, *lethotehnie*. Tratamentul pe care Luna îl prescrie lui Șereșevski prevede ca acesta să-și noteze pe hârtie ceea ce își propune să uite. În cazurile mai complicate, când memoria opunea rezistență, omul rupea hârtia în bucăți pe care le arunca sau le ardea. Tratamentul, pretinde doctorul Luna, s-a dovedit de o eficiență remarcabilă.

La câte ne aud urechile și ne văd ochii, ar avea, oare, vreo șansă

o astfel de terapie?

august 2001

Despre plictis

Hazardul lecturilor mi-a pus în mână, în zilele din urmă, câteva texte care vorbesc (și) despre plictis. Au fost, mai întâi, paginile din foarte frumoasă, cuceritoare prin sensibilitate și inteligență cărțulie a lui Pierre Pachet, *Opera zilelor* (tradusă în românește de Magda Jeanrenaud la Paralela 45). Pachet distinge între plictisul care împiedică orice activitate intelectuală (și pe care îl apropie depresiei) și plictisul ce te determină să cauți compania unor prieteni, conversația lor, forme de distracție nepretențioase, cărți ușoare, jocuri etc. La urma urmei, autorul are mai curând o viziune pozitivă despre plictis (în orice caz, despre cea de a doua lui ipostază): cine se plictisește, crede el, are toate șansele să cunoască dorința de a ieși din rutină și de a afla ceva nou. Așa s-ar explica disponibilitatea copiilor pentru joc. Plictisul ar fi, în consecință, „acumulare de energie” și „rezervor de atenție nefolosită”.

Mi-e greu să nu văd în aceste considerații un optimism mult prea generos. Intelectual până în măduva oaselor, Pachet pare să nu accepte ideea că foarte mulți se complac pur și simplu în plictis și că presupusul mecanism ce ar trebui să declanșeze curiozitatea rămâne înțepenit. De altminteri, el abordează – simptomatic – plictisul din perspectiva lecturii și a scrisului. Oricât ar fi de receptiv la cotidian, se întoarce, invariabil, către carte și către foaia albă de hârtie. Plăcerea lecturii și plăcerea scrisului rămân pentru el reperele incontestabile.

Dar este întotdeauna lectura o plăcere? – se întreabă Antoine Compagnon într-un scurt articol ce deschide un „dosar” consacrat plictisului (numărul pe vară din *Magazine littéraire*). Cititorilor „profesioniști” li se întâmplă, și nu o dată, să se împotmolească în paginile de început ale unei cărți ori să amâne *sine die* lectura unui volum pe care alții te sfătuiesc să-l citești neapărat. Ce să mai spunem despre cititorii ocazionali sau despre cei pentru care până și parcurgerea ziarului e o operație anevoioasă? În plus, atâtea și atâtea exemple ne arată cum cititul poate provoca melancolie, *spleen*, insomnie, angoasă... Cartea ca „obiect de plăcere”, care se „consumă” rapid și ușor, e tot mai mult un clișeu cu care încercăm să-i atragem către lectură pe copii și pe adolescenți. Cu rezultate, vai, din ce în ce mai puțin încurajatoare...

Iată de ce înclin să cred că, deși ajunse locuri comune, tezele „clasice” în materie (Pascal, Helvetius, Heidegger) rămân în picioare: cel care se plictisește caută refugiul în distracție pentru a evita să constate propriul lui neant. Procesul e, în majoritatea cazurilor, inconștient. Singure senzațiile tari dau iluzia că te poți sustrage plictisului (Diderot: „Ori câști, ori te îmbeți”). De aici, cultul actual al „sărbătorii”, manifestațiile gigantice, cu dezlănțuire de decibeli („Gay Pride”, „Love Parade”, „rave parties” etc). Acum un secol, Caragiale ne înfățișa, în *Repausul duminical*, deruta omului simplu, altfel cumsecade și muncitor, obligat – prin decizie guvernamentală – să nu meargă la lucru și să se distreze (se dăduse liber de Sfinții Constantin și Elena): omul nu găsește altceva mai bun de făcut decât să se îmbete crunt. Era înaintea concediilor plătite, a vacanțelor prelungite, a „punților”, a weekendului sacrosanct, a săptămânii de lucru de 35 de ore... Și înaintea sărbătorilor comandate și instituționalizate („Fete de la Musique”, „Fete du Livre”), a transmisiilor *live* de la mare, a emisiunilor care mimează euforia. Sărbătoarea ca exacerbare a plictisului.

Uitați-vă pe plajă, pe terasa unei cafenele, în compartimentul de tren, reputeate ca locuri tradiționale ale lecturii. Nimeni nu citește. Nu, desigur, *Critica rațiunii pure*, *Frații Karamazov* sau mai știu eu ce, dar, să zicem, un „polițist” de Simenon sau Agatha Christie. Oricum, pe plajă sau în „localurile de consumațiune” n-ai putea citi mare lucru pentru că din difuzoare și boxe se revarsă, nonstop și asurzitor, muzică. În tren, vecinii de compartiment privesc, apatici, pe fereastră sau fixează, ore în șir, plasa de bagaje de vizavi. Se plictisesc sau se distrează? Întrebare la fel de abisală ca aceea pe care o pune Philippe Noiret lui Jean-Pierre Marielle în *Coup de torchon*, filmul lui Bertrand Tavernier: „Quand on se gratte les couilles, à partir de quel moment on le fait parce que ca vous demange ou parce que ca vous fait plaisir?”

august 2001

Lecturi clandestine

Mi-a parvenit, cu oarecare întârziere o carte despre care citisem și auzisem aprecieri frumoase: *Balzac și Micuța Croitoreasă chineză* (Gallimard, 2000). Autorul, Dai Sijie, trăiește în Franța din 1985. A realizat trei filme, dintre care unul se intitulează *China, durerea mea*. Cartea de la Gallimard e primul lui roman. Dai Sijie ne vorbește despre una dintre cele mai teribile consecințe ale așa numitei „revoluții

culturale” chineze, și anume „reeducarea revoluționară”. Suntem la începutul anului 1971; naratorul, fiu de medici din orașul Chengdu, capitala provinciei Sichuan, e trimis împreună cu prietenul său Luo (și el fiul unui dentist celebru care – se zice – ar fi îngrijit chiar și dinții marelui Mao...) într-un sat pierdut în munți, unde localnicii trăiesc într-o mizerie cumplită. Cei doi, abia ieșiți din adolescență, sunt obligați, pentru a se elibera de sechelele „mentalității burgheze reacționare”, să facă, pe câmp sau în mină, cele mai penibile munci. Își câștigă un statut oarecum mai avantajos prin darul lor de povestitori: le narează sătenilor (și îndeosebi responsabilului politic al comunei, cel însărcinat cu reeducarea) diferite filme; sunt chiar trimiși (favoare supremă) în orașul cel mai apropiat să vizioneze un film „proaspăt”, o producție nord-coreeană de un tezism înfricoșător. Ce contează! Nevoia de ficțiune a sătenilor e satisfăcută, iar cei doi se specializează în – formula e memorabilă – „cinematograful oral”. Intră în scenă și „micuța croitoreasă”, dintr-un sat vecin, de care Luo se îndrăgostește.

Printre cei condamnați la reeducare se află și un june cam antipatic, poreclit Ochelaristul, odrasla unor scriitori căzuți în dizgrație. Ochelaristul se va reabilita curând, trimițând unei reviste literare câteva așa-zise producții folclorice, de fapt niște cântece deocheate pe care tânărul le „adaptează”, transformând versurile săltărețe și poznașe în vibrante apeluri la stârpirea „păduchilor burghezi” (practici care, așa cum unii dintre noi ne mai amintim, nu sunt cătuși de puțin doar o specialitate extrem orientală). Or, Ochelaristul e posesorul unei averi inestimabile. Părinții lui îi încredințaseră (nu știi niciodată când se schimbă vremurile) un geamantan cu cărți, cărți interzise desigur, pe care tânărul reușise să le ascundă de privirile vigilente. Naratorul și Luo descoperă secretul, reușesc apoi printr-un mic șantaj să-i smulgă o primă carte, *Ursule Mirosuët* a lui Balzac. Se vor decide ulterior să fure pur și simplu geamantanul, în care găsesc traduceri din Balzac, Hugo, Stendhal, Dumas, Flaubert, Baudelaire, Tolstoi, Gogol, Dostoievski, Dickens, Kipling, Melville. „Cinematograful oral” e înlocuit cu, să-i spunem, „românescul oral”, cartea ce se pretează cel mai bine acestui exercițiu fiind *Contele de Monte-Cristo*. Intenția lui Luo este de a o transforma pe micuța croitoreasă, grație cărților, într-o tânără cultivată și emancipată. Planul îi reușește atât de bine, încât fata îl părăsește și pleacă la oraș.

Două lucruri m-au frapat în acest roman fermecător, foarte bine scris, de o rafinată simplitate. Mai întâi, precizările apăsătoare didactice din pasajele ce se referă la revoluția culturală, cultul lui Mao, cenzura comunistă, lagărele de muncă. Dar Sijie pare să creadă că, pentru cititorii occidentali de astăzi, aceste aspecte riscă să rămână, fără explicații suplimentare, incompreensibile. Și totuși, în 1971 publicau Philippe Sollers și grupul Tel Quel manifestele de entuziastă adeziune la gândirea revoluționară a lui Mao Zedong; n-au trecut, de atunci, decât trei decenii...

A doua observație privește „morală” poveștii. Ce efect au, de fapt, cărțile asupra micuței croitorese? Ea îi spune lui Luo că a învățat din Balzac un lucru esențial: „frumusețea unei femei e o comoară fără preț”. Încă un detaliu semnificativ: după ce citește *Doamna Bovary*, își confecționează un sutien inspirat dintr-un desen din roman. Regăsim vechiul mit al lecturilor ce pervertesc pe tinerele fete și le trezesc dorințele și viciile (un anume Dr. Bievil e printre cei care, în 1771, a fundamentat „științific” teoria, în *La Nymphomanie ou Trăite de la fureur uterine*). Dar micuța croitoareasă nu e o simplă clonă a Emmei Bovary. Citind, ea a aflat în primul rând că are libertatea alegerii. În ochii băiatului, vinovate sunt cărțile. Luo arde toate volumele din geamantan, comportându-se, fără să vrea, asemenea Gărzilor Roșii. Final ambiguu, avertizându-ne, încă o dată, ca nicio lectură nu e inocentă.

august 2001

Biografii neromanțate

Despre deținuți aflu din presa românească, de regulă, cum și-au bătut cuie în țeastă sau cum s-au mutilat cu o lamă meșterită dintr-un blacheu. Universul penitenciar este, o știm, sordid, crud, dur, promiscuu (numai la Amsterdam se pare că e idilic, așa cum am văzut, duminică seara la TVR 2, în savurosul film al rusoaicei Alia Surikova, *Vreau la închisoare*). În cele ce urmează, voi prezenta două destine ce distonează cu reprezentările noastre stereotipe. Sunt cazuri „adevărate”, care ne fac însă să ne gândim mai curând la Hugo, Dumas ori Dostoievski.

Iată, mai întâi, povestea lui Philippe Maurice. născut în 1956, e închis, la 20 de ani, pentru trafic de bani falși. Doi ani mai târziu, evadează, e implicat, împreună cu un prieten, în uciderea unui paznic, iar după câteva zile e arestat după ce, în cursul unui schimb de focuri,

un polițist este ucis, iar altul – rănit. E condamnat la moarte; grațiat în 1981 (grațiere ce preceda cu puțin abolirea, în Franța, a pedepsei cu moartea), i se comuta pedeapsa în închisoare pe viață. Continuă studiile liceale în cadrul programului de reinserție socială al administrației penitenciare. Obține, în 1983, echivalarea baccalaureatului, iar de aici începe marea aventură. Se decide să urmeze, prin corespondență, facultatea de istorie. Doi profesori de la Universitatea din Tours, impresionați de disponibilitatea intelectuală și de tenacitatea tânărului, îl încurajează. Obține licența, apoi diploma de studii aprofundate. Alege drept domeniu de cercetare Evul Mediu, învață latina, occitana, începe o lucrare despre relațiile familiale într-o regiune din Franța în secolul al XV-lea. Universitatea din Tours se oferă să-i furnizeze deținutului un ordinator și un aparat de citit microfilme; după câteva ezitări, administrația penitenciară își dă acordul. E ajutat de arhivele departamentale, care îl trimit documente și informații. Descifrează sute de registre, citește patruzeci de mii de pagini redactate în latinește, ziariștii se interesează de el, i se iau primele interviuri. Își susține teza de doctorat la Tours, sub escortă, în decembrie 1995: e prima oară în viață când intră într-o universitate... Susținerea primește un calificativ foarte bun, împreună cu felicitările juriului. Teza e publicată, la Sorbona, în 1998.

Între timp însă, demersurile pentru a obține o eliberare anticipată eșuează. i se respinge de două ori cererea de punere în libertate condiționată. În cele din urmă, i se da drumul, în martie 2000. Stătuse în pușcărie mai bine de două decenii...

I-au apărut și alte studii de specialitate, iar anul acesta a tipărit o carte autobiografică, intitulată *De la ură la viață* (Flammarion).

Statutul sau e încă incert, ar vrea să lucreze într-o universitate sau într-un institut de cercetare, multe uși îi rămân, din cauza „dosarului”, închise. Are totuși 45 de ani și trebuie să ia viața de la început...

A doua poveste are în plus unele elemente romanțioase și poate părea, până la un punct, o melodrama. Yves Goulais e actor într-o trupă de teatru când, în 1981, vine pentru prima oară în Polonia, într-un turneu cu o piesă de Ionescu. Face o pasiune pentru Cracovia, în 1987 e din nou acolo, pentru un stagiul la Școala națională de teatru. Se îndrăgostește de o studentă, Zuzanna Lesniak, cu care se căsătorește. În 1991, întorcându-se pe neașteptate dintr-o călătorie, găsește ușa

apartamentului închisă pe dinăuntru. Insistă și, temându-se ca nu cumva soția lui să fi pățit ceva, sparge ușa. Înăuntru, o găsește pe Zuzanna cu prietenul lor Andrzej, și el actor. Pleacă, după ce o anunță pe soție că va cere divorțul, se duce în Franța, cumpără un pistol, se întoarce la Cracovia, îi așteaptă pe Zuzanna și Andrzej în parkingul din fața teatrului unde cei doi jucau într-o comedie muzicală. Trage asupra amantului, îl ucide, femeia se interpune, un glonț o atinge mortal și pe ea, Yves Goulais se predă imediat poliției.

E condamnat la 15 ani de detenție, pe care îi ispășește la închisoarea cu regim sever de la Montelupich, lângă Cracovia. A refuzat – deși avea dreptul – să ceară transferul la altă închisoare, după cum a refuzat să adreseze o cerere de grațiere președintelui Kwasniewski. Se află astăzi totuși într-un penitenciar unde beneficiază de un regim mai suplu, deoarece a realizat, la sugestia administrației un film despre viața deținuților. Filmul a obținut un premiu la Festivalul de scurt-metraje de la Gdynia. A urmat încă un film, și el premiat; i s-a propus apoi de către canalul Arte să turneze o adaptare liberă după *Crimă și pedeapsă* de Dostoievski. Poate acum filma și în exterior, patru ore pe zi. Evită străzile aglomerate, cafenelele, e încă profund marcat de teribila tragedie pe care a provocat-o. S-a decis ca, atunci când va fi liber, să rămână în Polonia, care a devenit *țara lui*. Renunț la o frază de încheiere, pentru că aş fi obligat să folosesc cine știe ce clișeu.

septembrie 2001

Paradoxurile lecturii

„Lectura, acest viciu nepedepsit”: formula care a făcut o glorioasă” carieră, mai ales în anii '30—40, e invocată și astăzi des, deși, cu siguranță, puțini mai citesc textul în care Valéry Larbaud explica ce înțelege prin *vice impuni*. De fapt, Larbaud relua o sintagma dintr-un poem al unui anume Logan Pearsall Smith care, în pasajul respectiv, vorbea despre lectura ca despre „acel viciu rafinat și nepedepsit, acea egoistă, calmă și durabilă beție”. Nu știu în legătură cu Logan Pearsall Smith (1865-1945) decât că a scris un eseu privind posteritatea critică a lui Milton, unde amenda sever modernismul lui T.S. Eliot și Ezra Pound. Opțiunile conservatoare ale lui Smith par să nu-l fi deranjat pe Larbaud, spirit eminamente cosmopolit și receptiv față de nou; mai mult, acesta arată la un moment dat cât de plină de surprize este lectura autorilor vechi, dând și exemple de nume aproape uitate astăzi. Să revenim însă la formula inițială: pentru

Valéry Larbaud, lectura este un viciu deoarece reprezintă o plăcere solitară și, mai ales, pentru că este o practică rară, anormală. Omul normal citește fie din necesitate profesională, fie pentru a uita de muncă și de preocupările sale cotidiene: cei care citesc din pură plăcere sunt excepții, constituie o minoritate. Iar Larbaud adaugă că istoria cunoaște un număr imens de oameni care nu știau să citească, dar care au fost totuși înțelepți și fericiți.

Suntem, se vede imediat, departe de discursul euforic și convențional care exalta binefacerile lecturii. Astăzi, scrie Larbaud, mulți știu să citească așa cum știu să conducă automobilul sau să se servească de telefon. E fără sens a încerca să-i convingem pe medici și pe avocați că o solidă cultură literară și filosofică este și o sursă de intense plăceri: nu cultura sau incultura lor mă interesează, ci dacă medicul mă vindecă și dacă avocatul îmi reprezintă eficient interesele. Există însă o categorie de persoane care, prin profesiunea lor, sunt obligate să-i inițieze pe copii și pe tineri în plăcerea lecturii și să facă în așa fel ca viciul să devină o pasiune. Eseul lui Larbaud reconstituie etapele acestei inițieri și schițează, apoi, o tipologie a cititorilor, de la elevul care descoperă lecturile nerecomandate de manuale până la lectorul profesionist.

Itinerariu inițiativ așadar, marcat de obstacole, interdicții, tentații și renunțări. Forma superioară a plăcerii lecturii e atinsă, crede Larbaud, doar de o elită ce reușește să se sustragă finalităților pragmatice și presiunilor conjuncturale: e plăcerea expertului, pentru care două-trei pagini sunt suficiente ca să-și dea seama dacă o carte e bună sau nu, și asta indiferent de opinia criticilor, a căror judecată poate fi deformată de rea-credința, de cultura insuficientă, de lipsa de gust, de interese extraliterare etc. Calitatea de „expert” implică o mare doză de discreție, precum și eliberarea de ambiții și de vanități; lectura e, din nou, o plăcere solitară, un viciu practicat într-un soi de clandestinitate.

Ideea că „pedagogia lecturii” presupune, paradoxal, o totală independență a spiritului e o idee recurentă, de la Virginia Woolf („Singurul sfat ce se poate da cuiva în ce privește lectura este de a nu accepta niciun sfat, de a urma, dimpotrivă, propriul instinct, de a utiliza propriile facultăți intelectuale, de a trage propriile concluzii.”) până la Hector Bianciotti („Nu formezi un cititor altfel decât deschizându-i ușile bibliotecilor, facilitându-i accesul la tot felul de

cărți. Te naști cititor așa cum te naști arhitect sau blond.”). Mai important mi se pare însă, cum spuneam și mai înainte, accentul pus pe efortul și pe dificultățile pe care le presupune lectura. Dar nu găsește oare „viciosul” plăceri tocmai în ceea ce pe alții îi dezgustă sau îi inhibă?

octombrie 2001

Detaliul

M-am uitat sâmbăta trecută, pe Antena 1, la un film de spionaj, atras de prezentarea dintr-un program TV. Nu că prezentarea ar fi ieșit în evidență printr-o întorsătură subtilă de fraza sau printr-o observație inteligentă; ea era la fel de stupidă și de convențională ca toate celelalte (pe care, oricum, le regăsești reproduse, aidoma, în majoritatea ziarelor și revistelor; aproape nimeni nu se ostenește, în redacțiile nenumăratelor „ghiduri TV” ce apar la noi, să facă un efort de documentare și de imaginație). Eroul filmului, ni se aducea la cunoștință în cele câteva rânduri ale prezentării, un anume Crawford, agent CIA, primește misiunea de a recupera un fost agent, Highe, fugit cu ani în urmă la Moscova și care vrea să se întoarcă în Vest. Highe ajunge în România și de aici cei doi, urmăriți de KGB, încearcă să plece mai departe.

Cum să nu te atragă un film a cărui acțiune se petrece, fie și preț de zece – cincisprezece minute, în România? Cu atât mai mult cu cât datarea peliculei – 1988 – îmi sporea curiozitatea. Să fi putut oare regizorul (american, pe deasupra) turna un film cu un asemenea subiect în România anilor '80? Și dacă nu i s-a dat voie, cum a reușit el să redea „culoarea locală”? Sigur, Bucureștiul nu e Veneția, nici Paris, nici Amsterdam. Nu știu dacă poți reconstitui în studio Canal Grande și les Champs-Élysées. Deși, veți spune, nu doar din grija pentru autenticitate se deplasează la Veneția echipe întregi (inclusiv aceea din filmul nostru pentru ca, părăsind – cu greu – România, cei doi agenți ajung în Iugoslavia iar apoi, ca din întâmplare, la Veneția, unde se desfășoară o bună parte din acțiune). După cum nu e un secret faptul ca producătorii mai strânși la pungă preferă să filmeze în țări (încă) ieftine. Serialul Maigret de acum câțiva ani fusese realizat în Cehia. Inutil să precizez că nu se regăsea absolut nimic din Parisul lui Simenon...

Să revin la film: destul de bine făcut, el poate fi socotit, cu o formulă corectă din punct de vedere politic, că ilustrând perioada

„războiului rece”. Scenele „românești” nu fuseseră turnate, așa cum bănuisem, la București. Orașul pe care îl vedeam în film aducea mai curând cu un burg de Europa Centrală. Scenele de exterior erau însă puține și rapide. O scurtă secvență arată, într-o parcare, mai multe Dacii și microbuze autohtone (parcă li se spunea „teveuri”). Câteva minute mai târziu se vedea clar o Dacie break cu un număr de înmatriculare începând cu 5-B. Pe aeroport, o voce feminină făcea anunțuri într-o limbă greu de identificat, mai curând slava decât romanică. La frontieră, grănicerii mormăiau și ei ceva pe – probabil – sârbește, poate din cauza proximității cu Iugoslavia. O scenă foarte importantă se petrecea la Operă, foaierurile, impersonale, erau înțesate, ca și lojele, de ofițeri cu pieptul plin de decorații (scenă mai plauzibilă dacă ar fi avut drept cadru Opera din Leningrad). Pe străzi – întuneric, peste tot atmosfera de suspiciune și teroare surdă. La aeroport, un vameș cu figura patibulară controlează valizele, e intrigat de un spray cu spumă de ras, apasă din greșeală și se stropește pe haină și pe mâini (decodare posibilă: obiecte banale ale civilizației vestice sunt încă necunoscute omului dâmbovițean). Recepționera de la hotel e o cucoană acră, în vârstă și prost îmbrăcată: i se adresează, mecanic, turistului occidental cu un „Bine ați venit în Parisul Estului!” (varianta ad-hoc a celebrului „Micul Paris”, variantă ce pune un salutar semn de egalitate între cele două capitale), după care îl înștiințează, sec, că restaurantul se închide la ora 19, iar liftul se oprește la ora 22.

Aceste câteva mici „efecte de real”, cum le-ar fi numit Roland Barthes, se înscriu, la urma urmei, printre clișeele acceptabile. Am văzut filme unde lucrurile stăteau infinit mai rău. Un detaliu însă distonează cu restul și năruie eforturile regizorului de a da o imagine verosimilă a Bucureștiului lui Ceaușescu și Pleșita. Agentul Crawford îi lasă lui Highe un mesaj în WC-ul de la Operă. Mesajul, pe un bilețel cât o foiță de țigară, e introdus în ruloul de carton al unui sul de hârtie igienică. Dar ce hârtie! Albă, moale, fină, nicio asemănare cu hârtia națională, cenușie și zgrunțuroasă ca un *glaspapier*, ea însăși o raritate și un lux în epocă. A-ți imagina că un asemenea articol putea exista în „toaletele” dintr-o instituție publică denotă o necunoaștere crasă a României anilor '80. Chiar și în România anului 2001 el rămâne o tentație irepresibilă. Un spion care ar proceda precum eroul din film și-ar rata, cu certitudine, misiunea: mesajul sau ar ajunge, cu sul cu tot, în casa unui cetățean cumsecade, străin de jocurile tenebroase ale

agenturilor și serviciilor secrete.

noiembrie 2001

Printre rânduri

Încep să fie tipărite, mai degrabă dezordonat, fără o strategie editorială coerentă și, cel mai adesea, fără prea mare grijă pentru transcrierea corectă a textelor și pentru adnotarea lor, documente de arhiva referitoare la cenzura din România. Ar fi fost bine dacă istoricii de meserie s-ar fi aplecat asupra acestui subiect. Până una alta, avem câteva culegeri de documente datorate lui Bogdan Ficeac și lui Marin Radu Mocanu. Acesta din urmă, după ce acum trei ani publicase *Cazarma scriitorilor*, revine asupra temei în *Cenzura comunistă (Documente)*, apărută la Editura Albatros. Nu voi face aici observații (ar fi multe) despre modul în care autorul însoțește documentele cu un destul de confuz studiu introductiv și nici despre criteriile care au condus la selecția textelor; precizez doar că acestea au fost găsite la Arhivele Naționale Istorice Centrale, fondul Comitetului pentru Presă și Tipărituri (Marin Radu Mocanu are, oricum, un merit incontestabil, acela de a fi mers la sursă). În referatele, notele, notele informative, rapoartele etc. reproduse în carte se văd din belșug imbecilitatea, agresivitatea, obscurantismul, șiretenia, slugărnicia; în unele locuri însă, remarcăm o competență profesională surprinzătoare. Mă voi explica imediat.

Nu știam că, după așa-zisa desființare a cenzurii în 1977, în cadrul Direcției Literaturii și Publicațiilor a existat un „Compartiment Control post apariție carte”. Așadar, după ce trecea prin mai multe vămi – redactorul de la editură, redactorul-sef, eventual directorul, apoi diferite instanțe de la Consiliul Culturii și din sectorul ideologic al PCR –, o carte era citită și în forma ei definitivă, tipărită, mod de a verifica totodată și vigilența celor care îi dăduseră, pe parcurs, undă verde. Aceste note, nesemnate, sunt în mod evident scrise de profesioniști; avem a face cu adevărate recenzii, concise, la obiect, vădind chiar uneori și grija pentru o exprimare nuanțată și plastică. Tratatamentul acordat autorilor e diferit. Dorin Tudoran, cu *o zi în natură* (1978), se bucură, în chip neașteptat, de o „notă” favorabilă, ce se mulțumește să identifice principalele teme și simboluri; o singură obiecție (benignă): obscuritatea („poetul rămâne însă dificil de înțeles în substanța sa, criptic, mai ales în poemele în proză, mizând pe sugestie, pe enigmatic, pe o imagistică alegorică, fantastică”). Romanul

Cora al lui Virgil Duda, apărut tot atunci, e povestit conștiincios și neutru; observația din final e însă redutabilă, căci cu posibila bătaie lungă: „autorul nu realizează cu această nouă carte (...) o dezbatere cu semnificații sociale, etice mai largi, la nivelul romanelor sale anterioare”.

Cu totul altfel stau lucrurile în cazul „informării” despre volumul *Arma secretă* (1980) al lui Eugen Jebeleanu. După câteva fraze de complezență (majoritatea poemelor transmit „un mesaj limpede, uman și cald” etc.), exegetul anonim începe să decodeze textele cu „sensuri ambigue”, ce lasă loc „unor posibilități de interpretare nedorite”. Realizată ireproșabil, operațiunea e un model de lectură „printre rânduri”. Astfel, *à-propos* de poemul „Upsur” („Ei nu-mi dau voie să spun – o- / ei nu-mi dau voie să strig «a» (...) Aș vrea să mârâi sau să țip / ei spun să-not lin pe nisip”), informatorul-recenzent crede că „s-ar putea desprinde o condiție precară a creatorului, lipsa de libertate a crezului său”. Altă poezie, a cărei concluzie e că scriitorul trebuie să spună că întotdeauna „e bine”, ar putea fi înțeleasă ca o aluzie la „o anume obligativitate a creatorului de a se autocenzura”. E citat apoi un pasaj din „Pălăria și cuierul”: „Pe vremea regelui David / veni la el un individ, / spunând. Ascultă măi Davide, / de ce în țară nu-s stafide. / că ele ni se fac din struguri / și când le ciugulești, te bucuri. / David răspunde: – Ehehe! / Ce bine ar fi, dar nu mai e / – Ce nu mai e? – făcu săracul. / – în ce le pune: cozonacul!”. Comentariul indica, și aici, punctul nevralgic: „s-ar putea (iarăși „s-ar putea”! – n. Al. C.) desprinde imaginea unei stări materiale nesatisfăcătoare sau inegalitatea între conducători și popor”.

Ca nu cumva să se creadă că vede fum acolo unde nu e foc, recenzentul găsește o paradă genială: „Menționăm că aceste aspecte au fost observate în urma unui sondaj efectuat de direcția de specialitate, cu două zile înainte de apariția volumului”.

Turnătoria literară cerea, după cum se vede, și talent, și competență, și o minte limpede.

noiembrie 2001

Fiul lui Freud și Lenin

Un scriitor, cuadragenar, care își reconstituie existența: astfel își definește, din primele pagini, Christophe Donner, autorul *Imperiului moralei* (Grasset, 2001), demersul. Ceea ce e, în definitiv, destul de banal, numai că romanul frapează prin privirea necruțătoare ce

Însoțește această coborâre în trecut și prin analiza feroce a doua dogme care, în viziunea lui Donner, au otrăvit secolul XX: comunismul și psihanaliza. În Franța (și nu numai), cartea a produs nu o dată, sunt convins, un sentiment de perplexitate. E, în fond, o reglare de conturi cu trecutul unei întregi generații.

Naratorul e progenitura unei familii „politic corecte” din anii 1960-1970: mama e psihiatrist, tatăl e comunist. Rezultatul acestei împerecheri este dezastruos: copilul are halucinații, e internat în mai multe rânduri în centre medicale pentru adolescenți. Cu părinții, comunicarea e precară: mama nu știe să vorbească decât despre Freud și complexul lui Oedip, tatăl e mândru de competența lui, dobândită grație călătoriilor la Moscova, în materie de „zakuski”, își petrece vacanțele la Saint-Tropez, e mare amator de june blonde, cu dimensiuni de top-model, și se străduie zadarnic să mărească tirajul ziarului *L'Humanité* prin utilizarea ordinatorilor. Bunicii, institutori, fuseseră și ei comuniști; acum nu știu cum să-și cheltuiască pensia confortabilă, își cumpără *saumon fume* și se abonează la revista *Photo*. Eroul e așadar produsul acestui laborator „psihomarxist”; era destinat să fie „eșantionul unei rase noi”, în sensul în care, la sfârșitul anilor '60, Sollers și Kristeva organizau, alături de intelectualii din aparatul Partidului Comunist Francez, colocvii unde se preconiza o sinteză originală între psihanaliză și marxism-leninism.

Analiza lui Donner e, spuneam, de o salutară vehemență demistificatoare. Psihanaliza apare drept o „știință a culpabilității”, infestată de mitul fondator al violenței, permițând construirea unui sistem în care copiii sunt întotdeauna vinovați, spre marea satisfacție a părinților. Mama, de altfel, nu l-a citit niciodată pe Freud (așa cum Althusser, „renovatorul” marxismului, nu citise niciodată – o știm din mărturisirile lui publicate postum – *Capitalul*): ce contează, e atât de tentant să faci să rimeze *sexual* cu *intelectual*... Comunismul e, spune naratorul, o doctrină a urii și a morții, preconizând de la început crima și violența, dovedind ulterior o coerență perfectă între teorie și practică. Lenin încarnează la modul exemplar natura criminogenă a comunismului: e „perversul” prin excelență, „monstrul” care conduce mulțimile către masacre și distrugere, ființa unde își dau întâlnire o idee nefericită și un trup bolnav, ros de sifilis. Spre deosebire de Robespierre și de anarhiștii sfârșitului de secol al XIX-lea, violența nu e înfățișată în textele lui Lenin ca un rău necesar, o plăcere sau un viciu:

ea este „sursa vitală”, devine „violența perfectă” ce face corp comun cu dialectica.

O bună parte a cărții lui Christophe Donner evacuează narativul și propune o radiografie a comunismului. Supraviețuirea acestuia (în pofida mărturiilor ce apar încă în 1919-1920) nu se datorează nici ignoranței, nici orbirii: e vorba, pur și simplu, de o fascinație morbidă, ce scapă oricărei logici. Iar urmările ei se văd până astăzi: Donner semnalează complezența cu care e tratată troțkista Arlette Laguiller, eterna candidată la președinție, voga monden-politică a unor denunțatori ai capitalismului gen Pierre Bourdieu sau Viviane Forrester, mitologia stângistă întreținută în universități și în presă, demagogia și ipocrizia celor ce exaltă „marele metisaj” etc.

O carte surprinzătoare, unde romanescul se retrage pentru a lăsa loc unui discurs teoretic lucid și de o impresionantă franchețe.

decembrie 2001

Zapping

Ce poți să faci când în România totul se oprește mai bine de două săptămâni, când nici revistele nu mai apar, când nu mai ai de scris pentru *Dilema*, când ai rămas acasă și nu prea ai chef să-ți obosești stomacul și să-ți agrezezi ficatul întâlnindu-te cu prietenii, când ai o mulțime de lucruri serioase de continuat sau de terminat (ai vrea să le închei, simbolic, înainte de 31 decembrie) și nu reușești, fiindcă ești tentat să citești altceva sau să deschizi televizorul? Chiar asta faci, iei de pe măsura cu „achiziții proaspete” culegerea de scrisori ale lui Chardonne, treci la interviurile lui Nabokov, te lași prins de ultima carte a lui Conquest, tradusă din franțuzește sub titlul *Ferocele secol XX* (ia te uită, s-ar „lipi” chiar la tema acestui număr), ești apoi tentat de televizor (te iluzionezi că-ți „clătești creierii” când probabil mai degrabă îi umpli de toxine), revezi *Al cincilea element* (totuși, câtă imaginație și ce vervă parodică!), te încântă *Omul care iubea femeile* (cu o Kim Basinger senzațională, față de care isprăvile Monicăi Lewinsky sunt povești nesărate), devii sentimental la *Notting Hill*, vibrezi (din nou) de admirație în fața talentului lui Jarmush, căruia îi văzuseși aproape toate filmele afară de acesta, *Ghost Dog*, după aceea *zappezi, zappezi*, celelalte filme (nenumărate!) sunt o apă și-un pământ, urmărești siderat *Imnul Liberării*, capodopera de prost gust absolut, *zappezi*, te întorci la cărți și la reviste ș.a.m.d. și, după ce ai încheiat capitolul despre cultură și educație din Conquest (necruțător

cu „noile secte” intelectuale), dai, ca un făcut, în numărul pe decembrie din *Esprit*, de un interviu cu un anume Jean-François Barbier-Bouvet despre „Internet, lectura și cultura de flux”.

Ce spune Barbier-Bouvet? Mai întâi, lucruri cunoscute: că trăim într-o cultură a fragmentului, în detrimentul contextului, adică al cărții, articolului, autorului etc.; că toate statisticile constată un fenomen paradoxal, creșterea numărului de cititori și scăderea cantității de lectură (ceea ce înseamnă că, și în mediul universitar, lectura e fragilizată); oamenii citesc, când citesc, cu un scop precis (pregătesc un examen, pleacă în călătorie, vor să-și afle viitorul, să utilizeze un aparat, să se împace cu iubita etc.) și tot mai puțin pentru plăcerea gratuită de a citi; ca femeile, ce formau odinioară un public masiv și constant, au abandonat lectura în favoarea televizorului sau a unor activități profesionale cât se poate de pragmatice; ca lectura în *profunzime* (când circuli în interiorul cărții, te întorci, recitești pagini, te ajuți de note, de indice etc.) e înlocuită treptat de *lectura plană*, aceea impusă de pagina dublă de ziar, lectura care influențează tot mai mult tehnicile editoriale; cât despre lectura pe ecranul computerului, ea este esențialmente lineară, regăsind practica „ruloului” din vechime.

Cartea este elementul fundamental din ceea ce se poate numi o *cultură de stoc* – când citim o carte, rămânem liberi, înaintam în lectură în ritmul pe care îl decidem noi înșine. Or, ceea ce predomina astăzi este *cultura de flux*: televiziunea și radioul nu ne permit să luăm în stăpânire timpul: acesta ne este impus, dacă stingem televizorul sau schimbăm canalul, nu oprim o emisiune, ea continuă independent de voința noastră. Internetul realizează, e drept, o combinație între cultura de stoc și cultura de flux, numai că textul e stocat într-un spațiu virtual, materializarea lui se poate realiza doar grație unei imprimante, altfel este retrimis în masa infinită, în fluxul continuu al informațiilor.

Consecințele acestor fenomene asupra lecturii sunt considerabile. Studenții nu mai „fixează”, nu mai rezumă, ci preferă să sublinieze cu *markerul* rândurile, pasajele care li se par importante. Editorii scot cărți cu „citate” reprezentative (așa cum la televiziune sau în industria discului e la mare trecere principiul lui *best of*). E o *cultură a nerăbdării*, în care primează *zappingul*. Oamenii de presă și-au format convingerea că cititorii nu mai suportă articolele lungi, ziarele publică texte scurte ce îți permit să sari rapid de la unul la altul. Numai era” *zappingul* cu telecomanda e o formă de libertate, tu ești cel care

alegi când treci de la un canal la altul, în timp ce un ziar conceput după acest model *zappează el* în locul tău.

Concluzia considerațiilor lui Barbier-Bouvet în ce privește viitorul cărții e totuși mai curând optimistă. În această notă pozitivă, am trecut la *Ziarul de duminică* (numărul din 21 decembrie), să văd ce mai citește lumea. Rubrica „Top” (topul vânzărilor de carte realizat în cele 35 de magazine ale rețelei Diverta) indică, la secțiunea Beletristică, în poziția opt: „B. Charles, *Florile răului*, Editura Litera”. Această informație ține oare de cultura de stoc sau de cultura de flux? Negăsind un răspuns, am reînceput să maltratez telecomanda.

Ianuarie 2002

Caragiale și imperialismul american

Menținut, după instaurarea comunismului în România, printre „marii clasici”, Caragiale pune totuși ideologilor partidului o problemă redutabilă. Pe de o parte, trebuia vajnic combătută teoria conform căreia opera lui ar fi stat sub semnul comicului pur, gratuit, fără obiect. Pe de altă parte, încă și mai primejdioasă era imaginea unui Caragiale mereu actual, cu personaje pe care le regăsești oricând și cu replici care se „lipesc” perfect pe situații din realitatea imediată. „Acțiunea” prin care s-a confecționat un Caragiale-corespunzător-din-punct-de-vedere-politic a fost una de amploare și de virtuozitate. Mărturie stă, printre altele, volumul de *Studii și conferințe* ce marca, în 1952, centenarul Caragiale (volum din care voi cita mai departe). Să nu se creadă că se bătea moneda doar pe 1907 – din primăvară până-n toamnă. Și fiindcă veni vorba: faimosul text, invocat atunci până la saturație, a fost publicat de Caragiale într-o gazeta străină, ziarul vienez *Die Zeit*, și – oroare! – tipărit fără semnătură, doar cu mențiunea „von einem rumänischen Patrioten”. Caragiale se plângea, șase luni mai târziu, când și-a asumat paternitatea articolului, că acesta trecuse cu totul neluat în seamă de presa din România. Ca să vezi! Dar să revin. Opera lui Caragiale a fost prezentată mai întâi ca o necruțătoare satiră a monstruosului regim burghezo-moșieresc. Aducerea la acest numitor comun s-a realizat, uneori, prin interpretări realmente acrobatice. Astfel, nenea Anghelache, „umilul casier cinstit”, e atât de înspăimântat „de teroarea administrativă din aparatul de stat burghezo-moșieresc, încât se sinucide la simpla idee că ar putea fi suspectat de furt”. Iată unde ducea, în vremurile de tristă amintire, înțelegerea abuzivă a luptei

anticorupție! Marius Chicoș Rostogan avea, printre alte păcate, și pe acela de a fi fost „admirator fără margini a tot ce este german și, mai ales, al filosofiei idealiste reacționare prusace”, precum și al „concepțiilor estetice idealiste” (îndeosebi atunci când explica elevilor că muzica este ceva „care gădilă plăcut urechea”).

A doua idee scoasă insistent în evidență este că opera lui Caragiale reprezintă o puternică armă de luptă în mâna clasei muncitoare. Sp însemne asta că mai existau în România, la începutul anilor '50, alde Farfuridi, Cațavencu, Rică Venturiano, Ipingescu, Pristanda etc.? Nu, răspund comentatorii, ei au fost măturați de revoluția populară; a mai rămas, ici-colo, câte un mic-burghez, un Lache, un Mitică, un Nae care trebuie reeducați. Altfel, Cațavencii și Dandanachii fie plecaseră grupat în Europa Occidentală, fie găsiseră adăpost, prin reîncarnare, pe pământ american. În consecință, Caragiale „înarmează poporul român în lupta sa împotriva imperialiștilor americani și englezi, provocatori de războaie”, îi învață pe oamenii muncii „să strângă în inimile lor ura nestinsă împotriva barbarilor imperialiști însetați de sânge, din America, din Anglia, și a lacheilor lor din celelalte țări capitaliste”. Ajunși în Wall Street, „eroii comici ai lui Caragiale sunt astăzi capabili de orice crimă”. Alături de câțiva Farfuridi și Țipătești, românii verzi „viețuiesc (...) pe meleaguri străine și au devenit netrebnice unelte ale ațățătorilor la război”. În epoca imperialismului, acești demagogi odioși „au trecut de la demagogie și escrocherie la gangsterism și crimă organizată, ridicată la rangul de principiu de stat”. Gazetarii de felul lui Caracudi servesc peste Ocean presa lui Hearst și posturile de radio dușmănoase, Rică Venturiano „deplânge azi de la Vocea Americii biata țărișoară care pierzându-l pe el și-a pierdut libertatea de a avea o presă venală, mincinoasă, coruptă”. Fiii românilor verzi, legionari și trădători de țară, s-au oploșit pe lângă casieriile lui Truman; nepoții Esmeraldei Piscopesco ori ai avidului cârciumar Stavrache s-au metamorfozat în „patronii și gangsterii de peste Ocean”, iar „urmașii direcți ai moftangiilor” s-au aciuat în FBI și Ku-Klux-Klan. Dar cea mai strălucită carieră planetară a avut-o Marius Chicoș Rostogan: „Oare pretenția imperialismului american de a apăra spațiul atlantic în Coreea, pe Nil, în insulele Spitzbergen și pe malurile veșnic înghețate ale Oceanului Antarctic, pretenția lui de a construi peste tot, pe pământuri străine, bazele *sale*, de a trimite peste tot trupele *sale*, de a distruge peste tot

industriile locale pentru a putea desface mărfurile *sale*, de a sugruma cultura națională pentru a difuza în locul *ei ersatz*-cultura *sa*, oare toate acestea nu sunt întocmai (...) revendicările Domnului Marius Chicoș Rostogan?” Și încă: „Dar exista, oare, undeva pe pământ vreun naționalist, de orice speță, care să nu procedeze întocmai după prescripțiile Domnului Mariu Chicoș Rostogan? Cine nu s-ar simți oare vizat de satira lui Caragiale? De pildă, dacă s-ar tipări azi în Iugoslavia chinuită de banda lui Tito, această schiță a lui Caragiale, nu s-ar simți oare și Tito, și toată banda lui, cum se zice: cu musca pe căciulă?”. Trimise pe piața externă, date pe nimic străinilor, personajele lui Caragiale s-au dovedit atât de performante, încât ne putem întreba dacă nu cumva avem a face cu prima mare operațiune de jefuire a avuției naționale.

Ianuarie 2002

Lecturi decalate

Anton Holban, ale cărui lecturi nu doar erau foarte întinse, ci arătau totodată un gust sigur, își exprimă undeva admirația pentru Jacques Chardonne. Îi citise, în 1930, romanul *Eva*; Chardonne era atunci la a treia carte și, câțiva ani mai târziu, cunoaște notorietatea grație unui amplu roman, *Destine sentimentale*. Traversează, după 1944, o perioadă dificilă, după ce i se reproșează anumite atitudini din timpul războiului. E recuperat de generația „husarilor” (Nimier, Blondin, Laurent, Deon, Haedens), e admirat de Bernard Franck, Jean-Louis Bory, Françoise Sagan, François Nourissier, Matthieu Galey. Mai nimeni, probabil, nu-l citea în România anilor '50—'60, așa cum cei mai mulți din grupul „husarilor” amintiți mai înainte (scriitori brilanți, de mare rafinament și inteligență epică) au rămas practic necunoscuți la noi. Moare în mai 1968, la 84 de ani. A lăsat o uriașă corespondență: cu Paul Morand în primul rând (scrisori schimbate între doi oameni în vârstă care își spun, fără multe fasoane, cam tot ce au pe suflet), apoi cu Marcel Arland, Jean Paulhan, Bory, Nourissier, Brenner, Deon, Galey etc. O primă selecție a apărut în 1970 (sub titlul *Ce que je voulais vous dire aujourd'hui*), cu o prefață de Morand, și a fost reeditată anul trecut. Personajul e, mai ales la bătrânețe, pe cât de orgolios, pe atât de blazat; se consideră un scriitor de prim rang, vorbește nu o dată despre sine la persoana a treia și în același timp pare lipsit de iluzii, constată resemnat că viața literară e minată de *indiferență*. Ultimii ani îi sunt marcați de singurătate și de o surzenie progresivă („Nu mai

vreau să văd pe nimeni. Propria mea persoană e o povară suficientă” sau „Acest Chardonne a fost un tip tragic. Se zice că s-a omorât tocmai fiindcă nu mai spunea nimic. Un om atât de discret, încât a devenit surd.”).

Pentru că, într-adevăr, ceea ce frapează în primul rând e tăietura impecabilă a frazei, chiar acolo unde Chardonne pare să-și redacteze scrisoarea în grabă sau acolo unde notațiile se alătură într-o înșelătoare dezordine. Rețeta e simplă: fără adjective („Adjectivul e precum bijuteriile. O femeie elegantă nu poartă bijuterii.”), fără vorbe de umplutură, fără metafore; forța stă în concentrare, totul e să rezisti tentației de a fi sclipitor, de a surprinde, de a fi spiritual cu orice preț.

Nu pot aprecia cât de eficientă este rețeta. Chardonne însuși îi spunea lui Morand că va sfârși prin a scrie doar telegrame. Neîndoielnic e însă că el ține de o altă epocă, una care avea o viziune complet diferită despre literatură și despre „scrisul frumos”. Ești tentat mereu, la lectură, să decupezi fraze „memorabile”: „Nimic nu mă plictisește mai mult ca visele celorlalți”, „Nu le înțeleg pe femeile care se refuză când sunt hărțuite. Eu sunt o femeie cinstită care cedează întotdeauna”, „Constat că e nevoie de două zile pentru a citi o carte. Cine dispune de două zile libere? Bătrânii la pensie, bolnavii”, „În tren, la clasa întâi, toate femeile sunt urâte; uneori, la clasa a doua, câte o nutrișoară nostimă. Nu mai există clasa a treia. Odinioară, Pierre Loti și Gide călătoreau cu clasa a treia”, „Nicio femeie nu m-a părăsit; plecasem eu înainte”, „Criticii fac un mare deserviciu scriitorilor despre care vorbesc prea mult”, „Parisul este un oraș foarte comod: e de ajuns să taci și nimeni nu mai știe nimic despre tine”. Și apoi, judecățile fulgurante, nedrepte poate uneori, alteori răutăcioase ori perfide, când lauda ascunde o săgeată otrăvită: „există o carte încântătoare a lui Gide: volumul de pagini alese”; „Lecturile lui Apollinaire? Nu citea nimic. Cel puțin atunci când l-am cunoscut, la treizeci de ani. Vorbea încontinuu de aceleași cărți pe care probabil le citise pe la douăzeci de ani; mai ales despre *Diavolul îndrăgostit* (o alegere bună)”; „Dacă frigul persistă, Paulhan va fi ales la Academie; dușmanii lui au trecut de nouăzeci de ani și nu ies din casă pe așa o vreme”; „Cocteau a jucat minunat rolul lui de stea căzătoare”; la Giraudoux, „exteriorul era numai mondenitate, artificiu. Era natural când scria; scria orice, lăsându-se dus de condei. Câteodată scria foarte bine; din întâmplare. Alerga după condeiul lui și nu se gândea la

nimic”; „Citesc cronicile Adriennei Monnier. Foarte interesant. Mult bun-simț, deși l-a tradus pe James Joyce. Printre prietenii ei, prea mulți suprarrealiști; și alți flecari”.

Să adaugă că, atunci când vorbea despre literatură contemporană, punea de regulă cuvântul „literatură” între ghilimele.

Jacques Chardonne admira capacitatea aparent inepuizabilă a prietenului său Morand în a face față obligațiilor vieții mondene. Dacă citim lungul interviu pe care Morand l-a acordat în 1971 lui Jean José Marchand (reeditat recent de La Table Ronde, împreună cu un alt interviu, realizat chiar în anul morții, 1976), înțelegem de unde venea această uimitoare disponibilitate. Copil, mergea împreună cu tatăl său la Sarah Bernhardt, în locuința acesteia din bulevardul Pereire; era suit pe un scaun și pus să cânte șansonete la modă, din acelea lansate la cabaretul Le Chat Noir; primele aplauze din viață (și singurele, adaugă el) le-a primit așadar pe la 7 – 8 ani, de la celebrisima actriță. Cum tatăl fusese numit într-o funcție ce avea legătură directă cu mediile artistice, printre invitații obișnuiți la masă, la familia Morand, se numără Rodin, Jules Massenet, Marcel Schwob. Acesta din urmă venea însoțit de actrița Moreno și dispărea brusc, în timpul mesei, pretextând că merge la toaletă; scriitorul va înțelege mai târziu că Schwob se ducea să-și facă o injecție cu morfină. Viitorul *globe-trotter* întreprinde prima „mare” călătorie din viața lui cu metroul: pe 19 iulie 1900 (Morand are 12 ani), ziua inaugurării metroului parizian, merge din strada Marbeuf până la grădina Tuileries. Și cinematograful îl descoperă tot în împrejurări neobișnuite: unchiul său, secretar al președintelui Franței, îl duce la Palatul Élysée, unde erau proiectate filme pentru copiii funcționarilor; copiii erau întâmpinați, în capul scărilor, de președintele Loubet în persoană. Pe Giraudoux îl cunoaște când, adolescent, îl însoțește pe tatăl său la un dejun oferit de ministrul Dumaine (cu care prilej varsă cafeaua pe pantalonul alb al ministrului, ceea ce indica faptul – spune cu umor fostul ambasador la București – „că nu eram făcut pentru viața diplomatică”). Giraudoux, student la École Normale Supérieure, îl ajută să pregătească bacalaureatul în filosofie. Grație prieteniei cu viitorul dramaturg, Morand descoperă virtuțile sportului (va dovedi, până în ultimii ani de viață, o fabuloasă vitalitate), sportul fiind, totodată, și o cale de acces către viața socială. O singură umbră în tablou: nu-i plac cafenelele și ratează astfel multe întâlniri cu boema pariziană a începutului de secol XX. Interesul

acestui interviu stă îndeosebi în evocarea câtorva din figurile proeminente pe care Morand le-a întâlnit în lunga lui existență. Proust, spre exemplu, care în 1921, ajuns un nume bine cunoscut, încă avea emoții după ce trimitea un articol ziarului *Le Figaro*, întrebându-se dacă redacția îl va publica sau nu. Apoi, în tușe rapide, dar expresive, Pound, Berthelot, Claudel, Darius Milhaud, Larbaud „Cendrars, Cocteau, Radiguet. Și, mai ales, Alexis Leger, cunoscut în literatură drept Saint-John Perse, diplomat de carieră, trimis dintr-un post în altul și care nu avea la Paris, în apartamentul lui, decât un cufăr în care, se găseau vreo duzină de cămăși: erau singurele lui, cum să le spun, „bunuri materiale”. Insistența asupra personajelor și a vieții de odinioară nu e întâmplătoare. Morand declară (are totuși 83 de ani) că a rămas, în pictură, muzică, literatură, cu gusturile pe care le avea cu două decenii înainte. Tonul confesiunilor sale e mai curând dezabuzat (despre starea lui de spirit din ultima parte a vieții știm mai multe din *Jurnalul* apărut acum doi ani și care a stârnit reacții vehemente). America, e adevărat, l-a încântat în primele călătorii, dar mai târziu a găsit New York-ul mult schimbat în rău, zgârie-norii construiți în serie i s-au părut de o totală lipsă de imaginație, „un parter repetat de 150 de ori...”. Lumea modernă e roasă, adaugă el, de „cancerul vitezei” (avertismente în acest sens dăduse el însuși, în *Omul grăbit*, de exemplu). Oricum, călătoriile au devenit previzibile și redundante, nimic nu se poate compara cu pacheboturile amenajate în adevărate cazinouri plutitoare. Secretul stă în altă parte: „Ceea ce trebuie e să înveți să pierzi vremea. Independența și pierderea de vreme sunt cele două mari forme de lux ale epocii noastre”.

Morand își împărțea atunci timpul între Rambouillet, Paris și Vevey, în Elveția. Tot în Elveția, la Montreux, se instalase, după succesul *Lolitei*, Vladimir Nabokov. Locuia la hotel, colecționa fluturi și acorda interviuri exclusiv în scris, refuzând cu obstinație discuția *live*.

Nabokov este solicitat să dea interviuri de către multe reviste și posturi de radio, în special britanice și americane (*Life*, *BBC*, *Vogue*, *Novei*, *Time* etc). Printre jurnaliști, câteva nume sonore, ca Alvin Toffler (care vine din partea revistei *Playboy*) și Martin Esslin (pentru *The New York Times Book Review*). Nabokov cere întrebările în scris, răspunde tot în scris după care corectează textul cu o grijă maniacală, ca nu cumva să se strecoare vreo greșală sau o virgulă să nu fie la locul ei. Se consideră incapabil de spontaneitate și inapt pentru

oralitate: chiar cursurile universitare (acele admirabile lecturi din Proust, Tolstoi, Cervantes, Flaubert, Gogol etc.) erau, pretinde el, în întregime dictate. Jurnaliștii se deplasează totuși la Montreux (ceea ce e, omeneste, de înțeles) pentru a se „împregna” de atmosfera locului; oricum, chiar dacă jurnalistul mimează dialogul, Nabokov se mulțumește să citească răspunsurile deja trimise (nu face altceva nici atunci când acordă un interviu postului new-yorkez de televiziune Canal 13). Cum nu acceptă nicio modificare a textului scris, apar situații amuzante. Un anume Alfred Appel Jr, trimis de o revistă universitară, *Wisconsin Studies în Contemporary Literature*, îi pune întrebări lungi, sofisticate și pline de referințe erudite. Una din ele sună astfel: „Se poate oare spune că *Invitation to a Beheading* și *Bend Sinister* iau forma unor parodii ale romanelor antiutopice unde nucleul ideologic este suprimat – ceea ce face ca statul totalitar să devină o metaforă extremă și fantastică a încarcerării spiritului, încât conștiința înlocuiește politica drept subiect al cărții?”. Răspunsul lui Nabokov: „Da, e posibil”.

Pe cât de mefient e romancierul în relațiile sale cu ziariștii, pe atât de directe și de nete sunt răspunsurile (Nabokov și-a reunit, de altfel, interviurile sub titlul *Strong Opinions*; prima ediție în franceză se intitula *Intransigences* însă, reeditat recent, volumului i s-a dat un titlu ambiguu, care subliniază mai curând subiectivitatea opiniilor: *Partispris*). Una dintre marotele jurnaliștilor este jocul „îmi place” – „nu-mi place”, joc la care Nabokov participă cu evidentă plăcere. Prin urmare, îi plac: libertatea cuvântului, libertatea artei, clima caldă, băile zilnice, problemele de șah, orele petrecute pe peluză, la soare, berea, meciurile de fotbal la televizor, ouăle cu bacon, cărțile. Nu-i plac (sau detestă de-a binelea, iar aici lista e mult mai lungă): jazul, coridele, arta abstractă, măștile primitive, școlile progresiste, piscinele, brutele, plicticoșii, filistinii cu conștiință de clasă, poeții aroganți și cu pretenții, muzica în magazine și în locurile publice, cenzura, toate formele de opresiune, psihanaliza, marxismul, monografiile savante despre grupurile minoritare, literatura științifico-fantastică, camioanele și motocicletele, obscenitatea, literatura de *bas etage*, insecticidele folosite în agricultură, iahturile, barurile de noapte, cirul etc. Când e vorba să-și exprime antipatiile și idiosincraziile, Nabokov se dezlanțuie. Mai întâi, cei patru doctori: Dr. Freud, Dr. Jivago, Dr. Schweitzer și Dr. Castro. Voi reveni asupra romanului lui Pasternak, să

notăm deocamdată refuzul umanitarismului ostentativ și mediatizat, al freudismului (Freud e numit în repetate rânduri „șarlatanul vienez”) și al dictaturii comuniste, încarnată de (aparent) inuzabilul Fidel. Filistinul american, declară în alt loc Nabokov, are o picătură de sânge marxist, iar cel britanic, o conștiință ascuțită de clasă. Propaganda antiamericană (erau anii războiului din Vietnam) i se pare o sinistriticăloșie, ca și echivalențele de genul „Statele Unite nu sunt mai breze decât URSS”. Nu înțelege cum foarte mulți nu vor să vadă sârma ghimpată ce desparte lugubrele state comuniste polițienești de țările din lumea liberă. Stângismul? „Nimic nu se demodează mai repede ca tineretul goșist” (interviu din mai 1968). Și încă: „Viața lui Lenin diferă de viața lui James Joyce (...) tot atât cât diferă un pumn de pietriș de un diamant albastru; cu toate acestea, cei doi s-au exilat în Elveția și au scris, fiecare, un număr considerabil de cuvinte”. Revoluționarii la modă – hipi, studenți din universitățile americane, manifestanți cu idei radicale – sunt de fapt cei mai penibili conformiști. Îl fascinează spectacolul transformării miraculoase a stalinistilor în socialiști inofensivi, îl oripilează demagogia „progresistă”. Nabokov gândea, se observă imediat, cât se poate de incorect-din-punct-devedere-politic. Nu se străduia să fie „în pas cu vremea” nici în materie de preferințe literare.

Dacă facem pur și simplu lista preferințelor și antipatiilor sale literare, ne e greu să descoperim criteriile după care se ghidează. Lucrurile se mai limpezesc doar atunci când scriitorul își justifică opțiunile, însă sunt destule situații când nume celebre sunt expediate, fără menajamente și fără explicații, în categoria „nulități”, în faza lui „rusească” (Nabokov înțelege prin asta copilăria și adolescența), lecturile preferate erau Wells, Poe, Browning, Keats, Flaubert, Rimbaud, Cehov, Tolstoi, Blok, Jules Verne, Conan Doyle, Kipling, Wilde. Dintre ei, Wells rămâne, în ochii lui Nabokov, „un mare artist”, elogiul fiind oarecum temperat de precizarea că nu intră în discuție greoaiele lui meditațiuni sociologice, în perioada europeană, adică între 20 și 40 de ani, Nabokov îi citește pe Joyce, Proust, Pușkin. Alți autori admirați – Sterne, Melville, Hawthorne. *Anna Karenina* e „capodopera majoră a literaturii secolului al XIX-lea”, urmată îndeaproape de *Moartea lui Ivan Mei*. Unui jurnalist care îl tot întreabă ce părere are despre câțiva scriitori la modă în anii '60, Nabokov îi răspunde că îl preferă pe belgianul Franz Hellens, complet necunoscut

în Statele Unite. Admiră pe Queneau, cel din *Zazie în metrou* și, mai ales, din *Exerciții de stil*, această din urmă carte fiind caracterizată drept „o capodoperă palpitantă”, „una din cele mai minunate narațiuni din literatura franceză” (cunoscătorii vor aprecia umorul lui Nabokov, deoarece *Exercițiile de stil* sunt, poate, „palpitante” la nivelul scriiturii, dar în niciun caz la acela al narațiunii, ele simulând, de fapt, povestirea unui episod total insignifiant). Dintre americani, cei mai buni ar fi, de departe, Salinger și Updike. „Clasamentul” capodoperelor secolului XX arată astfel: pe locul întâi, *Ulise* al lui Joyce, urmat – în ordine – de *Metamorfoza* lui Kafka, *Petersburg* de Belî și în *căutarea timpului pierdut* (prima jumătate) a lui Proust. În fine, scriitorii contemporani preferați sunt Borges și Robbe-Grillet; pe primul l-a descoperit târziu, cel de al doilea i se pare admirabil prin îngemănarea dintre luciditate și poezie.

Dar pe cât îl prețuiește pe Robbe-Grillet, pe atât detestă Noul Roman, grup format din niște scribi obscuri ce n-ar face altceva decât să-l plagieze grotesc pe autorul *Gumelor*. Beckett? Romancier puternic (*Molloy*), însă dramaturg ratat, scriind într-o franceză artificială, Tolstoi? *Învierea* și *Sonata Kreutzer* sunt lamentabile, iar *Război și pace* e un roman greoi, didactic, scris pentru acea creatură amorfă numită „cititorul mediu”. Dostoievski? Complet ratate sunt, prin sentimentalism, stil jurnalistic, *Frații Karamazov* și *Crimă și pedeapsă* („sinistră și absurdă litanie”). Masacrul continuă. Ezra Pound – „șarlatan absolut” ce proferează „absurdități pretențioase”; *Moartea la Veneția* – povestire naivă, iremediabil mediocră; Faulkner – cronicar al cultivatorilor de porumb; Joseph Conrad – stil de magazin de suveniruri kitsch, și el, și Hemingway sau Camus fiind autori ce fac fericirea belferilor și a studenților aspirând la un doctorat; *Finnegans Wake* al lui Joyce – „masă informă și opacă de folclor factice, o carte ce îți amintește de un *pudding* rece sau de sforăitul continuu care îți ajunge la urechi dintr-o cameră alăturată”. Mediocrități cărora o critică literară complezentă și o presă iresponsabilă le-a conferit titlul, prin nimic justificat, de mari scriitori: Brecht, Lorca, Kazantzakis, D.H. Lawrence, Thomas Wolfe, Galsworthy, Dreiser, Tagore, Gorki, Romain Rolland; citind opiniile delirante ale jurnaliștilor despre acești romancieri de duzină, scrie Nabokov, „am impresia că sunt martorul unei iluzii absurde, că văd pe cineva care, aflat sub hipnoză, face dragoste cu un scaun”. T.S. Eliot – poet de rangul doi: Barth și Pynchon

îi sunt necunoscuți (deși Pynchon îi fusese student la Corneli, iar d-na Nabokov își amintea de scrisul lui bizar, jumătate litere de tipar, jumătate litere cursive...); Sartre – autor asociat unei „filosofii de cafea foarte la modă”, înhămându-se în *Greața* la o întreprindere mult peste posibilitățile sale.

Cazul *Doctorului Jivago* este, spuneam, cel mai interesant. Înțelegând perfect rolul cenzurii în sistemul comunist (face, de altfel, o pătrunzătoare analiză a strategiei adoptate de umoriști ca Zoșcenko sau Ilf și Petrov), Nabokov consideră că romanul lui Pasternak este melodramatic și scris într-un mod abominabil (stângăcii, trivialități, personaje neverosimile etc.) în plus, Nabokov crede că romanul falsifică istoria și este, în fond, probolșevic: autorul nu dă niciun semn că ar condamna „regimul bestial instituit de Lenin”, el se înscrie într-o tradiție conformistă, iar succesul cărții în străinătate s-ar explica prin aceea că „idealiștii de stânga” au fost încântați să constate că într-un regim precum cel sovietic se poate scrie literatură mare. Peste ani, un Philip Roth va ridiculiza și el „prostiile romantice” care s-au vehiculat în Occident despre „muza cenzurii”.

februarie 2002

IV. în culise

Nostalgii francofone într-o superbă carte, *Quand l'Europe parlait français* (Când Europa vorbea franțuzește, Editions de Fallois, 2001), Marc Fumaroli arată cum secolul al XVIII-lea a ilustrat la modul exemplar forța de irradiație a limbii franceze, în așa măsură încât s-a creat un adevărat „câmp magnetic” francofon. E adevărat însă că multă lume participa direct – și cu pasiune – la acest „comerț” intelectual: monarhi, prinți, mareșali, diplomați, oameni de litere, artiști, filosofi, susținuți fervent de doamne de viță și de spirit. Privilegiate erau eleganța, politețea și blândețea manierelor (ceea ce, spune Fumaroli, părea să prefigureze o lume unde „libertatea fiecăruia ar fi reușit să se acomodeze cu egalitatea tuturor și unde vivacitatea pasiunilor particulare n-ar fi perturbat bucuria de a fi împreună”). Saloanele aristocratice erau spații de cultură, conversația era o artă, avea substanță și strălucire, filosofii câștigaseră prietenia și protecția capetelor încoronate. Ideile circulau grație cărților și presei, publicații în limba franceză se tipăreau și la Londra sau Amsterdam, inima Europei bătea la Paris. Limba franceză, reamintește Fumaroli, convine perfect acestui climat „al bunelor maniere, al inteligenței competente

și al gustului rafinat”. Și încă: franceza secolului al XVIII-lea este esențialmente o fermecătoare „retorică a dialogului”. Rețeaua diplomatică, autoritatea instituțiilor academice, influența și prestigiul Curții, circulația cărților au avut un rol major; Parisul devenise – deja – un centru de atracție. Nu era nevoie să se elaboreze, în cabinetele ministeriale, „politici culturale” și „proiecte francofone”; limba franceză, dificilă și aristocratică, se impunea în chip natural fiindcă era limba diplomației, a conversației și a lucrurilor spiritului.

Această epocă Marc Fumaroli ne-o restituie prin intermediul unor portrete și biografii, introducând în scenă zeci de personaje, multe ilustre, altele de plan secund sau pur și simplu scoase din uitare. Destine, intrigi, prietenii, iubiri: o întreagă lume reînvie în paginile cărții, de o extraordinară bogăție a caracterelor și a situațiilor. Iată-l pe Henry St. John, Viscount of Bolinghroke: după o tinerețe libertină, intră în Camera Comunelor, e numit secretar de stat, vine în misiune la Paris, profită de sejur pentru a se bucura de farmecele doamnei de Tencin și ale surorii acesteia, doamna de Ferriol; se reîntoarce la Londra, cade în dizgrație, revine la Paris de data aceasta în exil, o întâlnește pe Marchiza de Villette (al cărei soț, mort cu nouă ani înainte, era văr primar cu Doamna de Maintenon), o ia de nevastă, se instalează într-un castel aproape de Orléans, cuplul primește vizita lui Voltaire care, pentru a le mulțumi pentru găzduire, le face o lectură a epopeii lui, *Henriade*, mai târziu Bolinghroke se întoarce în Anglia și devine sufletul opoziției, fondează un periodic a cărui ediție franceză e tipărită la Amsterdam, face naveta (forțat și de evenimentele politice) între Londra și Paris, scrisorile sale, în franțuzește, vor fi publicate după moartea lui. Iată-l, apoi, pe Eugene, prinț de Savoie-Carignan, care i-a slujit pe Habsburgi și pe care, Napoleon îl considera drept unul dintre marii conducători de oști din istorie: își constituise, la Viena, o bibliotecă excepțională, n-a scris și n-a vorbit toată viața decât în franțuzește; dușman înverșunat al lui Ludovic al XIV-lea, a fost – ce paradox! – cel mai bun ambasador al culturii franceze în inima Imperiului Habsburgic. Sau: Charlotte-Sophie d’Altenburg, contesă de Bentinck, îndrăgostită de vărul ei, obligată de tată să contracteze un mariaj avantajos din punct de vedere financiar, despărțindu-se apoi de soț, trăind la Viena și la Berlin, împrietenindu-se cu Voltaire, pledând în favoarea emancipării femeilor și văzând în Revoluția din 1789 o victorie a violenței și a agresivității masculine. Și încă: Frederic al

II-lea, Mareșalul de Saxa (cu iubirea pentru actrița Adrienne Lecouvreur), lordul Chesterfield (ale cărui *Scrisori* – tot în franțuzește, bineînțeles – îl fascinau pe Henry James), la Marquise du Deffand (precum Karen Blixen, comentează Fumaroli, va muri în brațele unui bărbat mult mai tânăr ca ea), William Beckford, personaj cu totul aparte, autorul unei cărți cu un destin fabulos, *Vathek* (obiect de cult pentru Gautier, Mallarmé și suprarealiști), Frederic-Melchior Grimm, francofon și francofil convins, nu doar fiindcă era amantul doamnei d'Épinay, Franklin, prințul de Ligne, Gustav al III-lea al Suediei, prințesa Vorontzoff etc. etc, ale căror biografii, povestite cu har și vervă de Fumaroli, sunt tot atâtea romane pasionante.

Dacă aceste personaje vorbeau și scriau în franceză atât de bine, este fiindcă nu despărțeau limba de educație și de însuși modul lor de viață. Franceza le îngăduia, insistă Fumaroli, să fie liberi și naturali cu ceilalți și cu ei înșiși; decisivă a fost exigența *stilului*, pe când „engleza care se impune astăzi este o limbă vernaculară și tehnică”. Limba franceză e sabotată acum, consideră Fumaroli, de apostolii „comunicării”, de învățământul de masă, de toți cei care vor s-o „simplifice” pentru ca să o transforme într-un vehicul utilitar. Iată de ce franceza e pe cale a deveni „limba modernă a clandestinității spiritului”.

martie 2002

O carieră exemplară

„Ludovic al XIV-lea se ferea să se uite în oglindă, de teamă să nu facă insolație”, sună o vorbă a lui Jacques Prévert. Un scriitor, profesor universitar și istoric literar român, pe nume Mihail Diaconescu, își ia și el precauții asemănătoare. Dă unei cărți un titlu neutru și savant, *Farmecul dialecticii și fenomenologia narativă*, iar înăuntru, pe întinderea a 450 de pagini, reproduce interviurile pe care le-a acordat de-a lungul anilor. Pentru o mai bună înțelegere a acestor prețioase texte, cartea conține 6* prefață semnată de alt profesor universitar, sociologul Ilie Bădescu. Acesta situează demersul și personalitatea lui Mihail Diaconescu în raport cu Socrate, Platon, Aristotel, Sfinții Părinți, Hegel, Karl Barth, Pascal, D. Cantemir, Nietzsche, Jung, G. Durand, C.L. Strauss (probabil Claude Lévi-Strauss), N. Iorga, M. Eliade, Blega, pentru a conchide, îndreptățit, că opera diaconesciană este „în chip ticălos ocolită” de așa-ziii intelectuali ce se fac că nu văd adevăratele valori naționale.

Interviurile, acordate între 1972 și 2000, sunt reproduse, cu răbdare și acribie științifică, din cele mai variate publicații, de la ziarele *Secera și ciocanul* din Pitești și cotidianul central *Scânteia tineretului*, apoi revistele *Argeș*, *Tomis*, *Astra*, până la – după 1989 – publicații precum *Graiul Maramureșului*, *Carpații României*, *Juventus*, *Dreptatea*, *Porto-Franco*, *Mișcarea*, *Europa*... Unele interviuri sunt inedite, altele sunt transcrierea unor intervenții orale cu prilejul unor manifestări academice, unele sunt lungi, veritabile prelegeri universitare, altele scurte, de trei sferturi de pagină, consemnând de regulă, concis și percutant, o nouă apariție editorială. Repetițiile sunt inevitabile, mai ales că reporterii pun, spontan, întrebări precum: „Cine sunteți Dumneavoastră, domnule M.D?” sau „Cine sunteți cu adevărat, domnule profesor M.D?”. Intervievatul dă curs cu generozitate acestor provocări și își povestește în amănunțime viața, experiențele intelectuale, cei trei ani (1973-1975) în care a fost lector de română la Universitatea Humboldt din Berlinul răsăritean, dilemele creatoare, succesele editoriale, împlinirile profesionale de după 1990, ca profesor la Universitatea din București, la cea din Pitești, la Universitatea „Spiru Haret”, la Fundația „România de Măine”, activitate recunoscută – deocamdată – prin acordarea în 1996 a titlului de Doctor Honoris Causa al Universității din Oradea. Elevația ideilor nu exclude gluma fină. Întrebat cum se văd România și Argeșul natal de la Berlin, profesorul răspunde, cu un zâmbet complice: „Automobilele Dacia au un succes colosal în țara Trabantului...”. Gânduri profunde sunt exprimate simplu și tranșant: „Cred în puterea literaturii de a-i face pe oameni mai demni și mai buni” sau: „Opera lui Sadoveanu este monumentală prin proporții și prin valorile pe care le impune”. Pe măsură ce trec anii, pe măsură ce preocupările autorului se diversifică – ele vor culmina în cele două monumentale opere *Prelegeri de estetica ortodoxiei* (1996) și *Istoria literaturii dacoro-mane* (1999) –, confesiunile devin tot mai vibrant ideatice, limbajul se radicalizează, în funcție și de publicul vizat (una e să te adresezi cititorilor *Graiului Maramureșului*, alta celor de la *Mișcarea* și *Europa*). Mai curând laic în prestațiile mai vechi, Mihail Diaconescu face, după 1989, patetice declarații despre Mântuitorul Iisus Christos și despre Ștefan cel Mare și Sfânt, explică acum, pe îndelete, conceptele-cheie ale operei sale, „diaconia artistică” și „kenoza auctorială”. Vocația creștină se îmbină organic cu respectul față de armată, autorul publicându-și mai multe

din cărțile sale la Editura Ministerului de Interne. Omagierea valorilor neamului, de la Eminescu, Iorga, Nae Ionescu, Crainic, D. Stăniloae până la Eugen Barbu, Ion Lăncrănjan, Paul Anghel, Dan Zamfirescu, Mihai Ungheanu etc. Își află complementaritatea în condamnarea fermă a impostorilor ce înjosesc ființa națională și ideea însăși de umanitate. Rețin doar câteva formulări vitriolante: „fumistul Cioran”, Umberto Eco – autor al *Numelui trandafirului*, „roman relativ bine scris (...), dar profund detracat din punct de vedere moral”, Nicolae Manolescu, ultroliberalul care, în *România literară*, promovează deșănțat postmodernismul și producțiile unor „ipochimene neotrotkiste”. Mai fac obiectul vervei polemice a autorului mondialismul, economia de piață, stângismul, imperialismul britanic, cel american, precum și, imediat după 1996, slugărnicia politicienilor români față de organisme internaționale. Un mișcător text-mărturisire, reluând reperele și numele din prefața lui Ilie Bădescu, subliniază în final semnificația interviurilor și importanța vorbei rostite, întrucât „în cuvânt lucrează energiile divine necreate”.

Concomitent, tot la Editura Viitorul românesc, a apărut o carte, de mai mici dimensiuni, a prof. univ. Gh. Bulgăr, cu titlul *Stil și artă literară* și cu subtitlul lămuritor „... în proza lui Mihail Diaconescu”. Reputatul lingvist pune în evidență, cu ample citate, măiestria artistică din romanele diaconesciene. Cartea include și un articol al romancierului, apărut inițial în *Scânteia* (an LVI, nr. 13702, joi, 11 septembrie 1986, p. 4), intitulat „Respectul față de cuvânt – un act de conștiință patriotică”. Volumul se încheie cu o amplă (probabil nu exhaustivă) bibliografie, înregistrând cărțile autorului, bibliografia exegezelor, mențiunile din presă, cele semnate și cele nesemnate, din zeci și zeci de publicații, unele practic intruvabile, din nefericire, în biblioteci. Această bibliografie e rodul strădaniei de ani și ani a unei echipe de devotați cercetători. O muncă de benedictini.

martie 2002

Vânătoarea de fumători

Am aflat deunăzi, urmărind telejurnalul de pe TV5, un fapt divers care e, cu siguranță, mai mult decât un fapt divers, întrucât se înscrie în paradigma „corectitudinii politice”. Iată, pe scurt, povestea. Un băiat de 13 ani din Statele Unite (imaginile arătau un adolescent înalt, numai bun pentru baschet) și-a dat în judecată mama pentru că aceasta fumează. Părinții lui Nicholas (așa îl cheamă pe tânăr) sunt

divorțați, băiatul a rămas, prin hotărâre judecătorească, împreună cu tatăl și, tot prin hotărâre judecătorească, merge săptămânal să-și petreacă weekend-ul cu mama. Nicholas nu suportă nici fumul, nici mirosul de țigară, iar mama este, vai, fumătoare. Băiatul a reclamat-o la tribunal și a cerut ca mama să se lase de fumat, în caz contrar întâlnirile din weekend urmând a fi suspendate. Tribunalul i-a dat câștig de cauză tânărului Nicholas. După sentință, mama (o doamnă foarte prezentabilă, elegantă și distinsă) a explicat, într-o emisiune televizată, că singurul loc unde mai putea să se dedea viciului țigării era propria ei locuință și că, oricum, nu fuma niciodată în prezența fiului. Degeaba. Tribunalul a fost neîndurător, iar avocatul lui Nicholas, după ce a spus că, de fapt, hotărârea judecătorească este în beneficiul mamei, care își va proteja astfel sănătatea, a declarat că speră ca această sentință să fie un exemplu pentru cazuri similare.

Mai multe lucruri ar fi de observat aici. Întâi, că avem de-a face cu o situație emblematică pentru zelul cu care se urmărește aplicarea, până în pânzele albe, a drepturilor omului, în speță a drepturilor copilului (sau adolescentului? mă rog, 13 ani e o vârstă delicată și, se spune, destul de dificilă). În definitiv, lui Nicholas s-ar fi putut să nu-i placă multe alte lucruri. Să nu suporte, spre exemplu, mirosul de pește; caz în care mama lui ar fi fost obligată să nu mai gătească niciun fel de mâncare cu pește. Sau să-i facă rău culoarea maro, caz în care tribunalul ar fi condamnat-o pe mamă să înlocuiască mobilele și toate obiectele sau hainele de culoarea respectivă. Puteți imagina și alte situații, fiecare avem idiosincrazii, alergii, antipatii.

Întâmplarea cu Nicholas e simptomatică, bineînțeles, și pentru campania împotriva fumatului care, în Statele Unite, a căpătat forme isterice. Fumătorul a devenit un pericol public, un paria, o rușine a societății. El e stigmatizat nu doar fiindcă își năruie sănătatea și își grăbește sfârșitul, ci și fiindcă îi otrăvește pe ceilalți, poluează aerul și, oricât s-ar spăla pe dinți, miroase urât. Fumatul în instituțiile publice e interzis ceea ce, să admitem, este o măsură logică. Dar nu poți fuma nici în camera de hotel, nici în propriul tău birou de la serviciu, deși lucrezi numai tu acolo, nici la cafenea, unde nu există un spațiu rezervat fumătorilor, nici pe hol, nici... îți rămâne trotuarul, iar spectacolul vicioșilor care trag cu sete din țigară la un colț de stradă, riscând privirile reprobatoare ale vreunui trecător cu principii morale inflexibile, e tragicomic. Am trăit eu însumi o astfel de situație. Mă

aflam la Harvard, clădirile universității sunt într-un parc superb, copaci, păsărele, veverițe, aer curat, ieșisem pe alee să fumez o țigară, în secunde următoare o doamnă care trecea pe acolo m-a ținut cu privirea și, de pe la vreo opt-nouă metri de mine, a început să-și fluture ostentativ mâna în chip de evantai, ca să alunge orice ipotetică dâră de fum sau orice vagă aromă de tutun.

Gândul ne duce, bineînțeles, la perioada prohibiției alcoolului. Cunoaștem și care a fost rezultatul imediat. contrabanda masivă cu alcool; fructul oprit era încă și mai tentant. Acum, această intoleranță rigidă, care își oferă și alibiul umanitarismului, coexistă, bizar, cu îndemnuri la toleranță în ceea ce privește anumite droguri sau anumite aspecte ale vieții erotice. Fumătorii au ajuns, în Statele Unite și în Canada, pe post de țapi ispășitori.

Să revenim la sentința tribunalului american. Ea creează, cred, un precedent periculos. Știu bine că nu trebuie să-mi exercit dreptul meu la libertate agresându-l sau inoportunându-l pe celălalt. Mă deranjează vecinul nesimțit care pune muzica la maximum, bețivul care urlă și face scandal, trecătorul care aruncă hârtii și sticle de plastic pe stradă, brutele care scandează lozinci demente pe stadion etc. etc. Aș fi fericit dacă am trăi într-o lume unde ne-am respecta unii pe alții și unde conviețuirea noastră ar fi civilizată și consensuală. Dar mi se pare o enormitate, încărcată de cele mai negre prevestiri, să mi se interzică să fumez la mine acasă. Cât despre junele Nicholas – parcă îl văd, mâine-poimâine, printre manifestanții antimondializare, la Porto Alegre sau în cine știe ce metropolă europeană, exprimându-și dezgustul față de capitalism. După care, peste încă vreo câțiva ani, se va instala, îmbrăcat la patru ace, într-un fotoliu de șef și își va teroriza subalternii.

aprilie 2002

În zigzag

Uf! Așadar, cunoscutul actor Pierre Arditi va rămâne în Franța. În seara zilei de 21 aprilie, aflat la cartierul general al Partidului Socialist, Arditi declarase, șocat, că va părăsi țara și se va exila în Grecia. Alte personalități mediatice au făcut declarații similare, optând pentru locuri îndepărtate și ferite de pericolele extremismului, insulele Canare sau Bahamas. După câteva zile, când i-am telefonat prietenei mele Claudette, i-am auzit pe robot vocea, emoționată, dar dârză: „Nu sunt acasă. Oricum, dacă Le Pen câștigă turul doi, voi emigra. Lăsați-mi

un mesaj, sper să fie unul de solidaritate și încurajare”. Surprins și în pană de inspirație, n-am putut să las pe bandă decât un stupid: „Te înțeleg, Claudette. Românii au trecut prin asta”. Acest prim val de candidați la emigrare a rămas fără urmări întrucât toți cei care își pierduseră cumpătul au intrat, decis, în Rezistență. Nu fără a conștientiza că soarta bătăliei e incertă. Discut cu Alain, profesor universitar, despre proiectul unui colocviu; mă presează să facem o primă redactare a proiectului, nu de alta, dar după 5 mai s-ar putea să fie prea târziu... Lupta în clandestinitate cere o maximă vigilență.

Ca prin miracol, din jurnalele TV au dispărut știrile despre crime, jafuri, violuri, mașini incendiate etc. Iar dacă se relatează despre un fapt divers din această zonă – cum a fost atacul asupra unui spital, când patru gangsteri au vrut să elibereze un complice –, atunci e pentru a sublinia promptitudinea și eficiența poliției, care a dejucat magistral tentativa de răpire.

La fel de oportună e publicarea rezultatelor unei anchete sociologice, arătând că divorțul are un efect negativ asupra performanțelor școlare ale copiilor; ca să vezi, până mai ieri, familia era o frază de dâșșii inventată... Tricolorul și-a făcut și el o reintrare în forță („nu trebuie ca FN să confiște aceste simboluri”), împreună cu *Marseilleza*. Jane Birkin a venit la *manif* cu un steag zdrențuit și spălăcit: „l-am cumpărat de la un anticar din Marsilia”, a explicat cântăreața, „în magazine nu mai găsești drapele, e inadmisibil”.

Paranteză: când cenușa lui Malraux a fost dusă la Panteon, un reporter de la France Inter a întrebat o studentă dacă îi spune ceva fraza (înscrișă pe frontonul Panteonului) „*Aux grands hommes, la patrie reconnaissante*”. „Trebuie să fie o chestie de-a lui Le Pen”, a fost răspunsul.

Duminică, 28 aprilie, la piață, în Boulogne-Billancourt. Se distribuie tracturi, militanții diferitelor partide au ocupat locuri strategice. Reprezentantul socialiștilor e discret, tăcut, se mulțumește să întindă trecătorilor foaia care îndeamnă la vot în favoarea lui Chirac; îi inspir, probabil, încredere, pentru că înmânându-mi tractul, precizează, e drept cu jumătate de voce: „Asta e, *Monsieur*, duminică îl votăm pe Chirac, dar imediat după aceea vom face ordine”.

Imensă suferință a electorilor de stânga la gândul că vor introduce în urne buletinul Chirac. Se propun fel de fel de soluții: să te ții de nas când iei plicul, să îl apuci cu un cârlig de rufe, să-ți pui

mănuși de cauciuc, să mergi la secția de votare îmbrăcat în negru, să iei preventiv pastile contra greței etc. Un primar dintr-o mică localitate (unul dintre cei 1.500 care i-au investit pe cei trei candidați troțkiști?) intenționa să instaleze lângă biroul de vot un grup sanitar prevăzut cu aparate de dezinfectare. Anunțul Consiliului Constituțional că astfel de inițiative vor fi sancționate cu amenzi substanțiale și chiar cu privare de libertate a pus capăt acestor imaginative forme de Rezistență.

Ziarului *Le Monden* revine, indubitabil și de câțiva ani buni, premiul întâi cu cunună al discursului politic. Relatările de la manifestații și cu deosebire de la cea de 1 Mai, sunt capodopere ale genului. Am regăsit întreaga mitologie a sărbătorii (*la fete* este, structural, de stânga), a *bucuriei*, a *imaginației*, a *convivialității*. Și ce stil: „mâinile ridică pancarte, înflorind sau frisonând de indignare”, „pancartele defilează, îmbibate de umanism, grave sau pline de mânie”, „curcubeul revărsat al coloanei homosexualilor încearcă să combată umoarea meteorologică posacă”. Toți demonștrânții opun un *discours d'amour* discursului de ură al Frontului Național. *Discours d'amour* de o vigilentă tandrețe: „Le Pen, ce bine ar fi fost dacă maică-ta ar fi avortat!”, „Pe 21 aprilie ne-am umplut de rahat, acum trebuie să tragem apa”, „Votați-l pe Chirac pentru un fascism cu față umană”, „Duminică tăiem porcul!”. O femeie arborează o pancartă cu fotografia unui prezervativ pe care scrie: „Buletin de vot”, și dedesubt: „Chirax: de folosință unică pe 5 mai. După aceea schimbați marca”. Un copilaș de vreo trei anișori poartă și el o pancartă: Je ne veux pas du Merchant!”, cum ar veni: „Nu-l vreau pe Bau-Bau!”. Puțin mai încolo defilează colectivul „500 de cărucioare”: sugarii sunt și ei în stradă. Asociația Națională a Foștilor Combatanți ai Rezistenței difuzează tracturi cu „Citește și dă mai departe!”. Vladimir, Mohamed, Aïta, Sylvie, Issam, Tahar, Mehdi, Sara, Gwenon, Loïc, Kevin, José, Sébastien, Fabio sunt intervievați de jurnaliști și își exprimă angajamentul civic, promițându-i lui Chirac un al treilea tur.

Se intonează *Marseilleza*, *Internaționala*, *Cântecul Partizanilor*. Muzică: aici – „ambianță muzicală consensuală”, dincolo – grupurile anarhosindicaliste privilegiază „rockul combativ”, alături duduie muzica „tehnă militantă”, și apoi rap, mult rap. Nenumărate *T-shirt-uri* cu Che Guevara, grupurile troțkiste sunt cele mai active („Piromanii transformați în pompieri”, cu excelenta formulă a lui Denis Tillinac).

De la filmul color trecem la filmul alb-negru. La manifestația FN

de la Operă, monotonie, banderole uniforme, sloganuri stereotipe; „stocul de steaguri este superior cererii”; adolescenții merg supuși lângă părinții lor; *skinheads* și suporteri de fotbal – huligani, admiratori ai „rock-lui identitar” –, la antipodul „rockului combativ”. Televiziunea are grijă să nu filmeze estrada pe care se produce o cântăreață de culoare, de origine malgașă. Prim-planuri cu bătrâni ce dau impresia că-și pierde protezele pe drum. Abia duminică seara, în transmisia de la sediul FN, sunt arătați tineri ce dansează. De altfel, pe platourile TV nimeni nu mai vorbește de „lupta antifascistă” („antifascismul caviar”, cum a scris Jacques Julliard în *Nouvel Observateur*). E normal: urmează legislativele, iar stânga poate câștiga doar datorită Frontului Național, ce riscă să blocheze, în multe circumscripții, candidații drepte. Grație acestui nobil scop, extrema dreaptă capătă, din nou, certificat de legitimitate democratică.

mai 2002

Cherchez la femme!

Singura persoană din anturajul președintelui care a anticipat confruntarea din turul doi al prezidențialelor a fost, se pare, d-na Bernadette Chirac. Nimeni, bineînțeles, n-a luat-o în serios după cum nimeni, în celelalte tabere, nu acorda atenție acestei ipoteze. Le Pen? E terminat, nici n-are rost să mai vorbim, declara pe la mijlocul lui aprilie candidatul ecologiștilor. Premierul Jospin, întrebat la o emisiune televizată dacă a luat în calcul eventualitatea eliminării lui în primul tur, a rămas câteva secunde interzis, de parcă i s-ar fi cerut să comenteze faptul că pământul ar putea fi totuși plat; apoi a râs și a opinat că altele sunt chestiunile importante. „Nu se trage asupra unei ambulanțe”, a opinat alt lider socialist căruia cineva îi reproșa lipsa de vigoare a stângii în combaterea extremei drepte.

Pe când Bernadette... Deunăzi, o emisiune radiofonică reamintea, oportun, șlagărul faimos de prin 1970, cântat de Nino Ferrer, cu Gaston și telefonul care sună și cu refrenul „Bernadette, elle est experte...”. Rolul ei (ca și al fiicei, Claude) în cariera prezidențială a lui Chirac este considerabil. Cartea de *entretiens* apărută acum câteva luni e un formidabil succes de librărie, sute de mii de exemplare vândute. Conduce o fundație umanitară cu rezultate spectaculoase, de la dotarea unor biblioteci din Europa de Est până la colectarea de fonduri pentru spitale. Timpul a marcat-o, își arată vârsta, pe când soțul dă impresia că e mai tânăr (inițiații îl prezintă drept mare amator

de femei frumoase, deși nu va atinge, cu siguranță, niciodată reputația de Casanova a lui Mitterrand). Este contrariul unui sex-simbol; încarnează, spun „experții”, valorile Franței profunde.

Jany Le Pen, surpriză! are o siluetă de top-model. Nici vorbă să-i dai cei 70 de ani înscriși în actele de identitate. A fost alături de soț la câteva mitinguri, apărând pe estradă mai mult trasă de mână, dând a înțelege că vrea să rămână discret, în umbra bărbatului despre care afirmă că e blând și bun ca pâinea lui Dumnezeu. Petulanta Jany posedă o avere ce îl scutește pe Le Pen de grija zilei de mâine. Unul dintre clipurile de campanie difuzate între cele două tururi îl înfățișa pe liderul Frontului Național răsfoind un album de familie: fotografii din copilărie, din anii când a lucrat ca pescar și miner, din vremea primelor manifestări politice etc, până la imagini împreună cu Jany, sugerând o perfectă armonie conjugală. Jany e a doua soție, prima s-a remarcat, după divorț, pozând goală pentru o revistă „for men”.

Tovarășele de viață ale celorlalți candidați au avut o prezență incomparabil mai redusă, corespunzătoare, întrucâtva, cu procentul voturilor obținute. Liberalul Alain Madelin a apărut, meteoric, cu o superbă jună, recomandând-o drept noua sa *compagne*. François Bayrou, candidatul de centru dreapta, a mizat pe imaginea „familistului”: are, dacă am reținut bine, cinci copii, iar doamna Bayrou e icoana vie a cumințeniei și a devotamentului casnic. Candidatul centrist a crescut vertiginos în sondaje cu câteva zile înainte de primul tur. Aflat în vizită într-un așa-numit „cartier dificil”, a fost înconjurat de vreo duzină de puștani, iar unul dintre ei a încercat să-l buzunărească. Bayrou l-a prins asupra faptei pe lipsitul de complexe copil al cartierului și i-a ars o palmă. Prezența, providențială, a unui operator de televiziune a făcut ca scena să fie cunoscută întregii Franțe. Pentru acest gest de autoritate, la antipodul ideilor libertare impuse de generația lui mai '68, Bayrou a urcat, fulgerător, de la vreo 3% la aproape 8%. Analistii au apreciat că, dacă incidentul se producea mai devreme sau dacă s-ar fi repetat, Bayrou avea șanse să intre în turul doi.

Mister total în ceea ce privește viața personală a celor trei candidați troțkiști. Să fie vorba, și aici, de aceeași cultură a secretului ce stă la baza tuturor acțiunilor organizațiilor de extremă stângă, și cu deosebire a celor troțkiste? E drept, e greu de imaginat ce bărbat ar putea face concurență, în inima Arlettei Laguiller, luptei de clasă.

Cuplul Hue – complet neinteresant, chiar dacă liderul comunist a acceptat cu mare bunăvoință să primească, în intimitatea familială, reporteri și fotografi de la revistele burgheze.

Și ajungem la soții Jospin. Sylviane și Lionel – prenume, indubitabil, de stânga, așa cum Bernadette și Jacques sunt, fatalmente, prenume de dreapta. Sylviane, intelectuală pursânge, profesoară de filosofie la École des Hautes Études en Sciences Sociales, bastion al gândirii progresiste. Sylviane pe platou la emisiunea lui Pivot, Sylviane dansând rock cu Lionel după o reuniune cu militanții dintr-un oraș de provincie... Sylviane, anunțând la începutul campaniei că, spre deosebire de soția altui candidat, nu se va da în spectacol la TV, dar comițând eroarea de a face acest anunț într-o lungă... emisiune televizată. Sylviane fotografiindu-se, pentru presa *people*, la volanul unui camion de mare tonaj. Sylviane confesându-se, într-o revistă luxoasă pentru doamne, că „doarme în fiecare seară alături de Lionel” și că acesta, la șaiszeci de ani, a sfârșit prin „a-și asuma sexul”.

Mărturisire ce trebuie să fi stârnit nedumerirea multor cititoare, care n-au înțeles dacă temerara opțiune se produsese prea devreme sau prea târziu.

mai 2002

Trei culori

Ce poți să spui mai previzibil, mai banal și, totodată, mai adevărat despre campioana mondială *en titre* decât că va juca, în turneul final ce începe astăzi, sub presiune, marcată de gândul păstrării titlului și obsedată de perspectiva că va întâlni, în fiecare meci, echipe în cel mai înalt grad motivate și pentru care un gol în poarta lui Barthez va fi prilej de dezlănțuită jubilație? Sigur, formația Franței nu e nicidecum prima în această ipostază inconfortabilă. Lucrurile sunt totuși mai complicate întrucât în joc se află nu numai o reputație, dar și, în egală măsură, un model și un mit. Franța este întâia reprezentantă europeană despre care s-a spus că e o imagine vie a reușitei brasajului etnic, cu alte cuvinte (și ele la modă), a reușitei multiculturalismului ori metisajului. Până atunci, doar Brazilia ilustra la superlativ armonia și virtuozitatea multirasială în fotbal, o Brazilie în care Pele stătea în chipul cel mai firesc cu putință alături de Garrincha, Didi de Vava, Carlos Alberto de Tostao, Zico de Mauro Silva, Bebeto de Romario și, acum, Ronaldo de Juninho. În cazul Franței, s-a mers până la a vedea în echipa reprezentativă materializarea integrării

ideale. O singură dată „modelul” a cunoscut un rateu ce era cât pe ce să zdruncine încrederea în superioritatea metisajului: mare favorită la Campionatele Europene din 1996, Franța a capotat, în finală înfruntându-se două echipe ale căror jucători erau, în covârșitoare majoritate, enervant de blonzi: Cehia și Germania. Ulterior însă, succesele Franței plurietnice au fost atât de eclatante, încât schimbând porecla în renume și adoptând o lozincă a manifestațiilor antirasiste, presa a înlocuit formula *bleu, blanc, rouge* prin *black, blanc, beur*, consacrând intrarea sub culorile naționale a francezilor de origine africană și magrebină.

Miză ideologică, miză mediatică, dar și, era inevitabil, miză politică. Acum câțiva ani, Le Pen risca o apreciere echivalentă cu o blasfemie: în naționala Franței (pe care ziariștii români, spre deosebire de cei francezi, continuă să o numească „a cocoșului galic”) ar fi prea mulți „străini”, naturalizați nu pentru atingerea obiectivelor integrării, ci din rațiuni pragmatic-fotbalistice și, în plus, mai toți jucătorii nici măcar nu știu cuvintele *Marseillezei*. Țintuit la stâlpul infamiei pentru culpa de lèse-Zidane et co., Le Pen și-a savurat recent revanșa cu ocazia nefericitului meci Franța-Algeria. E posibil ca rezultatul dezastruos obținut la alegeri de candidații socialist și comunist să se fi datorat și faptului că, la acel meci, premierul Jospin și ministrul comunist al Sporturilor, Marie-George Buffet, au rămas resemnați în tribune, ascultând cum e huiduită *Marseilleza* și primind cu stoicism în cap sticle de plastic aruncate de spectatorii înfierbântați. Eroare pe care n-a mai făcut-o deunăzi proaspătul reales președinte Jacques Chirac, când, la finala Cupei Franței dintre Lorient și Bastia, a părăsit spectaculos tribuna (scenă prompt surprinsă și insistent difuzată la TV) în semn de protest față de fluierăturile cu care însoțeau *Marseilleza* suporterii corsicani (Corsica, barometru extrem de sensibil al revendicărilor identitare și *cassetete* pentru fiecare guvern). Între cele două tururi ale scrutinului prezidențial, mobilizarea împotriva lui Le Pen nu putea ocoli echipa națională de fotbal. Reprezentativa de rugby (sport prin excelență al solidarității virile) a reacționat imediat și a luat atitudine. Fotbaliștii, în schimb, au fost ezitanți, ba chiar, unii, aproape incorecți politic. Dugarry a mărturisit că nu merge niciodată la vot; Emmanuel Petit a declarat că știe, de la rude și prieteni, că în cartierele periferice ale orașelor sunt probleme serioase și că insecuritatea nu e vorbă în vânt. Dar, bineînțeles, ținta principală a

animatorilor campaniei anti-Le Pen era Zidane. Zizou, ce va spune Zizou? Cum starul echipei întârzia să se pronunțe, actrița Marie Trintignant l-a somat pur și simplu. Și Zizou s-a pronunțat, dar cam fără chef. Ziariștii au încercat să speculeze momentul și să-l împingă în corzi pe Le Pen, amintindu-i că și marii fotbaliști ai țării sunt împotriva lui. Imprudență fatală: liderul Frontului Național a replicat sec că el ține seama de părerile oamenilor nevoiași, nu de ale unor supervedete care câștigă milioane de dolari și care nici nu mai știu cum arată un apartament de bloc.

Franța (echipa, vreau să spun) abordează, pare-se, campionatul mondial cu un moral nu prea robust (așa cum incerte sunt și perspectivele iminentelor alegeri legislative). A încheiat meciurile de verificare cu rezultate mediocre. Astăzi întâlnește Senegalul, care e de fapt un fel de selecționată divizionară franceză (aproape toți componenții joacă în echipele din seria A). Zidane e accidentat (coapsa lui Jupiter!). Diorkaëff, Boghossian (patronime trimitând la mitul Franței *terre d'asile*) sunt la apusul carierei. Leboeuf face figurație lângă Desailly, Blanc (un nume parcă predestinat să țină cumpăna între *blackși beur*) s-a retras. Și, peste toate, e regretabilul forfait al lui Karambeu. Acum doi ani, superba lui soție, blonda Adriana, născută Sklenarikova, îi hipnotiza pe spectatorii din preajmă și pe operatorii de televiziune. Prezența ei în tribune anul acesta ar fi răsplătit grupurile de spectatori sud-coreeni și japonezi, dresați să aplaude și să susțină, cu egală fervoare și echidistant devotament, toate echipele participante, fără deosebire de rasă, continent, regim politic și dozaj multicultural.

mai 2002

Fericirea obligatorie în luna martie, ziarele din Bacău au, difuzat, o știre privind, o inițiativă a doua personaje bine: cunoscute, frații Dumitru și Sergiu Secheșariu, Unul – primar al urbei lui Pacovia, celălalt – secretar de stat în actualul guvern. Frații. Sechelariu s-au născut – binecuvântată coincidență – în aceeași zi, 14 iulie. Anul acesta, Dumitru și Sergiu Sechelariu își vor sărbători ziua de naștere într-un mod – s-o recunoaștem – puțin obișnuit. Ei vor închiria restaurantul „Parl” unde invitații, în loc de cadouri, vor face donații fundațiilor de caritate și vor contribui la ajutorarea unor persoane nevoiașe aflate deja în vederile Primăriei. Această acțiune umanitară va fi dublată de o alta, gândită de cei doi frați tot în spiritul relației dialectice dintre *dar*

și rai. Citez din ziarul băcăuan *Deșteptarea* (12 martie a.c.): „În parcul Cancicov, populația băcăuană va avea la dispoziție, pe gratis, mici, bere, vin, sucuri și înghețată (...). La această adevărată serbare populară, formații de muzică își vor da concursul la buna dispoziție generală. Dumitru Sechelariu a declarat că este gata ca, împreună cu fratele său, să cheltuiască 6 miliarde de lei pentru reușita acestei zile. Și pentru cei care vor dori să contribuie la ajutorarea semenilor lor, bolnavi sau nevoiași, în parc se vor instala urne în care fiecare va depune sume după posibilități”.

Celor care vor face legătura dintre această cutumă a donațiilor și o celebră scenă din filmul *Nașul* li se poate răspunde că avem și o tradiție autohtonă. Ne amintim de pățania lui Edgar Bostandaki, zis Turturel, a cărui cronică mondenă reușește să nemulțumească pe toată lumea. Cronică dedicată unui important eveniment din Târgul Mare, reședința subprefecturii Plășii de Mijloc unde, din inițiativa unui comitet al doamnelor din înalta societate, s-a organizat, în saloanele Hotelului Regal, „un mare bal filantropic, al cărui venit se va împărți giumatate umanității suferinde și giumatate pentru sporirea fondului de întreținere a gimnaziului clasic, până la trecerea lui în bugetul statului”. Frumoasă reușită mondenă, consemnată ca atare de talentatul, dar încă neexperimentatul cronicar, balul e un succes relativ pe latura lui filantropică: „Venit brut, 575 lei; cheltuieli, 368 lei; beneficiu net, 207 lei; 103 1.50 b. pentru sporirea fondului de întreținere a gimnaziului; 103 1.50 b. pentru umanitatea suferindă”.

Evenimentul de la Bacău se profilează însă ca unul multidimensional. S-a observat desigur că, altă fericită coincidență, ziua de 14 iulie este și ziua națională a Franței. Oameni politici cu experiență, frații Sechelariu nu vor scăpa, cred, ocazia de a celebra, odată cu ziua lor de naștere, și prietenia de veacuri româno-franceză. Ar putea, de asemenea, să lege simbolic serbarea populară de mult dorita intrare a României în NATO. Anunțata prezență a unor „formații de muzică” înscrie evenimentul într-o practică de acum consacrată, de n-ar fi să amintim decât gigantica sărbătoare de Revelion, celebrând desființarea vizei Schengen, precum și mega-concertul din 23 – 24 martie, când Lou Bega, cu al său *Mambo No 5*, a dat glas entuziasmului popular prilejuit de reuniunea miniștrilor de externe ai țărilor candidate la Uniunea Europeană.

Rămân totuși câteva semne de întrebare. Mai întâi, o obiecție ce

ține de o anume logică a bunului-simț: acea sumă de 6 miliarde, dacă tot e vorba de acțiuni umanitare, putea fi dirijată direct către fundațiile caritative și către cei săraci și bolnavi. Există și alte variante. Primarul Dumitru Sechelariu, după ce și-a dat bacalaureatul (sau, mă rog, l-a luat, lucrurile nu sunt aici foarte limpezi), pare interesat de studiile universitare. Chiar dacă unii dintre locuitorii pașnicului oraș moldovean cred că primarul e în momentul de față student, iar alții pretind că posedă deja două licențe, un fapt e cert: ca om al cărții, el știe cât de modest sunt dotate bibliotecile din Bacău. După modelul stadionului „Dumitru Sechelariu”, de ce nu – cu cele 6 miliarde – și o Bibliotecă „Dumitru Sechelariu”? Că doar „mens sana...”

Aceste posibile soluții au un dezavantaj insurmontabil: discreția. Or, toate semnele arată că noi ne-am racordat la ceea ce s-a numit „societatea spectacolului” (cartea cu acest titlu a lui Guy Debord tocmai a fost tradusă în românește). În plus, tradiția națională a autocelebrării, ajunsă pe cele mai înalte culmi în anii '70—80, cere ca autocelebrarea să fie însoțită de o grandioasă punere în scenă, sub semnul fericirii obligatorii.

Iunie 2002

Ionesciene

„Ce ciudat! Ce bizar! Și ce coincidență!” Ajungând la familia Smith și lăsați o vreme singuri în salon, soții Martin descoperă că sunt amândoi originari din Manchester, că luaseră trenul de opt și jumătate dimineața care sosește la Londra la cinci fără un sfert, că făcuseră drumul în același compartiment, pe locurile de la fereastră, că la Londra locuiesc pe strada Bromfield, la numărul 19, că dorm în același pat, că au fiecare o fetiță de doi ani, blondă, cu un ochi alb și unul roșu care se numește Alice și că, de fapt, ei, Elizabeth și Donald, sunt soț și soție. Toate bune și frumoase numai că Mary, servitoarea familiei Smith, dinamitează această serie de coincidențe și face o dezvăluire senzațională: „Elizabeth nu este Elizabeth, Donald nu este Donald. Iată dovada: copilul despre care vorbește Donald nu e fiica Elizabeth, nu e aceeași persoană. Fetița lui Donald are un ochi alb și unul roșu, ca și fetița Elizabeth. Dar în timp ce copilul lui Donald are ochiul alb în dreapta și ochiul roșu în stânga, copilul Elizabeth are ochiul roșu în dreapta și ochiul alb în stânga!”

Ați recunoscut, desigur, scena din *Cântăreața cheală* a lui Eugen Ionescu. Dramaturgul, se știe și asta foarte bine, se inspirase din

frazele stereotipe ale unui manual de învățat limba engleză. Și dialogul dintre Donald și Elizabeth, și monologul lui Mary ilustrau, nu-i așa, absurdul în stare pură. Cincizeci de ani mai târziu, storsul cu soții Martin și cu fiica lor Alice a devenit un fapt divers de ziar. Ba chiar am găsit două fapte diverse trase parcă din *Cântăreața cheală*, (re) povestite de *Le Canard enchaîné* (din 17 aprilie 2002), care, la rându-i, le preia din două gazete cât se poate de respectabile (*Le Parisien* și *Liberation*).

Prima poveste o are drept eroină pe Jeanine Salomone, franțuzoaica de 62 de ani care și-a implantat anul trecut un embrion provenit genetic de la propriul ei frate. Operațiunea a fost un succes, dar Jeanine Salomone, pentru orice eventualitate, utilizase și serviciile (remunerate) ale unei americance, în așa fel încât să aibă și un copil de rezervă. Americanca fusese aleasă în urma consultării catalogului unei firme specializate. Or, cel de al doilea copil-eprubetă, purtat apoi în pântecul mamei din SUA, n-a fost deloc conform dorințelor doamnei Salomone. Ea voia un copil blond cu ochi albaștri, fapt pentru care alesese, în catalog, o (cum să-i spun?) candidată la sarcină de tip germanic. Copilul de rezervă, o fetiță, e însă roșcată cu ochi negri. Doamna Salomone s-a declarat foarte nemulțumită de lipsa de profesionalism a agenției.

Nemulțumire cu atât mai justificată cu cât există și cazuri fericite, când nici măcar n-a fost nevoie de cheltuieli inutile. Să fi știut americancele Sharon și Candace că agenția cu pricina nu era demnă de încredere? Așadar, Sharon și Candace, lesbiene și surde, s-au decis să aibă un copil pe care l-au dorit tot surd. Au ales soluția inseminării artificiale și s-au adresat, pentru obținerea spermei, unui vechi și bun prieten, atins de surditate congenitală. În luna ianuarie a acestui an, Sharon a născut un băiețel, căruia i s-a dat numele Gauvin și care s-a dovedit la înălțimea viselor și speranțelor părinților: e complet surd de urechea stângă și aude foarte, foarte slab cu urechea dreaptă.

Și încă o precizare, nu lipsită de importanță, privind profesiunea celor două ființe al căror cămin e astăzi luminat de zâmbetul bebelușului: Sharon și Candace sunt *terapeute, specialiste în sănătatea mintală*.

Iunie 2002

Lenevind cu Morand

Era în 1937, puțin după ce guvernul lui Léon Blum adoptase

legea concediilor plătite, iar Morand publica un text intitulat *Apprendre a se reposer* (reluat recent, de Editura Arlea, sub titlul *Eloge du repos*). Atunci, până și weekend-ul părea prea lung (cu câteva decenii înainte, Caragiale înfățișase și el, în *Repausul dominical*, angoasa omului de rând obligat să respecte sărbătorile legale, când n-ai voie să faci nimic...). Morand a fost și el frapat de șocul pe care l-a trăit Franța, profundă confruntată, pentru prima oară, cu „gaura neagră” a concediilor. Trebuie învățată „tehnica vacanțelor”, scria Morand, trebuie ca oamenii să afle ce le poate aduce bun inactivitatea, să descopere farmecul și virtuțile lenei. Deloc tandru cu compatrioții săi, Morand crede că francezii, popor mizantrop și pesimist, și-au pierdut spontaneitatea, păcătuiind prin exces de cerebralitate, gândind evenimentele în loc să le simtă, secretând de aceea, în permanență, toxine. Se adaugă frica de singurătate, teama provocată de ideea că vei rămâne singur cu tine însuși și că dispui cum vrei de timpul tău. Săptămâna aceasta, în *Litere, Arte & Idei*, Dan C. Mihăilescu observă, la rândul-i, că am pierdut (efect, printre altele, al lungii perioade de mârslănie colectivistă) exercițiul simțurilor; iată, scrie el, o temă de gândire pentru cei tineri: „Să-ți programezi măcar o oră pe zi când să te uiți în liniște la ceva frumos, să stai cu nasul într-o floare ori să treci cu tămie prin casă, ascultând o muzică liniștitoare și educându-ți simțul tactil să se bucure de diafanitate, să înveți ce înseamnă puful unei petale, un creștet de miel, un luciu de piatră prețioasă, o blană de pisică...”

Partea cea mai interesantă a eseului lui Morand este aceea în care analizează mitul vitezei, în care vede marea obsesie – sinucigașă – a secolului XX. Avionul a modificat nu numai ritmul existenței, ci și însăși morală noastră. Suntem fascinați de viteză și am ajuns să sacralizăm mișcarea în sine *le bougisme*, cum se spune astăzi, tema reapărând în textele unor esești pe care idolatrii „progresului” îi califică, previzibil, drept conservatori, dacă nu de-a dreptul reacționari). Juisarea frenetică și rapidă, continuă Morand, e semnul distinctiv al civilizației noastre. Viteza e asociată acum, în chip automat, vârstei tinere și, cum Statele Unite sunt țara cea mai rapidă din lume, nu e de mirare că „tinerii se simt acolo fericiți, iar oamenii în vârstă o detestă”. Americanii fug de ei înșiși, caută, mai mult decât banii, viteza în sine, „ca mod de a nu mai gândi și de a evita o serie întreagă de complexe ascunse și de probleme dureroase ce țin de

inconștient”.

Surprinzătoare atitudine la un profesionist al călătoriei care parcurgea globul în toate sensurile, din Antile la București și de la New York în deserturile arabe, care – ajuns octogenar – rămăsese cu pasiunea automobilelor puternice și, traversând Europa cu avionul, de la Salonic la Paris (cincisprezece ore!), se plânge – pe bună dreptate – de prea multele escale și de prea lungile și agasantele formalități vamale. Numai că viteza, scrie el, trebuie domesticită, așa cum trebuie să rezistăm (suntem în 1937!) în fața febrei comunicării rapide (telefon, telegraf, radio) tocmai fiindcă, fascinați de noile instrumente, ajungem să comunicăm doar de dragul (din obligația?) de a comunica.

Și Morand încheie cu un elogiu al lentorii: „Oare nu din grabă aruncăm peste bord, una după alta, lentele unelte ale trecutului, caii, pânza de corabie, gătitul la foc mic, politețea? Cine-și mai acordă răgazul astăzi, în marile orașe, să mănânce, să doarmă, să însoțească pe jos morții la cimitir? (...) Natura, când lucrează, lucrează încet: îi trebuie o zi ca să facă o larvă, dar îi trebuie douăzeci de ani ca să facă un om”. Durata e comprimată, devalorizată, o căsătorie se uzează după un an, nimeni nu mai are timp să urmărească o piesă în patru acte, să asculte o operă, o simfonie. Viteza ucide forma, culoarea. Și încă: „Viteza foarte mare se aseamănă comunismului prin aceea că ucide individul. Ea cere și impune anonimatul”.

Oricum, cea mai exactă și mai percutantă definiție a acestei infirmități a epocii noastre o dă tot Morand, într-o altă carte a lui: „Le vrai luxe, et que personne ne pense plus a s-offrir, c'est de prendre son temps”.

Iulie 2002

Pe chei

Am scris, către finele anului trecut, despre romanul lui Christophe Donner, *Imperiul moralei* (*L'empire de la morale*, Grasset, 2002): autoficțiune (cine mai spune astăzi „roman autobiografic”?) de o vervă feroce, unde naratorul, fiu al unei psihanaliste și al unui militant comunist, demolează ceea ce el consideră drept două teribile mituri (și flageluri) ale secolului XX, freudismul și marxism-leninismul. Christophe Donner, care ține săptămânal, în *Le Figaro*, o rubrică intitulată „L'air du temps”. Cine citește astăzi, la noi, *Le Figaro*? Relansat de Frantz-Olivier Giesbert (acum redactor-șef la *Le Point*), ziarul e mai lizibil, mai viu, mai deschis decât tot mai scorțosul și mai

pretențiosul *Le Monde* (templu, alături de *Liberation*, al „corectitudinii politice”). Pe lângă Christophe Donner, mai are rubrică permanentă – un regal de inteligență, nonconformism și umor – Stéphane Denis. Iar în suplimentul literar de joi strălucește cronicarul *en titre* Patrick Besson, el însuși (foarte bun) romancier, deloc inhibat în fața confrăților pe care îi „execută” alert și cu o molipsitoare voioșie.

Dar să revin. Așadar, în romanul lui Donner protagonistul descoperă la un moment dat un text de Joseph Kessel, o nuvelă cu titlul *Mahno și evreica lui*. Nestor Ivanovici Mahno, anarhistul ucrainean, aruncat în ocnă între 1909 și 1917 (în timpul asta, notează Donner, Lenin trăia bine mersi la Paris), controlând Ucraina cu bandele lui în timpul revoluției, intrând în conflict cu bolșevicii în 1919 și înfrânt doi ani mai târziu. Nuvela lui Kessel povestește întâlnirea dintre bruta anarhistă și o tânără evreică frumoasă și inocentă care sfârșește prin a-l lua de soț: fascinația irațională pe care o exercită primitivismul și violența... Textul lui Kessel e, pentru personajul lui Donner, una dintre „cheile” care îl ajută să înțeleagă ororile veacului.

Ediția originală (1924), de la Gallimard, din *Mahno și evreica lui* costă astăzi 190 – 200 de euro, adică vreo 1.200 de franci. Acesta e și prețul cerut de buchinstul pe care eroul *Imperiului moralei* îl roagă să-i găsească texte despre Rusia anilor '20—30. Numai că buchinstul mai are o ediție, mult mai ieftină, de fapt o culegere de trei nuvele ce reiau povestirea despre Mahno. Dar, în materie de Kessel, buchinstul posedă cam tot ce a scris prolificul romancier, călător și reporter, ediții originale și reeditări, învelite atent în plastic transparent și ocupând mai bine de jumătate din stelaj. Făcuse, foarte tânăr, o pasiune pentru Kessel; îi scrisese în 1969 (avea 17 ani), se întâlniseră, Kessel îl invitase la o cafea, s-au văzut apoi vreme de unsprezece ani, până la moartea scriitorului, chiar și după intrarea acestuia (în 1975) la Academie. În definitiv, Academia e la doi pași, pentru că buchinstul e instalat pe Quai Voltaire, acolo unde băntuie nu doar spiritul marelui om al Secolului Luminilor, ci și spiritele lui Ingres, Vivant Denon, Delacroix, Corot, Baudelaire, Wagner și Oscar Wilde, acesta din urmă sfârșindu-și zilele chiar la hotelul Voltaire, de la numărul 19. Buchinstul e în fața numărului 27, se numește, ne spune Donner, Hubert Bouccara, e evreu din Algeria, a călătorit mult (poate tot din admirație pentru Kessel), a ajuns și în Uzbekistan, s-a dus la Buhara, atras, cine știe, de sonoritățile numelui, atât de apropiate de ale

patronimului său.

Am mers, în aprilie, să văd dacă buchinelul lui Donner există în realitate. Există și e așa cum îl descrie romancierul: cald, volubil, nedezmintit în pasiunea lui pentru Kessel. A fotocopiat și a expus la vedere paginile din *Imperiul moralei* unde apare ca personaj. Nu sunt, evident, primul care îl abordează și îi vorbește despre proaspăta lui notorietate literară. Pe lângă Kessel, vinde Morand, Chardonne, scriitori din grupul „husarilor” (Nimier, Laurent, Haedens etc), Cioran: „literatură adevărată, autori care știu ce înseamnă să scrii în franceză”, precizează imediat, adăugând că nu face concesii, dar că, atunci când un client cu bani îi cere o anumită carte a unui autor care lui nu-i place, i-o procură pentru că, nu-i așa, trebuie să-și rotunjească veniturile. Nu se plânge, în cartier sunt mulți oameni înstăriți, are clienți fideli, printre ei, desigur, Donner, apoi Michel Deon, care îi scrie din Irlanda, îl anunță când vine la Paris și îi cere cutare titlu. Îmi dă cartea de vizită, cu adresa profesională („Quai Voltaire, face au No 27”) și cu numărul de mobil, cu adresa personală (stă în arondismentul 13) și cu două adrese electronice: www.livre-rare-book.com/ bouccara.htm și hbouccaranoos.fr. Va fi fiind în România vreun *fan* al lui Kessel? Să nu ezite și să intre în legătură cu Hubert Bouccara, personaj de roman și buchinel cu acte în regulă.

Iulie 2002

Caniculare

Cald, îngrozitor de cald, aerul este irespirabil, îți dă senzația că e fierbinte și lipicios, „ca la tropice”. Stăm foarte prost, ni se comunică la buletinele meteo, în ce privește „indicele de confort termic”. Când n-ai confort termic, nu-ți prea mai arde să citești. Nici măcar cărți de vacanță, mai ales că editurile noastre par să ignore această categorie. Ne propun, în schimb, Nietzsche, Deleuze, Foucault. Să citești Deleuze la 37° înseamnă să-ți iei adio de la confortul termic. În restul Europei, temperaturile sunt mult mai clemente. Dar, cu toate că euro e pe cale să depășească dolarul, revista *Magazine littéraire* consacră tradiționalul număr dublu estival depresiei: „Depresia – de la melancolie la oboseala de a fi tu însuși”. Personaje literare, scriitori eșuând în disperare, sentiment al inutilității și al eșecului, pulsuni suidare. Lista e lungă: Virginia Woolf, Scott Fitzgerald, Primo Levi, Silvia Plath, William Styron, Hemingway, Celan, Romain Gary etc. etc. Și Philip Roth (*Complexul lui Portnoy*), care se apără de depresie

printr-o sexualitate frenetică, singurul mod, scrie el, de „a te răzbuna – fie și în chip efemer – pe tot ceea ce detești în viață...”. Despre depresie nu e vorba, cred, nicăieri în *Viața sexuală a Catherinei M.* de Catherine Millet, pe care excelenta Editură Est ne-o propune spre lectură în aceste zile toride. Cartea a stârnit senzație anul trecut și a devenit un fenomen editorial. Autoarea e o stahanovistă a sexului. Așa cum alții își constituie o bibliotecă sau o fonotecă, Catherine Millet deține o impresionantă sexotecă. Are cultul performanței și dovedește un ireproșabil profesionalism. Preocupată, din copilărie, de „problema numărului”, e – la maturitate – protagonista unor partuze gigantice. Unii bărbați – puțini – au nume și identitate, ceilalți – nenumărați – rămân în anonimat. Dacă inventarul bărbaților e imposibil de realizat, acela al locurilor e întocmit cu o minuție ce amintește de Robbe-Grillet. Spații închise – dormitoare, mansarde, camere de hotel, cabinete dentare, automobile, cabine de camion etc, spații deschise – străzi, parcuri, șosele, cimitire, păduri. Directoare a unei importante reviste de artă, autoarea nu amestecă totuși sexul cu obligațiile de serviciu. – „nu am trecut niciodată la acțiune, în vreun birou, decât după orele de program...”. Se conformează, o spune ea însăși, la exigențele „culturii întreprinderii”, după cum acceptă și „cultura cuplului”. Soțul, Jacques Henric, e scriitor și, concomitent cu ieșirea în librării a cărții soției, a publicat un album de fotografii în care Catherine Millet pozează goală. „Trebuie să precizez, scrie Catherine, și acest parametru al «culturii noastre de cuplu»: într-una sau două din trei ocazii, actele noastre sexuale erau cheia de boltă a unei ședințe de fotografie”. Și: „copularea în aer liber făcea deci parte din «cultura de cuplu» aparținând lui Jacques și mie”.

Frăpantă e aici nostalgia conformismului. Catherine M. vrea să reconcilieze „cultura cuplului” cu emanciparea sexuală fără limite. Bizară schimbare de perspectivă: după ce vreme de decenii s-a stigmatizat familia-închisoare și religia-opiu, minoritățile sexuale militează astăzi pentru dreptul de a obține acte în regulă de la primărie. Valorile „burgheze”, ieri denunțate, au ajuns azi un ideal. Adeptă a eșanjismului fără frontiere, Catherine M. e, la rândul ei, foarte atentă la întreținerea „culturii de cuplu”.

Ca și soțul, de altfel, acesta, în plus, extrem de vigilent, fișând și sancționând drastic cea mai mică obiecție la cartea soției. Tonul l-a dat însă Philippe Sollers care, într-o avancronică, a avertizat că oricine va

îndrăzni să conteste cărții calitatea de capodoperă întră automat printre susținătorii fundamentalismului și obscurantismului. O asemenea carte, decreta Sollers, nu poate decât să stârnească furia oarbă a cenzurii și a reacțiunii. Pronostic complet eronat: cartea a atins sute de mii de exemplare și a fost obiectul unei delirante campanii promoționale.

Nu însă pentru calitățile ei literare, ci pentru latura ei exhibiționistă. Faptul că eroina, persoană publică, își autentifica povestirile pare să fi inflammat imaginația multora (în anii '60, autorii – autoarele – unor cărți precum *Histoire d'O* sau *Emmanuelle* preferau să rămână în umbră). În definitiv, Catherine M. preia principiul emisiunilor *live* de la televiziune. Ea se adresează (tele) cititorului-voyeur pentru care un film pornografic turnat cu „amatori” și cu o „cameră ascunsă” e culmea rafinamentului.

În sfârșit, e de mirare că unii comentatori au văzut în această carte o nouă *Kamasutra*. Asta înseamnă a ignora o întreagă – și strălucită – tradiție a literaturii erotice. Și apoi, dincolo de performanțe și de brutalitatea limbajului, sexualitatea este, la Catherine Millet, rece și monotonă. Ba chiar de-a dreptul tristă dacă ne gândim că, după toate efuziunile partuzarde, Catherine M. face, în ultimele pagini ale cărții, apologia masturbării: „Mă masturbez cu punctualitate de funcționar”. Să ajungi funcționar al plăcerii solitare: ipostază aproape la fel de dezolantă ca aceea de conștopist al sexului.

Iulie 2002

Democrația directă

Zilele trecute, un incident cu nebanuite prelungiri mediatice a venit să tulbure euforia ce a cuprins și în această vară, grație transmisiilor televizate în direct, litoralul românesc. Aflată pe plajă, o doamnă a fost lovită în cap de o umbrelă luată de vânt. Deși – în aparență – simplă, după vorbă și (mai ales) după port, doamna s-a dovedit a fi ministru secretar de stat la Ministerul Sănătății. Efectul de surpriză combinat cu forța izbiturii au făcut ca doamna să leșine. După ce s-a trezit și a analizat, la rece, evenimentul încă fierbinte, doamna a realizat că nu beneficiase de asistență medicală deoarece punctele de prim ajutor de pe plajă fuseseră desființate acum doisprezece ani. Incidentul, spuneam, a fost intens mediatizat. Doamna a apărut la mai multe posturi de televiziune și a explicat că, de fapt, prezența dumneaei pe plajă nu era chiar întâmplătoare: deși în vacanță, nu a

încetat să observe, incognito, starea sistemului sanitar. Anunțând reînființarea în regim de urgență a punctelor de prim ajutor, doamna ministru secretar de stat a spus că un fapt oarecare, ce ține de banalitatea cotidiană, poate fi la urma urmelor mai relevant și mai bogat în învățăminte decât o inspecție oficială.

Tot pe plajă a avut, cu peste patru decenii în urmă, Jean-Paul Sartre revelația superiorității a ceea ce el însuși a numit *democrația directă*. Sartre făcuse atunci o mare pasiune pentru Cuba. Era după pasiunea pentru URSS și înaintea pasiunii pentru China. Invitat de Fidel Castro, Sartre a vizitat în primăvara lui 1960 – însoțit de Simone de Beauvoir – insula și a fost fascinat de entuziasmul revoluționar al populației. Dar cel mai mult l-a impresionat personalitatea lui Fidel, care s-a dovedit și un ghid extraordinar, grație căruia a cunoscut Cuba profundă. După ce impresiile s-au sedimentat, Sartre le-a pus pe hârtie și le-a încredințat ziarului *France-Soir*, unde au apărut în mai multe numere din iulie 1960. O scenă se detașează în mod deosebit, am putea-o numi scena *frigidului cubanez*, și ea face întrucâtva pandant scenei cu *umbrela românească*. Așadar, Castro îl duce pe Sartre să viziteze o plajă recent naționalizată, destinată acum turismului popular. Conducătorul și filosoful se opresc în fața unui chioșc cu băuturi răcoritoare și Castro cere o limonadă. Vânzătoarea se execută, Castro duce paharul la gură și nu-și poate stăpâni un rictus: limonada e caldă. Urmează dialogul dintre Lider Maximo și vânzătoare, dialog pe care Sartre îl reproduce *in extenso* și din care nu voi putea spiciu aici, din lipsă de spațiu, decât câteva fragmente. „N-aveți frigider?”, a întrebat Castro. „Ba da, a răspuns vânzătoarea, însă nu funcționează”. „Și n-ai anunțat pe responsabilul unității?” „Bineînțeles, l-am anunțat săptămâna trecută. Și să știți că nici măcar nu-i mare lucru, a adăugat ea adresându-se familiar conducătorului. Un electrician ar rezolva problema în două ore”. „N-a venit nimeni?” „Ei, parcă nu știți Dumneavoastră cum e treaba, a replicat vânzătoarea ridicând din umeri”.

Comentariul filosofului denotă nu numai entuziasm, ci și o profundă înțelegere a situației: „Între Castro și vânzătoare se stabilise o conivență imediată; ea lăsa să se vadă, în tonul vocii, în surâsuri, în ridicarea din umeri, că nu-și făcea nicio iluzie: iar Primul-Ministru – ce era totodată și Conducătorul rebel –, exprimându-se fără fasoane, o îndemna, cu calm, să se revolte împotriva situației”. Atunci, adaugă

Sartre, „am înțeles pentru prima dată, deși încă destul de vag, ce înseamnă *democrația directă*.”

Castro a examinat atent frigiderul, a conchis că e vorba de o defecțiune minoră și i-a atras atenția vânzătoarei că problema gravă e în altă parte, și anume în lipsa de conștiință revoluționară. Sartre nu ne spune dacă defecțiunea a fost remediată. N-a mai putut reveni pe plajă, avea un program foarte încărcat. Ministrul Finanțelor și totodată director al Băncii de Stat îi fixase, spre exemplu, o audiență la miezul nopții. Era o favoare, pentru că – prins toată ziua cu treburi – ministrul acorda audiențe doar de la două noaptea în sus. Ministrul se numea Ernesto «Che» Guevara.

E curios cum scenele emblematice ale democrației directe se petrec pe plajă. Aș putea cita nenumărate alte situații din care un ministru secretar de stat ar trage concluzii nu mai puțin pertinente despre sistemul sanitar. Exact în ziua pățaniei cu umbrela, o prietenă de-a mea s-a dus să-și viziteze sora la maternitate. „Aveți halat?”, a întrebat-o, la intrare, asistenta de serviciu. „N-am”. „La noi, halatul e obligatoriu. Veniți cu mine”. Asistenta a condus-o pe prietena mea într-o încăpere alăturată unde, pe jos, erau făcute grămadă niște cârpe de culoare incertă, peste care dormea, covrig și pașnic, un câțel. „Dă-te la o parte, măi crețule”, a rostit asistenta, după care a ridicat din grămadă una din cârpe care, desfășurată, semăna destul de bine cu un halat.

Renunț să vă relatez ce a văzut sora prietenei mele în sala de operație. Nu de alta, dar ființelor mai sensibile care citesc în vacanță *Dilema*, pe plajă bunăoară, s-ar putea să li se facă rău. Iar punctele de prim ajutor încă nu au fost reinstalate.

Iulie 2002

Nadia

Printr-un fericit concurs de împrejurări, am văzut la *dolce vita* a lui Fellini pe când eram student, la șase ani după ce filmul fusese prezentat la Cannes și obținuse, cu scandal, premiul cel mare. Așadar, era în vara lui 1966, filmul nu mai scandaliza pe nimeni, în uriașa sală (să fi fost undeva, spre Place d'Italie? oricum, dacă mai există, ea a fost cu siguranță transformată într-un „multiplex”) luaseră loc doar vreo zece – doisprezece spectatori. Cam tot pe atunci, probabil, am aflat că Nadia Gray, actrița care execută striptease-ul în scena finală, aceea a petrecerii improvizate („orgie”, spun comentatorii, dar la standardele

de astăzi termenul e mult exagerat), striptease, de altfel, senzual, dar pudic, mai mult ascunzând decât dezvăluind, Nadia Gray deci era de origine română. Prestația actriței se desfășoară pe fondul muzical al *Patriciei*, șlagăr vestit al acelor ani (versiunea românească a făcut și ea furori: „Alo! Vreau să stau de vorbă cu Patricia! / Cha, cha, cha! / Dați-mi-o, vă rog, la telefon!”...). Pe generic, Nadia Gray e ultimul nume din distribuție, e drept pusă în evidență, după înșiruirea de actori în roluri secundare apărând doar trei interpreți, „Lex Barker, Jacques Semas e con Nadia Gray”.

Am dat de numele frumoasei actrițe răsfoind cartea recentă a lui Mihai Pelin, *Opisul emigrației politice*, cu subtitlul „DESTINE în 1.222 de fișe alcătuite pe baza dosarelor din arhivele Securității”. Iată ce scrie la Gray, Nadia – „Născută la 23 noiembrie 1923, la București, sub numele Nadia Cușnir. Actriță de teatru și film, căsătorită cu celebrul pilot Constantin Bâzu Cantacuzino, de care a divorțat după ce s-au stabilit împreună în Occident. A jucat în numeroase filme în SUA, Marea Britanie, Germania, Franța și, mai ales, în Italia. Din palmaresul ei amintim rolurile din *Une Parisienne*, *Les femmes s'en balancent*, *Rocambole*, *Moglie per una notte* etc. Adevărata notorietate a dobândit-o prin rolul pe care l-a jucat în filmul lui Federico Fellini *la dolce vita*, alături de Marcello Mastroiani (sic!) și Anita Ekberg. A încetat din viață la 14 iunie 1994, într-un spital din New York”.

Totuși, „notorietate” e parcă mult spus pentru un rol, la urma urmelor, episodic. După toate aparențele, debutul cinematografic al actriței s-a produs în 1948, în *L'Inconnue du Soir*. A jucat apoi în filme de Carmine Gallone, Mario Camerini; *Une Parisienne* datează din 1957, protagonistă era Brigitte Bardot, mai jucau acolo Charles Boyer și Henri Vidal. În Anglia a turnat în adaptarea pe care Peter Sellers a realizat-o după *Topaze* (1961); în Statele Unite, a apărut în *Two for the Road* (1967), film de Stanley Donen, în același an a jucat într-o peliculă a lui Sidney J. Furie, protagonist fiind Frank Sinatra. Nu a fost niciodată, am impresia, cap de afiș, însă a secondat mari staruri, jucând alături de Gina Lollobrigida, Giulietta Massina, Marina Vlady, Ursula Andr  ss, Andrey Hepburn, Jacqueline Bisset, Maurice Chevalier, Vittorio de Sica, Ugo Tognazzi, Albert Finney, Jean-Louis Trintignant, Gino Cervi.

E mai plauzibil că a stârnit interesul Securității, de va fi existat un dosar Nadia Gray, prin căsătoria cu B  zu Cantacuzino, personaj

ieșit din comun, cu o biografie spectaculoasă. Fiul Mariei Rosetti-Cantacuzino (viitoarea soție a lui George Enescu) a fost un pilot de mare performanță, acrobat aerian, ilustrându-se în misiunile din timpul războiului, ajuns apoi o vreme pilotul Anei Pauker, rămas în Italia în ianuarie 1948 după ce pilotase un avion de pasageri pe ruta Arad-Milano. Se afla oare Nadia Gray în acel avion? Fișa din cartea lui Mihai Pelin nu ne spune nici când au divorțat cei doi, aflăm doar că Băzu Cantacuzino a murit în 1958 la Madrid, cu un an înainte ca Nadia Gray să filmeze sub bagheta lui Fellini.

Una peste alta, e greu de explicat prezența în carte a unor nume din lumea spectacolului. *Jean Yonnel* (1891-1968) a ajuns societar al Comediei Franceze. Tatăl său, ni se comunică în fișă, era bun prieten cu Caragiale: ce semnificație avea această informație și cui va fi folosit ea? Și mai surprinzătoare e prezența lui *Schmidt, Josef*, faimosul cântăreț, vedetă a studiourilor UFA din Berlin, refugiat în Belgia, Franța și, în fine, Elveția, unde moare în 1942. Nu e singurul exemplu prin care cartea lui Mihai Pelin ne sugerează fie că Securitatea se ocupa de morți (alt caz ar fi Elena Văcărescu), fie că brațul lung al Securității acționa și înainte de înființarea instituției, și după desființarea ei (exemple, aici, nenumărate). Mai există o posibilitate: așa cum, în ceea ce-i privește pe scriitori, „un cunoscut critic literar” redacta docte rapoarte și sinteze, la fel vreun reputat critic de film se consacra unei devotate munci de documentare, întru apărarea unor nobile idealuri. Vorba lui Rabelais: „Science sans conscience n’est que ruine de l’âme”.

august 2002

Chestiuni arzătoare în urmă cu câteva săptămâni, televiziunile au difuzat imagini de la un concurs desfășurat în Statele Unite, la prima vedere tot atât de trăsnet ca multe altele. Era un concurs de alăptat: peste o mie de tinere mame luaseră loc în fotoliile unei săli de spectacole și, după ce juriul a constatat că prevederile regulamentului au fost respectate, la un semn au făcut, toate, gestul bine cunoscut. „Provocarea”, ca să mă exprim în jargonul aferent unor atare evenimente, consta în a ține cât mai mult pruncul la sân. Dar, dincolo de performanța în sine, concursul își propunea să transmită un mesaj generos, și anume să atragă atenția asupra avantajelor alăptatului, avantaje neglijate de mamele americane, ce preferă (din rațiuni adesea strict pragmatice) să-i treacă pe sugari la regim de lapte praf.

Legătura privilegiată, până la înțârcare, dintre mamă și copil e o

temă veche. În *Istoria vieții private* a lui Aries și Duby se arată că, încă din secolul al XVI-lea, practica alăptării de către o doică era nerecomandată, ba chiar condamnată, socotindu-se periculoasă hrănirea pruncului cu un „lapte mercenar”. Un anume Secvole de Sainte-Marthe, controlor financiar și primar al orașului Loudun, scrie în 1580 (în urma unei dramatice, dar încheiate cu bine, experiențe familiale) un poem în latinește, *Paedotrophia* (tradus și tipărit un veac mai târziu sub titlul *Paedotrophia ou la Maniere de nourrir les enfants à la mamelle*) unde face un vibrant elogiu alăptatului. Cum totuși practica încredințării copilului unei doici se răspândise, Secvole de Sainte-Marthe dă sfaturi prețioase pentru alegerea unei doici corespunzătoare, care trebuia să fie „nici tânără, nici bătrână; nici grasă, nici slabă; veselă și roșcovană la față, cu pieptul lat, sânii rotunzi și bine dezvoltati” (*Istoria vieții private*, Meridiane, București, 1995, vol. VI, p. 239).

Fapt cu totul remarcabil, problema cu care se confruntă astăzi americanii era de fierbinte actualitate acum un secol pe malurile Dâmboviței. E ceea ce rezultă, mai întâi, din statutele societății „Românii verzi”, în capitolul IV, „Despre datoriile membrilor de sex feminin”, două importante articole sunt consacrate obligațiilor imperioase pe care alăptatul le pune în fața „membrelor mame”: „Art. 48 – Ele sunt datoare a da singure să sugă copiilor, alăptându-i în același timp cu sentimente și idei de român verde, conform statutelor de față. Art. 49 – în cazul când un membru nu ar avea lapte sau, întâmplător, nu i-ar fi sfârșul mamelelor perforat, sau s-ar gădila prea tare, sub niciun cuvânt nu va putea lua o doică străină, care ar da copilului să sugă lapte străin, alăptându-l în același timp cu sentimente și idei străine, ci va fi datoare să ia o doică româncă verde, de preferință o membră activă a societății”.

Cât de importante erau aceste prevederi reiese și din precizarea pe care o face Caragiale în final, arătând că, dacă abaterile de la statut se sancționează gradat – cu avertisment, amendă și excludere (împreună cu declararea vinovatului drept „străin de neam”), în schimb „abaterea de la îndatoririle privitoare la alăptare atrage după sine de la întâia oară pedeapsa excluderii”.

Un alt text al lui Caragiale, *Inițiativa...* (apărut, acesta, în 1909, opt ani după *Românii verzi*), reia chestiunea prin intermediul discuțiilor dintre narator și câțiva amici, adepți înflăcărați ai

statului-providență (cum se zice astăzi) și, firește, inamici nu mai puțin intratabili ai inițiativei private. După ce vedem cum sunt lăsate în voia sorții agricultura și cultura, amicul Mitică pune, furibund, pe tapet problema alăptării: „Monșer, stăm rău! foarte rău! e ceva să-mi dai voie să-ți spun, e trist nu numai pentru noi ca părinți, care orișicum e o durere, nu poți să zici! ca să-ți expui un copil în cea mai fragedă vârstă; (...) dar e trist pentru țara întreagă să te vezi la discreția caprițiului unei doici! pentru că, imaginează-ți că existența unui copil – Sisilica, fetița noastră, de exemplu – este, din cauza ei, periclitată; căci doctorul pretinde că noi n-am păzit-o îndeajuns, și laptele este stricat (...) și firește suntem disperați, încât nu mai avem alt refugiu decât la biberon, fiind de-abia la șase luni!... Și ea, mizerabila! n-a mai avut răbdare! să fi avut măcar încă patru luni: puteam s-o-nțărcăm. (...) Și statul (...) stă cu mâinile-ncrucișate, și nu vrea să se gândească serios, când este vorba de o chestiune care interesează țara întreagă, secerând atâția copii, chemați să dea tributul lor de sânge... Este o chestie mare, domnule, chestia alăptării!... să nu glumim! (...) Auzi! doică fără lapte!... Auzi, doică să... Bravo!... Și statul, indiferent...”

Convins de argumentele amicului Mitică, naratorul înțelege să fie la înălțimea misiunii sale de publicist și abordează frontal problema într-un articol plin de simțire: „O chestiune vitală pentru țara noastră... Chestiunea alăptării... Ce facem cu cetățenii, cu soldații de mâine?... Până când din partea statului această indiferență condamabilă, această criminală incurie?... Până când copilul român... laptele... etc...”

Chiar așa. Până când?

august 2002

O boală gravă

Despre apariția în Uniunea Sovietică a unei noi boli mintale a început să se vorbească în anii '70. Numită când „delir reformist”, când „schizofrenie politică”, boala se caracteriza prin *sindromul opozantului*, cu manifestări extrem de grave, cum ar fi punerea sub semnul întrebării a justetei politicii partidului ori semnalarea abuzurilor comise de putere. Printre cazurile celebre de bolnavi irecuperabili, internați ani mulți în spitale psihiatrice: Natalia Gorbanevskaia, ce făcuse parte din micul grup de persoane care demonstraseră în Piața Roșie, în august 1968, protestând față de intrarea trupelor Pactului de la Varșovia în Cehoslovacia, și generalul Piotr Grigorenko, militant pentru drepturile tătarilor din Crimeea. Boala era, după toate

aparențele, contagioasă, întrucât cazurile s-au înmulțit, nu doar în URSS, ci și în țările zise de democrație populară. Simptomele erau aceleași, la fel și tratamentul. Dezvăluirea acestor practici nu a afectat, pare-se, situația medicilor specializați în „schizofrenie politică”: Tamara Petcernikova, doctorița care a „tratat-o” pe Natalia Gorbanevskaja, continuă să profeseze la trist faimosul Institut Serbski din Moscova. Mai mult, boala este încă și astăzi recunoscută oficial în China, așa cum rezultă din niște extraordinare documente reunite de Human Rights Watch și din care ziarul *Le Monde* a publicat recent câteva fragmente. Astfel, un manual din 1983 a rămas în vigoare, cu singura deosebire că eticheta de „contrarevoluționar” a fost înlocuită cu formulele „activitate subversivă” și „atingerea securității statului”. Manualul definea limpede comportamentul bolnavilor mintal: ei distribuie manifeste în plină zi sau țin discursuri postându-se într-o intersecție ori pe o mare arteră; prinși asupra faptului, își recunosc vina cu toată sinceritatea, fără rezerve, fără scrupule și regrete. În 1994, un psihiatru reputat, Long Qingehun, a reluat chestiunea aducând subtile nuanțări și stabilind o oportună distincție între „simplii paranoici” și „maniicii politici”. Paranoicii, scrie eminentul medic, „îndeobște cunoscuți sub porecla de – nebuni după hârțoage”, se manifestă prin pierderea rațiunii în materie de teorie politică. Oricare ar fi problema politică, ei nu se încred decât în propria lor judecată. Chiar dacă pot să se concentreze asupra cutărui sau cutărui aspect al problemei, în ansamblu se dovedesc suspecti din punct de vedere politic. Apare o contradicție între teorie și poziția lor: ei se opun liniei și concepției politice generale, dar se reclamă de la marxism-leninism și de la materialism. Disidenții, în schimb, (...) nu-și exprimă o opinie politică decât asupra unor chestiuni precise, fără să formuleze o respingere globală”.

Diferențele de comportament îngăduie stabilirea unei tipologii: „Un paranoic va profita de orice prilej pentru a-și promova punctele de vedere, indiferent de moment, de loc, de interlocutor. Un disident politic va alege momentul, locul și interlocutorul, el nu se va exprima în fața primului venit”. Din experiența clinică, merge mai departe doctorul Long Qingehun, rezultă că maniacul politic se exteriorizează în două ipostaze, denumite *procesomania* – unde predomină delirul de persecuție – și *politicomania*, unde primează delirul politic. În această din urmă formă, maniicii sunt obsedați de politica statului, de linia

stabilită de către partid și guvern. Ei se apucă să facă fel de fel de studii și cercetări, să avanseze teorii originale, scoase din mintea lor (bolnavă, se subînțelege). După care încearcă să le popularizeze, prin toate mijloacele imaginabile și inimaginabile, încălcând legile și ajungând, fatalmente, în fața justiției.

Ni se prezintă și un caz concret, ce arată la ce consecințe teribile poate duce boala dacă, bineînțeles, nu e tratată la timp. E vorba de o persoană de vârstă medie care a început să se preocupe de „umanismul modern” și a demisionat de la serviciu. Își petrecea tot timpul închis în casă, scriind texte lungi, mii de cuvinte, pe care le trimitea Academiei de Științe și redacțiilor unor ziare și reviste. După ce toate aceste tentative au eșuat (academicienii și redactorii-șefi fiind sănătoși din punct de vedere politic), a intrat în contact cu cetățeni străini și le-a cerut să-i publice articolele peste hotare, „ceea ce a provocat numeroase și mari dezordini”. În fine, maniacul politic, ajuns în ultimul grad al bolii, a mers până la a distribui tracturi în locuri publice sau „la a afișa manifeste SEMNATE CU NUMELE LUI ADEVĂRAT”. Absolut îngrozitor. Hotărât lucru, doctorul Long a avut a face aici cu un caz disperat, fără nicio șansă de vindecare.

septembrie 2002

Fantasme vechi și noi

Mai nimeni nu-și amintește astăzi de Frantz Fanon, iar când numele lui e pomenit, este pentru că Sartre i-a prefăcut în 1961 o carte, intitulată *Les Damnés de la terre*. Despre această prefăcut am mai scris și nu voi reveni; să notez doar că e unul dintre cele mai siderante texte semnate de Sartre, unde filosoful face apologia violenței și a terorismului. Frantz Fanon era medic psihiatru, originar din Martinica, și devenise un partizan necondiționat al revoluției algeriene. Guvernul provizoriu algerian îl numise de altfel ambasador în Ghana, la Acera. Încă tânăr, la nici treizeci și cinci de ani, se îmbolnăvește de leucemie. Boala nu-i temperează militantismul radical; albi, scria el, trebuie nimiciți fără milă, civilizația europeană trebuie distrusă: „Să părăsim această Europă care nu încetează să vorbească despre oameni în timp ce-i masacrează fără cruțare pretutindeni acolo unde îi întâlnește, la orice colț al străzilor ei, și peste tot în lume. Au trecut secole de când, în numele unei preținse «aventuri spirituale», ea (Europa) sufocă practic cvasitotalitatea omenirii”.

Antieuropean, Fanon era nu mai puțin un antiamerican

înversunat. În *La Force des choses*, al treilea volum al memoriilor sale, Simone de Beauvoir relatează sfârșitul lui Fanon. Fusese trimis să se trateze în Statele Unite, față de care revoluționarul avea o profundă aversiune, America fiind pentru el „țara linșajelor”. Ajuns la Washington, ar fi fost abandonat, pretinde tovarășa de viață a lui Sartre, zece zile la hotel. Transportat în fine la spital, e operat, dar medicii îi mai dau maximum un an de viață. Face o dublă pneumonie și moare curând, puțin după apariția cărții prefăcute de Sartre. În ultimele zile de suferință, delirează și își exteriorizează fantezmele antiamericane. Într-o dimineață i-a spus soției că americanii îl torturaseră din nou noaptea, băgându-l în mașina de spălat. Băiețelul lui, în vârstă de șase ani, era educat în același spirit; intrând în camera de spital și văzându-l pe bolnav sub transfuzie, a început să urle după ajutor; „Săriți! Bandiții l-au tăiat pe tata în bucăți!”. Delirul lui Fanon arăta, în definitiv, limitele propriei lui profesii: în Algeria se ocupase, (și) ca medic psihiatru, de tinerii musulmani ce pregăteau atentate, învățându-i să-și controleze reacțiile când puneau bombe și să reziste psihic sub tortură.

Delirantă, mai ales că nu are scuza situației-limită în care se găsea Fanon, era și aversiunea Simonei de Beauvoir față de Statele Unite. Americanii, citim în același volum de memorii, sunt un „popor de oi”, formând o lume ce reteză orice încercare de originalitate, ce sacralizează succesul și refuză critica; fanatismul anticomunist (celebrul „anticomunism visceral”) duce la renegarea principiilor democratice (proces, epurări, anchete amintind Inchiziția etc). Vocile ce contestă politica americană în lume (sprijinirea, cu grămezi de dolari și cu forța armelor, a dictatorilor în solda Statelor Unite) sunt reduse la tăcere. Tineretul, mai scrie Simone de Beauvoir, e depravat, imbecilizat, nu mai are altă ieșire decât drogurile și violența. Marii scriitori s-au ratat și au devenit de un conformism lamentabil: Steinbeck a eșuat în patriotism, Dos Passos e steril de când a îmbrățișat valorile occidentale, Faulkner se declară solidar cu albi, iar Hemingway, pe lângă că prin individualismul lui exacerbat face jocul capitaliștilor, e – cel puțin așa îi demonstrează Simonei prietenul ei Claude Lauzmann, actualul director de la *Les Temps modernes* – rasist și antisemit (pentru că, în *The Sun Also Rises*, singurul personaj antipatic este evreu).

Nu știu dacă Simone de Beauvoir și Frantz Fanon sunt

menționați în cele două cărți apărute în Franța în această lună, *L'Obsession antiatnericaine. Sonfonctionnement, ses causes, ses inconsequences* a lui Jean-François Revel și *l'ennemi americain: Genealogie de l'antiamericanisme français* a lui Philippe Roger. Oricum, exemple de același calibru cei doi autori aveau nenumărate. În numărul pe august-septembrie din *Esprit* am citit un excelent interviu cu Philippe Roger, care își prezintă cu admirabilă claritate demersul, amintește câteva din poncifele discursului antiamerican și reflectează asupra motivațiilor și finalităților lui. Propaganda comunistă a jucat, în secolul XX, un rol major, și Philippe Roger notează, de pildă, că scriitori comuniști precum Louis Aragon și Roger Vailland mergeau până la a anatemiza frigiderele, instrumente tipic americane menite să agraveze alienarea individului (americani le-ar fi inventat de fapt doar ca să aibă la îndemână cuburi de gheață pentru whisky).

La începutul secolului XX, aproape toate stereotipurile antiamericane sunt deja puse în circulație. Temele principale sunt bine cunoscute: Statele Unite – o țară fără istorie, fără tradiții și fără cultură, un popor de venetici, o natură ostilă, improprie relațiilor interumane, o lume obsedată de profitul imediat și de rentabilitate etc. etc. Ambasador la Washington în 1933, Paul Claudel scrie negru pe alb (preluând un clișeu mai vechi) că în America, din cauza climatului nefavorabil, câinii nu mai latră. Puțin mai târziu, în texte de o cumplită violență, Bernanos sugerează nici mai mult nici mai puțin că pe băncile tribunalului de la Nürnberg ar fi trebuit să se afle civilizația industrială americană. Sistem de echivalențe funcționând și astăzi: de curând, pe un post românesc de televiziune ce comemora tragedia din 11 septembrie, un cunoscut ziarist mereu încruntat declara că, după plecarea „bocancilor sovietici”, ar fi cazul ca și „bocancii” americani să părăsească Europa...

Istoria antiamericanismului românesc se confundă, pe o lungă perioadă, cu propaganda comunistă. În paralel, se consolida – în „România profundă” – o tenace ranchiună, Americii reproșându-i-se că „ne-a vândut la Yalta” (la care va face ecou, simetric, Malta). Din mulțimea de texte antiamericane am ales, ca mostră, o carte din 1956 a lui Mihai Ralea, în *extremul Occident*. Respectând viziunea oficială, cartea aparține unui intelectual de anvergură și probabil, în ochii unora, credibil. Putem face acolo un inventar cvasicomplet al clișeelelor antiamericane și, pe de altă parte, ar fi interesantă punerea în paralel

cu cărți recente, ca de pildă *Sclavii fericiți* a lui Ovidiu Hurduzeu. Așadar:

— Un popor fără istorie și fără cultură: „Fuziunea omului cu pământul nu s-a putut face în America din lipsa de tradiție și istorie a unor locuri în care n-au locuit buncii și strămoșii” (p. 75, citez după ediția de la ESPLA din 1956); în alt loc, vizitând un parc natural cu arbori milenari, Ralea notează că „americanii, fără viață istorică, îi îngrijesc ca pe niște moaște sfinte” (p. 109);

— Robotizarea, omul este sclavul mașinii: „Fabricația standard a oamenilor, în care nu mijeste cel mai mic semn de sinceră personalitate, a obținut o serie de oameni «fantoșă», trași de invizibile sfori, cu mișcările identice și puține ale unui arlechin de tinichea” (p. 9; la Hurduzeu s-ar putea cita pasajul de la p. 93, cu omul „golit de substanță ontologică”);

— Uniformizarea, nivelarea: „De la Atlantic la Pacific aceeași bucătărie, același costum lansat în primăvară sau în toamnă, același film, același slogan” (p. 8);

— Mâncarea americană – nesănătoasă și grețoasă: „Aerul e încărcat cu miros de *gravy* (sos de carne cu ceapă), de untdelemn, de alune americane și, ce e mai teribil, de cuișoare. Dacă la această compoziție olfactivă mai adăugați vaporii de benzină, aveți mirosul obișnuit al tuturor orașelor americane” (p. 14);

— Mizeria extremă a păturilor defavorizate, cu imaginea uluitoare a negrilor care se bat, pentru resturi de mâncare, cu câinii: „un vas de lături zvârlite de la fereastra unui cargobot e disputat aprig de câțiva negri înfometați, în luptă cu câinii cartierului pentru bucățile de carne rămase printre deșeuri” (p. 18);

— Murdăria: pe plajă, „se adună în movile coji de ou, schelete de pui, cutii de sardele” (p. 20); „Străzile sunt murdare, pline de hârtii, de băltoace de petrol, de resturi de alimente azvârlite pe undeva” (p. 90);

— Subcultura: americanii nu citesc decât reviste cu poze, sunt incapabili să urmărească un text mai lung (p. 144);

— Alienarea, lipsa relațiilor firești între oameni: în hoteluri, pretinde Ralea, nu te servește nimeni, degeaba suni, personalul nu vine niciodată, oricum hotelurile sunt murdare și inconfortabile (pp. 19, 78);

— Violența, crima organizată: bandele de gangsteri se războiesc în plin oraș, după o confruntare într-un restaurant, zeci de cadavre

rămân printre sfărâmaturi de mobilă și veselă, altă dată stârvurile, mutilate, sunt zvârlite pe stradă (p. 141; de apropiat cu „reportajele” din revista *Flacăra*, de prin 1980 – îmi amintesc un articol în care se spunea că, mergând pe trotuar, riști să lovești cu piciorul un cap sau o mână căzute din lăzile de gunoi);

— SUA = țara corupției și a bacșișului omniprezent (p. 105);

— SUA = țara dezastrului ecologic: „stepa fără sfârșit nu e întreruptă de glas voios de ciocârlie ori de țârâit de greier. Pasărea n-are ce mânca, fiindcă insecta a fost, ca și musca, răpusă de un toxic” (p. 76).

Peste patruzeci și cinci de ani, Ovidiu Hurduzeu poate conchide, logic, că occidentalii sunt de fapt niște „«sovietici» eficienți și devitalizați care ne oferă cafea fără cofeină, smântână fără grăsimi, bogăție fără bani, trai fără trăire, diferențe fără alteritate, femei fără feminitate, umanitate fără oameni, sclavie fără stăpâni, spiritualitate fără spirit”.

octombrie 2002

În culise

Acum aproape douăzeci de ani, doi profesori de liceu din Le Mans publicau o carte pe cât de amuzantă, pe atât de instructivă, *Mică fabrică de literatură*, unde prezentau activitatea grupului de „literatură potențială”, ai cărui principali animatori au fost Raymond Queneau, Italo Calvino și Georges Perec. Între timp, cei doi au mai scos o serie de cărțuții, la fel de insolite (spre exemplu, un *Dicționar de cuvinte pierdute*), iar acum tipăresc un fel de ghid al secretelor actului de creație, sub titlul *Ce este un scriitor?* Cartea nu e sistematică, dimpotrivă, adună oarecum dezordonat fel de fel de detalii nostime, grupate în jurul câtorva teme (instrumente de scris, obiecte-fetiș, locuri privilegiate, relații familiale, droguri, avataruri editoriale etc.). Iată, de pildă, chestiunea descoperirii vocației de scriitor, descoperire ce se produce uneori la vârste foarte fragede. Borges începe să scrie pe la 6 – 7 ani, încercând să imite pe clasici și în primul rând pe Cervantes. Tot *Don Quijote* îi trezește lui Flaubert, la 9 ani, vocația. Stendhal comite, la 12 ani, o comedie în proză, iar Lobo Antunes se decide, la aceeași vârstă, să-și scrie operele complete. Debutanți precoci, înainte de a împlini 20 de ani, au fost Rimbaud, Radiguet, Françoise Sagan, Françoise Mallet-Joris. Să adaug că, toamna aceasta, piața literară franceză e realmente invadată de romane scrise de adolescenți. Printre

ei – o fată de 13 ani, pe care o cheamă Flavia Bujor și a cărei carte a fost destul de bine primită. În contrast, Marcel Levy a debutat (în 1992) la vârsta de 93 de ani, cu un volum intitulat *Eu și viața, cronici și reflecții ale unui ratat*.

Mulți scriitori, se știe, obișnuiesc să noteze gânduri, impresii de lectură, frânturi de frază etc, în carnete sau pe bucăți de hârtie, cutii de chibrituri, bilete de metrou etc. Ideea poate veni oricând; Paul Léautaud povestește în *Jurnal* cum trecându-i prin minte o imagine pentru povestirea la care lucra, s-a grăbit să o noteze în carnet, numai că pentru asta a trebuit să se desprindă de partenera cu care tocmai făcea dragoste și cu care ajunsese foarte aproape de extazul suprem.

Camus se simțea cel mai bine, și lucra cel mai spornic, la hotel. Alphonse Allais și Jean Genet au murit, de altfel, în camerele lor de hotel, Albert Cossery, personaj legendar al cartierului Saint-Germain-des-Prés, locuiește, din 1945, într-o cămăruță din hotelul Louisiana de pe rue de Seine. Proust, Carlos Onetti, Nabokov scriau de regulă în pat. Sunt, apoi, matinalii și nocturnii; în prima categorie – Valéry, Durrell, în a doua – Mallarmé, Rimbaud, Kafka. Campioni ai rapidității: Diderot, Simenon. Dar și Defoe a scris *Robinson Crusoe* într-o lună, Stendhal, *Mănăstirea din Parma*, în două luni, iar Stevenson a pus pe hârtie *Dr. Jekyll și Mr. Hyde* în trei zile. Înainte de a opta pentru *Germinal*, Zola a ezitat între 54 de variante de titlu, iar pentru *Bestia umană* s-a gândit la un mai puțin de alte 129 de titluri! La întrebarea clasică: „De ce scrieți?” – Byron a răspuns: „Ca să plac femeilor”, Hrabal – „ca să evit să mă sinucid”, iar Valéry – „din slăbiciune”. Jarry a vândut din *l'amour absolut* 15 exemplare, Cioran, în 1949, din *Precis de decomposition*, 20 de exemplare, Beckett, 125 din *En attendant Godot*, Roussel, din *Impressions d'Afrique*, 800 de exemplare în 22 de ani, iar – record absolut – Whitman, din *Fire de iarbă*, în 1855, un exemplar!

Cu atât mai pertinent apare sfatul pe care îl dădea Jean Paulhan unui tânăr scriitor: „Trebuie mai întâi să devii celebru, o să scrii după aceea!”

noiembrie 2002

Un critic tânăr

„Noua critică”, se pare, nu mai există. În schimb, mulți dintre protagoniștii ei continuă să fie într-o formă de zile mari, semn al unei tinereți uimitoare. Octogenarul Jean-Pierre Richard, citeam deunăzi

Într-un reportaj-interviu, își consacră cea mai recentă carte unor juni scriitori contemporani, confirmând o dată în plus curiozitatea lui intelectuală și disponibilitatea față de formule literare experimentale. S-a retras la țară, și-a cumpărat de curând un automobil și singurul indiciu care îi trădează vârsta e, notează reporterul, faptul că rulează foarte încet, cu 25 – 30 de kilometri la oră. E și vârsta, desigur, dar e – cred – și o anume practică a lentorii, îndelung verificată în analizele răbdătoare pe text. Nu altul e demersul mai tânărului (cu un deceniu) Gerard Genette, ajuns acum la al cincilea volum din seria de *Figures*. Principiul e, din nou, acela al temei cu variațiuni. Cartea se prezintă însă, de data aceasta, ca un mozaic, cele cinci secțiuni sunt alcătuite dintr-o multitudine de fragmente a căror succesiune ascultă nu doar de logica demonstrației, ci și de fantezia criticului, dacă nu de hazardul asociațiilor. Digresiuni, paranteze, firul principal e reluat după sinuoase ocolișuri, autorul instituie (așa cum declara într-un interviu acordat traducătoarei lui în românește, Muguraș Constantinescu) un „joc între continuu și discontinuu, care este el însuși continuu de la început până la sfârșit”. Citează vorba unui compozitor (sau interpret? Nici el nu e sigur, oricum a uitat numele lui) după care „muzica nu se află în note, ci între note”; e, cum afirmă în alt loc, o poetică a *intervalului*, iar spațiile albe dintre fragmente marchează un *suspans* al scriiturii și „sugerează cititorului o pauză cu durată variabilă, între suspin și acord de orgă”.

Având o banderolă pe care stă scris titlul unuiia dintre capitole, „Morți de răs” (ca pentru a compensa banalitatea și previzibilul lui *Figuri V*), cartea mustește de umor, iar aici e încă unul din aspectele ce particularizează demersul criticului. În definitiv, el reia discuția – nu se poate mai serioasă – asupra statutului genurilor și asupra relației dintre ele și opera individuală. Spunem că ne place un anume roman, o anume piesă de teatru, dar care este raportul nostru cu *un gen*, un ansamblu de opere reunite într-o aceeași categorie? Discuția demarează prin nararea unei anecdote celebre, aceea cu sultanul care declară, spre consternarea nevestelor sale neglijate, că iubește *un alt harem*. De aici, acrobatic referințe la Aristotel, Proust (sigur, „la bande des jeunes filles en fleurs”), Gide etc. Criticul face, apoi, dovada unei excepționale competențe în domenii neașteptate, cum ar fi jazul sau filmul. Ați observat, ne întreabă Genette, că în filmele de după război Jean Gabin apare întotdeauna, cel puțin o dată, îmbrăcat în pijama, o

pijama – bineînțeles – impecabil călcată și scrobită? Să fie o regulă tacită, un privilegiu acordat actorului, un ritual care, o dată instituit, viza satisfacerea spectatorului, ce se vedea confirmat în așteptările sale? Briliantă e și analiza unui episod din *Columbo*, ce dă *iluzia*, până aproape de final, că transgresează principiul conform căruia doamna Columbo e un personaj fără chip și fără prezență „reală”. Apoi, nenumărate trimiteri la filme de Cukor, Hawks, Capra, Polański, Altman etc. etc. Și la starurile Hollywood-ului, trimiteri ce susțin considerațiile privind moartea western-ului ca gen ori, din contră, vitalitatea comediei sentimentale. În fine, pe lângă povestea cu sultanul și haremul, alte și alte anecdote, „bancuri”, precum și vorbe de spirit celebre, citate și disecate pentru a ilustra diferitele ipostaze ale comicului. Aproape că ești tentat (eu chiar sunt) să le decupezi și să le citezi ca atare. Iată: Oscar Wilde – „A munci din greu este privilegiul celor care n-au nimic altceva de făcut”, Churchill – „Anglia și Statele Unite sunt două țări prietene, pe care nu le desparte decât limba comună”, Léon-Paul Fargue – „De când mi-am ras barba, nu mai recunosc pe nimeni”, „A fi vegetarian n-a împiedicat pe nimeni să fie încornorat” (replică din *Marea iluzie*, filmul lui Renoir), Julien Gracq – „Nu voi schimba nimic în paginile pe care le-am scris, dimpotrivă”, Samuel Beckett – „Nu sunt englez, dimpotrivă”. Ultimele două butade mi-au adus în minte (presiunea actualității?) o frază rostită acum aproape un deceniu de directorul de atunci al SRI: „Noi n-am distrus niciun dosar al fostei Securități: dimpotrivă”.

Iată dar cum poți să fii în același timp erudit și plin de vervă, sistematic și dezinvolt, coerent și surprinzător, riguros și subtil. E lecția, reconfortantă, pe care ne-o dă Genette ale cărei vorbe de spirit, în paranteză fie spus, ar putea și ele figura, la loc de cinste, într-o antologie de gen. Rețin aici una singură, pe care o socotesc nu numai memorabilă, ci în cel mai înalt grad semnificativă pentru „mesajul” cărții: „Mourir derire est une facon de vivre”.

noiembrie 2002

Cui i-e frică de Balzac?

Congresul Partidului Comunist Chinez, al șaisprezecelea la număr, s-a încheiat zilele trecute, scria corespondentul ziarului *Le Monde* la Beijing, într-o „schizofrenie a simbolurilor”. Secera și ciocanul, fanfara Armatei populare de eliberare ce a intonat Internaționala, rezoluții care au întrunit unanimitatea voturilor, dar și

cale liberă pentru intrarea în partid a „forțelor productive înaintate”, formulă pudică desemnându-i pe noii capitaliști. Platforma ideologică a partidului e asemenea unui tort cu mai multe blaturi suprapuse: mai întâi marxism-leninismul, apoi „gândirea Mao Zedong”, urmează „teoria lui Deng Xiaoping” și, în sfârșit, „ideologia directoare” a lui Jiang Zemin, fostul secretar general, care iese astfel glorios de pe scena politică.

Alăturarea acestor patru repere ideologice e un tur de forță și ține de misterele insondabile ale dialecticii chineze. Pățaniile cineastului și scriitorului Dai Sijie reprezintă doar unul dintre exemplele ce arată că nici marxism-leninismul, nici gândirea Mao Zedong nu sunt simple elemente de decor. Am mai scris, aici, despre *Balzac și Micuța Croitoreasă chineză*, romanul lui Dai Sijie apărut în urmă cu doi ani la Gallimard, uriaș succes de librărie – 500.000 de exemplare tiraj și traduceri în treizeci de țări (în România a fost publicat, în 2002, la Editura Polirom). Dai Sijie s-a stabilit în Franța în 1984, iar filmele (printre care *China, durerea mea*) și cartea lui au un puternic caracter autobiografic. Romanul pleacă așadar de la o experiență personală: la începutul anilor '70, adolescentul Dai Sijie, fiu de medici, e trimis la reeducare într-un sat pierdut în munți, aproape de Tibet. Acolo va rezista grație unei șanse extraordinare – găsește o valiză cu cărți, traduceri din Balzac, Flaubert, Dumas, Stendhal, Dostoievski, Dickens, Kipling, Baudelaire etc. Romanul – fermecător, captivant, de o rafinată simplitate – arată că lectura, prin însuși faptul că permite evadarea în imaginar, este o formă de libertate și că – totodată – nicio lectură nu e inocentă, deoarece ea îi poate influența și transforma pe oameni. Cartea reconstituie atmosfera îngrozitoare din timpul așa-numitei „Revoluții culturale”. O imagine completă a fenomenului găsim în excelentul capitol despre China din *Cartea neagră a comunismului*. „Reeducarea revoluționară” i-a vizat pe cei care trebuiau curățați de orice urmă a „mentalității burgheze reacționare”. Cuvintele unui marș revoluționar din acei ani dezvoltă noțiunea de „ereditate de clasă”, prin care erau stigmatizați, de la naștere, categorii întregi de oameni: „Dacă tatăl este un viteaz, fiul e un erou, / Dacă tatăl este un reacționar, fiul e un bou. / Dacă ești revoluționar, atunci vino cu noi, / Dacă nu ești, ieși să te vedem / (...) Ieșiți, să vă vedem! / Din postul vostru blestemat veți fi izgoșiți, / Omorâți! Omorâți! Omorâți!”. Lansată de Mao după ce Marele

Timonier părea a fi scăpat de sub control Gărzile Roșii pe care tot el le inițiasse și le încurajase, Revoluția culturală a însemnat, printre altele, și reprimarea violentă a intelectualilor, în numele purității ideologice și al respingerii influențelor burgheze și occidentale (Gărzile Roșii repetau tot timpul acest citat din Mao: „Clasa capitalistă este pielea; intelectualii sunt firele de păr care cresc pe piele. Când pielea moare, nu mai există păr”). China comunistă a fost un uriaș *gulag*, lagărele numindu-se acolo *la ogai* (n-au dispărut cu totul, în paranteză fie spus, nici astăzi). E greu să avansezi cifre exacte privind numărul victimelor, se estimează însă că peste douăzeci de milioane de oameni au murit în detenție. Nenumărați artiști au fost reduși la tăcere, s-au produs adevărate tragedii, unor pianiști li s-au zdrobit degetele, scriitori, pictori, actori etc. au fost trimiși în lagăre sau la „munca de jos”. Eroii din cartea lui Dai Sijie citesc pe Balzac în traducerea lui Fu Lei; ei bine, Fu Lei este unul dintre cei care n-au suportat „reeducarea” și s-au sinucis.

Filmul pe care Dai Sijie l-a făcut după romanul său a ieșit pe ecranele din Franța luna trecută. Scriitorul-realizator obținuse, după un an (!) de negocieri la Beijing, aprobarea să turneze în China (nu în regiunea unde fusese „reeducat”, ci în altă zonă fixată de autorități, dar, mă rog, în China). Guvernul n-a acceptat însă ca filmul să fie programat în țara de origine a romancierului. A invocat, povestește Dai Sijie într-un interviu, trei motive: imaginea Chinei maoiste ar fi prea negativă; personajul primarului ar fi ridiculizat excesiv; în sfârșit, mesajul filmului ar fi periculos, întrucât se sugerează că romanele lui Balzac și literatura, în genere, sunt în măsură să schimbe viața chinezilor, în 2002, la trei decenii de la evenimentele povestite în carte, ultima mare țară comunistă se teme, încă, de Balzac...

noiembrie 2002

V. Retro

Umbra lui Hoxha. La Tirana

Pentru Ylliet Alicka, viața a început la patruzeci de ani. Până atunci, fusese profesor într-un sat pierdut în munții Albaniei, trimis, ca alți zeci de mii de intelectuali, la reeducare. După 1991, ocupă mai întâi un post important în Ministerul Culturii, iar de câțiva ani lucrează la delegația Comisiei europene de la Tirana. S-a apucat de scris târziu, după ce, în cei unsprezece ani petrecuți în satul agățat de peretele muntelui, reușise să nu devină alcoolic grație lecturilor și traducerilor

pe care le făcea, pentru propria-i plăcere, din textele cântecelor lui Georges Brassens, Leo Ferre și Leonard Cohen. Debutează cu un volum de povestiri, *Lozincile de piatră*, relevând un prozator de o ieșită din comun acuitate a observației și, mai ales, excelând în umor negru, calitate rarisimă la albanezi. Doi ani mai târziu, filmul pe care – la realizat împreună cu Gjergi Xhuvani, *Lozinci*, a fost selecționat la Festivalul de la Cannes, pentru Chenzina realizatorilor. Cartea a apărut în Franța, la Editura Climats, apoi în Portugalia, Polonia și va fi tipărită foarte curând și la Moscova.

„La Cannes, spune zâmbind Alicka, filmul a luat chiar și un premiu, Premiul tineretului, decernat de un juriu format din liceeni. Sunt așadar o tânără speranță”. Două zile mai târziu, Fatos Kongoli, romancier cu patru cărți apărute în Franța și care e doar cu opt ani mai în vârstă, va întări, cumpănindu-și, ca de obicei, vorbele: „Da, da, Ylliet e tânăr, are timp să confirme...”. În orice caz, limpede este că Ylliet Alicka ilustrează o altă mentalitate: are proiecte bine structurate, pregătește un film pe care îl va regiza el însuși (e mare admirator al italienilor, Monicelli, Tornatore, Olmi), își face, inteligent și fără să devină agasant, publicitate căutând să fie tradus și în alte țări, nu numai în Franța care – la consacrat pe Kadaré. Suntem la Rozafa, socotit cel mai „șic” restaurant din Tirana, împreună cu Claude Arnaud, autor al unui roman despre Albania și prieten al lui Yusuf Vrioni, și Samuel Richard, atașatul cultural de la Ambasada Franței, vechi prieten grație căruia mă aflu aici, invitat la un colocviu care îl omagiază pe Vrioni și propune o dezbatere despre „Cenzură, scriitură, traduceri”. Ylliet nu va participa la colocviu, în fond, cum n-a scris nimic înainte de 1991, n-ar prea avea mare lucru de spus. Colocviul se desfășoară la „Piramidă”, numele sub care e *cunoscut acum* mausoleul lui Enver Hoxha, transformat în centru cultural și în săli de expoziții. Văd câteva cărți poștale vechi și constat că lucrările colocviului au loc chiar în spațiul unde era depus sicriul lui Hoxha. Pe un perete al sălii, în nișe săpate în marmură, erau expuse decorațiile și câteva dintre obiectele personale ale conducătorului. În locul lor, sunt acum cărțile traduse în ultimii ani, grație mai ales unui program elaborat de Casa Cărții și a Comunicării, finanțată de Fundația Soros: Gombrich, Karl Popper, Hannah Arendt, Walter Benjamim, Calvino, Edgar Morin etc. Printre cei zece participanți la colocviu, traducătorii sunt majoritari, nu numai fiindcă e omagiată memoria lui Vrioni, ci și pentru că

traducerile au reprezentat, sub teribila, halucinanta dictatură comunistă, o formă de supraviețuire și de „rezistență prin cultură”. Dar și, după cum aveam să constat curând, un mod de dedublare, o dedublare împinsă la ultimele limite, pe măsura regimului și a liderului său, cel mai longeviv din țările comuniste est-europene.

Extraordinarul personaj care a fost Yusuf Vironi poate fi socotit în acest sens un caz emblematic. Și-a povestit viața într-o carte superbă, scrisă împreună cu Eric Faye, *Mondes effaces. Souvenirs d'un européen* (J.C. Lattes, 1998). S-a născut în 1916 și a copilărit la Paris, unde tatăl său, fost prim-ministru, era ambasador. Familia cumpărase un apartament pe avenue Victor Hugo pe care Vironi va fi obligat să-l cedeze în anii '70, pe o sumă derizorie, statului albanez. Adolescența și tinerețea înseamnă insula Corfu, Italia, Elveția, Parisul bineînțeles: joacă tenis, hochei pe gheață (face parte din echipa „Francezii zburători”), la Roma îl cunoaște pe Visconti, viață mondenă, are o idilă cu actrița Micheline Presles, pe care o va revedea, după mai bine de o jumătate de veac, la Paris. Sora lui se va căsători cu un ambasador italian, un frate va deveni înalt funcționar la UNESCO. Se întoarce în Albania, în 1947 e arestat, face doisprezece ani de pușcărie și lagăr, lucrează, printre altele, la pista aeroportului din Tirana. Eliberat în 1959 reușește, cu mare greutate, să obțină un post de traducător. Hazardul face să fie ales pentru a traduce *Generalul armatei moarte*. Romanul cunoaște un succes enorm în Franța, iar Vironi se impune ca traducătorul titrat al lui Kadaré, deși la început numele lui nu este menționat pe copertă. Dar e numit, curând, traducătorul oficial al lui Enver Hoxha! Revede Parisul în 1989, grație intervenției Ministerului francez de Externe. Trăise, vreme de patru decenii, în două lumi paralele, avusese, cum bine spune Eric Faye, copilăria lui Nabokov și până la un punct – destinul lui Soljenițin, pentru ca, la 80 de ani, să ajungă ambasadorul Albaniei la UNESCO. O fabuloasă capacitate de a supraviețui infernului, dar nu e, așa cum vom vedea, un caz singular.

Memoriile lui Yusuf Vironi i-au stimulat și pe alții. Cazul cel mai interesant este acela al lui Edmond Tupja, socotit astăzi, după dispariția lui Vironi, cel mai bun traducător în franceză. El este, de altfel, autorul versiunilor franțuzești ale romanelor lui Fatos Kongoli, patru la număr, care au apărut, din 1995 încoace, la Editura Rivages-Payot. Abia trecut de 55 de ani, Edmond Tupja e un bărbat elegant, rasat, ceremonios (un adevărat *homme à femmes*, mi-a șoptit

cineva care îl cunoaște bine), vorbind o franceză impecabilă. A scos anul trecut, la Editura L'Harmattan, o carte cu titlul *Souvenirs d'un traducteur. J'étais l'interprete du tyran albanais Enver Hoxha*. Cartea nu are, nici pe departe, calitățile literare ale memoriilor lui Vrioni (dar acolo, cu siguranță, Eric Faye – prezentat drept coautor – a jucat un rol important). Și biografia lui Tupja e complet diferită de aceea a lui Vrioni. Edmond Tupja a fost unul din cei patru studenți albanezi trimiși, în 1967, să-și facă studiile complete în Franța (o ciudățenie a regimului lui Hoxha este că a continuat să trimită, chiar și în anii '80, tineri la studii în Franța; în marea lor majoritate copii de înalți demnitari de partid, ei formează acum bună parte din elita politică și economică a Albaniei „în tranziție”). Tupja a stat cinci ani la Paris, a locuit în Cartierul Latin și a participat, activ și convins, la revolta studentească din mai '68 (nu uită să amintească nici acum, glumind, dar nu fără o anume mândrie, că e un *ancien soixante-huitard*). Întors în țară, îl așteaptă o carieră brillantă. Dar prima lui soție e fiica unui mare ștab din partid care cade în dizgrație. Tupja divorțează pentru a-și salva situația, nu înainte de a face un stagiul la țară, unde e trimis pentru „reeducare”. Istoria se repetă cu a doua soție, urmând un nou divorț.

Toate aceste pățanii conjugale sunt eludate în carte, autorul preferând să insiste pe teroarea instaurată de Hoxha și care lovea în familii întregi (și Vrioni, într-adevăr, povestește că n-a avut tăria să rămână în străinătate, la primele „ieșiri” de la mijlocul anilor '80, de teama consecințelor pe care le-ar fi suportat familia lui). Totuși, grație celor două divorțuri, Tupja ajunge interpretul oficial al lui Hoxha. Reconstituie, nu fără umor, scene memorabile, întâlniri ale lui Hoxha cu Norodom Sihanouk sau cu delegații ale unor partide comuniste frățeste (cam la atât se mărgineau relațiile internaționale ale Albaniei, adusă de paranoicul ei lider într-o stare de izolare cvasitotală). Detalii interesante, apoi, despre lecturile lui Hoxha, care făcuse pe vremuri câțiva ani de facultate în Franța (precum cutare conducător al Khmerilor roșii, mare iubitor de Verlaine). Autorii preferați ai lui Enver Hoxha erau Chateaubriand, simbolistii (exceptându-l pe Mallarmé – „prea obscur”), Baudelaire. Firește, toți acești scriitori erau interziși în Albania... Remarcabil e și portretul teribilului Mehmet Shehu, fost luptător în brigăzile internaționale din Spania (unde ar fi ucis, sugrumându-l cu propriile-i mâini, pe un „trădător”), ajuns

prim-ministru, „sinucis” în 1981, ca și unul din fiii lui. Ceilalți doi fii și soția lui Shehu sunt condamnați la închisoare (soția va muri în detenție), unul din băieți, Bashkim Shehu, după ce face nouă ani de pușcărie și după căderea lui Ramiz Alia, succesorul lui Hoxha, va traduce în albaneză *Gândirea captivă* a lui Miłosz și va deveni un romancier important, stabilindu-se, deocamdată, la Barcelona. Dar să revenim la Tupja: după 1991 traduce Proust (*Un amour de Swann...*), Julien Gracq, Sartre. Fostul interpret a lui Hoxha se declară în continuare un om de stânga, spune că ar relua, și astăzi, argumentele pe care Sartre le folosea în polemica lui cu Camus...

Destine ce ilustrează uimitoarea dedublare în care s-au instalat acești intelectuali de prim rang care au supraviețuit și apoi, în chip miraculos, au renăscut. Au acceptat compromisurile ca pe o fatalitate. Dar nu găsim oare, în Cărticica Roșie a lui Mao, o frază care spune: „Mă revolt prin supunere”? Sigur, nu toți au adoptat această strategie. Fatos Lubonja, deținut politic până în 1991, se lansează, la colocviu, într-un atac în regulă la adresa lui Kadaré. N-a fost Kadaré, singurul „produs” exportabil al Albaniei comuniste, deputat, n-a avut el o situație privilegiată, ceea ce îi va îngădui să declare că „libertatea n-are legătură directă cu literatura”? Kadaré, celebritate mondială, tradus de fostul deținut Vrioni ce visa, asemenea lui Cioran, „la o lume unde s-ar muri pentru o virgulă”. Kadaré născut, culmea culmilor, la Gjirokaster, orașul unde s-a născut și Enver Hoxha.

decembrie 2002

Tirana, Gjirokaster, Sarande

Conform indicației exprese date de Hoxha, blocurile din Tirana trebuiau să fie, toate, cu patru etaje. Bună parte din capitala Albaniei seamănă cu un cartier de locuințe confort doi de la Bârlad sau de la Medgidia. Dar, de zece ani încoace, la parterul blocurilor au apărut restaurante, cafenele, magazine. Pe străzi – desfundate, noroioase când plouă, acoperite cu un covor de praf când e cald și uscat – e o permanentă animație, terasele cafenelelor sunt pline, la mese se stă la taclale, atmosfera e de oraș mediteranean. Foarte dinamicul primar al Tiranei, Edi Rama, bărbat tânăr și cu statură de rugbist, fost pictor, a avut ideea de a înviora fațadele blocurilor cu pete de culoare. Distribuite capricios, ca într-un tablou abstract, pătratele și dreptunghiurile roșii, verzi, galbene, mov te mai fac să uiți aspectul mizerabil al blocurilor. Fostul „cartier închis” din centru, unde locuiau

demnitarilor partidului, e acum zonă comercială de lux. Închisă (la propriu, întrucât e înconjurată de un zid înalt) a rămas însă zona ambasadelor, consulatelor și locuințelor diplomaților; la fiecare capăt al străzii – largi, cu o vegetație debordantă – sunt bariere păzite de polițiști, în oraș se ridică pretutindeni clădiri noi, vile mai ales, contrastând frapant cu monotonia dezolantă a blocurilor comuniste. Foarte multe din noile case au fost construite fără autorizație (despre proveniența banilor nici nu e cazul să mai vorbim), iar primarul Edi Rama (pe care Samuel Richard, bun cunoscător al realităților bucureștene, mi l-a prezentat drept un „Bănescu al Albaniei”) dăruiește zeci, sute de clădiri nou-nouțe, în special acelea înălțate pe malurile râului Lâna (Dâmbovița, cum ar veni), încât zona respectivă arată de parcă ar fi suferit un bombardament. Pe șosele și pe străzi – Mercedesuri lungi și masive, modele vechi în majoritate: e mașina națională, singura socotită capabilă să reziste pe drumurile ce duc în nord sau către Gjirokaster ori Sarandë. Când automobilul își dă obștescul sfârșit, e lăsat să putrezească pe marginea șoselei sau e împins într-o râpă. La fel putrezesc, abandonate pe unde s-a nimerit, vechile camioane chinezești. Cimitirele de mașini au devenit parte componentă a peisajului, ca și grămezile de gunoaie, saci de plastic, bidoane etc, zone întregi din țară nebeneficiind de servicii de salubritate.

Îleșim din Tirana către Durres, la o intersecție ajungem din urmă o motocicletă prevăzută în spate cu o mică platformă pe care stau în picioare, într-un echilibru precar, o țărancă în vârstă, o vacă și un vițel. Șoseaua e în stare foarte bună vreo patruzeci de kilometri, după care, brusc, intrăm pe un drum cu vagi urme de bitum, tot mai îngust și mai accidentat, pe care îl vom urma până în sud. În stânga se vede un coș de uzină transformat în minaret. Traversăm zona petroliferă: nici tipenie de om, câteva sonde arhaice funcționează totuși, în jur cisterne abandonate, ruginite, mormane de metal prăvălite în mătrea neagră. De la Tepelene urcăm către Gjirokaster, „orașul de piatră”, pe care îl știam din cartea lui Kadaré (cu fotografii, minunate, de Étienne Revault), apărută în 1997 la Editura Michalon. Agățat de peretele muntelui, orașul e o neverosimilă aglomerare de case din piatră (și acoperișurile sunt din pietre plate, puse cu grijă una peste alta), multe locuințe sunt abandonate, stau gata să se prăbușească. E orașul natal al lui Enver Hoxha și al lui Kadaré. Casa dictatorului nu mai e muzeu, în schimb a

căpătat acest statut de casa natală a scriitorului. Hoxha, povestește Kadaré, decretase că orașul va fi îngrijit și protejat prin „forțe proprii”. Decizie catastrofală, deoarece Albania nu avea, firește, resursele financiare necesare; se așteaptă, acum, ca orașul să intre sub protecția UNESCO. Deasupra, chiar pe vârful muntelui, e fortăreața, ce a servit vreme de veacuri și sub turci, și sub monarhie, și sub comuniști drept pușcărie. Dar Hoxha a decis la un moment dat să desființeze închisoarea (înlocuind-o cu un... depozit de brânzeturi), pentru că, scrie Kadaré, era prea vizibilă, prea „transparentă”; închisorile secrete, lagărele invizibile ce se aflau peste tot în Albania erau incomparabil mai înfricoșătoare decât vechea citadelă din Evul Mediu. A rămas însă, cu o aripă înclinată către peretele abrupt sub care începe țesătura de piatră a orașului, carcasa unui mic avion american, constrâns să aterizeze, capturat de albanezi în 1957: era imaginea, ce se dorea exemplară și mobilizatoare, a rezistenței Albaniei comuniste în fața imperialismului american... Ajungem la Sarande către seară și urcăm la citadelă. Ruinele (pe un perete exterior se mai zăresc urme de frescă, citadela a devenit la un moment dat mănăstire) au fost restaurate și transformate, acum acolo se află un bar și un restaurant de lux, la intrare sunt expuse fotografii cu Silvio Berlusconi, care a vizitat locurile și în cinstea căruia s-a dat o masă oficială. Proprietarul noului ansamblu turistic (ne informează ghidul nostru improvizat, Gezim, șoferul de taxi) este secretarul general al Partidului Socialist, partidul aflat astăzi la putere. De sus, orașul și golful oferă o priveliște mirifică, luminile îi dau un aer de stațiune de pe Coasta de Azur. A doua zi, impresia va trebui corectată: luminile proveneau în bună parte de la miniblocurile mizere construite în anii socialismului. Dar, și aici, e o febră extraordinară a construcțiilor: pe faleză au apărut două hoteluri moderne și arătoase (unul dintre ele a fost refăcut după ce fusese devastat în tulburările din 1997), peste tot au răsărit vile, multe sunt mici hoteluri familiale, foarte bine finisate și cu dotări la nivel european. Gezim (numele lui înseamnă „bucurie” în albaneză, iar șoferul este – cum să nu crezi în predestinarea onomastică? – un colos debordând de vitalitate și bună dispoziție) ne duce, pe un drumeag care la un moment dat pare că se pierde într-o râpă, la un restaurant excelent, cu fructe de mare și pește prins, suntem asigurați, chiar cu patru ore înainte. Serviciul e ireproșabil, *raki-ul* tare și aromat, vinul rose italianesc se lasă băut, iar Gezim, care s-a instalat cu noi la masă

fără complexe, punându-și în față cele două telefoane mobile, e tot mai euforic și nu se lasă până nu ne face legătura cu fata lui, aflată la studii în... Norvegia. La fel ca toți proprietarii de hoteluri și restaurante, Gezim e în așteptarea turiștilor străini care vor veni într-o bună zi pe coasta albaneză, mai ales că insula Corfu e chiar în față, poți face – teoretic – foarte ușor naveta cu feribotul. Peisajele sunt, într-adevăr, fabuloase. Apa mării e transparentă și pură, plajele sunt protejate de golfuri naturale, muntele e chiar lângă apă, drumul șerpuiește pe marginea prăpastiei. De la Sarande mergem la Butrint, cu cetatea antică și vestigiile creștine, urcăm apoi spre nord, către Dhermi și Vlora. Toată coasta e împânzită cu faimoasele buncăre pe care Hoxha le-a construit pentru a apăra Albania de dușmani. Or, în mintea bolnavă a dictatorului comunist, dușmani erau toate statele lumii, de la SUA la URSS, de la China la Grecia și de la Italia la Iugoslavia. Așa că au fost construite vreo șapte sute de mii de cazemate, în munți, în livezi, pe câmp, pe plajă, unde urmau să se instaleze câte unul sau doi albanezi, în așa fel încât războiul să fie un război al întregului popor („doctrină” care ne sună și nouă familiar...). Buncărele de pe plajă sunt asemenea unor carapace de broască țestoasă, unele cazemate n-au apucat să fie instalate și zac prăvălite cu picioarele în sus... La Porto Palermo, pe lângă o (altă) fortăreață a lui Ali Pașa, vedem, într-un mic golf, fosta bază militară a submarinelor sovietice. Intrarea, acoperită cu o enormă poartă metalică, e săpată în munte, se zice că s-ar mai afla acolo niște submarine pentru că Hoxha, când a rupt relațiile cu Moscova, ar fi confiscat vapoarele, submarinele și avioanele aflate în bazele albaneze. Imaginea e halucinantă, pare un decor dintr-un film cu James Bond. Traversăm Vlora unde, în piața centrală, are loc un concert de muzică populară. Estrada e toată îmbrăcată în roșu, pe scenă – grupuri folclorice, în piață – oameni îmbrăcați sărăcăcios, orașul e unul din acelea care suferă de pe urma dezafectării fabricilor. Înainte de a ajunge la Tirana, facem un ocol către Durres. Suntem invitații lui Julien R., personaj celebru în mediile albaneze „brânșate”, un francez care s-a instalat aici acum două decenii, a devenit un om de afaceri prosper, iar de câțiva ani s-a lansat în mass-media, e proprietarul principalului canal de televiziune (excelent, de altfel), al unui post de radio și al mai multor publicații. Aflu cu uimire că există în Albania 18 (optsprezece) posturi de televiziune la Tirana și încă vreo 60 de posturi locale... Gazda, cu alură de play-boy, locuiește într-o

vilă somptuoasă în fosta zonă rezidențială a liderilor de partid. Printre invitați – cineastul Kujtin Cashku și soția sa, Nora, pianistă. Au studiat la București în anii '70 și declară că a fost cea mai frumoasă perioadă a vieții lor și că, după întoarcerea în Albania, visau la România ca la țărâmul libertății. Ca să vezi... La masă mai sunt câțiva diplomați, apoi un june francez despre care aflu ulterior că e patronul unei firme de telefoane erotice, în fine scriitoarea Jeanne Cordelier, autoarea bestsellerului *La Derobade* unde își povestea viața de fostă prostituată. Enigmaticul Julien R. scoate și un săptămânal, gen *L'Express*, tipărit în condiții grafice ireproșabile. Consilier special al redacției e – cine credeți?

— Ismail Kadaré. Pe coperta ultimului număr – o fotografie ce însoțește anunțul unei premiere de la un teatru privat din Tirana: premiera cu *Monologurile vaginului*. Am certitudinea că Enver Hoxha se răsucesce, din nou, în mormânt...

decembrie 2002

Lozincile de piatră

Cele treisprezece povestiri (s-ar zice că autorul nu e superstițios) care alcătuiesc volumul lui Ylliet Alicka, *Lozincile de piatră* (apărut în traducere franceză la Editura Climats), frapază prin economia mijloacelor narative și prin umorul negru. E o proză de observație a banalului cotidian, numai că „normalitatea” în care a trăit Albania vreme de decenii e una a absurdului și a aberației devenite norme de viață. Trei tineri găsesc, în anii '70, soluții care de care mai ingenioase pentru a se invita la una din puținele familii ce aveau, atunci, televizor. Doi bătrâni vin în capitală să facă figurație (așa cere un vechi obicei) la o nuntă: se izbesc, la tot pasul, de aroganța și dezinvoltura orașenilor, iar periplul lor pe străzile prăfuite ale Tiranei ajunge să semene cu deambulările unor provinciali ajunși peste noapte într-o mare metropolă. În *Poveste de dragoste avem* o dramă caracteristică perioadei în care regimul hotărâse ruptura de Moscova: un inginer ce se căsătorise în URSS e arestat și condamnat pentru „activități ostile”; scenele zguduitoare din pușcărie și de la tribunal sunt relatate, cu imbecilă suficiență, de un fost milițian. În altă povestire (unde acțiunea se mută în zilele noastre) îl cunoaștem pe Nardi, un gangster fioros ce se îndrăgostește ca un adolescent. Responsabilul de la morgă, pe nume Adonis, mută, pentru câteva *leka* bacșiș, cadavrele dintr-un congelator în altul și oferă solicitantului,

căruia îi murise tatăl, locul cel mai bun; e vorba, în fapt, de singurul congelator care funcționează cum trebuie și, fiindcă e plină vară, locul respectiv e greu de obținut. Majoritatea povestirilor au drept cadru Albania comunistă și câteva dintre ele sunt în chip evident „trase” din avatarurile existențiale ale scriitorului. Mă întreb cum a reușit recenzentul din *Le Monde* turul de forță de a conchide că, în viziunea lui Ylliet Alicka, nu e nicio diferență între tirania comunistă și „anarhia liberală” ce domnește astăzi în Albania și că „vigilența proletară și atotputernicia dolarului duc la aceleași rezultate”. Ciudat mod de a reabilita comunismul, dar practica aceasta a devenit în *Le Monde*, vai, curentă.

Povestirea titulară, după care s-a făcut un film prezentat la Cannes în 2002, e o mică bijuterie. Naratorul își amintește de sfârșitul anilor '70, când fusese trimis profesor într-un sat din nordul Albaniei. Ca peste tot, cadrele didactice și elevii au obligația să scrie pe pereții munților lozinci din pietre, pe care trebuie apoi să le îngrijească atent. Profesorilor mai norocoși (ori mai bine văzuți de organele de partid locale) li se repartizează lozinci scurte, iar elevii, la rândul lor, se îngrămădesc să-și aleagă literele mai ușoare sau – șansă extraordinară – virgulele și punctele. Cum juna Diana, profesoara de matematică, refuzase avansurile erotice ale directorului școlii, acesta se răzbună atribuindu-i lozinca cea mai lungă: „Să cucerim dealurile și vârfurile munților și să le facem la fel de roditoare precum câmpiile!”. Un caz care zguduie comunitatea este acela al unui fost învățător ce continua, de cincisprezece ani, să curețe pietrele ce alcătuiau lozinca „Vietnamul va învinge!”. Lozinca fusese plasată, din întâmplare, într-un loc mai ferit și nimeni nu-i mai dăduse atenție. Chestiune gravă pentru activiștii de partid: învățătorul era un sabotor ce păstrase deliberat lozinca sau un inconștient care nu se informa asupra situației internaționale și ignora că războiul din Vietnam se terminase de mult? Vinovatul, tremurând ca o frunză, își face autocritica, se angajează să nu mai repete astfel de greșeli și propune, drept semn al maturizării sale politice, să scrie o nouă lozincă: Jos labelle de pe Vietnam!”

Protagonistul povestește toate acestea, la mijlocul anilor '90, directoarei unui liceu din sudul Franței, unde se afla în schimb de experiență. Franțuzaica ascultă cu mult interes și găsește întreaga poveste „exotică”. A doua zi, eroul, admirând superbe coline ale peisajului meridional, nu se poate împiedica să nu exclame în gând: „Ce

păcat! E o țară ideală pentru lozinci!"

Ianuarie 2003

Un tablou cu cântec

Deși, prin forța lucrurilor, cunoșteam foarte bine toată povestea, am citit cu încântare textul lui Adrian Cioroianu din numărul trecut al *Dilemei*. Grație talentului povestitorului, în primul rând, dar și fiindcă relatarea e, *pour unefois*, exactă. Când publicam în *Dialog*, acum două decenii, tabloul lui Dan Hatmanu în care Ștefan cel Mare dă noroc cu Nicolae și Elena Ceaușescu, nu bănuiam că, peste ani, șotia noastră va genera mai multe povești suprapuse. Atunci, într-adevăr, așa cum bine observă Adrian Cioroianu, cei care erau pe aceeași lungime de undă cu noi „au zis că făcătura redacției e un mișto total”. A spus-o, la *Europa liberă*, și doamna Monica Lovinescu (îi trimisese revista, așa cum făceam de obicei, „pe căi ocolite”, ca să folosesc limbajul consacrat pentru astfel de situații). Relatând, la rândul lui, faptele în *Cenzura în România. Schiță istorică introductivă* (2000), Adrian Marino le încadrează în șirul de evenimente ce au culminat cu perchezițiile și ancheta din mai 1983 ce ne-au vizat pe noi, denumiți în documentele Securității (acelea publicate cu țârâita în *Cartea alba*) „grupul de la Iași” (dar asta e o altă poveste, mult mai complicată). Numai că domnul Marino crede că am fi greșit față de cenzură reproducând un tablou „interzis” de Dan Hatmanu, „cu titlul aparent derutant *Omagiu*”. În realitate, opera cu pricina nu era câtuși de puțin interzisă (e drept însă că, după toată tărășenia cu *Dialogul*, nu știu să mai fi fost reprodușă undeva), iar titlul ei nu era *Omagiu*, ci *Istorie*, titlu a cărui paternitate o revendic: l-am inventat, spre amuzamentul lui Sorin Antohi, care adusese reproducerea fotografică, dar uitase să-l întrebe pe autor cum își botezase tabloul.

O interpretare apropiată de aceea a lui Adrian Cioroianu a propus Mihai Dinu Gheorghiu în niște „Amintiri necenzurate despre cenzură” (*Monitorul de Iași*, 30 iulie 1999) – Implicat el însuși în aventurile *Dialogului*, M.D.G. notează că, „datorită contextului, anumite lucruri puteau să capete o semnificație subversivă indiferent de intențiile reale ale autorului, astfel încât chiar texte sau imagini «neutre» ori chiar conforme («pe linie») să apară drept aluzive, subversive, «rău» intenționate...”. Și mai departe: „O performanță în acest sens a fost publicarea reproducerii unui tablou semnat de Dan Hatmanu pe prima pagină a *Dialogului*, care reprezenta cuplul

prezidențial ciocnind o cupă de șampanie cu Ștefan cel Mare, acesta scoțând mâna cu paharul dintr-un celebru tablou votiv (Putna?). Performanța era mai întâi a lui Hatmanu, care a folosit o tehnică suprarealistă (animând un tablou într-un tablou, combinând o reproducere și un portret într-o manieră «postmodernă»). În târg s-a răspândit zvonul că *Dialogul* a publicat o caricatură a lui Ceaușescu (!), ceea ce era nu doar imposibil, dar și inexact, în raport cu calitatea portretelor «realiste» ale lui Nicolae și Elenei, Hatmanu fiind un foarte bun portretist. Mai mult decât atât, tabloul respectiv era comanda Comitetului Județean de Partid și deci o ilustrare a genului «neovotiv» și a prostituției artistice. Cum în acei ani realitatea întrecea ficțiunea în umor involuntar, tabloul era în felul lui o capodoperă de ambiguitate (unde va fi fiind acum?!) și o ilustrație a bizantinismului «iepocii».

Habent suafata tabulaepictae, sunt tentat să exclam parafrazând o celebră vorbă... Dar ia să vedem care este, astăzi, părerea creatorului. Într-un interviu acordat revistei *Opinia studentescă* (20 – 26 martie 2000), Dan Hatmanu declară că tabloul conținea (ați ghicit!) „o mare ironie”. Numai că explicațiile pe care le dă pictorul sunt destul de derutante. Astfel, spune domnia sa, *cupa* lui Ștefan cel Mare era plină în timp ce *paharele* pe care le aveau în mână Elena și Nicolae Ceaușescu „erau cu foarte puțin vin în ele” (a se observa și contrastul *cupă-pahare*, contrast probabil el însuși subversiv). De aici au pornit fel de fel de discuții, iar cineva i-a povestit pictorului că s-ar fi făcut observații răuvoitoare de genul: „Cum, Ștefan cel Mare are băutură în pahar și conducătorii noștri n-au? înseamnă că au băut, înseamnă că-s bețivi...”

Ca să vezi de unde sare *schepsisull* și cum totul depinde de unghiul de vedere: paharul ți se poate părea fie pe jumătate plin, fie pe jumătate gol.

Apropo de unghiul de vedere, încă o istorioară suprapusă. În *Memoriile* sale, Șostakovici povestește că Stalin ordonase împușcarea mai multor pictori, nemulțumit de modul în care aceștia îi realizau portretul. Stalin dorea, scrie compozitorul, să fie înfățișat „ca un bărbat înalt, cu brațe puternice și cu mâinile de dimensiuni egale”. Un pictor, pe nume Nalbandian, a găsit soluția salvatoare. Fructificând creator o sugestie dată de Maiakovski, el a inventat poziția raței: „Pictorul trebuie să-și privească modelul așa cum o rață privește un balcon”. Adoptând această poziție, Nalbandian a pictat un tablou reușit, iar

artiștii sovietici i-au urmat exemplul.

Se non è vero...

Ianuarie 2003

O lume dispărută

Extraordinara aventură a Editurii Grasset a găsit în Henry Müller nu numai un martor privilegiat, ci și un memorialist plin de har. Müller e angajat la editură în noiembrie 1923; optează pentru această meserie din pură pasiune, familia îl pregătea pentru cariera de bancher. Începe pe un post foarte modest, urcă toate treptele ierarhiei și ajunge secretar general și director literar. Rămâne la editură vreme de două decenii. Bărbat plin de farmec, sportiv, monden, cu mare succes la femei, e lovit de o boală gravă și paralizează înainte de a fi împlinit cincizeci de ani; și-a păstrat însă umorul și nonșalanța, fără de care, cum spune el însuși, viața n-ar fi decât o farsă sinistră. A publicat o primă carte de memorialistică în 1952, *Trei pași în urmă*, reeditată acum de La Table ronde.

Figura centrală este, desigur, Bernard Grasset, marele rival, în perioada interbelică, al lui Gallimard. Cu intuiții geniale și cu inițiative publicitare ce au revoluționat profesia, Grasset era cunoscut îndeosebi grație celor *patru M*, autori pe care îi lansase și îi consacrase: Mauriac, Maurois, Montherlant, Morand. Două operațiuni promoționale au rămas celebre, cea pentru romanul lui Louis Hemon, *Maria Chapdelaine*, și, doi ani mai târziu, în 1923, pentru *Le Diable au corps*, cartea lui Raymond Radiguet, adolescentul de șaptesprezece ani cu o trecere fulgurantă prin literatură (moare la douăzeci): Grasset concepe atunci un clip publicitar ce va fi proiectat, la jurnalul de actualități, în sălile de cinema. Campion al „loviturilor” spectaculoase, Grasset a cunoscut și eșecuri nu mai puțin răsunătoare. L-a pierdut pe Proust în favoarea lui Gallimard, deși în această poveste el se pare că a cedat pentru a nu-i complica existența – și așa destul de complicată autorului *Căutării timpului pierdut*. Müller citează și alte exemple: la sfatul filosofului Gabriel Marcel (pentru un timp lector la editură) e respinsă *Cartea de la San Michele* a lui Axei Munthe, uriaș succes de librărie în perioada interbelică. În 1938, Müller primește prin poștă un manuscris semnat de un colonel al cărui nume era total necunoscut; textul e frunzărit neatent, expeditorului i se trimite o scrisoare-tip de refuz, în termeni politicoși: cartea apare în altă parte, iar colonelul se numea Charles de Gaulle.

Fascinantă e reconstituirea atmosferei din cadrul editurii, unde se lucrează într-o manieră ce distonează flagrant cu ritmurile și metodele de astăzi. Manuscrisele stăteau într-o indicibilă dezordine și e de mirare că nu se pierdeau texte. Redactorii, foarte puțini, se bazau pe fler, citeau începutul și sfârșitul, mai deschideau la întâmplare și parcurgeau încă vreo douăzeci de rânduri. Manuscrisele reținute erau, în schimb, parcurse cu atenție, adnotate, foarte adesea le citea Bernard Grasset în persoană. Campaniile promoționale mizau mult pe ziare și pe criticii importanți, fără a fi uitate personalitățile mondene (VIP-urile) a căror opinie – orală – conta. În nu puține cazuri, se trimiteau gratuit – în cadrul serviciului de presă – sute de exemplare. Și, ca o ciudățenie, să notăm că Müller era singurul din editură care știa... limba engleză. Ceea ce nu împiedica încheierea unor contracte de traducere avantajoase, chiar dacă, spre exemplu, o americană, achiziționând drepturile pentru romanul lui Alain Fournier *Le Grand Meaulnes*, a ales drept titlu *Big Meaulnes*. Dar altul era, atunci, prestigiul francezei...

Interesul cărții lui Müller vine și din admirabilele portrete ale scriitorilor ce treceau prin încăperile editurii, instalată deja (acolo e și astăzi) în rue des Saints-Peres. Joseph Kessel, o forță a naturii, personaj legendar, călător infatigabil și stâlp al vieții nocturne pariziene; Morand, elegant, cuceritor, mereu grăbit deși face, în câteva superbe eseuri, elogiul lentorii; Giraudoux, dezinvolt, *causeur* excepțional, capabil să treacă pe nesimțite de la actualitatea politică la profunde considerații despre Racine și La Fontaine; Cocteau, brilliant, acrobat al improvizațiilor, povestind cu un haz nebun scene din viața literară despre care de fapt nu știai dacă sunt reale sau imaginate; René Crevet, suprarealistul, pe care Müller, la un dineu dat de o familie din înalta societate, îl găsește, la orele două noaptea, în sala de baie, culcat în cada plină cu apă; Jacques Rigaut, care angaja cu ziua un taxi; Rigaut s-a sinucis (ca și Crevet), iar Müller povestește că, în dimineața respectivă, îmbrăcase o cămașă și un costum proaspăt călcate, după care s-a omorât, uitând un singur detaliu: să dea liber taxiului care – la așteptat toată ziua în fața casei.

Dintre siluetele care apar în cartea de memorii a lui Henry Müller să o mai reținem pe aceea a suprarealistului Philippe Soupault despre care aflăm că era vărul lui Louis Renault, constructorul de automobile; fidel ideologiei grupului suprarealist, Soupault se lansa în

atacuri antiburgheze devastatoare, vărul său fiind o țintă privilegiată. Altfel, scrie Müller, Soupault era de un *savoir-vivre* și de o politețe desăvârșite, tocmai datorită educației lui cât se poate de burgheză. Prin birourile Editurii Grasset trece și Curzio Malaparte, de o eleganță căutată, volubil, ironic, dar, în intimitate, mult mai puțin sigur de sine, înclinat către solitudine și melancolie. La fel, Stefan Zweig dădea impresia unei vitalități debordante, părea fericit și plin de încredere în viitor („Mă simt bine – îi declară el lui Müller – oriunde nu sunt naziști; oricum, ei nu vor reuși să mă ruineze; cărțile mele îmi vor aduce drepturi de autor în toate țările. Naziștii vor crăpa înaintea mea.”); sinuciderea lui în Brazilia, în 1942, îl surprinde pe Müller care constată că nu bănuise ce se ascundea în spatele surâsului și al optimismului scriitorului austriac. În schimb, Drieu la Rochelle, pe care îl întâlnește în vara lui 1944, poartă deja pe față semnele disperării: fostul *dandy* cuceritor e dezabuzat și parcă își pregătește sfârșitul (se va sinucide pe 15 martie 1945, după ce avusese încă trei tentative nereușite).

Lumea aceasta e și una a vieții mondene, de o strălucire și de un rafinament pe care cu greu le mai imaginăm astăzi. Iată, de pildă, recepțiile pe care le dădea, în fiecare joi, Marie-Louise Bousquet; se întâlneau acolo mai toți cei ce aveau un nume în literatură, Valéry, Mauriac, Maurois, Cocteau, Léon-Paul Fargue și mulți alții. Antoinette Gentien primea în fiecare seară, iar saloanele ei erau deschise atât artiștilor, cât și personajelor din înalta societate. Suprarealiștii, în frunte cu Aragón, erau prezențe familiare, în ciuda declarațiilor lor politice radicale. Mama Antoinettei, doamna Gillou, avea și ea un salon foarte frecventat; de un umor feroce, i se atribuie aceste vorbe pe care le-ar fi spus la înmormântarea soțului ei, în timp ce mergea în urma dricului: „Ia te uită! De multă vreme nu mai ieșisem împreună în oraș!”

Bernard Grasset, în perioada de dinaintea gravelor crize de depresie, își invita prietenii la masa de prânz în apartamentul lui – mai curând boem – din strada Rosa-Bonheur. La unul dintre aceste dejunuri, invitat de onoare fiind un explorator american excentric, William Seabrook, se mai aflau romancierul Emmanuel Bove, academicianul André Bellesort, Louis Brun, mâna dreaptă a lui Grasset, precum și Martha Bibescu. Dejunul începuse cu pește rece cu maioneză. Vorbind și gesticulând, punctându-și respectuos discursul cu „chere princesse”, Brun o stropește la un moment dat cu maioneză pe ilustra invitată. Bellesort, academicianul, nu știa engleza, iar

conversația lui cu exploratorul american începuse să fie de un ridicol enorm. Martha Bibescu, notează Müller, îi fixa din când în când pe fiecare dintre comeseni „așa cum o regină indulgentă îi privește pe supușii ei prost crescuți, dar pitorești”. După prânz, prințesa îl invită pe tânărul Müller, spre marea lui surpriză, să facă o plimbare pe jos prin Bois de Boulogne. I-a vorbit mai ales despre abatele Mugnier, despre Parisul începutului de secol, acel Paris pe care îl regăsim în Proust, și a dat semne de iritare numai când venea vorba de Elena Văcărescu, al cărei nume nici măcar nu-l pronunța, desemnând-o doar printr-un disprețuitor *l'autre*. Relațiile lui Grasset cu Martha Bibescu erau foarte strânse: îi prefăcuse o carte și îi ceruse (iar prințesa îi îndeplinisese rugămintea cu maximă eficiență) să intervină pe lângă Paul Souday, celebrul critic de la *Le Temps*, să scrie favorabil despre romanul lui Radiguet. Grasset venise pentru afaceri, în iunie 1914, la București, unde trăsesse la hotelul Boulevard (iau informația din biografia pe care i-a consacrat-o, în 1989, Jean Bothorel). Se pare că nu a mai revenit în România, deși s-ar fi putut număra printre invitații Marthei Bibescu la Mogoșoaia, alături de spre exemplu, André Thérive, unul dintre colaboratorii săi apropiați.

februarie 2003

Vânătoarești

Relatările destul de numeroase din ultima vreme privind isprăvile cinegetice ale unor înalte personaje din lumea politică mi-au readus în minte un mic, dar pătrunzător studiu în care Valentin Pelosse analiza, acum vreo zece ani, resorturile pasiunii nomenclaturii comuniste pentru vânătoare. Studiul se intitula chiar așa: „De ce merge nomenclatura la vânătoare?” și a apărut în numărul 55 din 1992 al revistei *Communications*, număr cu tema „L'Est: les mythes et les restes”. Că vânătoarea reprezenta una dintre distracțiile favorite ale nomenclaturii era un lucru știut, deși de regulă această zonă a vieții înalților funcționari de partid ținea de categoria privilegiilor ce trebuiau protejate de curiozitatea poporului muncitor. Unii lideri (Ceaușescu, spre exemplu) au preferat vizibilitatea, considerând – nu fără temei – că mediatizarea performanțelor lor cinegetice contribuia la consolidarea mitului personal. Altfel, numeroase mărturii din interiorul sistemului arată cât de răspândită ajunsese vânătoarea, atât la vârf, cât și în eșaloanele inferioare. Pelosse citează niște amintiri ale lui Alexandr Șepelin, apărute în 1991, unde e descrisă o zi din viața lui

Leonid Ilici Brejnev, la doi ani după ce îi luase locul lui Hrușciiov. Liderul sovietic se scula la ora 10, lua micul dejun la 11, lua cunoștință de rapoarte și documente care îi erau citite cu voce tare până la orele 14, urmau dejunul, siesta, iar de la orele 17, Brejnev mergea adeseori la vânătoare, de unde se întorcea către zece seara, se uita la un film și se culca după miezul nopții. Pasiunea pentru vânătoare o moștenise de la Hrușciiov, iar cea pentru filme, probabil, de la Stalin. Interesant e faptul că, în dorința de a legitima o ocupație deloc proletară, ideologii partidului au confecționat încă din 1924 biografii ale părintelui sovietelor în care apărea și motivul tematic „Lenin la vânătoare”. Faptul nu pare să fie atestat istoricește, în schimb se știe că Troțki, după ce a fost trecut pe linie moartă și trimis la Alma-Ata, își îneca amarul și plictisul vânând urși.

Partidele de vânătoare intră în uzanțele înaltei nomenclaturi din Europa de Est imediat după cucerirea puterii, întâietatea revenindu-i aici, după toate aparențele, lui Tito. În 1950, Erich Honecker, atunci prim-secretar al tineretului comunist est-german, primește în dar o pușcă de vânătoare din partea președintelui cehoslovac Klement Gottwald. Honecker va amenaja un superb domeniu de vânătoare la Schorfheide, polonezii nu se vor lăsa mai prejos cu rezervația de la Lack. Djilas povestește undeva desfășurarea unei gigantice vânători organizate pentru Tito în România, cu sute de gonaci, studenți aduși de la București de către Securitate. La numele menționate până aici putem adăuga pe acelea ale lui Podgornîi, Kosîghin, Jaruzelski, Husák, și ei mari amatori de plăceri cinegetice.

Care sunt motivațiile acestui *hobby* nomenclaturist? Vânătoarea e asociată, mai întâi, exercițiului puterii, într-un sistem care se pretinde egalitarist și unde majoritatea populației este supusă unui regim de austeritate, partidele de vânătoare sunt, într-un fel, o demonstrație de forță. În al doilea rând, avem a face cu o încercare de a reproduce obiceiurile fostei clase dominante și de a elimina astfel complexe de inferioritate față de vechea aristocrație. Imitația se realizează, firește, la un nivel superficial, dar să nu uităm câtă importanță acordau activiștii de partid cuvântului magic „protocol”. În sfârșit, pe urmele lui Voslenski, cel care a întreprins prima analiză – magistrală – a nomenclaturii, Pelosse notează că partidele de vânătoare erau, de fapt, și ele truate, încadrându-se în comedia care se juca la nivelul întregii societăți: vânatul era „pregătit” să ajungă în

bătaia puștii, „organizarea” era de așa natură, încât secretarul general sau primul-ministru nu puteau rata ținta ș.a.m.d. Toate aceste elemente justifică formula sintetică de „kitsch cinegetic”.

Practicată cu fervoare de nomenclatura comunistă a țărilor din Est, vânătoria a fost, dimpotrivă, privită cu tot mai multă reticență de liderii occidentali, care au optat pentru sporturi și distracții mai puțin aristocratice și mai puțin sângeroase. Slăbiciunea actualei noastre elite politice pentru sportul cinegetic nu prea rimează cu discursul oficial privind „aliniera la standardele europene”. Numai că, nu-i așa, „le coeur a ses raisons...”

martie 2003

Despre Stalin, bineînțeles

Anunțată oficial pe 4 martie, hemoragia cerebrală care – la doborât pe Stalin se produsese în după-amiaza zilei de întâi. Știm, de asemenea, că gărzile de corp n-au îndrăznit să intre în biroul lui Stalin și că – foarte probabil datorită unei manevre a lui Beria – medicii n-au sosit decât la vreo zece ore după descoperirea corpului prăbușit pe covor, între timp, nimic nu răsuflă de la Kremlin, iar ziarele românești – atâtea câte erau, și în halul care erau – continuă să psalmodieze subiectele obișnuite. Pe primul loc – lupta pentru pace, o pace amenințată, firește, de uneltirile imperialiștilor americani. Am răsfoit un ziar care, în 1953, încă mai supraviețuia, e drept doar în apariții săptămânale: *Universul*, menținut de regimul comunist din rațiuni obscure, poate pentru a da impresia că există totuși o presă cât de cât independentă. *Universul* reproducea însă la indigo *Scânteia* și *România liberă*, diferind doar prin anunțurile (ar fi prea mult spus reclame) de pe ultima pagină. În 23 februarie, editorialul lui C.N. Constantiniu avertizează: „Imperialiștii americani nu se dau în lături de la nicio cale, oricât de josnică ar fi, atunci când e vorba să-și atingă țelurile agresive, planurile nebunești de dominație a lumii”. Două pagini mai încolo, „Cronica internațională” a lui Nicolae Popescu confirmă: „Popoarele nu vor să-și verse sângele pentru interesele miliardarilor americani”. Tot aici, o „informație” tulburătoare, ce arată uriașele rezerve de fantezie de care dispuneau lucrătorii din propagandă: „Soldați și ofițeri americani, englezi, francezi trec în R.D. Germană și cer azil politic condamnând cu asprime pregătirile criminale în vederea unui nou război mondial”. Pentru a dovedi că popoarele din Europa Occidentală doresc o alianță care să nu fie subordonată intereselor americane,

autorul textului reproduce – dar cât de fidel va fi fost acest citat? – un pasaj dintr-un articol din *Le Monde*: „Am suferit și am luptat timp de 6 ani – scrie oficiosul francez *Le Monde* – nu pentru ca în cele din urmă să ajungem să fim martorii unei astfel de uniri a Europei”.

În fapt, *Le Monde* se dovedea, atunci, destul de lucid, iar când relatase, în 14 ianuarie, despre ultima acțiune de anvergură inițiată de Stalin, arestarea unui grup de medici (în mare majoritate evrei) acuzați de complot și de asasinarea unor lideri sovietici, o făcuse folosind ghilimelele pentru „medici teroriști” și întrebându-se în editorial: „O continuare a procesului de la Praga?” (e vorba de procesul grupului Slansky). Ziarul lui Hubert Beuve-Mery dădea o interpretare corectă a noii înscenări: „Ceea ce contează astăzi este de a întreține printre popoarele sovietice și în rândurile «luptătorilor pentru pace» ura față de Statele Unite, desemnate drept instigator al celui de al treilea război mondial”. Și în 28 februarie, articolul de fond din *Scânteia* se intitula, în prelungirea aceleiași violente campanii, „Uriașa coaliție antirăzboinică a luptătorilor pentru pace”.

Reacțiile la moartea lui Stalin sunt punctul culminant al uneia dintre cele mai mari operații propagandistice din istorie. E foarte greu de făcut o selecție a mesajelor și a declarațiilor care se întrec în a exprima durerea imensă la dispariția celui considerat de neînlocuit. Rețin, pentru început, tot din *Universul* (de luni, 9 martie), câteva fraze dintr-un „Mesaj adresat de conducătorii cultelor din RPR slujitorilor și credincioșilor tuturor cultelor”:

„— Începând de astăzi și până în ziua funeraliilor, clopotele tuturor bisericilor vor fi trase în semn de doliu, de patru ori pe zi, la orele 10, 12, 16 și 18, câte o jumătate de oră.

— Până în ziua funeraliilor (sic!), în toate zilele în care se oficiază servicii religioase, în cadrul acestora se va face pomenirea marelui dispărut, potrivit ritualului fiecărui cult, iar clericii vor consacra predicile lor acestei dureroase pierderi a omenirii.

— În ziua în care vor avea loc funeraliile, slujitorii tuturor cultelor vor oficia, după ritualul fiecăruia, servicii religioase de pomenire, rostind o cuvântare funebră (necrolog)”.

Începând din 6 martie, atât *Scânteia*, cât și *România liberă* apar, câteva zile la rând (până după înmormântarea lui Stalin), cu pagini întregi în chenar negru și cu lamentări semnate de oameni ai muncii (țărani colectiviști, muncitori stahanoviști) și de academicieni, savanți,

artiști, scriitori (El. Parhon, Sadoveanu, Jules Cazaban, Raluca Ripan, Traian Săvulescu, Petru Dumitriu, Camil Petrescu etc.). Sunt publicate și un soi de reportaje unde se arată cum în fabrici, uzine, școli, universități etc. oamenii, întruniți în adunări solemne, își exprimă nemărginita durere și încearcă să se mobilizeze pentru a depăși cumplita încercare. Iată o mostră (din *Scânteia*, 7 martie): „La Școala de băieți nr. 47, un elev a scris pe tablă cu litere mari: *Stalin a trăit, Stalin trăiește, Stalin va trăi de-a pururi în inimile noastre* – în această sală s-a adunat detașamentul de pionieri al clasei.

— Noi pionierii, a spus elevul Celac Sergiu, știm binecă marelui Stalin îi datorăm bucuriile noastre, frumusețea vieții noastre de pionieri ai Republicii Populare Române. În vara aceasta am fost în tabăra de pionieri de la Homorod. Dimineața, când ne adunam în careu și înălțăm steagul roșu, noi cântam din adâncul inimii cântece de slavă lui Stalin. La focurile de tabără la care am luat parte, cântecele și poeziile cele mai iubite erau acelea închinat lui Stalin. Am văzut copii mici, care de-abia începuseră să vorbească și care, printre primele cuvinte învățau să rostească numele scump al lui Stalin”.

Fapt e că „materialele” din ziarele românești, oricât de enorm-delirante ar fi, nu se deosebesc de cele apărute în presa comunistă occidentală, cu deosebire în cea franceză. *L'Humanité* și *L'Humanité dimanche* conțin și ele relatări de la adunări spontane ale oamenilor muncii, reportaje care încearcă, vag și rudimentar, să imite stilul prozei lui Zola. Vedem astfel cum, la sediul primăriei (comuniste) din Ivry (localitate de la periferia Parisului), vin muncitori îmbrăcați în haine de lucru, femei cu copii în brațe, pensionari etc.; o fetiță blondă întreabă: „Spune, mamă, a murit tata Stalin?” și exclamă apoi, „cu o voce mai hotărâtă: *Nu e adevărat!*”. Diferența stă într-un plus de profesionalism: ziarele românești sunt cenușii, sărăcicioase, textele sunt puse în pagină fără pic de imaginație, ziarele franțuzești înserează ample montaje fotografice, alternează caracterele literelor, „sparg” paginile cu știri, telegrame ș.a.m.d. Michel Winock, în numărul pe februarie din *L'Histoire*, reconstituie reacțiile produse în Franța de dispariția lui Stalin. Președintele Adunării Naționale, Édouard Herriot, rostește un discurs ce omagiază personalitatea mareșalului Stalin, după care deputații, cu două excepții (un socialist și un reprezentant al Partidului Țărănesc Independent), se ridică în picioare și păstrează un minut de reculegere. E drept, Édouard Herriot, lider al Partidului

Radical, era un mai vechi tovarăș de drum, călătorise de mai multe ori în URSS și publicase (în 1922 și 1934) două cărți foarte favorabile regimului sovietelor. Ziarele necomuniste sunt mai rezervate: André Pierre, în *Le Monde*, îl prezintă pe Stalin drept un „despot oriental” și folosește formula sintetică „fascismul roșu”. De regulă însă, ziariștii fac speculații asupra consecințelor pe care le va avea moartea lui Stalin în ceea ce privește evitarea unui nou război mondial (Stalin fiind socotit un sincer apărător al păcii). De asemenea, mai nimeni nu pune a îndoială uriașele succese ale economiei sovietice, uriașe fiindcă așa apăreau în cifrele oficiale, conform cărora, în maximum șapte ani, URSS urma să depășească, la capitolul nivel de trai, Franța. Meritul acestui „miracol” economic îi era atribuit, firește, lui Stalin.

„Zeu viu”, „geniu al omenirii”, „părinte al popoarelor” etc. etc.: când crezi că nimic nu mai întrece acești ditirambi, ai surprize extraordinare. În *Scânteia* din 8 martie, sub titlul „O figură gigantică a istoriei”, G. Călinescu scrie: „O trăsătură caracteristică a lui LV. Stalin a fost humorul sănătos”. O zi mai târziu, tot acolo (în articolul „Vii între vii”), Petru Dumitriu: „Cu modestia lui minunată, (Stalin) nu vorbea niciodată de sine”. Să fie aici o superioară ironie, cu o (insesizabilă de către cenzură) tușă de umor negru? Oricum, orice lectură „cu cheie” este exclusă în cazul proeminentului om politic francez Edgar Faure (mai târziu președinte al Adunării Naționale), care declară, liber și nesilit de nimeni: „Dintre marii dictatori ai lumii moderne, Stalin părea singurul care nu se lăsa îmbătat de putere, rezistând pericolului megalomaniei și isteriei”.

martie 2003

Lectură pe sărite

Journal extime – jocul de cuvinte sugerează, mai întâi, intenția de a scoate jurnalul de sub dominația timpului cronologic, adică de a anula ceea ce reprezintă, în fapt, rațiunea lui de a fi. Cartea (Michel Tournier, *Journal extime*, La Musardine, 2002) conține doisprezece capitole ce corespund lunilor anului: nu mai există însă alte precizări temporale, scriitura e împinsă în afara timpului, putem să datăm unele însemnări doar în raport cu evenimente pe care memoria noastră reușește să le situeze. Jurnalul debutează de altfel printr-o frază ce dă imediat tonul: „În fiecare an are loc la începutul lui ianuarie o serbare curioasă la Heusenstamm, lângă Frankfurt...”; suntem puși sub semnul repetitivității și al indeterminării temporale, practici consacrate în

roman (Proust: „Ani de-a rândul, m-am culcat devreme...”), dar puțin obișnuite în jurnal.

Extime mai înseamnă, pentru Tournier, deschidere către exterior, refuz de a se cantona în explorarea eului. Cartea e făcută, precizează autorul, din „curiozități diverse”: citate, anecdote, întâlniri, amintiri, impresii, senzații, scene de stradă, reflecții, replici auzite întâmplător, bârfe, opinii literare, știri din presă etc. etc. Instantanee, scriitură fragmentară, colaj: poți deschide cartea oriunde, poți, de asemenea, face o lectură „pe sărite”, în funcție de dispoziția de moment.

Și, fiindcă aceasta e grila de lectură cea mai convenabilă, iată câteva decupaje. Valéry Larbaud, spirit cosmopolit, mare călător, victimă a unui atac cerebral și rămas afazic în ultimii douăzeci de ani de viață, capabil să mai spună doar cinci cuvinte: „Bonjour les choses de la vie!”. Poetul Saint-John Perse, pe numele lui adevărat Alexis Leger, secretar general al Ministerului de Externe, interpelat de primul-ministru Raymond Poincaré: „E adevărat, Leger, ce se spune: cochetăți cu muza în orele libere?”. Întâlnire cu fiul lui Paul Valéry, care pretinde, în ciuda asemănării frapante cu autorul *Cimitirului marin*, că s-a născut în urma unui pelerinaj al mamei sale la Lourdes. Montherlant rugându-l pe Claude Gallimard să-i procure niște gloanțe pentru revolverul pe care tocmai îl cumpărase, deoarece nu se simțea în siguranță; Gallimard vorbește despre asta, întâmplător, cu André Malraux, pe atunci ministru al Culturii, care constată că bodyguard-ul său posedă un revolver de același calibru: deznodământ – Montherlant se va sinucide cu gloanțele destinate protejării lui Malraux. Tournier căutând sensul unui cuvânt rar pe care voia să-l folosească într-o povestire, consultând dicționarul mare Robert și descoperind că, la cuvântul respectiv, e dată ca exemplu o frază... dintr-un alt roman al lui. Citate (pe care le las în original): Alphonse Allais: „Oui, Monsieur, ai bien reçu votre lettre. Je l'ai même parcourue d'un derrière distrait”; Antoine Blondin: „Je me suis habitué à vivre au seuil de moi-même, parce qu'a l'intérieur île fait trop sombre”. Pasajul din *Doamna Bovary*, unde vedem cum „mai multe doamne nu-și puseseră mânușile în pahar”; Tournier îl descifrează grație explicațiilor pe care i le dă mama sa (în vârstă de 90 de ani): odinioară, doamnele respectabile nu trebuiau să bea vin în timpul mesei și, pentru a preveni orice ambiguitate, își așezau mânușile peste pahare. Întâlnire cu Yasha

Kemal, romancier turc, a cărui idee fixă e de a primi Premiul Nobel și care, pentru a-i sensibiliza pe membrii Academiei Suedeze, le trimite cartea proaspăt apărută la Stockholm însoțită de un pachet cu *rahat-loukoum*. Descoperire a unui text magnific al lui Valéry, *Laudă apei*, despre care Tournier află că fusese la origine un text publicitar comandat de celebra marcă de apă minerală Péririer.

martie 2003

Simone și lupta pentru pace

Am mai citat, cu alt prilej, din memoriile lui Simone de Beauvoir, mai ales din cel de al treilea volum, *La Force des choses*. Dacă revin acum e pentru că multe pagini de acolo arată cât de vechi și cât de tenace sunt o serie de clișee antiamericane, la a căror longevitate au contribuit din plin reprezentanți de seamă ai intelighenției franceze. Cazul lui Simone de Beauvoir e cu atât mai interesant cu cât perioada pe care o evocă e legată de povestea ei de iubire cu scriitorul american Nelson Algren. Face mai multe călătorii în Statele Unite, la sfârșitul anilor '40, și poate pretinde că vorbește în deplină cunoștință de cauză. Scrise între 1960 și 1963, memoriile păstrează perspectiva de odinioară, autoarea lăsând chiar să se înțeleagă că tot ce s-a întâmplat ulterior n-a făcut decât să-i confirme intuițiile.

Primul contact a însemnat și sfârșirea ultimelor iluzii: „Aproape toți intelectualii (americani – n. Al. C), inclusiv cei care se pretindeau a fi de stânga, erau obsedați de un americanism demn de șovinismul tatălui meu. Aprobau discursurile lui Truman. Anticomunismul lor atinge nevroza; se apleacă asupra Europei, asupra Franței, cu o arogantă condescendență. Imposibil să le clatini, fie și pentru o clipă, certitudinile; discuția mi-a părut la fel de zadarnică de parcă aș fi vorbit cu niște paranoici”. Analizele situației internaționale pe care le făceau Simone de Beauvoir, Sartre și ceilalți din grupul revistei *Les Temps modernes* mergeau într-un singur sens: dorind să „satelizeze” Europa, Statele Unite propun planul Marshall; dreapta franceză întreține cu bună știință un climat de tensiune, lansând două teme de propagandă: „1) regimul sovietic este atroce, el aduce în chip fatal mizerie, foamete, dictatură, crimă; 2) fără ajutorul Americii, noi (europenii, n. Al. C.) nu ne-am putea apăra”. Inutil să precizez că Simone de Beauvoir denunță vehement aceste minciuni ordinare. NATO? Acesta era „adevăratul pericol”, întrucât urma să taie lumea în două și „să arunce Franța în război dacă America l-ar declanșa”.

La Chicago, Simone citea autorii favoriți ai lui Nelson Algren: „Vachel Lindsay, Sandburg, Masters, Stephen Bennett, acești revoltați ce încercaseră să împiedice America să devină ceea ce e pe cale de a fi”; la Paris, burghezia franceză „se regala cu cărțile lui Koestler, Kravcenko și alte lucrări din același aluat, semnate de comuniști pocăiți”. Îi întâlnește pe câțiva dintre ei și e uimită de „lirismul delirant al urii lor”: nu propuneau „analize ale URSS și nici critici constructive: povesteau romane-foileton”. La o întâlnire dintre intelectualii francezi și americani, discută cu un anume Louis Fischer, fost comunist și fost corespondent de presă la Moscova; acesta atacă acum violent Uniunea Sovietică, iar la cina pe care o iau împreună la braseria Lipp povestește „cu ochii lucind de un fanatism dement, fel de fel de istorii cu dispariții, trădări, lichidări, adevărate fără îndoială, dar al căror sens și a căror relevanță nu le sesizam”. Antisovietismul cunoaște un moment de acutizare odată cu afacerea Kravcenko, a cărui carte, *Am ales libertatea*, „fusesse fabricată de serviciile americane”, scrie Simone de Beauvoir preluând acuzația lansată de presa comunistă franceză. Sartre și tovarășa sa de viață se duc la una dintre ședințele procesului (Kravcenko dăduse în judecată gazetele care îl împrôșcaseră cu noroi), dar se plictisesc de moarte; oricum, Kravcenko li se pare mincinos și venal. David Rousset, care avea să cunoască o aventură juridică similară, atunci când va susține existența lagărelor de concentrare în URSS? Un individ dubios, care tocmai se întorsese din SUA și vorbea entuziast de liberalismul american, de syndicate, de doamna Roosevelt: cu siguranță, notează memorialista, „fusesse lingușit acolo, primise subvenții și schimbase macazul...”. Documentele pe care le va prezenta Rousset ca să demonstreze realitatea lagărelor sovietice? Trucaje, și – la urma urmei – ce importanță avea asta, ca și cum „crimele colonialiste și exploatarea capitalistă ar fi putut fi anulate de lagărele siberiene”...

Existau însă, la sfârșitul anilor '40 și începutul anilor '50, unele lucruri frumoase și semne încurajatoare: Mao Zedong scria versuri, urmat în acest elan liric de toți generalii săi; înțelepciunea antică chineză se îmbina armonios cu marxismul; URSS, în ciuda tuturor obiecțiilor ce i se puteau aduce, „rămânea patria socialismului”, întrucât lichidase proprietatea privată și eliminase exploatarea și dominația unei clase asupra altora; apelul pentru pace, zis și „Apelul de la Stockholm”, adunase în Franța opt milioane de semnături. Coreea de

Nord comunistă invadează Coreea de Sud: o coaliție condusă de americani intervine sub egida ONU. Soldații americani, se indignează memorialista, duc un război barbar și rasist. De altfel, totul fusese o capcană pregătită de Statele Unite ca să câștige noi zone de influență.

Dar tot răul spre bine: când trupele aliate intervin în apărarea Coreii de Sud, apelul de la Stockholm obține, în câteva zile, trei milioane de noi semnături.

martie 2003

Cu cine s-a pupat tov. Vâlcu?

Care au fost motivațiile profunde ce i-au determinat pe liderii de la București, la începutul anilor '60, să ia distanță față de Moscova? Răspunsul este cu atât mai greu de dat cu cât e vorba de aceiași oameni care făcuseră dovada unui servilism necondiționat. Ne putem forma cât de cât o idee despre modul în care se discuta „la vârf din documentele pe care le publică Mihai Retegan într-un volum intitulat *Război politic în blocul comunist* (Editura RAO). Sunt aici, în principal, stenogramele câtorva ședințe, din primăvara lui 1963, ale Biroului Politic al CC al PMR. Se poate vedea cum refuzul de a accepta integrarea economică în cadrul „lagărului socialist” se îmbină cu un antioccidentalism virulent și un anticapitalism inflexibil, și cum suspiciunea liderilor români vizează nu numai URSS, dar și partidele „frățești” polonez, cehoslovac și maghiar. Dincolo de disputele pe care, cu multă bunăvoință, le-am putea numi ideologice, frapează îngrozitorul limbaj de lemn, discursul rudimentar, împleticit, confuz. La discuțiile cu delegațiile sovietice strategia constă în a trage de timp și de a dovedi, totodată, fidelitatea față de principiile de bază ale marxism-leninismului. În fine, tentația de a decupa mostre de umor involuntar e mare, tentație căreia ar fi păcat să nu-i dai curs.

Iată aforismul fulgurant și ermetic: „*Tov. Gh. Gheorghiu-Dej*: Pentru a face speculații este nevoie și de o lege speculativă”.

Despre consecințele creării unui organism economic suprastatal: „*Tov. Gh. Gheorghiu-Dej*: Atunci guvernele țărilor ce mai au de făcut, pot să se ducă la vânătoare în fiecare zi”.

Amănunțita dare de seamă pe care Alexandru Bârlădeanu o face cu privire la reuniunea la nivel înalt din februarie 1960 de la Moscova e completată cu precizări pertinente: „*tov. Alexandru Moghioroș*: Am mai fost la un spectacol «Praga pe gheață», un spectacol cehoslovac”.

O țară frățească a apucat-o pe o direcție greșită: „*tov. Chivu*

Stoica – Se știe că Polonia este vândută imperialismului american”.

Vizionarism politic: „*tov. Gh. Gheorghiu-Dej*: Sigur că atunci când Europa va fi o federație de țări socialiste, va fi altă situație. Europa într-adevăr poate să trăiască fără America”.

Un tovarăș sovietic folosește într-o discuție privată formula „cazan comun” pentru a desemna integrarea economică:

„*Tov. Chivu Stoica*: Ei nu-și pot închipui în concepțiile lor o Românie cu o economie așa de dezvoltată și povestea cu cazanul comun are la bază concepția de a ține pe români sub control. (...)

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: El, săracul, a spus-o într-o poziție de beție, este vorba de Novikov, pe urmă i-a spus lui Cioară: îmi ești prieten, nu mă nenoroci, nu spune la nimeni ce ți-am spus eu”.

Unele informații prețioase ajung pe căi nebănuite: „*Tov. Gh. Gaston Marin* – Am aflat că ungurii au descoperit petrol, dar nouă nu ne cer instalații, ca să nu știm noi că și ei dispun de petrol. Asta am aflat-o de la americani”.

Un portret cald al lui Fidel Castro: „*Tov. N.V. Podgornîi*: Vizita tovarășului Castro în toată țara s-a desfășurat bine, a vizitat și Ucraina și a spus: îmi las inima mea aici. Este un om cu spirit de observație.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: El are și o înfățișare plăcută cu barba aceea a lui.

Tov. N.V. Podgornîi: Discuțiile care le-a avut cu colhoznicii, cu muncitorii au fost interesante. (...) Când a discutat cu o mulgătoare de vaci – mulgătoarele la noi sunt solide – și a dat mâna cu ea, atunci el a spus: strânge mai tare mâna.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Este tânăr”.

Tot la această întâlnire cu Podgornîi, liderul român dezamorsează, cu finețe diplomatică, un incident ce putea avea grave urmări. La un cocteil oferit, pe un vapor, de ambasadorul RDG, primul-secretar de la Constanța, Vasile Vâlcu, s-ar fi sărutat (afirmă Podgornîi, care are sursele lui) cu ambasadorul chinez. Gheorghiu-Dej pretinde că lucrurile au stat, ca să zicem așa, exact viceversa:

„*Tov. Gh. Gheorghiu-Dej*: Faptul că s-a sărutat primul secretar regional cu chinezul nu este adevărat. Bietul Vâlcu s-a sărutat cu un consilier de la Ambasada Sovietică, cu Karpov.

Tov. Podgornîi: Agenția France Presse a spus asta. Și eu m-am sărutat la timpul meu cu Vâlcu.

Tov. Gh. Gheorghiu-Dej: Să vă spun eu cum stau lucrurile.

Ambasadorul RDG s-a gândit să organizeze un cocteil pe vas. Acolo, desigur, a fost un coniac în cantitate mai mare și Vâlcu, care era în regiunea lui, el este și așa un om entuziast, s-a sărutat cu Karpov, consilier de la Ambasada Sovietică.

Tov. Podgornîi: Poftiți, nici nu seamănă cu chinezul cel puțin”.

Acestea fiind spuse, incidentul a fost considerat închis.

aprilie 2003

Pagube mediatice nu tocmai colaterale

„Tot mai lent, mai costisitor, războiul din Irak se prelungește iremediabil către vară. (...) Campania de bombardamente continuă, dar rămâne zadarnică. Rezervele de bombe ghidate prin satelit sunt serios afectate, stocurile de rachete de croazieră Tomahawk s-au subțiat mult și ele. Adevărata ofensivă spre Bagdad va începe cu siguranță mult mai târziu”. Articolul din care am citat a apărut într-un foarte respectabil ziar franțuzesc în data de 1 aprilie. Nu e vorba însă câtuși de puțin de o farsă. O pagină mai încolo, un „expert” (prezentat drept „consultant militar”) profetizează: „Un eșec american”. Alături, o jurnalistă explică, laborios, că forțele aliate se confruntă cu teribile dificultăți, că tancul Abrams, conceput în perioada în care dușmanul se numea Uniunea Sovietică, nu se adaptează solului irakian și că soldații americani, foarte puțin pregătiți să trăiască în condiții precare, „au nevoie de *corn-flakes* la micul dejun și nu pot trăi fără deodorante”.

Acesta fiind tonul pe care – la adoptat presa franceză, victoria americană și, mai ales, modul în care a fost ea obținută ar trebui să intre în categoria fenomenelor supranaturale. Despre Bagdad s-a spus că va fi un nou Stalingrad, iar comparația cu Vietnamul devenise un loc comun. Zi de zi, reporteri, comentatori și experți au emis profețiile cele mai sumbre. Pe TV5, am putut urmări jurnalele canalelor France 2 și France 3: același antiamericanism virulent, același pesimism și aceeași siguranță în a anticipa catastrofe. Se adaugă o extraordinară capacitate de adaptare la evoluția evenimentelor, fiecare fapt ce infirma previziunile fiind relatat și comentat în așa fel încât să intre în schemă. După căderea Bagdadului, o televiziune francofonă a invitat la jurnal un exilat irakian, care a declarat – fără ca prezentatoarea să aibă cea mai vagă reacție – că jafurile nu sunt comise de locuitorii orașului, ci de indivizi recrutați și dirijați de către americani, cu scopul de a compromite în ochii lumii poporul irakian și de a justifica totodată ocuparea țării pe termen lung; teorie amintind tulburător de aceea

care a pretins că atentatele din 11 septembrie au fost gândite și înfăptuite de CIA, pentru a motiva declanșarea intervenției în Afghanistan și asumarea de către SUA a rolului de „jandarm mondial”. Altă dată, trimisul special de la France 2 a povestit cum americanii aruncă în aer depozitele de muniții și arme, făcând astfel un zgomot asurzitor: mimica ziaristului arăta limpede cât de tare îl deranjează zgomotul (poluarea sonoră, pacoste a epocii noastre...) și cât de inutile sunt, în opinia lui, astfel de operații.

Performanțele la care a ajuns televiziunea publică franceză ridică multe – și grave – semne de întrebare. Dincolo de ralierea necondiționată la poziția oficială a Franței, s-a văzut clar convergența cu ideologia ce a impulsionat, în toată această perioadă, demonstrațiile pacifiste și antiamericane. Informația a fost realmente înecată de comentariul patetic și „angajat”. În schimb, mass-media din Franța s-au dezlănțuit în ironii la adresa postului Fox News, acuzat că prezintă... punctul de vedere american. Un alt ziar, care nici nu mai trebuie numit întrucât e cunoscut drept „cotidianul de referință”, a semnalat o scandaloasă abatere de la normele deontologice elementare: jurnaliștii de la Fox News obișnuiau să spună „trupele *noastre* înaintează spre Bagdad, în loc de „trupele americane”, formulă care ar fi asigurat, nu-i așa, distanțarea și obiectivitatea.

Dar, cu siguranță, cea mai spectaculoasă prestație mediatică a fost aceea a *experților*. S-au înșelat metodic, tenace, constant, toate ipotezele lor s-au dovedit eronate, toate speculațiile lor au fost infirmate. Dezinvoltura cu care au ratat tot ce se poate rata în materie de previziuni suscită admirația. Un medic care ar da numai diagnostice greșite și-ar pierde clientela; un critic literar care ar miza numai pe cărțile proaste ar ajunge bătaia de joc a confrăților. Ei bine, experții și-au continuat, imperturbabili, treaba și nu știu pe nimeni care să fi recunoscut public că s-a înșelat. Nu e de mirare că fabulosul Mohammed Said Al-Sahaf, ministrul Informațiilor, este invocat cu atât simpatie și atât nostalgie. El reprezenta, pentru întreaga tagmă a experților, un alibi și un ideal.

aprilie 2003

Senzaționalul bine temperat it

Apărute în 1965 la Paris (după ce, cu patru ani înainte, o versiune prescurtată fusese tipărită la Londra), cele două volume memorialistice ale lui Matila Ghyka, *Popasuri ale tinereții mele* și *Fericit*

ca *Ulise*... sunt acum traduse în românește de Georgeta Filitti (Editura Curtea Veche). Cunoscut prin studiile sale de estetică în cercurile de specialiști, Matila Ghyka a avut o viață extraordinară, plină de evenimente cât să încapă nu în unul, ci în mai multe romane. O biografie concisă și exactă, ce urmează firul memoriilor, aflăm în cartea lui Florin Manolescu *Enciclopedia exilului literar românesc* (Editura Compania). Născut la Iași în 1881, pleacă la zece ani împreună cu mama lui la Paris. Face o școală navală, apoi își ia diploma de inginer la École Supérieure d'Electricite, dar își va da, la Bruxelles, doctoratul în... drept. Își începe cariera în marină, însă optează curând pentru diplomație, primele posturi fiind la Berlin și Londra. Cum însărcinat cu afaceri în capitala britanică e prietenul lui, Antoine Bibescu, și cum la legăție se cam stă degeaba, cere un concediu fără plată și pleacă într-o călătorie în jurul lumii. La New York își schimbă identitatea, ia numele de Maximilien Euler și se angajează ca simplu muncitor la o fabrică de automobile (a mai făcut și figurație în filme de mare spectacol). Patronii îl remarcă și îl promovează, dar omul nostru n-are stare și pleacă mai departe, în Japonia, China, Egipt. În timpul primului război e ofițer de legătură pe lângă misiunea franceză a generalului Berthelot. Revine în diplomație, ocupă diferite posturi în Italia, SUA, Spania, Polonia, Franța, Austria, Suedia, Anglia. Demisionează în 1940, ca urmare a venirii la putere a lui Antonescu. După război e timp de doi ani profesor la Universitatea din Los Angeles. Își publicase principalele studii încă prin 1930, tot pe atunci îi apăruse și romanul *Pluie d'étoiles* care a obținut, în 1933, Premiul „Rester Jeunes” acordat celei mai optimiste cărți. Moare în 1965, la Londra, ducând în ultimii săi ani o existență precară din punct de vedere material.

Acest om care a făcut călătorii absolut fabuloase (să amintesc și de misiunea din Persia, unde îi însoțește pe Georges Bibescu și pe George Stoicescu, primul soț al domnișoarei de Caillavet, devenită ulterior doamna André Maurois), care era în largul său în mediile aristocratice, diplomatice și literare și a cunoscut nenumărate celebrități, își povestește viața cu simplitate și firesc. La Paris, în decembrie 1918, stă la hotelul Lutetia, îl întâlnește de două ori pe Proust („într-un palton cu guler de blană, cu ochii strălucind de curiozitate sub sprâncenele de prinț persan”) la principesa Șuțu (ce avea un apartament la Ritz), viitoarea soție a lui Paul Morand. Cu

Valéry a fost foarte apropiat, se frecventau, poetul îl primea dimineața, după ce-și termina lucrul, la el acasă, în strada Villejust; Ghyka îl vede ca pe un om care se bucura din plin de viață și căruia „dragostea îi părea a fi, în lumea iluziilor, iluzia cea mai valabilă”. O strânsă amicițiela legat de Léon-Paul Fargue, împătimitul de Paris, care își făcuse un sport din descoperirea bistrourilor și restaurantelor și ale cărui „turnee” nocturne căpătau dimensiuni epopeice; îl revede în 1945, Fargue suferise un atac cerebral, avea partea stângă paralizată, dar rămăsese la fel de viu și de scilpitor. Valéry și Fargue i-au scris lui Ghyka prefete pentru două dintre cărțile sale. La Hollywood a cunoscut staruri de cinema (Douglas Fairbanks jr., de pildă), precum și pe Salvador Dalí, pe care – la reîntâlnit în mai multe rânduri la New York.

Discreția e regula și când memorialistul schițează portretele unor femei care ar fi putut să-i schimbe destinul. Doamnei D., pasageră și ea pe vasul care-l duce în Japonia, i se prezintă sub numele de Euler și pretinde că e simplu muncitor; femeia îl invită să petreacă împreună o zi pe o plajă din Honolulu, iar Ghyka se simte ca unul dintre personajele de „proletari vitali” din romanele lui D.H. Lawrence. E un citadin incorigibil, adoră Londra unde inhalează cu voluptate „aerul umed trăsnind a funingine, a tutun blond și a bere acră”. Iar dacă vrea să sugereze mai mult, citează din propriul lui roman, *Plute d'Étoiles*: „Îi plăcea părul femeilor din Londra, cum îi plăceau pielea lor albă, ochii frumos desenați, picioarele lor lungi...”

Vitalitatea face casă bună cu livrescul și aventuri exaltante sunt povestite cu calm și detașare. Matila Ghyka e un memorialist al senzaționalului domesticit.

aprilie 2003

Nefericit cel care, precum Ulise...

Ulise, cel mai mare aventurier al tuturor timpurilor este, spune Kundera, și cel mai mare nostalgic. Îi e atât de dor de Penelopa și de Ithaca, încât o părăsește, după șapte ani de iubire pătimașă, chiar și pe frumoasa Calipso. Ajuns acasă și recunoscut în sfârșit de ai săi, i se împuiază capul cu tot soiul de detalii despre ce se petrecuse în lipsa lui. Dar nu asta îl interesează pe Ulise: el ar vrea să-și povestească aventurile, să spună toate prin câte a trecut în toți acești lungi ani. Are, acum, nostalgia exilului, așa cum avusese, departe fiind, nostalgia locurilor de baștină.

Această interpretare a mitului ne sugerează cheia în care

trebuie citit noul roman al lui Kundera, *L'ignorance*. Publicat mai întâi, acum trei ani, în Spania, tradus – cu mare succes – și în alte țări, el apare abia acum în Franța. Romancierul a fost nemulțumit, după câte se zice, de unele dintre cronicile la ultimele sale cărți. Exilatul devenit francez și scriind direct în limba țării de adopție nu mai beneficia de un tratament preferențial. Eroina romanului trăiește o experiență similară. Plecată din Cehoslovacia după înăbușirea „Primăverii de la Praga”, e privită cu simpatie și generozitate. Când comunismul se prăbușește, prietenii ei francezi se așteaptă ca emigranta să exulte de bucurie la perspectiva reîntoarcerii în patrie: dar cum femeia nu mai are nici forța, nici curajul să înceapă o nouă experiență a exilului, ei se simt înșelați în așteptările lor și o găsesc, brusc, neinteresantă. Prezența ei a devenit stânjenitoare.

Romanul, de mici dimensiuni (îl citești, dacă te lași prins, în nici trei ore), poate părea, de la un punct încolo, previzibil și manierist: aceeași înlanțuire de secvențe scurte, dispuse în așa fel încât să permită reluarea temelor, multiplicarea variațiunilor, într-o formulă bine cunoscută pe care Kundera însuși a definit-o ca fiind de inspirație muzicală. Cartea, povestind dramele celor din estul Europei, e scrisă pentru cititorul occidental. De aici, și prezența unor pagini cu un aspect oarecum didactic. Dar nu cunoscuseră, în 1969, Irena, Martin și ceilalți imense dificultăți în a explica amicilor lor francezi oroarea comunismului? Și cum să-i faci să înțeleagă că, după douăzeci de ani, găsești, întorcându-te din exil, o lume străină, ireversibil traumatizată, prizonieră a trecutului în timp ce se străduie să dea impresia că nu trăiește decât în prezent? Între cei care „au rămas” și cei care „au fugit” toate punțile s-au rupt. Primii își arogă monopolul suferinței, se consideră, prin faptul că au continuat să trăiască sub regimul comunist, absolviți de toate poltroneriile și de toate compromisurile; ceilalți sunt incapabili să țină pasul în această competiție a suferinței, nu găsesc discursul adecvat, constată că propriile lor drame nu interesează pe nimeni. Regăsirea trecutului e iluzorie, memoria – într-un reflex de autoapărare – a evacuat amintirile dezagreabile și, oricum, e imposibil să reconstitui realitatea, întrucât adevărul nu e decât – parafrază a celebrei formule bergsoniene – „du vraisemblable plaque sur de l'oublié”.

Ca în toate romanele lui Kundera, erotismul pare să reprezinte soluția ieșirii din impas. Soluție înșelătoare și efemeră. Personajele se

acuplează, în final, cu o disperare în același timp patetică și grotescă. Furia erotică e o tentativă de exorcizare a singurătății și a deșrădăcinării. Iar Ulise se întoarce în exil (dar n-ar fi mai potrivit să spunem: se întoarce *din* exil?) după cele câteva ore de frenetică iubire cu o Penelopă căreia îi uitase până și numele.

mai 2003

Până la piele în timpul recentei finale de Cupă UEFA, imediat după ce una dintre echipe marcase un gol și mingea era la centru pentru a fi repusă în joc, un individ îmbrăcat în costum de arbitru a intrat pe teren și s-a îndreptat cu aplomb către arbitrul cel adevărat; și-a jucat, preț de câteva secunde, rolul, apoi și-a scos, cu o dexteritate trădând un îndelung antrenament, costumul și a luat-o la fugă, traversând în diagonală terenul. Rapiditatea gesturilor, ca și ezitățile camerei de luat vederi au făcut anevoioasă descifrarea cuvintelor pe care individul le avea pictate pe spate. Scena nu a suscitat mai deloc comentarii, într-atât a devenit de frecventă. Sporturile favorite ale acestor suporteri exhibiționiști sunt fotbalul și tenisul; ultimul, pe lângă că permite o mai mare apropiere de publicul spectator, prezintă și avantajul că dă posibilitatea executării unei sărituri peste fileu, mărin vizibilitatea părților intime ale protagonistului. Exhibarea nudității a fost, în urmă cu mai bine de trei decenii, unul din modurile prin care mișcarea *hippy* își afirma nonconformismul. Era, totodată, și o manieră de a marca nostalgia paradisului pierdut, dorința de a regăsi starea de inocență anterioară păcatului originar. Căderea treptată a tabuurilor a banalizat exhibiționismul, fără însă a elimina cu totul sentimentul că nuditatea înseamnă totuși transgresarea unor interdicții și a unor norme. Totodată, s-a încercat „insolitarea” fenomenului, ca să reiau o formulă bine cunoscută teoreticienilor literaturii, prin plasarea lui în situații inedite. Un fotograf a devenit celebru prin scenele de grup pe care le improvizează (vorba vine), alăturând sute, mii de trupuri goale întinse pe iarbă sau pe asfalt, voluntarii se îngheșuie să facă figurație, deși rămân în anonimat, iar realizarea fotografiilor a intrat deja în tradiție, precum saloanele anuale de pictură. Și mai interesantă e asocierea nudității cu gesturile de protest social și politic. Ecologiștii, spre exemplu, se dezbracă în pielea goală pentru a protesta față de casele de modă ce confecționează mantouri din blana unor specii pe cale de dispariție. Militanții antiglobalizare recurg și ei la aceste forme de protest, la fel

ca și pacifiștii. Războiul din Irak a fost un puternic catalizator al striptease-ului contestatar. Iată, de pildă, cazul grupului muzical country The Dixie Chicks, format din trei șarmante fături, două blonde și una brună, care condamnaseră vehement intervenția militară. În semn de protest față de reacțiile „Americii conservatoare”, ce le-a reproșat atacurile la adresa lui Bush, cele trei s-au hotărât să pozeze goale și să înscrie, pe piele, sloganuri contradictorii. La una dintre blonde citim, deasupra sânilor, BIG MOUTH; pe antebrațul drept e scris SPEECH, pe celălalt – FREE; deasupra buricului ne interpelează un SHUT UP, sub buric se etalează, reconfortant, cuvântul PEACE; bruneta, pe care o vedem din profil, are pe coaste BOYCOTT, pe omoplat – PATRIOT, iar pe braț DLXIE SLUTS; cealaltă blondă și-a inscripționat pe spate TRAITORS și BRAVE HERO, pe coapsă – PROUD AMERICANS, iar pe gambă, „pour la bonne bouche”, SADDAM’S ANGELS. Mă gândesc cât de imaginativ fertilă va fi această practică atunci când se va impune și la noi, mai ales că ocaziile de a organiza mari demonstrații de striptease colectiv sunt la îndemână.

Dezgolirea trupului, indiferent dacă ține de jubilația euforică sau de febra contestatară, e însoțită de un fenomen curios și distonant. Nuditatea integrală pare să nu mai fie suficientă, corpul, după ce e regăsit în puritatea lui, e supus unor complicate operații de mascare și maltratare: tatuaje, desene, inscripții, la care se adaugă o întreagă gamă de accesorii sugerând mai degrabă o lume a torturii și a suferinței: inele (înfipte în nas, sprâncene, limbă, sfârcuri, buric ș.a.m.d.), cuie, bolduri, bijuterii pătrunzând direct în carne, implanturi cu silicon etc. în striptease-ul total, pielea e ultimul obstacol și cum ea nu poate fi – încă – jupuită (ca în extraordinara povestire a lui Alphonse Allais), devine obiectul unei martirizări simbolice, unde sadismul își găsește un alibi estetic. În fine, realitatea imprevizibilă temperează, periodic, moda denudării fără complexe. Epidemia de pneumonie atipică ne-a pus în fața unor imagini de coșmar, cu oameni îmbrăcați în salopete închise ermetic, purtând măști și mănuși, în așa fel încât să lase în contact cu aerul cât mai puțini centimetri pătrați de piele. Imagini care fac și mai iluzorie regăsirea inocenței paradiziace.

mai 2003

Marile familii în urmă cu câteva săptămâni, *Le Nouvel Observateur* propunea un dosar despre cele „50 de triburi care fac Franța”: e vorba de familiile care dețin o putere considerabilă în lumea

economică, financiară, politică? dar și în lumea intelectuală și artistică. O aristocrație a banului și a spiritului, unde rolul particulei „de „îl joacă, în primul rând, proprietățile și contul în bancă. Obiectul anchetei nu erau averile ca atare, ci ramificațiile familiale și zonele de influență: o perspectivă, aș zice, mondeno-sociologică. Cele mai puține surprize ne oferă; bineînțeles, secțiunea „Capitaliști”. Nu se putea să nu aflăm aici familia Rothschild: bănci, domenii viticole, cu celebrele soiuri Chiteau Lafite și Mouton-Rothschild; bărbații din familie n-au fost însă preocupați exclusiv de cotațiile la bursă, pentru că printre figurile proeminente ale clanului se numără, astăzi, Philippine, fostă actriță la Comedia Franceză, și Nadine, fostă dansatoare de cabaret. Altă dinastie faimoasă – Dassault: industrie aeronautică, politică (deputați din tată-n fiu), presă (au cumpărat, nu de mult, *LeFigaro*și *L'Express*). Mărci de tradiție și de renume au rămas întreprinderi familiale: cauciucurile Michelin, automobilele Peugeot, șampania Taittinger. Se adaugă nou-veniții, cu o ascensiune fulgurantă în ultimele trei-patru decenii: Bouygues (construcții, hoteluri, telefonie mobilă, televiziune etc), Lagardere (industrie de armament, presă, edituri), Pinault (mari magazine – FNAC, Printemps, mărci de lux – Gucci) ș.a.m.d. În politică? Familiile Giscard d'Estaing (tatăl nu mai are nevoie de prezentare, unul din fii e deputat, copii și nepoți în diferite comitete și organisme prestigioase), Delors (tatăl – Jacques Delors, fiica – Martine Aubry), Debré (Michel, tatăl, a fost prim-ministru al lui de Gaulle, fiul, Jean-Louis, e președinte al Adunării Naționale), Jeanneney (Jean-Noël a fost ministru socialist și e astăzi președinte al Bibliotecii Naționale, tatăl – Jean-Marcel – a fost ministru al lui de Gaulle, bunicul – Jules – a fost președinte al Senatului).

S-ar zice însă că nu doar pasiunea pentru politică și priceperea în gestionarea banilor se moștenesc, ci și înclinațiile artistice, precum și calitățile intelectuale. Las la o parte câteva mari edituri care au fost – și au rămas – afaceri familiale: Gallimard, Albin Michel. Lumea literelor, a *zbow-biz-ului*, a televiziunii e dominată, pare-se, de clanuri unde moștenirea genetică se combină cu construirea unor complexe rețele ce își întind firele peste tot. Iată, pentru început, câteva situații (relativ) simple. Eminențele cenușii ale principalelor edituri (Gallimard și Grasset) sunt membrii familiei Nora, frații Pierre și Simon și fiul acestuia din urmă, Olivier. Frații Miller sunt psihanaliști: Gerard, copil teribil al lui mai '68, este omniprezent pe platourile de

televiziune, Jacques-Alain e mai sobru și s-a dedicat activității științifice, dar are avantajul de a fi căsătorit cu Judith, fiica lui Jacques Lacan. Maurice Rheims, academicianul mort recent la 93 de ani, mare colecționar de tablouri (și a cărui soție descindea din familia Rothschild), are două fiice, Bettina, fotograf renumit, și Nathalie, romancieră, căsătorită cu cineastul Claude Berri. Dar marea surpriză vine de unde nu te așteptai deloc: de la fostul prim-ministru, fostul lider socialist și fostul candidat nefericit la președinție, Lionel Jospin, ajuns – prin hazardul legăturilor conjugale și al concubinajelor mai mult sau mai puțin efemere – în centrul unei rețele cu ramificații de o greu egalabilă complexitate. Fiica lui Jospin din prima căsătorie, Eva, a devenit soția actorului Pierre Thoreton, fostul tovarăș de viață al Chiarei Mastroianni. Chiara, ea însăși actriță, e fructul iubirii dintre Marcello și Catherine Deneuve (care a fost una dintre soțiile regizorului Roger Vadim, printre celelalte soții ale realizatorului numărându-se – aproape nu-ți vine să crezi!

— Brigitte Bardot și Marie-Christine Barault; aceasta din urmă e văduva producătorului Daniel Toscan du Plantier, care avusese odinioară o lungă relație cu Isabelle Huppert – dar mă opresc aici). Actuala soție a lui Jospin, Sylviane Agacinski, sociolog, are un băiat, Daniel, conceput cu filosoful Jacques Derrida. Sora lui Lionel, Noelle, romancieră, a fost căsătorită cu filosoful François Châtelet, iar sora Sylviane, Sophie, e una dintre actrițele-fetiș ale lui Godard.

Și totuși, întreaga presă a găsit de cuviință, în urma eșecului de acum un an, să-l compătimească pe Lionel Jospin pentru că e un om singur.

Iunie 2003

Retro

Răsfoiesc din când în când o cărțuție apărută în 1932 și intitulată *Cel mai nou ghid al Iașului*. Autorii sunt, pentru „partea istorică”, bine cunoscutul N.A. Bogdan, iar pentru „partea socială”, necunoscutul – mie, cel puțin – El. Eremia. Nu e greu de ghicit că întind mâna să iau ghidul din raftul bibliotecii în momentele de reverie melancolică (iar ultima oară, stimulat și de lectura admirabilei cărți despre București a Ioanei Pârvulescu). Multe dintre ilustrații înfățișează clădiri înscrise în universul copilăriei și al adolescenței mele: parte din ele – Academia Mihăileană, Jockey-Clubul (pe care eu îl știam ca sediu al librăriei Cartea Rusă), case de pe străzile Lăpușneanu

și Brătianu – au fost demolate la sfârșitul anilor '50 și în anii '60. Într-un fel, percepția pe care o aveam atunci coincide cu viziunea naivă a lui N.A. Bogdan, care vede în Regimentul XIII de la Copou o „clădire colosală”, în Fundația „Regele Ferdinand” și în Liceul Internat construcții „enorme”, alte adjective precum „impozant”, „grandios” ori „măreț” fiind atribuite, cu generozitate, unor edificii care, acum, par (și sunt) mai curând modeste. Dacă paginile cu caracter istoric respiră un puternic patriotism local, „partea socială” e mult mai interesantă, întrucât prezintă – fără alte pretenții – o sumedenie de informații și de date care ne dau o idee despre viața lașului interbelic. Să adaug reclamele numeroase, pline de farmec, precum și secțiunea ce ar corespunde „paginilor galbene” de astăzi, constituind ea însăși o expresivă radiografie socială.

În 1932 funcționau, la Iași, patru orfelinate și șase aziluri de bătrâni. Erau patru băi publice (azi nu e niciuna, iar la Baia Turcească – acolo unde a filmat Daneliuc în *Glissando* – se organizează, în așteptarea anunțatei restaurări, expoziții în cadrul Festivalului de artă experimentală *Periferic*). Băncile, cooperativele de credit și societățile de asigurări ocupă nu mai puțin de patru pagini; nu le-am numărat, sunt de ordinul zecilor. Librării erau treisprezece, printre care Hachette. Patru blănării, toate pe strada Cuza Vodă: „Blănăria Rusească”, „Blănăria occidentală”, „A. Olivenbaum” și „Ursul alb”. Brutăriile poartă numele patronilor, în mare majoritate evrei; două din ele se disting prin originalitatea codului onomastic – „La Nenea I. Nicola” și „La Dulce Leon”. Sub genericul „Manufactură” intră magazinele de modă și strămoșii supermarket-urilor. „Cavalerul Șic”, „American Fason”, „Magazinul Englez”, „Magazinul Cehoslovac”, „Magazinul Francez”, „Au bon marche”, „Britania”, „Frații Aronovici Mattes și Mendel”, „Frații Varptaronian și Frații Hleberikian”. Unul din cele trei magazine de ciorapi se cheamă „Lolita”. Fabrici de țesături și tricotaje (unsprezece la număr), de boiangerie, de oțet, de săpun și lumânări, de „rom, cogneac și liqueuri” (două, „Izvorul Moldovei” și „Raiul”), de oglinzi, de cadre și galerii, de sumane (două), de cufere, geamantane și serviete, de perii și bidinele, de acid carbonic, de rahat, de halva și bomboane. Treisprezece depozite de cherestea și lemne de foc și doar două depozite de benzină.

Profesiuni: medici, veterinari, dentiști, moașe, ingineri și arhitecți, scriitori și poeți, garaje. La „Scriitori și poeți” apar (cu adrese,

de regulă, incomplete) următorii: Mihail Sadoveanu, G. Topârceanu, Mihai Codreanu, Demostene Botez, LI. Mironescu, I. Teodoreanu, Păstorel Teodoreanu, Adrian Pascu, Otilia Cazimir, N.A. Bogdan, Gh. Lesnea, A. Philippide, Sandu Teleajen. După „Garaje” – o listă incredibil de mare a „Corpului de avocați”: douăsprezece pagini compacte, incluzându-i și pe avocații stagiaari. Cluburi politice: ale Partidului Național Liberal, Partidului Național Țărănesc, Partidului Poporului, Partidului Național Agrar, Gărzii de Fier, Partidului Socialist-Democrat, Partidului Conservator, Partidului Național-Evreiesc, Asociației pentru Emanciparea Civilă și Politică a Femeilor Române. Cafenele: „Traian”, „Mercur”, „La Rusia”, „Pomul verde”, „Bursa Halei”. Hoteluri: douăzeci și unu, în centru și în zona gării: „Palace”, „Continental”, „Traian”, „Bristol”, „Schiller”, „Luvru”, „Rusia”, „Paris”, „Princiar”, „Regal”, „Englez” etc. Prima reclamă din ghid este pentru Hotelul Schiller din strada Seulescu (în spatele Pieței Unirii), telefon No 353: „Voiajorii caselor mari și lumea bună lojează numai la Hotel Schiller Iassy”, „L’hotel le plus confortable, Jardin, Terrasse, Grand Cafe Restaurant, Garaj pentru automobile, Radio Auzition, Rezervoire proprii de apă”. Și încă două precizări care la vremea aceea aveau, probabil, acoperire:

„Pericol de ASCENZOR exclus

Căldură Românească nu de calorifer”.

Iulie 2003

Peep-shoe

Am scris despre două dintre cărțile lui Alain de Botton, *Cum poate Proust să-ți schimbe viața* și *Consolările filosofiei*. Apare acum în românește prima lui carte, *Eseuri de îndrăgostit* (Editura Humanitas; să sperăm că vor fi traduse și celelalte două, precum și mai recenta *Artă a călătoriei*). Născut la Zürich în 1969, Alain de Botton s-a consacrat, ca filosof și scriitor, în Anglia, însă – precum un Alberto Manguel, altă revelație a ultimului deceniu – scrie cu aceeași ușurință în mai multe limbi. E și un caz de excepțională precocitate, a publicat *Eseuri de îndrăgostit* la 24 de ani, dovedind din start o uimitoare siguranță a scriiturii. Formula de succes, folosită ulterior cu tot mai inventivă abilitate, constă în combinația dintre narațiunea „autobiografică” (în măsura în care prin autobiografie înțelegem tot o construcție ficțională) și reflecția filosofică, în așa fel condusă încât să fie și accesibilă și instructivă. De fapt, asta e tema centrală a majorității cărților sale: poate filosofia sau, mă rog, pot învățămintele pe care le

găsim în lecturile noastre filosofice (și nu numai) să ne scoată din depresie și din suferință, să ne domolească pasiunile excesive, să ne consoleze de mizeriile cotidiene, să ne împace cu lumea, cu ceilalți și cu noi înșine? Pentru cel care i-a citit (și i-a „asimilat”) pe Platon, Shakespeare, Nietzsche, Flaubert, Schopenhauer, Stendhal etc. etc, iubirea poate fi oare rațională, armonioasă, durabilă, împlinită, fără crize, fără prăbușiri, fără să eșueze în gelozie și ură? Povestea pe care ne-o spune Alain de Botton arată, bineînțeles, că fiecare iubire, deși identică celorlalte, nu seamănă cu nicio alta, că refacem, pe cont propriu, lucizi și inconștienți în același timp, experiențe care pot sfârși prost sau lamentabil, sau tragic. Și că filosofia ne poate ajuta, eventual, să o luăm de la capăt.

Las cititorului plăcerea să descopere ce li se întâmplă – banal și unic, derizoriu și sublim – eroilor lui Alain de Botton. Voi reține însă un episod în aparență insignifiant, mai ales că autorul îl lasă oarecum în suspensie, negăsindu-i o explicație mulțumitoare. Nu mult după ce relația dintre Narator și Chloe intrase, ca să zic așa, pe făgașul normal, tânăra provoacă, fără să-și dea seama, primul incident mai grav, care este totodată primul indiciu că legătura lor, părând acum atât de solidă, e în realitate vulnerabilă: Chloe își cumpără o pereche de pantofi noi, ultima modă, cu „talpa înălțându-se brusc la călcâi, de lățimea unui balerin, dar și de înălțimea unui toc-stilet”, cu un „guleraș înalt, vag rococo, decorat cu o fundă, stele și bordat cu o bucată de panglică voluminoasă”. Pantofii i se par oribili Naratorului, în timp ce Chloe îi adoră și îi găsește „superbi”. De notat că, într-una din plimbările ce marchează începutul idilei, povestitorul înregistrează, admirativ, „ciorapii negri care se sfârșeau elegant cu o pereche de mocasini”. De data aceasta, pantofii îl irită până la exasperare, discuția pe marginea lor se transformă într-o ceartă zdravănă și, în final, Chloe aruncă spre el cu pantoful drept, care zboară pe fereastra deschisă și aterizează pe caldarâm.

Alain de Botton ia scena drept pretext pentru o serie de considerații despre relativitatea gusturilor, toleranță și liberalism. Dar cum el însuși o imaginează, în alt loc, pe Emma Bovary întinsă pe divanul psihanalistei Peggy Wearly, n-ar fi, cred, deplasat să-l supunem unui tratament asemănător. Pentru americanul William Rossi (*The Sex Life of the Fort and Shoe*, 1976), încălțăminte transmite mesaje sexuale puternice (naratorul lui de Botton știe deja că „pantofii

sunt un simbol important al diferenței estetice și, prin extensie, psihologice”). Acoperind (ascunzând) talpa și laba piciorului, pantoful creează iluzia senzuală și erotizează nu doar piciorul, ci și coapsa, șoldurile, mersul, ținuta etc. Tocul înalt (a cărui modă a fost lansată în Europa de Caterina de Medici, micuță de statură, purtând cu mare succes – la ceremonia căsătoriei cu Henric al II-lea – pantofi creați special de un meșteșugar italian) stimulează apetitul sexual al bărbaților, dar e, totodată, un mod simbolic și inconștient prin care femeile se apără într-o lume dominată de bărbați. Tocul-stilet, prin caracterul lui falie, semnifică o luare în posesie a puterii virile și, implicit, poate declanșa la partener fantasma castrării. Prin comparație, mocasinii (care ar fi cele mai vechi încălțări, existând de vreo cincisprezece mii de ani) sunt neutri și „cuminți” (eroul lui de Botton, ne amintim, îi acceptă fără probleme). Altfel, bucele, fundele, vârful etc. sunt tot atâtea zone erogene, iar pantoful cu toc înalt, ne mai spune Rossi, e încărcat cu o semnificație dublă, feminină și masculină, fiind prin excelență un obiect-simbol al relației sado-masochiste. Dacă așa stau lucrurile, episodul cu pantofii cei noi va fi fost, pentru eroul lui Alain de Botton, în mai multe privințe traumatizant. El a avut, mai întâi, revelația senzualității puternice a femeii iubite, o senzualitate care îi scapă de sub control (Chloe mărturisește, de altfel, că văzuse la magazin niște cizme „grozave”, cizmele fiind, după același Rossi, încălțăminte ce conotează în cel mai înalt grad sexualitatea și emanciparea femeii). S-a simțit, apoi, agresat și pus într-o situație de inferioritate. Va fi încercat, în sfârșit, sentimentul obscur că această, în fond, irelevantă incompatibilitate de gusturi e semnul premonitoriu al unei infidelități de altă natură și, în plus, o infidelitate ireversibilă.

august 2003

Erotica ochelarelor

Ceea ce frapează în celebrul afiș al nu mai puțin faimosului film al lui Kubrick după *Lolita* lui Nabokov sunt ochelarii cu cele două lentile – fumurii – în formă de inimă; roșul ramei își are, puțin mai jos, replica în acadeaua pe care o sugerează delicat eroina. Mesajul erotic este explicit, iar extravaganții ochelari joacă aici un rol esențial. Exemplul nu putea lipsi, firește, din cartea lui Frank Evrard *l'erotiquedes lunettes* (Imago, 2003) – Istoria filmului e, oricum, o mină inepuizabilă. Un cinefil adevărat nu poate să nu-și amintească de ochelarii lui Cary Grant din *la nord prin nord-vest*, ai lui Audrey Hepburn din *Mic dejun la*

Tiffany, ai lui Tony Curtis din *Unora le place jazzul*, ai lui Dustin Hoffmann din *Tootsie* etc. etc. Nu întâmplător, numele citate sunt ale unor mari vedete; ochelarii s-au pliat mitologiei starurilor, au devenit un element important al idealului mediatic: ochelari cu ramă groasă, dreptunghiulară la Maria Callas și Jackie Onassis, ochelari negri la Greta Garbo și Isabelle Adjani, după care ajungem la Elton John și Michael Jackson și la nenumărați cântăreți, actori, vedete de televiziune, fotbaliști ș.a.m.d., care au impresia că se singularizează conformându-se, de fapt, unei imagini standard.

Ochelarii, amintește Evrard, au apărut în Occident la sfârșitul secolului al XIII-lea și au fost multă vreme asociați cărții și studiului. Unele variante au avut epocile lor de glorie, precum *lorgnon-ul* și monoclul, acesta din urmă rezervat aristocraților și ofițerilor, dar purtat, din spirit provocator, și de artiști sau scriitori, precum Breton și Tzara. Simplu obiect utilitar la început, ochelarii au căpătat personalitate, formă, corp, s-au transformat în instrument de seducție sau în semn al racordării la moda zilei. O întreagă semiotică a gesturilor însoțește această artă a seducției: modul în care așezi ochelarii pe masă, îi porți pe creștetul capului sau agățați în corsaj, ori atârânănd de un șnur, sau îi ții, de un capăt, între dinți, meditativ și în același timp degajat etc. Unii consideră că ochelarii adaugă o notă de mister, de vag, de excitantă incertitudine. „Bărbații preferă femeile mioape”, proclamă într-o carte din 1995 doi autori, Carolyn Fitz și Bernard Le Grelle, aducând în sprijin fel de fel de statistici, cum ar fi aceea conform căreia 60% dintre manechine suferă de miopie, ceea ce conduce la o neașteptată legătură între picioarele lungi și vederea slabă. Lista actrițelor a căror privire enigmatică, șăgalnică ori galeșă se datorează deficiențelor de vedere este interminabilă, de la Marilyn Monroe la Carole Bouquet și de la Grace Kelly la Nicole Kidman (pe care Kubrick, în *Eyes Wide Shut*, o filmează în cele mai intime posturi, dar cu ochelarii pe nas).

Ochelarii nu rămân însă mai puțin, arată Frank Evrard, un obiect ambiguu, cu semnificații contradictorii. Indică handicapul, oboseala, boala, bătrânețea și, implicit, pierderea vigoriei sexuale. Sunt un fel de proteză ce poate produce complexe, dau o anume stângăcie în mișcări, stârnesc uneori reacții de ilaritate (ni-l putem imagina pe Rică Venturiano altfel decât miop?). Au, în anumite situații, capacitatea de a sugera autoritatea politică, ascendentul social, superioritatea culturală.

Sunt o metaforă a măştii, a artificialului. Ecran protector (mai ales ochelarii de soare), potenţează voaierismul: priveşti, dar ai senzaţia că nu eşti văzut. Rămân, în sfârşit, ultimul obstacol (înlăturat cu grijă şi pus, la îndemână, pe noptieră) între două trupuri care se înlănţuie.

septembrie 2003

O experienţă totalitară

La sfârşitul lunii octombrie 1628, vasul *Balama* părăseşte Olanda cu destinaţia Indiile Orientale: 15.000 de mile marine până la Java, o singură escală, 330 de persoane la bord, printre care femei şi copii. Călătoria urma să dureze opt luni, în condiţii de promiscuitate şi de mizerie greu imaginabile astăzi. Mijloacele de orientare erau şi ele foarte aproximative: vasul face la un moment dat un lung ocol, se apropie la patruzeci de mile de coasta australiană şi, în noaptea de 3 spre 4 iunie 1629, eşuează pe nişte insule de corali. În Olanda începutului de secol al XVII-lea, doar o persoană din şapte ştia să înoate; primele victime sunt cei care rămân pe vasul înfipt într-o stâncă şi, când acesta se dislocă, sunt înghiţiţi de ape. Marea majoritate a membrilor echipajului şi a pasagerilor reuşesc totuşi să ajungă pe două insuliţe şi să salveze bună parte din provizii şi din încărcătură. Puţin după aceea, patronul, căpitanul, ofiţerii superiori, oamenii de încredere din echipaj şi câteva femei (în total, cincizeci de persoane) pleacă, pe ascuns, în cele două bărci de care dispunea vasul, în speranţa că vor ajunge în Java şi că vor trimite o corabie care să-i recupereze pe ceilalţi. Singurul personaj din echipa de comandă rămas cu naufragaţii e un anume Jeronimus Cornelisz, un individ de treizeci de ani, fost spiţer, ce se angajase pe *Batavia* ca să scape de justiţia olandeză (era în legături strânse cu un ins foarte dubios, pictorul Torrentius, condamnat pentru imoralitate, satanism şi erezie). Cornelisz ia comanda grupului de naufragaţi, având ascendentul unei elocinţe şi al unei capacităţi de persuasiune remarcabile. În aparent insignifiantul farmacist se trezeşte o nebănuită vocaţie de lider. Formează un comitet de conducere din oameni care îi sunt credincioşi, ia măsuri disciplinare stricte şi coace planuri de răzbunare, intenţionând să pună mâna pe vasul care va fi trimis să-i salveze şi să-şi însuşească încărcătura preţioasă salvată de pe *Batavia*. Are nevoie, pentru asta, de vreo douăzeci-treizeci de complici care să-l asculte orbeşte; ceilalţi trebuiau neutralizaţi, adică eliminaţi.

Începe, astfel, ceea ce poate fi socotită drept prima experienţă

concentraționară cunoscută. Cornelisz își atribuie titlul de căpitan-general și cere acoliților lui să-i facă jurământ de supunere. Aceștia se constituie într-o adevărată nomenclatură dispun de cele mai confortabile corturi, se îmbracă în uniforme fanteziste țipătoare, pun mâna pe rezervele de hrană și de băutură, schimbă între ei pe cele câteva femei tinere care supraviețuiseră. Șeful suprem, în ceea ce-l privește, organizează procese-spectacol terminate invariabil cu condamnări la moarte. Naufragiații sunt decimați sistematic, asasinatelor în serie ascultă de o logică infernală și sunt în același timp fructul unei imaginații delirante. Ca probă supremă a fidelității față de căpitanul-general, oamenii sunt puși să se ucidă unii pe alții; dacă cei mai mulți omoară ca să nu fie ei înșiși omorâți, unii fac exces de zel și manifestă un entuziasm care îl uimește până și pe marele lider. Totuși, un mic grup nu acceptă regimul de teroare și se refugiază pe o insulă învecinată unde, miracol, găsesc izvoare de apă și hrană din belșug. Cornelisz își concentrează toată energia pentru a-i lichida pe disidenți. Iată însă că, atunci când nimeni nu se mai aștepta, sosește vasul trimis în ajutor. Cornelisz și principalii săi oameni de încredere sunt judecați pe loc, condamnați la moarte și spânzurați. Mai rămăseseră, de pe *Batavia*, doar șaptezeci de supraviețuitori, dintre care șaisprezece acoliți ai Conducătorului.

Aceasta este povestea adevărată pe care o reconstituie, pe cât de sobru pe atât de impresionant, Simon Leys în *Naufragiații de pe Batavia* (Arlia, 2003). Autorul, celebru prin cărțile sale despre China comunistă (într-o vreme când Mao făcea furori la Paris și aiurea), s-a documentat vreme de aproape două decenii. L-a interesat în special mecanismul terorii, modul în care o comunitate umană alunecă în abjecție, supunere, fanatism, minciună și crimă. Cornelisz, scrie Leys, era foarte probabil un psihopat, dar avea totodată un soi de geniu și o forță care i-au permis să mobilizeze o echipă credincioasă și entuziastă. Ideea într-adevăr genială a fost ștergerea granițelor între victime și complici: Cornelisz a impus principiul participării colective la crime. Mecanismul n-ar fi funcționat cu atâta eficiență dacă n-ar fi avut o bază ideologică. Influența, mai întâi, a celui personaj extraordinar, pictorul Torrentius (de la care s-a păstrat un singur tablou, la Ruksmuseum din Amsterdam). Apoi, faptul că fostul farmacist făcea parte dintr-o sectă, aceea a Aclamațiilor, pentru care binele și răul nu există, și prin urmare nici paradisul, nici infernul. E de

altfel curios, notează Simon Leys, că tocmai „oamenii care nu cred în Infern sunt cei mai înclinați să fabrice replici ale acestuia, destul de reușite, în lumea noastră...”

septembrie 2003

Cu ochii larg închiși întâmplările de mai jos s-au petrecut pe la începutul lunii septembrie.

Era în plină campanie electorală pentru postul de guvernator al regiunii nord-est din Rusia, post rămas vacant după demisia, în iunie, a lui Vladimir Iakovlev. Miza adevărată și extrem de importantă era, de fapt, controlul deplin asupra orașului Sankt-Petersburg, ai cărui locuitori nu votaseră, în urmă cu patru ani, pentru candidatul susținut de Vladimir Putin. Liderul de la Kremlin nu se împăcase, bineînțeles, deloc cu ideea că marele oraș de pe malurile Nevei rămânea în afara zonei sale de influență, zonă care, în viziunea democratică a fostului ofițer KGB, trebuie să se suprapună cu întreg teritoriul sfânt al măicuței Rusia. Așa că președintele s-a pus pe treabă și a declanșat o violentă campanie împotriva lui Vladimir Iakovlev, bombardându-l – prin intermediul presei și televiziunii, despre care știm cât de independente și de libere sunt în Rusia – cu tot felul de acuzații: deturnări de fonduri, abuzuri în funcție, conflicte de interese etc. Campania a fost cât se poate de eficientă, iar imaginea lui Iakovlev se deteriorase considerabil. Când guvernatorul era aproape de *knock-out*, Puțin a făcut o mișcare neașteptată, de o generozitate înduioșătoare: i-a oferit, în schimbul demisiei, un post oarecare în guvern, acela al responsabilului cu reforma serviciilor municipale. Iakovlev a avut slăbiciunea (înțelepciunea?) să accepte să fie trecut pe linie moartă și, ca prin miracol, toate teribilele acuzații au dispărut una câte una și nicio acțiune judiciară nu a fost declanșată împotriva fostului guvernator.

Actul doi bis. Reintră în scenă Valentina Matvienko, cea care îl înfruntase, fără succes, pe Iakovlev în alegerile din 2000. Între timp, Puțin o numise, drept consolare, adjunctă a primului-ministru, iar în martie 2003 o delegase reprezentantă a Kremlinului în (coincidență!) regiunea de nord-est. Demisia guvernatorului o plasa, din start, pe poziția de favorită. Dar locuitorii din Sankt-Petersburg, încăpățânați, continuau să n-o agreeze pe candidata oficială a Kremlinului (oficială deoarece Puțin i-a acordat o întrevedere și i-a urât călduros, în fața camerelor de luat vederi, mult succes). Mașinăria mediatică s-a repus

în funcțiune și candidații potențiali au fost determinați, prin mijloace specifice, să nu se mai prezinte. Campania propriu-zisă a fost un exemplu de transparență și de echidistanță: afișe mari au împânzit orașul, reprezentându-i pe Vladimir Putin și pe Valentina Matvienko alături, surâzători și privind cu încredere viitorul, sub cuvintele, înscrise cu litere mari: „Împreună, putem face totul”. Pliantele distribuite de candidată subliniau de asemenea că, în cazul în care va câștiga alegerile, fonduri substanțiale distribuite de la Moscova vor contribui decisiv la dezvoltarea și revitalizarea orașului și a regiunii.

Nu e de mirare că principala contracandidată, Anna Markova, a ajuns curând la doar 7% în sondaje (în timp ce Valentina zbura, voios, către 50%). Știind dinainte deznodământul, susținătorii Annei Markova s-au gândit la o mică farsă care să-i facă să mai uite de necazuri. Au adus un cal pe Nevski Prospekt și au așezat alături o pancartă cu următorul text: „Dacă Vladimir Putin v-ar cere să votați pentru un cal, ați fi de acord?”. Jos, pe trotuar, era o urnă, iar alături, două cutii, una cu bile roșii pentru „Nu” și alta cu bile verzi prin care trecătorii, solicitați să se pronunțe, admiteau că „Da, aș vota pentru un cal”.

Bănuți, cred, rezultatul acestui referendum improvizat: a câștigat, și aici, președintele Putin.

Testul s-a dovedit întru totul concludent și la recente alegeri legislative, unde opoziția democratică a fost zdrobită, iar Jirinovski a jucat cu succes, o dată în plus, rolul de măscărici util.

Orice asemănare cu situații, personaje și realități bine cunoscute nouă nu este câtuși de puțin întâmplătoare.

decembrie 2003